VASİLİ GROSSMAN

YAŞAM VE YAZGI

3. KİTAP

ROMAN

Çeviri: AYŞE HACIHASANOĞLU

Can Yayınları 2037

Jizn i sudba, Vasili Grossman

1. basım: Ocak 2012
Bu kitabın 1. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sabri Gürses

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

ISBN 978-975-07-1411-5

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

1

Stalingrad taarruzunun başlamasından birkaç gün önce Krımov, 64. Ordu'nun yer altındaki komuta noktasına gelmişti. Askerî Kurul üyesi Abramov'un yaveri yazı masasının başına oturmuş, tavuk çorbası içiyor, börek yiyordu.

Yaver kaşığı bıraktı, soluğunu alışından çorbanın güzel olduğunu anlamak mümkündü. Birdenbire canı o kadar çok lahanalı börek çekti ki Krımov'un gözleri yaşardı.

Yaverin haber vermesinden sonra bölmenin ardında bir sessizlik oldu, sonra Krımov'un tanıdığı kısık bir ses duyuldu, ama bu kez sözcükler alçak sesle söylendi ve Krımov konuşulanları anlayamadı.

Yaver dışarı çıktı:

"Askerî Kurul üyesi sizi kabul edemeyecek," dedi.

Krımov şaşırmıştı:

"Görüşmeyi ben istemedim ki. Beni Abramov yoldaş çağırdı."

Yaver, çorbasına bakarak susuyordu.

"İptal mi edilmiş yani? Hiçbir şey anlamıyorum," dedi Krımov.

Krımov yukarı çıktı ve Volga kıyısına doğru bir hendeği izledi. Orada ordu gazetesinin yazı işleri bulunuyordu.

Anlamsız çağrıya, başkasına ait böreğe karşı bir anda onu saran isteğe canı sıkılarak yürüyor, Kuporosnaya vadisinden gelen düzensiz ve ağır aksak top seslerine kulak veriyordu.

Harekât Dairesi yönüne doğru kepli, kaputlu bir genç kız geçti. Krımov kıza bir göz attı ve, "Çok güzel." diye düşündü.

Alışkın olduğu bir sıkıntıyla yüreği sıkıştı, Jenya aklına geldi. Hemen alışkın olduğu gibi kendi kendine, "Kov onu, kov!" diye haykırdı, kaldığı Kazak köyünü, genç Kazak kadını anımsamaya çalıştı.

Sonra Spiridonov'u düşündü: "İyi bir adam, ama tabii ki, Spinoza değil."

Bütün bu düşünceler, kesik kesik silah sesleri, Abramov'a gücenmesi, sonbahar gökyüzü uzun süredir çok keskin bir açıklıkla aklından geçiyordu.

Kaputunda yeşil yüzbaşı rütbesi olan ve komuta noktasından beri peşinden gelen bir karargâh görevlisi Krımov'a seslendi.

Krımov, şaşkın şaşkın baktı yüzbaşıya.

Yüzbaşı eliyle bir kulübenin kapısını gösterirken alçak sesle, "Buradan, buradan lütfen," dedi.

Krımov, nöbetçinin yanından içeri girdi.

Bir çalışma masasının ve tahta duvara raptiyelerle tutturulmuş bir Stalin portresinin olduğu bir odaya girmişlerdi.

Krımov, yüzbaşının ona, "Affedersiniz, tabur komiseri yoldaş, sol kıyıya, Toşçeyev yoldaşa raporumuzu götürebilir misiniz?" gibi bir şey demesini bekliyordu.

Ama yüzbaşı öyle demedi.

Şöyle dedi, "Silahınızı ve kişisel belgelerinizi veriniz."

Krımov şaşkınlık içinde artık hiçbir anlamı olmayan şu sözleri söyledi:

"Ne hakla istiyorsunuz? Benimkileri istemeden önce siz bana kendi belgelerinizi gösterin."

Sonra bunun saçma ve anlamsız olduğuna, ancak kuşku duyulacak bir yanı bulunmadığına inanıp, benzeri durumlarda ondan önce binlerce insanın mırıldandığı şu sözleri söyledi:

"Saçmalık bu, kesinlikle hiçbir şey anlamıyorum, bir yanlışlık olmalı."

Ama artık bunlar özgür bir insanın sözleri değildi.

2

"Evet aptal rolü yapıyorsun. Cevap ver, kuşatma sırasında kimin hesabına çalıştın?"

Volga'nın sol kıyısında, Cephe Özel Şubesi'nde sorguya çekiyorlardı onu.

Boyalı döşemeden, penceredeki çiçek saksılarından, duvardaki sarkaçlı saatten bir taşra huzuru yayılıyordu. Camların titremesi ve Stalingrad tarafından gelen gümbürtü alışkın olunan, hoş bir şey gibi görünüyordu, anlaşılan sağ kıyıda bombardıman uçakları yüklerini boşaltıyordu.

Ahşap mutfak masasının arkasında oturan yarbay, hayalinde canlandırdığı soluk dudaklı sorgu yargıcıyla hiç bağdaşmıyordu...

Ama omzunda yeni sıvanmış fırından bulaşan kireç izi olan yarbay, tahta bir taburede oturan, Doğu'nun sömürge ülkelerindeki işçi hareketinin ustası, askerî üniforma giyen ve kolunda komiser yıldızı olan adama, iyi yürekli bir ananın doğurduğu bu adama yaklaştı ve yüzüne bir yumruk indirdi.

Nikolay Grigoryeviç, elini dudaklarında ve burnunda gezdirdi, avucuna baktı ve avucunda salyayla karışmış kan gördü. Sonra ağzını oynattı. Dili kaskatı kesilmişti, dudakları uyuşmuştu. Boyalı, biraz önce silinmiş döşemeye baktı ve ağzındaki kanı yuttu.

Gece boyunca özel şubeciye karşı nefret duygusuna kapıldı. Ancak ilk dakikalarda ne nefret ne de fiziksel acı duygusu vardı. Yüzüne yediği yumruk, ruhsal bir kaza anlamına geliyordu ve bir uyuşmuşluk, bir donakalmışlıktan başka hiçbir şey uyandıramamıştı.

Krımov, nöbetçiden utanarak çevresine bakındı. Kızıl Ordu askeri, bir komünistin dövüldüğünü görüyordu! Komünist Krımov'u dövüyorlardı, onu bir delikanlının yanında dövüyorlardı, oysa Krımov'un da katıldığı o büyük devrim bu delikanlı için yapılmıştı.

Yarbay saatine baktı. Şube yöneticilerinin yemekhanesinde akşam yemeği zamanıydı.

Krımov'u bulgur bulgur karla kaplı avludan kütüklerden yapılmış nezarethaneye doğru götürdükleri sırada Stalingrad yönünden hava bombardımanının gümbürtüsü çok açık şekilde duyuluyordu.

O donakalmışlık duygusundan sonra Krımov'u şaşırtan ilk düşünce bir Alman bombasının bu nezarethaneyi yerle bir edebileceği oldu... Bu da basit ve tiksinç bir düşünceydi.

Duvarları kütükten yapılmış havasız odada umutsuzluk ve öfkeye kapıldı, kendini kaybetti. Kısılmış sesiyle bağıran, uçağa doğru koşan, arkadaşı Georgiy Dimitrov'u karşılayan oydu, Clara Zetkin'in tabutunu taşıyan oydu, özel şubeci tekrar yumruk atacak mı, atmayacak mı diye hırsızlama bakan da oydu. İnsanları kuşatmadan kurtarmıştı, ona "komiser yoldaş" diyorlardı. Ve bu eli otomatik silahlı kolhozcu ona, sorguda başka bir komünistten dayak yiyen komüniste iğrenerek bakıyordu...

"Özgürlükten yoksun bırakma" sözcüklerinin tam anlamını henüz anlayamamıştı. Başka bir varlık oluyordu, içindeki her şey değişmiş olmalıydı, özgürlüğünden yoksun bırakılmıştı.

Gözleri kararıyordu. Şçerbakov'a, Merkez Komitesi'ne gidecekti, Molotov'a başvurma olanağı vardı, alçak yarbay kurşuna dizilmedikçe içi rahatlamayacaktı. "Evet, telefonu kaldırın! Pryahin'e telefon edin... Aslında benim adımı Stalin de duymuştur, bilir. Stalin yoldaş bir keresinde Jdanov yoldaşa, 'Bu hangi Krımov, hani şu Komintern'de çalışan mı?' diye sormuş."

Ve Nikolay Grigoryeviç birden ayaklarının altında bir bataklık hissetti, kopkoyu, yapışkan, dibi olmayan, katranımsı bir küspe birazdan onu içine çekecekti... Karşı konulmaz, Alman Panzer tümenlerinden daha güçlü bir şey üzerine çöküyordu. Özgürlüğünü yitirmişti.

Jenya! Jenya! Görüyor musun beni! Jenya! Bana bak, ne korkunç bir felaketin içindeyim! Yapayalnız, terk edilmiş, senin tarafından terk edilmiş.

Piçin biri ona vurmuştu. Bilinci bulandı, parmakları kasıldı, özel şubecinin üstüne atılmak istedi.

Ne bir jandarmaya, ne bir Menşevik'e, ne de sorguladığı SS subayına karşı böyle bir nefret hissetmişti.

Krımov, onu ezen, aşağılayan adamda yabancı birini değil, kendini, Komünist Manifesto'nun "Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!" sözleri üzerine mutluluktan çocuk gibi ağlayan Krımov'u görüyordu. Bu benzerlik gerçekten korkunçtu...

3

Karanlık çökmüştü. Zaman zaman Stalingrad Çarpışması'nın uğultusu, küçük, kötü, nezarethanenin havasını gürültüyle dolduruyordu. Belki de Almanlar haklı bir davayı savunan Batyuk'u, Rodimtsev'i vuruyorlardı.

Koridorda bazen bir hareket oluyordu. Asker kaçaklarının, vatan hainlerinin, çapulcuların, tecavüzcülerin olduğu genel koğuşun kapısı açılıyordu. Tutuklular ikide bir tuvalete gitmek istiyorlardı, nöbetçi kapıyı açmadan önce onlarla uzun uzun tartışıyordu.

Krımov'u Stalingrad kıyısından alıp götürdüklerinde kısa bir süre bu genel koğuşa koymuşlardı. Kolundaki Kızıl Yıldız'ı sökülmemiş olan komisere hiç kimse aldırmıyordu, sadece tütün sarmak için kâğıt var mı diye soruyorlardı. Bu insanların tek isteği vardı: yemek yemek, sigara içmek ve doğal gereksinimlerini yerine getirmek.

Bu işi kim başlatmıştı, kim? Hem suçsuz olduğunu bilmek, hem de içinden çıkılmaz bir suçluluk duygusu yüzünden ürpermek nasıl insanın içini kemiren bir duyguydu. Rodimtsev'in kanalizasyon tüneli, 6/1 Numaralı Ev'in yıkıntıları, Beyaz Rusya bataklıkları, Voronej'deki kış, nehir geçişleri.. Bütün mutlu ve hafif şeyler yitmişti.

İşte şimdi canı dışarı çıkmak, dolaşmak, başını gökyüzüne kaldırıp bakmak istiyordu. Gazeteye gitmek, tıraş olmak istiyordu. Kardeşine mektup yazmak. Çay içmek istiyor. Bir akşamlığına aldığı kitabı geri götürmesi gerekiyor. Saate bakmak istiyor. Hamama gitmek istiyor. Bavulundan mendilini almak istiyor. Hiçbirini yapamazdı. Özgürlüğünü yitirmişti.

Kısa süre sonra Krımov'u genel koğuştan koridora çıkardılar ve komutan nöbetçiyi azarlamaya girişti hemen:

"Ben sana Rusça söylemedim mi, onu hangi akla hizmet genel koğuşa koyarsın? Ağzı açık dikilip durma, cepheye mi gitmek istiyorsun, ha?"

Nöbetçi, komutan gittikten sonra Krımov'a şikâyet etmeye başladı:

"İşte hep böyle. Tek kişilik hücre dolu. Hücreye kurşuna dizilecekleri koymamı kendisi söylemişti. Sizi oraya koyarsam, oradakini nereye koyacağım?"

Kısa bir süre sonra Nikolay Grigoryeviç, otomatik silahlı askerlerin hücredeki mahkûmu alıp kurşuna dizmek için götürdüklerini gördü. Mahkûmun açık renk saçları dar, çökük ensesine yapışmıştı. Yirmi yaşlarında olabilirdi, belki de otuz beş yaşındaydı.

Krımov'u boşalan hücreye koydular. Krımov, yarı karanlıkta masanın üstünde bir tencere olduğunu fark etti ve tencerenin yanında ekmek içinden yapılmış bir tavşan olduğunu eliyle dokunarak hissetti. Herhalde mahkûm ekmeği biraz önce elinden bırakmıştı, ekmek henüz yumuşaktı ve tavşanın sadece kulakları sertleşmişti.

Ortalık sessizleşti... Krımov, ağzı yarıaçık bir halde yatağa oturdu, uyuyamazdı, düşünmesi gereken ne kadar çok şey vardı. Fakat sersemleyen kafası düşünemiyordu, şakakları zonkluyordu. Kafatasının içinde ölü bir çırpıntı, bir dalgalanma vardı, her şey fır fır dönüyor, sallanıyor, çarpıyordu, tutunacak hiçbir şey, düşünmeye başlayabileceği bir nokta yoktu.

Gece koridorda yeniden bir gürültü oldu. Nöbetçiler, onbaşıyı çağırıyorlardı. Çizmelerin yerde çıkardığı sesler duyuldu. Krımov'un sesinden tanıdığı komutan şöyle dedi:

"Şu tabur komiserini al, cehennemin dibine götür, nöbetçi odasında dursun." Sonra ekledi: "Buyur işte olağanüstü olay, ta komutana kadar varıyor."

Kapı açıldı.

"Çık!" diye bağırdı nöbetçi.

Krımov dışarı çıktı. Koridorda çıplak ayaklı, üstünde sadece iç çamaşırı olan bir adam duruyordu.

Krımov, hayatta pek çok kötü şey görmüştü, ama bakar bakmaz bu yüzden daha korkuç bir şey görmediğini anladı. Küçük, kirli sarı renkte bir yüzdü bu. Kırışıklarıyla, titreyen yanaklarıyla, dudaklarıyla, her şeyiyle acı acı ağlıyordu. Sadece gözleri ağlamıyordu ve bu korkunç gözleri görmemek daha iyiydi, öyle bir ifade vardı gözlerinde.

"Hadi, hadi," diye acele ettiriyordu Krımov'u nöbetçi.

Nöbetçi odasına geldiklerinde, Krımov'a meydana gelen olağanüstü olayı anlattı.

"Beni cepheye göndermekle korkutuyorlar, burası cepheden daha kötü, burada insanın sinirleri hemen bozuluyor... Kendi kendini vurup yaralamış bir askeri kurşuna dizmeye götürdüler, sol eline bir somun ekmeğin üstünden ateş etmişti. Kurşuna dizdiler, üzerini toprakla örttüler, geceleyin canlandı ve gerisingeri yanımıza geldi."

Nöbetçi, Krımov'a "siz" ya da "sen" demeden konuşmaya çalışıyordu.

"İşlerini öyle dikkatsiz yapıyorlar ki onların yüzünden son kalan sinirlerini de kaybediyorsun. Hayvanları bile daha özenli keserler. Her iş özensiz yapılıyor. Toprak donuk, otları eşeliyorlar, üstüne yarım yamalak toprak örtüyorlar ve gidiyorlar. Ee, tabii ki çıkmış! Eğer talimattaki gibi gömmüş olsalardı asla dışarı çıkamazdı."

Her zaman sorulara yanıt vermiş, insanların beyinlerini yerine oturtmuş, açıklamalar yapmış olan Krımov, şimdi bir ruh karışıklığı içinde otomatik silahlı nöbetçiye, "Peki neden tekrar gelmiş?" diye sordu.

Nöbetçi kıs kıs güldü.

"Dahası onu bozkıra götürmüş olan çavuş, yeniden işlemini yaparken ona ekmek ve çay vermek gerektiğini söylüyor, yiyecek bölümünün şefi ise vay efendim, kur-

şuna dizilecekler listesindeki adama çay mı verilirmiş diye ortalığı birbirine katıyor. Bence de doğru. Niye çavuş işini doğru dürüst yapmazken onun hesabını yiyecek bölümünün şefi versin?"

"Barış zamanında ne iş yapardınız?" diye sordu Krımov birden.

"Sivilken bir devlet çiftliğinde arıcılık bölümünü yönetiyordum."

"Anladım," dedi Krımov, çünkü çevresindeki ve içindeki her şey karanlık ve akıl almaz bir hal almıştı.

Şafak sökerken Krımov'u tekrar hücreye götürdüler. Tencerenin yanında ekmek içinden yapılmış tavşan önceki gibi duruyordu. Ama artık sertleşmiş, pürtük pürtük olmuştu. Genel koğuştan yaltaklanan bir ses duyuldu:

"Nöbetçi, hadi bir delikanlılık yap da beni tuvalete götür, ne olur."

Bu sırada bozkırda kızıl kahverengi bir güneş doğmuştu, üzerine toprak ve kil topakları yapışmış donuk, çamurlu bir pancar yerden çıkıyor gibiydi.

Kısa bir süre sonra Krımov'u bir kamyonun arkasına bindirdiler, yanına refakatçi olarak sevimli bir teğmen oturdu, çavuş, teğmene Krımov'un bavulunu verdi ve kamyon gıcırdayarak, donmuş Ahtuba çamurunun üstünde hoplayıp zıplayarak Leninsk'e, havaalanına gitti.

Krımov, nemli soğuğu içine çekti, yüreği inançla ve ışıkla doldu, korkunç düş galiba sona ermişti.

4

Nikolay Grigoryeviç, otomobilden indi ve Lubyanka'nın gri geçidine baktı. Uçak motorlarının saatlerdir

süren gürültüsü yüzünden, bir görünüp bir kaybolan biçilmiş ve biçilmemiş tarlalar, ırmaklar, ormanlar yüzünden, umutsuzluğun, güvenin ve güvensizliğin bir ortaya çıkıp bir kaybolması yüzünden kafasının içinde bir uğultu vardı.

Kapı açıldı ve boğucu bürokratik havanın ve çiğ bürokrasi ışığının röntgen hükümdarlığına, yani savaşın dışında, savaştan haberi olmadan, savaşın üstünde devam eden bir yaşama girdi.

Havası ağır, boş bir odada, bir projektör parlaklığındaki ışıkta çırılçıplak soyunmasını emrettiler ve derin derin düşünen, beyaz önlüklü bir adam vücuduna eliyle dokunurken Krımov irkiliyor, utanma nedir bilmeyen parmakların düzenli hareketine savaşın gürültüsünün ve demirinin engel olamadığını düşünüyordu...

Gaz maskesinin içinde bir saldırı öncesi yazılmış "Mutlu bir Sovyet yaşamı için canımı verdim, evde karım ve altı çocuğum kaldı," notunu bulunan bir Kızıl Ordu askeri, tutam tutam saçları genç bedenine yapışmış, her yanı yanıp katran karası haline gelmiş bir tankçı, bataklıklardan ve ormanlardan ilerleyen, topların, makineli tüfeklerin ateşi altında kalan milyonluk bir halk ordusu...

Parmaklar kendinden emin ve sakin bir şekilde işini yapıyordu, Komiser Krımov ise ateş altında, "Generalov yoldaş, Sovyet vatanını korumak istemiyor musunuz!" diye bağırıyordu.

"Dönün, eğilin, ayağınızı çekin."

Sonra giyindi, yakası açık asker gömleğiyle, yüzünün önden ve yandan fotoğrafı çekildi.

Sonra bir kâğıdın üzerine arsızca bir gayretle parmaklarını bastı. Sonra telaşlı bir memur pantolonunun düğmelerini kesti ve kemerini aldı.

Sonra pırıl pırıl aydınlatılmış bir asansörle yukarı çıktı, yuvarlak göz delikleri olan kapıların önünden, hal

kaplı uzun, boş koridorlardan geçti. Bir cerrahi kliniğinin koğuşları gibi, kanser koğuşu gibi. Hava sıcak, çiğ bir elektrik ışığıyla aydınlatılmış bürokratik bir havaydı. Bir sosyal teşhis kliniğinin röntgen enstitüsü...

"Beni kim tutuklattı?"

Bu boğucu, kör havada düşünmek zordu. Düş, gerçek, hezeyan, geçmiş, gelecek birbiriyle boğuşuyordu. Kim olduğu duygusunu yitiriyordu... Benim bir annem var mıydı? Belki de annem yoktu. Jenya'nın artık bir önemi yoktu. Çam ağaçlarının tepeleri arasındaki yıldızlar, Don Nehri'nden geçiş, yeşil Alman roketi, bütün ülkelerin proleterleri birleşin, her kapının arkasında insanlar, bir komünist olarak öleceğim, Mihail Sidoroviç Mostovskoy şimdi nerededir, başımın içinde bir gürültü var, Grekov bana ateş etmiş miydi, kıvırcık saçlı Grigoriy Yevseyeviç, Komintern başkanı bu koridorda yürüyordu, hava nasıl da boğucu bir hava, lanet olası projektör ışığı... Grekov bana ateş ediyordu, özel şubeci dişlerimi kırıyordu, Almanlar bana ateş ediyorlardı, bir sonraki gün bana neler hazırlıyor, size yemin ederim benim hiçbir suçum yok, su dökmem gerekebilir, Spiridonov'un orada harika ihtiyarlar Ekim Devrimi'nin yıldönümünde şarkı söylediler, Çeka, Çeka, Çeka, Dzerjinski bu evin sahibiydi, Genrih Yagoda, bir de Menjinski, daha sonra ise yeşil gözlü, ufak tefek Petersburglu proleter Nikolay İvanoviç Yejov, bugün nazik ve zeki Lavrenti Pavloviç Beria, nasıl da buluşurduk, sizleri kutlarım, nasıl şarkı söylerdi, "Ayağa kalk proleter, davanı savun," diye, benim hiç suçum yok, su dökmem gerek, yoksa beni kurşuna mı dizecekler?..

Ok gibi dümdüz bir koridorda yürümek ne kadar garip, oysa yaşam, ne kadar dolaşık bir patikadır, vadiler, bataklıklar, dereler, bozkırın tozu, biçilmemiş ekin, yarıp geçersin, çevresinden dolaşırsın, oysa yazgı düz, dümdüz yürüyorsun, koridorlar, koridorlar, koridorlarda kapılar...

Krımov ahenkli bir şekilde, ne hızlı, ne yavaş adım atıyordu, sanki nöbetçi onun arkasından değil de önünden yürüyordu.

Lubyanka binasındaki ilk dakikalarından itibaren yeni bir şey olmuştu.

Parmak izi verirken "Noktaların geometrik yeri," diye düşünmüştü, bu düşünce aklına yeni gelen bir şeyi ifade etmiş olsa da neden böyle düşündüğünü anlamamıştı.

Yeni duygunun nedeni kendini kaybetmiş olmasıydı. Su istemiş olsaydı ona su verirlerdi, kalp krizi geçirip aniden yere düşecek olsaydı, doktor ona gerekli iğneyi yapardı. Ama o artık Krımov değildi, anlamasa da bunu hissetmişti. Giyinirken, yemek yerken, sinemaya bilet alırken, düşünürken, uykuya yatarken kendisini her zaman kendisi hisseden Krımov yoldaş değildi artık. Krımov yoldaş, ruhuyla ve aklıyla da, devrimden önceki parti çalışmasıyla da, *Kommunistiçeskiy İnternatsional*[1] dergisinde yayımlanan yazılarıyla da, çeşitli alışkanlıklarıyla, Komsomol üyeleriyle ya da Moskova bölge sekreterleriyle, işçilerle, partiden eski dostlarıyla, dilekçe sahipleriyle konuşurken sesinin tonuyla da bütün insanlardan farklıydı. Bedeni insan bedenine benziyordu, hareketleri, düşünceleri insan hareketlerine ve düşüncelerine benziyordu, ama Krımov yoldaşın insan olarak özü, onuru, özgürlüğü ortadan kaybolmuştu.

Onu yerleri temiz parke döşemeli, üstleri sımsıkı, kırışıksız şekilde battaniyelerle örtülü dört yataklı, dikdörtgen şeklinde bir odaya götürdüler ve bir anda üç insanın insanca bir merakla dördüncü adama baktıklarını hissetti.

Bunlar kötü insanlar mıydı yoksa iyi miydi bilmi-

1. (Rus.) Komünist Enternasyonal. (Ç.N.)

yordu, ona düşman mıydılar yoksa umurlarında bile değil miydi, bilmiyordu, ama iyi, kötü, umursamaz, onlardan çıkıp ona gelen her ne ise insanca bir şeydi.

Kendisine gösterilen ranzaya oturdu, dizlerinin üstünde açık kitaplarla yataklarında oturan üç kişi sessizce ona bakıyorlardı. İşte yitirdiğini sandığı olağanüstü, değerli şey geri gelmişti.

Biri iriyarı, geniş alınlı, yüzü pürtük pürtük, etli alnının üstünde bir kısmı gri, Beethoven'vari kıvırcık saçları olan biriydi.

İkincisi, elleri kâğıt gibi bembeyaz, kafası dazlak, yüzü sanki metal üzerine nakşedilmiş bir kabartma gibi, sanki toplardamarlarında ve atardamarlarında kan değil de kar dolaşan biriydi.

Krımov'un yanındaki yatakta oturan üçüncü kişi, burnunun kökünde biraz önce çıkardığı gözlüğün kırmızı lekesi olan sevimli, zavallı, iyi yürekli biriydi. Parmağıyla kapıyı gösterdi, belli belirsiz gülümsedi, başını salladı ve Krımov, nöbetçinin gözetleme deliğinden baktığını, sessiz olmak gerektiğini anladı.

İlk önce saçları karmakarışık adam konuşmaya başladı.

"İzninizle topluluğumuz adına silahlı kuvvetleri selamlamak istiyorum," dedi ağır ağır ve sakin bir şekilde. "Nereden geliyorsunuz, değerli yoldaş?"

Krımov, şaşkın şaşkın gülümsedi ve, "Stalingrad'dan," dedi.

"Vay canına, kahramanca savunmaya katılmış birini görmek ne hoş. Evimize hoş geldiniz."

"Sigara içiyor musunuz?" diye sordu hızlı hızlı beyaz yüzlü yaşlı adam.

"İçiyorum," diye yanıtladı Krımov.

Yaşlı adam başını salladı, gözlerini kitaba dikti.

O zaman sevimli, miyop komşu şöyle dedi:

"Mesele, benim arkadaşları hayal kırıklığına uğratmış olmam, sigara içmediğimi söylediğim için bana tütün vermiyorlar."

Sonra sordu:

"Stalingrad'dan geleli çok oldu mu?"

"Bu sabah oradaydım."

"Vay canına," dedi iriyarı adam, "Douglas'la mı?"

"Aynen öyle," diye yanıtladı Krımov.

"Anlatsanıza, Stalingrad ne durumda? Gazetelere abone olamadık."

"Sahi yemek yemek ister miydiniz?" diye sordu sevimli ve miyop adam. "Biz akşam yemeğimizi yemiştik."

"İstemiyorum," dedi Krımov, "Almanlar Stalingrad'ı alamayacaklar. Artık bu iyice belli oldu."

"Bundan her zaman emindim," dedi dev yapılı adam, "sinagog ayaktaydı ve ayakta kalacak."

Yaşlı adam gürültüyle kitabı kapadı.

"Siz Komünist Parti üyesisiniz herhalde?" diye sordu Krımov'a.

"Evet, komünistim."

"Sessiz olun, sadece fısıldayarak konuşun," dedi sevimli ve miyop adam.

"Hatta parti üyeliği hakkında bile," dedi dev adam.

Adamın yüzü Krımov'a tanıdık gelmişti, Moskovalı ünlü bir sunucu olduğunu anımsadı. Krımov, bir zamanlar Jenya'yla birlikte Sütunlu Salon'daki bir konsere gitmiş ve bu adamı sahnede görmüştü. İşte şimdi de karşılaşmışlardı.

Bu sırada kapı açıldı, nöbetçi içeri baktı ve "'K' kim?" diye sordu.

Dev adam yanıtladı:

"'K' benim, Katsenelenbogen."

Ayağa kalktı, beş parmağıyla dağınık saçlarını taradı ve acele etmeden kapıya doğru yürüdü.

"Sorguya gidiyor," diye fısıldadı sevimli komşu.

"Peki neden 'K'?"

"Buranın kuralı. Önceki gün nöbetçi ona, 'Burada adı 'K' ile başlayan Katsenelenbogen kim?' diye sordu. Çok komik. Kafadan çatlak."

"Evet, çok güldük," dedi yaşlı adam.

"Ya sen buraya niçin düştün yaşlı muhasebeci?" diye düşündü Krımov. "Benim adım da 'K' ile başlıyor."

Tutuklular yatmaya hazırlanıyorlardı, ama çiğ ışık yanmaya devam ediyordu ve Krımov, dolaklarını nasıl çözdüğünü, içdonunun belini nasıl topladığını, göğsünü nasıl kaşıdığını göz deliğinden birinin gözetlediğini derisiyle hissediyordu. Bu özel bir ışıktı, odadaki insanlar için değil, içerdekilerin dışardan daha iyi görünmesi için yanıyordu. Bu insanları karanlıkta gözetlemek daha rahat olsaydı, onları karanlıkta bırakırlardı.

Yaşlı muhasebeci yüzünü duvara dönüp yattı. Krımov ve miyop komşusu, dudaklarının oynadığını nöbetçinin görmemesi için elleriyle ağızlarını kapatmış birbirlerine bakmadan fısıltıyla konuşuyorlardı.

Arada bir boş yatağa göz atıyorlardı, şimdi konferansçı kim bilir sorguda ne espriler yapıyordu.

"Hücrede hepimiz birer ürkek tavşan olduk," dedi komşu fısıltıyla. "Masaldaki gibi, sihirbaz insanlara dokundu ve insanlar uzun kulaklı yaratıklara dönüştü."

Komşuları anlatmaya koyuldu.

Yaşlı adam ya sosyalist devrimci, ya sosyal demokrat, ya da Menşevik'ti. Soyadı Dreling'di. Nikolay Grigoryeviç bir zamanlar bir yerde adını duymuştu. Dreling, yirmi yıldan fazla zamandır hapishanelerde, kamplardaydı, Schlüsselburg Kalesi'nde hapis yatan Morozov'un, Novorusskiy'in, Florenko'nun ve Figner'in eriştikleri süreye yaklaşıyordu. Şimdi yeni açılan bir davayla ilgili olarak Moskova'ya getirmişlerdi, kampta Kulaklara

tarım sorunu üzerine konferans vermeye kalkışmıştı.

Konferansçı da Dreling kadar uzun bir Lubyanka deneyimine sahipti, yirmi küsur yıl önce Dzerjinski döneminde Çeka'da çalışmaya başlamıştı, daha sonra Yagoda döneminde OGPU'da, Yejov döneminde İçişleri Halk Komiserliği'nde, Beria döneminde Devlet Güvenliği Halk Komiserliği'nde çalışmıştı. Kâh merkez örgütünde bulunmuş, kâh büyük kampların inşaatını yönetmişti.

Krımov, sohbet ettiği Bogoleyev hakkında da yanılmıştı. Küçük bir memur zannettiği Bogoleyev'in bir plastik sanatlar uzmanı, müze eksperi, hiç yayımlanmamış şiirlerin şairi olduğu anlaşılmıştı, yaşanan döneme uygun olmayan şeyler yazıyordu.

"Şimdi hepsi, hepsi yok oldu, benden çıka çıka bir tavşan kardeş çıktı," dedi Bogoleyev yine fısıldayarak.

Bütün bunlar ne kadar vahşi, ne kadar korkunçtu, aslında dünyada Bug Nehri'nin, Dinyeper'in geçilmesinden başka, Piryatinsk kuşatmasından ve Ovruç batalıklarından, Mamayev kurganından, Kuporosnaya Vadisi'nden, 6/1 Numaralı Ev'den, siyasi raporlardan, cephanenin azalmasından, yaralanan siyasi eğitmenlerden, gece hücumlarından, çarpışma ve yürüyüş sırasında yapılan siyasi çalışmadan, tank taarruzlarından, havan toplarından, Genelkurmay'dan, ağır makineli tüfeklerden başka bir şey yoktu...

Yine bu dünyada, bu sırada gece sorgularından, kalk borusundan, yoklamalardan, nöbetçi eşliğinde tuvalete gidip gelmelerden, sayıyla verilen sigaralardan, aramalardan, yüzleştirmelerden, sorgu yargıçlarından, Özel Komisyon kararlarından başka bir şey yoktu.

Ancak o da, öbürü de vardı.

Peki komşularının iç hapishanedeki bir hücrede özgürlükten yoksun kalmaları ona neden doğal ve kaçınılmaz geliyordu? Ve neden onun, yani Krımov'un bu hüc-

rede, bu yatakta olması vahşi, saçma, akla hayale gelmez bir şeydi?

Krımov, dayanılmaz şekilde kendinden söz etmek istiyordu. Kendini tutamadı ve, "Karım beni terk etti, bana bir şeyler gönderecek hiç kimsem yok," dedi.

İriyarı Çekist'in yatağı ise sabaha dek boş kaldı.

5

Savaştan önce bir gece Krımov; Lubyanka'dan yürüyerek geçmiş ve orada, uykusuz binanın pencerelerinin ardında neler olduğunu tahmin etmeye çalışmıştı. Tutuklular iç hapishanede sekiz ay, bir yıl, bir buçuk yıl kalıyor, soruşturma devam ediyordu. Daha sonra tutukluların akrabaları, kamplardan mektuplar alıyorlardı ve Komi, Salehard, Norilsk, Kotlas, Magadan, Vorkuta, Kolıma, Kuznetsk, Krasnoyarsk, Karaganda, Buhta Nagayevo gibi sözcükler ortaya çıkıyordu.

Ama iç hapishaneye düşen binlerce kişi ebediyen ortadan kayboluyordu. Savcılık, bu insanların mektuplaşma hakkı olmaksızın on yıl hüküm giydiklerini bildiriyordu akrabalarına, ama kamplarda bu şekilde hüküm giymiş mahkûm yoktu. Mektuplaşma hakkı olmaksızın on yıl, kurşuna dizilmiş olmak anlamına geliyordu.

Kamptan gelen mektupta bir adam iyi olduğunu, sıcak bir yerde yaşadığını yazıyor ve eğer mümkünse sarmısak ve soğan göndermelerini rica ediyordu. Akrabalar da bunu sarmısak ve soğanın iskorbütü iyileştirmek için gerekli olduğu şeklinde açıklıyorlardı. Soruşturma hapishanesinde geçirilen zamanla ilgili olarak hiç kimse mektuplarında hiçbir şey yazmıyordu.

1937 yılının yaz gecelerinde Lubyanka Caddesi'nden ve Komsomolskiy Sokağı'ndan geçmek çok korkunç bir şeydi.

Boğucu gecelerde caddeler bomboştu. Evler, pencereleri açık, hem ıssız hem de insanlarla dolu bir halde karanlık karanlık duruyordu. Evlerdeki sessizlik, sessizlik değildi. Beyaz perdelerle örtülü ışıklı pencerelerde ise gölgeler görünüp kayboluyordu, evlerin ana girişlerinin önünde otomobil kapıları kapanıyor, farlar parlıyordu. Koskoca kent, Lubyanka'nın pırıl pırıl parlayan cam gözünden büyülenmiş gibiydi. Tanıdıklar bellekte canlanıyordu. Onlarla aradaki uzaklık, mesafe olarak ölçülmüyordu, farklı boyutta bir varoluştu bu. Ölüm uçurumuna eşit bu uçurumu aşabilecek güç yeryüzünde de gökyüzünde de yoktu. Ama aslında toprağın içinde, tabutun çivilenmiş kapağının altında değil, burada, yanı başındaydı diri, soluk alan, düşünen, ağlayan, ölü olmayan insanlar.

Otomobiller sürekli yeni tutuklular getiriyordu, yüzlerce, binlerce, on binlerce insan iç hapishanenin kapılarının, Butırska ve Lefortovo hapishanelerinin kapılarının ardında kayboluyordu.

Bölge komitelerine, halk komiserliklerine, askerî müdürlüklere, savcılığa, polikliniklere, fabrika yönetimlerine, yerel yönetimlere ve fabrika komitelerine, arazi şubelerine, bakteriyoloji laboratuvarlarına, akademik tiyatroların yönetimine, uçak tasarım bürosuna, dev kimya ve metalurji projeleri yapan enstitülere tutuklananların yerine yeni elemanlar geliyordu.

Tutuklanan halk düşmanlarının, teröristlerin ve kundakçıların yerine gelenlerin kısa bir süre sonra kendilerinin de halk düşmanı, ikiyüzlü adamlar olduğu anlaşılıyor, onlar da tutuklanıyordu. Bazen üçüncüde işe alınan insanların da halk düşmanı oldukları ve tutuklandıkları oluyordu.

Leningradlı bir arkadaşı Krımov'un kulağına hücrede kendisiyle birlikte Leningrad bölge komitelerinden birinin üç sekreterinin kaldığını fısıldamıştı; her yeni atanan sekreter, kendisinden bir öncekinin halk düşmanı ve terörist olduğunu ileri sürmüştü. Birbirlerine öfke ve kırgınlık duymaksızın aynı hücrede yan yana yatıyorlardı.

Bir zamanlar bir gece vakti bu binaya Yevgeniya Nikolayevna'nın kardeşi Mitya Şapoşnikov girmişti. Koltuğunun altında karısının onun için hazırladığı, içinde havlu, sabun, iki çift çamaşır, diş fırçası, çorap, üç mendil bulunan beyaz bohçasıyla. Parti kartının beş rakamlı numarası, Paris'te ticaret temsilciliğindeki yazı masası, Kırım'a giderken karısıyla arasındaki ilişkilere açıklık kazandırdığı, madensuyu içtiği ve esneyerek *Altın Eşek*'in sayfalarını çevirdiği birinci mevki vagon aklında bu kapıdan içeri girmişti.

Elbette Mitya'nın hiçbir suçu yoktu. Ama yine de Mitya'yı hapse atmışlardı, Krımov ise hapse atılmamıştı.

Özgürlükten hapse götüren bu pırıl pırıl aydınlık koridordan Lyudmila Şapoşnikova'nın ilk kocası Abarçuk geçmişti bir zamanlar. Abarçuk sorguya gitmiş, saçma bir yanlış anlamayı bir an önce ortadan kaldırmaya çalışmıştı... Ve işte beş, yedi, sekiz ay geçiyor ve Abarçuk şöyle yazıyor: "Stalin yoldaşı öldürme düşüncesini bana ilk olarak bir zamanlar yeraltı örgüt liderlerinden birinin benimle bağlantıya geçirdiği Alman Askerî İstihbaratı'nın şefi telkin etti... konuşma 1 Mayıs gösterilerinden sonra Yauzskiy Bulvarı'nda oldu, ben beş gün sonra kesin yanıtımı vereceğimi söyledim ve bir kez daha görüşmek üzere sözleştik..."

İşte bu pencerelerin arkasında akıllara durgunluk veren bir iş yapılıyordu, gerçekten inanılmaz bir çalışma. Aslında Abarçuk, içsavaş sırasında bir Kolçak subayı kendisine ateş ettiğinde gözünü bile kırpmamıştı.

Kuşkusuz kendisiyle ilgili yalan ifadeler imzalamak zorunda bırakmışlardı onu. Abarçuk, Lenin'in sağlamlık sınavından geçmiş gerçek bir komünistti elbette, hiçbir suçu yoktu. Ama tutuklanmış, ifade vermişti... Oysa Krımov'u tutuklamadılar, itirafta bulunmak zorunda bırakmadılar.

Bu tür davaların nasıl yaratıldığını duymuştu Krımov. Fısıldayarak ona, "Aman unutma, karına, annene, bir tek kişiye bile bunu söyleyecek olursan mahvolurum ben," diyen insanlardan bazı bilgiler geliyordu.

İçkiyle kızışan ve karşısındakinin kendinden emin aptallığına sinirlenerek birden ağızlarından birkaç dikkatsiz söz kaçıran ve ânında susan, ertesi gün ise arada bir esneyerek, "Ha bu arada galiba dün epeyce saçmaladım, anımsamıyor musun? İyi o zaman, iyi," diyen insanlar bir şeyler söylüyorlardı.

Arkadaşlarının, kocalarıyla vedalaşmak için kamplara gitmiş eşleri de ona bir şeyler söylüyorlardı.

Ama aslında bunların hepsi söylentiydi, gevezelikti. Krımov'un başına böyle bir şey gelmezdi.

Ama işte şimdi onu hapse atmışlardı. Akla hayale gelmez, saçma, çılgınca bir şey olmuştu. Menşevikleri, Sosyalist Devrimcileri, Beyaz Muhafızları, papazları, Kulak propagandacıları hapse attıklarında, özgürlüklerini yitiren ve hüküm verilmesini bekleyen bu insanların ne hissettiklerini hiçbir zaman, hatta bir an bile aklına getirmemişti. Onların karılarını, analarını, çocuklarını da düşünmemişti.

Kuşkusuz mermiler giderek daha yakında patlamaya, düşmanı değil, kendi askerlerini yaralamaya başladığında artık kayıtsız değildi, düşmanları değil, Sovyet yurttaşlarını, parti üyelerini hapse atıyorlardı.

Kuşkusuz kendisine çok yakın birkaç kişiyi, onun kuşağından, Leninci-Bolşevik olarak kabul ettiği insanla-

rı hapse attıkları zaman şaşırmış, sarsılmış, gece uyuyamamış, Stalin'in insanları özgürlükten yoksun bırakma, onlara işkence etme, kurşuna dizme hakkı var mıdır diye düşünmeye başlamıştı. Bu insanların yaşadıkları acıları, karılarının, analarının acılarını düşünüyordu. Ne Kulak'tı, ne Beyaz Muhafız, Leninci-Bolşevik'ti bu insanlar!

Yine de kendisini teselli ediyordu, Krımov her şeye rağmen hapse atılmamış, sürgüne gönderilmemişti, kendi aleyhinde bir şey imzalamamış, yalan suçlamaları kabul etmemişti.

Ama işte şimdi Krımov'u, bir Leninci-Bolşevik'i hapse atmışlardı. Artık ne teselli, ne yorum, ne açıklama vardı. Olmuş bitmişti.

Artık bazı şeyleri öğrenmişti. Çıplak bir insanın dişleri, kulakları, burun delikleri, kasıkları arama konusu oluyordu. Sonra insan, aşağı kayan pantolununu ve düğmeleri sökülmüş donunu tuta tuta, zavallı ve gülünç bir halde koridorda yürüyordu. Miyopların gözlüklerini alıyorlardı ve bu insanlar rahatsız bir şekilde gözlerini kısıyorlar, ovuşturuyorlardı. İnsan hücreye giriyor ve bir laboratuvar faresi oluyordu, bu insanda yeni refleksler yaratıyorlardı, fısıltıyla konuşuyordu, yataktan kalkıyordu, yatağa yatıyordu, doğal gereksinimlerini gideriyordu, aralıksız gözetim altında uyuyor ve düş görüyordu. Bunların hepsi korkunç derecede gaddarca, saçma, insanlık dışıydı. Lubyanka'da yapılan işlerin ne kadar korkunç olduğunu ilk kez açıkça anlamıştı. Bir Bolşevik'e, bir Leninci'ye, Krımov yoldaşa işkence ediyorlardı.

6

Günler geçiyor, ama Krımov'u çağırmıyorlardı.

Ne zaman, ne yemek vereceklerini artık biliyordu, gezinti saatlerini ve banyo süresini biliyordu, hapishane tütününün dumanını, yoklama zamanını, kütüphanede aşağı yukarı hangi kitaplar olduğunu biliyordu, nöbetçileri şahsen tanıyordu, komşularının sorgudan dönüşlerini beklerken heyecanlanıyordu. Katsenelenbogen'i diğerlerinden daha sık sorguya çağırıyorlardı. Bogoleyev'i hep gündüzleri çağırıyorlardı.

Özgürlüksüz yaşam! Bu bir hastalıktı. Özgürlüğünü yitirmek sağlığını yitirmekle aynıydı. Işık yanıyordu, musluktan su akıyordu, tasta çorba vardı, ama ışık da su da ekmek de farklıydı, onların verdiği, öngördüğü şekildeydi. Soruşturma çıkarları gerektirdiğinde tutuklular geçici olarak ışıktan, yiyecekten, uykudan yoksun bırakılıyordu. Ne de olsa elde ettikleri her şey kendileri için değil, soruşturmanın yararı içindi, tutuklularla çalışmanın yöntemi böyleydi.

Kemik ihtiyarı bir keresinde sorgu yargıcının yanına çağırmışlardı, ihtiyar döndükten sonra kibirli kibirli şöyle demişti:

"Üç saatlik suskunluktan sonra sorgu yargıcı yurttaş, soyadımın gerçekten Dreling olduğuna inandı."

Bogoleyev, her zaman sevecendi, hücre sakinleriyle saygılı bir şekilde konuşuyordu, sabahları nasıl olduklarını, iyi uyuyup uyumadıklarını soruyordu.

Bir keresinde Krımov'a şiir okumaya başlamıştı, sonra okumayı kesti:

"Bağışlayın, galiba ilginizi çekmiyor," dedi.

Krımov, gülerek karşılık verdi:

"Açık söyleyeyim, tek sözcük anlamadım. Oysa bir

zamanlar Hegel okurdum ve anlardım."

Bogoleyev sorguya çekilmekten çok korkuyordu, içeri giren nöbetçi, "Adı 'B' ile başlayan hanginiz?" diye sorduğu zaman apışıp kalıyordu. Sorgu yargıcının yanından döndüğünde zayıflamış, ufalmış, yaşlanmış görünüyordu.

Sorgularını tutarsız bir şekilde, gözlerini kısarak anlatıyordu. Onu neyle, Stalin'in yaşamına kastetmekle mi yoksa sosyalist gerçekçilik ruhuna uygun olarak yazılmış yapıtlardan hoşlanmamakla mı suçladıklarını anlamak olanaksızdı. Bir keresinde iriyarı Çekist, Bogoleyev'e şöyle demişti:

"Siz de suçlamayı formüle etmesinde delikanlıya yardımcı olun. Şöyle bir şey öneririm, 'Yeni olan her şeye karşı korkunç bir nefret besleyerek Stalin Ödülü'ne layık görülen sanat yapıtlarını hiçbir temele dayanmadan kötüledim,' deyin. On yıl alırsınız. Tanıdıklarınızın adını daha az verin, bunu yaparak kendinizi kurtaramazsınız, tam tersine sizi bir örgüte dahil ederler, özel rejime tabi kampa düşersiniz."

"Siz ne diyorsunuz," diyordu Bogoleyev, "ben onlara yardım edebilir miyim, her şeyi biliyorlar onlar."

Sık sık en sevdiği konu üzerine fısıltıyla felsefe yürütürdü: Hepimiz masal kahramanlarıydık, korkunç tümen komutanları, paraşütçüler, Matisse ve Pissarro'nun hayranları, parti üyeleri, jeologlar, Çekistler, beş yıllık plan hazırlayıcıları, pilotlar, dev metalurji fabrikalarının kurucuları... Kendinden emin, böbürlene böbürlene harika bir evin eşiğinden atlamıştık ve büyülü bir değnek bizleri kanaryalara, domuz yavrularına, sincaplara dönüştürmüştü. Şimdi bizim için gerekli olan böcek, karınca yumurtasıydı.

Bogoleyev'in özgün, garip, görünüşe göre derin bir zekâsı vardı, ama günlük işlerde sığ biriydi, ona başkalarından daha az, daha kötü şeyler verdiklerinden, gezinti

süresini kısıtladıklarından, gezinti sırasında birinin onun peksimetini yediğinden sürekli endişe duyardı.

Yaşam olaylarla doluydu, ama boştu, sahteydi. Hücredeki insanlar kurumuş bir nehir yatağında yaşıyorlardı. Sorgu yargıcı bu kuru nehir yatağını, küçücük taşları, yarıkları, kıyıdaki engebeleri araştırıyordu. Ancak bir zamanlar bu yatağı yaratmış olan su artık yoktu.

Dreling seyrek olarak konuşmaya katılıyordu ve eğer konuşursa da, herhalde parti üyesi olmadığı için daha çok Bogoleyev'le konuşuyordu.

Ama Bogoleyev'le konuşurken de genellikle sinirleniyordu.

"Siz tuhaf bir tipsiniz," demişti bir keresinde, "birincisi, nefret ettiğiniz insanlara karşı saygılı ve sevecensiniz, ikincisi, gebersem de yaşasam da kesinlikle umurunuzda olmadığı halde her gün sağlığımı soruyorsunuz."

Bogoleyev, gözlerini hücrenin tavanına kaldırmış, kollarını iki yana açmış, "Dinleyin bakın," demiş ve şarkı söyler gibi şu şiiri okumuştu:

Kabuğun nedendir kaplumbağa?
Sordum ve yanıtını aldım:
Birikmiş korkularımdandır
Dünyada daha sağlam bir şey yoktur!

"Sizin dizeleriniz mi?" diye sordu Dreling.

Bogoleyev tekrar kollarını iki yana açtı, yanıt vermedi.

"İhtiyar korkuyor, korkuları biriktirmiş," dedi Katsenelenbogen. Kahvaltıdan sonra Dreling, Bogoleyev'e bir kitabın kapağını gösterdi ve, "Beğendiniz mi?" diye sordu.

"Açık konuşmak gerekirse, hayır," dedi Bogoleyev.

Dreling başını salladı.

"Ben de bu yapıtın hayranı değilim. Georgi Valenti-

noviç Plehanov şöyle demiş: "Gorki tarafından yaratılan 'ana' tipi bir ikonadır, işçi sınıfının ise ikonalara gereksinimi yoktur."

"Kaç kuşaktır *Ana*'yı okuyorlar," dedi Krımov, "bunun ikonayla ne ilgisi var?"

Dreling, bir çocuk yuvası öğretmeninin sesiyle şöyle dedi:

"İşçi sınıfını köleleştirmek isteyen herkes için ikonalar gereklidir. Bakın işte sizin komünist ikona dolabınızda Lenin ikonası bulunuyor, muhterem Stalin'in de ikonası var. Nekrasov için ikonalar gerekli değildi."

Sanki sadece alnı, kafatası, elleri, burnu beyaz bir kemikten oyulmamıştı, sözleri de kemik gibi tıkırdıyordu.

"Vay alçak," diye düşündü Krımov.

Krımov'un hiçbir zaman bu kadar öfkeli görmediği uysal, sevecen ve her zaman ezilip büzülen Bogoleyev sinirlenerek şöyle dedi:

"Şiirle ilgili düşüncelerinizde Nekrasov'dan öteye geçememişsiniz. O zamandan bu yana Blok çıktı, Mandelştam çıktı, Hlebnikov çıktı.

"Mandelştam'ı tanımıyorum," dedi Dreling, "Hlebnikov ise tam bir çöküş, düşüş."

"Hadi canım," dedi Bogoleyev. İlk kez sert bir şekilde ve yüksek sesle konuşuyordu: "Sizin şu Plehanov özdeyişlerinden de artık içime fenalık geldi. Burada, hücremizde sizler farklı anlamda Marksistlersiniz, ama şiire karşı kör oluşunuz, şiirden kesinlikle hiçbir şey anlamamanız konusunda benzeşiyorsunuz."

Garip bir durum. Krımov'un asıl canını sıkan, nöbetçilerle gece ve gündüz gardiyanları açısından onun gibi bir Bolşevik'le, bir askerî komiserle kötü ihtiyar Dreling'in arasında hiçbir farkın bulunmaması düşüncesiydi.

İşte şimdi, sembolizme, dekadanlığa tahammül edememiş, yaşamı boyunca Nekrasov'u sevmiş bir kişi ola-

rak bu tartışmada Bogoleyev'i desteklemeye hazırdı.

Kemik ihtiyar, Yejov hakkında kötü bir söz söylerken hiç duraksamadan Buharin'in kurşuna dizilmesini de, kocalarını ihbar etmeyen kadınların sürgüne gönderilmesini de, korkunç mahkeme kararlarını da, tüyler ürperten sorguları da haklı göstermeye çalışabilirdi.

Ama kemik ihtiyar susuyordu.

Bu sırada nöbetçi geldi, Dreling'i tuvalete götürdü.

Katsenelenbogen, Krımov'a şöyle dedi:

"Beş gün kadar bir hücrede ikimiz birlikte kaldık. Mezar gibi sessizdi. Ona, 'Buna horozlar bile güler, her ikisi de yaşlıca iki Yahudi, Lubyanka yakınlarında bir çiftlikte birlikte bir akşam geçiriyorlar ve konuşmuyorlarmış,' dedim. Kime söylüyorum! Susuyor. Bu nefret niye? Niçin benimle konuşmak istemiyor? Korkunç bir intikam hırsı mı? Nedir bu?"

"Düşman!" dedi Krımov.

Dreling, görünüşe bakılırsa Çekist'i ciddiye alıyordu.

"İşe sarılıyor, anlıyor musunuz?" dedi. "İnanılmaz bir şey! Arkasında kamp, önünde tabut, ama o demir gibi. Gıpta ediyorum ona! Adı 'D' ile başlayan kim diye onu sorguya çağırıyorlar. Kütük gibi sessiz, yanıt vermiyor. Elde ettiği tek şey, onu soyadıyla çağırmaları. Yöneticiler hücreye girer, öldürsen ayağa kalkmaz."

Dreling tuvaletten döndüğü sırada Krımov, Katsenelenbogen'e şöyle dedi:

"Tarih mahkemesinin önünde bunların hiçbirinin önemi yoktur. Siz ve ben burada oturarak komünizm düşmanlarından nefret etmeyi sürdürüyoruz."

"Ne mahkemesi," dedi Dreling hiç kimseyi muhatap almaksızın, "tarihin linç edilmesi!"

Katsenelenbogen, kemik adamın gücüne boşuna gıpta ediyordu. Onun gücü, insan gücü değildi artık. Kör, insanca olmayan bir fanatizm onun çökmüş ve umursa-

maz yüreğini kimyasal sıcaklığıyla ısıtıyordu.

Rusya'da kaynayıp köpüren savaş, savaşla ilgili tüm olaylar onu pek az ilgilendiriyordu, cephede olan bitenleri, Stalingrad'ı sormuyordu. Yeni kentleri, güçlü endüstriyi bilmiyordu. İnsanca yaşamıyordu artık, sonu olmayan, soyut, bir tek onu ilgilendiren bir hapishane dama partisi oynuyordu.

Katsenelenbogen, Krımov'un çok ilgisini çekiyordu. Krımov, bu adamın akıllı biri olduğunu hissediyor, görüyordu. Espri yapıyor, gevezelik ediyordu, ama gözleri zeki, tembel ve yorgundu. Böyle gözler, yaşamaktan yorulmuş ve ölümden korkan ukala insanlarda olur.

Bir keresinde Kuzey Buz Denizi'nin kıyısı boyunca uzanan demiryolunun yapımından söz ederken Krımov'a, "Olağanüstü güzel bir proje," dedi ve ekledi: "Doğrusu, bu projenin gerçekleştirilmesi, on bin kadar insanın yaşamına mal oldu."

"Korkunç bir şey," dedi Krımov.

Katsenelenbogen omuz silkti:

"Mahkûmların kafileler halinde çalışmaya gidişlerini bir görseydiniz. Mezar sessizliği içinde. Başlarının üstünde kuzeyin yeşil ve mavi ışığı, çevrelerinde kar ve buz, kapkara deniz ise kükrüyor. İşte burada da güç gözle görülmektedir."

Krımov'a tavsiyede bulunuyordu:

"Sorgu yargıcına yardımcı olmak gerekir, daha işe yeni başladı, tek başına işin üstesinden gelmesi zor... Ama eğer ona yardım eder, bir şeyler fısıldarsan, kendine de yardım etmiş olursun, yüz saatlik gidip gelmelerden kurtulursun. Sonuç tektir, Özel Komisyon gerekeni yapar."

Krımov tartışmaya kalkıştı, Katsenelenbogen şöyle dedi:

"Kişisel suçsuzluk, Ortaçağ'dan bir kalıntı, simyadır. Tolstoy, dünyada suçluların olmadığını ilan etmişti. Biz

Çekistler ise çok yüksek bir tez ileri sürdük, dünyada suçsuz insan yoktur, mahkemelik olmayacak insan yoktur. Hakkında tutuklama müzekkeresi yazılan biri suçludur, bu müzekkere herkes için yazılabilir. Hatta yaşamı boyunca başkaları için bu müzekkereleri yazmış biri için bile. "Magripli işini yapmıştı, gidebilirdi."[1]

Krımov'un pek çok arkadaşını tanıyordu, içlerinden bazıları 1937 davalarından sanık olarak tanıdığı kişilerdi. Davalarını yönettiği insanlardan tuhaf bir şekilde kızmadan, heyecanlanmadan "ilginç adamdı", "garip biriydi", "sempatikti" diye söz ediyordu.

Sık sık Anatole France'ı, Eduard Bagritski'nin *Duma pro Opanasa*'yı[2] anıyor, Babel'in *Benya Krik*'inden alıntı yapmayı seviyor, Bolşoy Tiyatrosu'nun şarkıcılarından ve balerinlerinden adları ve baba adlarıyla söz ediyordu. Nadir kitaplar koleksiyonu yapıyordu, tutuklanmadan kısa bir süre önce eline geçen değerli bir Radişçev cildini anlatıyordu.

"Koleksiyonumu Lenin Kütüphanesi'ne verecek olsalar iyi," diyordu, "yoksa salaklar kitapların değerini anlamayıp sağa sola dağıtırlar."

Bir balerinle evliydi. Radişçev cildinin yazgısı Katsenelenbogen'i galiba karısının yazgısından daha çok kaygılandırıyordu ve Krımov bunu söylediği zaman Çekist, "Benim Angelinam akıllı kadındır, başını kurtarır," diye yanıt vermişti.

Sanki her şeyi anlıyordu, ama hiçbir şey hissetmiyordu. Ayrılık, ıstırap, özgürlük, aşk, kadın sadakati, keder gibi basit kavramlar onun için anlaşılmaz şeylerdi. Çeka'daki çalışmasının ilk yıllarından söz ettiğinde sesinde

1. Schiller'in *Die Verschwörung des fiesko zu Genua* (Cenovalı Fiesko'nun Komplosu) adlı oyunundan. (Ç.N.)

2. "Opanasa'nın Şarkısı." (Y.N.)

bir coşku, bir heyecan ortaya çıkıyordu. "Ne zamandı, ne insanlardı!" diyordu. Krımov'un yaşamını oluşturan şeyler ise ona propaganda kavramları gibi geliyordu.

Stalin hakkında şöyle demişti:

"Lenin'den daha çok onun önünde eğilirim. Gerçekten sevdiğim tek insandır."

Ancak muhalefet liderlerinin yargılanmasıyla ilgili hazırlıklara katılmış, Beria döneminde kutup bölgesinde dev kamp yönetim inşaatının başında bulunmuş olan bu adam neden düğmeleri kesilmiş pantolonunu göbeğinin üstünde tuta tuta, kendi evinde gece sorgularına gitme konusunda bu kadar sakin, bu kadar uzlaşmacı davranıyordu? Onu suskunluğuyla cezalandıran Menşevik Dreling'e karşı neden telaşlı, titiz bir davranış gösteriyordu?

Krımov da zaman zaman kendisinden kuşku duymaya başlamıştı. Stalin'e mektup yazarken neden bu kadar öfkeleniyor, alev alev yanıyor, buz gibi oluyor, ter içinde kalıyordu? Magripli görevini yapmıştı. Aslında bütün bunlar 1937'de aynı onun gibi, ondan daha da iyi on binlerce parti üyesinin başından geçmişti. Magripliler işlerini yapmışlardı. İhbar sözcüğü artık neden o kadar iğrenç geliyordu ona? Sırf birinin ihbarı üzerine kendisi de hapse girdiği için mi? Aslında o da birliklerdeki siyasi muhbirlerden siyasi ihbarlar alıyordu. Olağan bir iş. Olağan ihbarlar. Kızıl Ordu askeri Ryaboştan, gömleğinin içinde haç taşıyor, komünistlere dinsiz diyordu. Ryaboştan ceza bölüğüne düşüp uzun süre orada kalmadı mı? Kızıl Ordu askeri Gordeyev, Sovyet silahının gücüne inanmadığını, Hitler'in zaferinin kaçınılmaz olduğunu açıkladı, Gordeyev, ceza birliğine düşüp orada uzun süre kalmadı mı? Kızıl Ordu askeri Markeviç, "Bütün komünistler hırsızdır, zaman gelecek, onları süngülerin ucunda havaya kaldıracağız ve halk özgür kalacak," dedi, mahkeme Markeviç'i kurşuna dizilerek idama mahkûm etti. Aslında kendisi de

bir ihbarcı, Cephe Siyasi Şubesi'ne Grekov'u rapor etti, bir Alman bombası Grekov'u öldürmeseydi, komutanların önünde kurşuna dizerlerdi onu da. Ceza bölüklerine gönderilen, mahkemelerde yargılanan, özel şubelerde sorgulanan bu insanlar ne hissediyorlar, ne düşünüyorlardı?

Oysa savaştan önce kim bilir kaç kez bu tür işlere katılması, dostlarının, "Parti Komitesi'nde Petrov'la konuşmamdan söz ettim"; "İvan'ın mektubunun içeriğini parti meclisine samimi olarak anlattı"; "Onu çağırmışlardı, o da bir komünist olarak elbette ki her şeyi, çocukların ruhsal durumunu da, Volodka'nın mektuplarını da anlatmak zorundaydı," sözlerini sakin karşılaması gerekmişti.

Oldu, evet, bunların hepsi oldu.

Ee, o zaman... Yazılı ve sözlü olarak verdiği bütün bu açıklamalar, hiç kimsenin hapisten çıkmasına yardım etmedi. Bu açıklamaların iç anlamı tekti, kendisinin bataklığa düşmemesi, uzak durmasıydı.

Krımov, bu işleri sevmese de, bunlardan korksa da, her yola başvurarak kaçınsa da dostlarını iyi savunamadı. Peki neden bir yanıyor, bir donuyor? Ne istiyor? Lubyanka'daki nöbetçinin onun tek başına olduğunu bilmesini mi, sorgu yargıçlarının, sevdiği kadın onu bırakıp gitmiş diye ah vah etmelerini mi, geceleri sevdiği kadının adını sayıkladığını, elini ısırdığını, annesinin ona Nikolenka dediğini incelemelerinde göz önüne almalarını mı?

Gece Krımov uyandı, gözlerini açtı ve Dreling'in Katsenelenbogen'in yatağının yanında durduğunu gördü. Çiğ elektrik ışığı yaşlı mahpusun sırtını aydınlatıyordu. Uykudan uyanmış olan Bogoleyev ayaklarını battaniyeyle örtmüş, yatağında oturuyordu.

Dreling kapıya doğru atıldı, kemikli yumruğuyla kapıya vurmaya, kemikli sesiyle, "Hey, nöbetçi, çabuk doktor çağır, tutuklu kalp krizi geçiriyor!" diye bağırmaya başladı.

Gözetleme deliğine yaklaşan nöbetçi, "Yavaş! Kes şunu!" diye bağırdı.

"Ne yavaşı, adam ölüyor!" diye avaz avaz bağırdı Krımov ve yataktan atlayıp kapıya koştu, Dreling'le birlikte kapıyı yumruklamaya koyuldu. Bogoleyev'in yatağına yattığını, battaniyenin altına saklandığını fark etti, herhalde gece vakti olağanüstü bir olaya karışmaktan korkuyordu.

Bir süre sonra kapı açıldı, birkaç adam içeri girdi. Katsenelenbogen kendinde değildi. Kocaman bedenini uzun süre sedyeye yerleştiremediler.

Sabah Dreling, beklenmedik bir anda Krımov'a, "Söyler misiniz, komünist bir komiser olarak cephede hoşnutsuzluk ifadeleriyle sık sık karşılaşır mısınız?" diye sordu.

"Ne tür bir hoşnutsuzluk?" diye sordu Krımov da.

"Bolşeviklerin kolhoz politikasından, genel olarak savaşın yönetiminden duyulan hoşnutsuzluğu, kısacası politik hoşnutsuzluğun ortaya koyulmasını kastediyorum."

"Asla. Bir kez bile bu tür davranışların gölgesiyle bile karşılaşmadım," dedi Krımov.

"Evet evet, anladım, ben de aynen öyle düşünüyordum," dedi Dreling ve tatmin olduğunu gösterecek şekilde başını salladı.

7

Almanların Stalingrad yakınlarında kuşatılması düşüncesi dâhice bir düşünce sayılır.

Çıplak ayaklı, çıkık çeneli köylülerin ormandan gelen yabancılar tarafından ele geçirilmiş olan mağaraların çevresini kuşatarak çalılıkların arasına dağıldıkları dö-

nemde doğmuş olan ilke, Paulus ordusunun kanatlarına gizlice asker yığılırken de yinelenmişti. Topuz ve uzun menzilli top arasındaki farka mı yoksa eski ve yeni silahların yapım ilkesinde binlerce yıldır değişiklik olmamasına mı şaşmak gerekiyordu?

Ancak halkalarını enine ve dikine sonsuz şekilde artıran spiral insan hareketinin değişmez bir eksene sahip olması, ne bir umutsuzluk, ne de şaşkınlık uyandırmalıdır.

Stalingrad harekâtının özünü oluşturan kuşatma ilkesi yeni olmasa da bu çok eski ilkenin uygulanacağı doğru bölgeyi seçmiş olan Stalingrad saldırısı düzenleyicilerinin yaptıkları büyük hizmet tartışılamaz. Harekâtın yapılacağı zamanı doğru seçmişler, orduları ustalıkla eğitmişler, toplamışlardı; üç cephe, Güneybatı, Don ve Stalingrad cepheleri arasındaki işbirliğinin ustalıkla sağlanması da harekâtı düzenleyenlerin gösterdiği üstün bir yararlılıktı; doğal maskelerden yoksun bozkırda gizlice asker yığmanın büyük zorlukları vardı. Ordular kuzeyden ve güneyden Almanların sağ ve sol omuzları boyunca süzülüp, düşmana sarıldıktan sonra Paulus'un ordusunun kemiklerini kırarak, yüreğini ve ciğerlerini ezerek Kalaç yakınında buluşmaya hazırlanıyorlardı. Harekâtın ayrıntılarının çıkarılmasına, düşmanın silahlarının, canlı gücünün, cephe gerisinin, ulaşım yollarının keşfine çok fazla emek harcanmıştı.

Ama yine de Yüksek Başkomutan Mareşal İosif Stalin'in, generaller Jukov, Vasilyevski, Voronov, Yeremenko, Rokossovski ve Genelkurmay'ın çok sayıda yetenekli subayının katıldığı bu çalışmanın temelinde kıllı ilkel insan tarafından askerî pratiğe sokulmuş olan düşmanı kanatlardan kuşatma ilkesi yatıyordu.

Dış yüze, kabuğa değil, çekirdeğe, öze ait, eksenin çevresindeki halkalara değil, eksene ait yeni düşünceleri yaşama sokan insanlar için deha tanımı yapılabilir ancak.

Büyük İskender'den bu yana stratejik ve taktik çalışmaların bu tür ilahi eylemlerle ortak hiçbir yönü yoktur. Askerî olayların büyüklüğüyle ezilen insan bilinci, ölçek büyüklüğünü komutanların düşünme başarılarının büyüklüğüyle özdeşleştirmek eğilimindedir.

Muharebeler tarihi, komutanların savunmanın yarılması, düşmanın takip edilmesi, kuşatılması, yıpratılması operasyonlarına yeni ilkeler getirmediklerini, daha Neandertal devir insanlarının bildikleri, aynı zamanda bir sürünün etrafını sarmış kurtların ve bu kurtlardan korunmaya çalışan sürünün de bildiği ilkeleri uyguladıklarını ve kullandıklarını göstermektedir.

Enerjik, işini iyi bilen bir fabrika müdürü, hammadde ve yakıtın başarıyla temin edilmesini, atölyeler arasındaki işbirliğini ve fabrikanın çalışması için gerekli olan küçük ve büyük diğer koşulları sağlar.

Ama tarihçiler, fabrika müdürünün çalışmalarının metalurji, elektroteknik, metalin röntgen analizi ilkelerini belirlediği şeklinde bilgi verdikleri zaman fabrikanın tarihini araştıran bir beyin, röntgen ışınlarını bizim müdür değil, Röntgen buldu, yüksek fırınlar bizim müdürden önce de vardı diye protesto etmeye başlar.

Gerçek anlamda büyük bilimsel buluşlar insanı doğadan daha akıllı yapar. Doğa bu buluşlarda, bu buluşlar aracılığıyla kendini tanır. Galileo'nun, Newton'un, Einstein'ın doğanın uzayı, zamanı, maddeyi ve kuvveti kavrama konusunda yaptıkları işler insanların bu türden yararlılıkları arasındadır. İnsanoğlu, bu buluşlarda doğal olarak var olandan daha büyük bir derinlik ve daha büyük bir yükseklik yaratmış, böylelikle de doğa tarafından kendi kendini tanımaya, doğayı dönüştürmeye yardımcı olmuştur.

Var olan, gözle görülen, elle tutulan, doğa tarafından formüle edilmiş ilkelerin insan tarafından yeniden

üretildiği buluşlar, alt düzeyde, ikinci sırada buluşlardır.

Kuşların uçuşu, balıkların hareketi, deveelmasının ve büyük yuvarlak kayanın hareketi, rüzgârın ağaçları ve dalları sallayan gücü, denizhıyarlarının reaktif hareketleri, şu veya bu elle tutulur, açık ilkenin ifadesidir. İnsanoğlu bir olaydan onun ilkesini çıkarır, kendi ortamına taşır, kendi olanaklarına ve gereksinimlerine uygun şekilde geliştirir.

Uçakların, türbinlerin, tepkimeli motorların, roketlerin yaşam açısından önemi çok büyüktür, ancak insanlık bunların yaratılmasını dehasına değil, yeteneğine borçludur.

Doğa tarafından değil, insanlar tarafından ortaya konulan, billurlaştırılan bir ilkenin, diyelim radyo, televizyon ve radarda kullanım ve gelişme olanağı bulan "elektromanyetik alan teorisi" ilkesinin kullanıldığı buluşlar, bu şekilde ikinci sıradan buluşlara girer. Atom enerjisinin serbest kalması aynı şekilde ikinci sıradan buluşlara girer. İlk uranyum reaktörünün yaratıcısı Fermi'nin, yaptığı buluş dünya tarihinde yeni bir devrin başlangıcı olmuş olsa bile insanlığın dehası unvanı üzerinde hak iddia etmesi gerekmez.

Daha da aşağı, üçüncü sıradan buluşlarda insanoğlu artık kendi faaliyet alanında bulunan bir şeyi yeni koşullarda canlandırır, örneğin bir uçuş aracı üzerine yeni bir motor yerleştirir, bir geminin buhar motorunun yerine elektrik motoru koyar.

İnsanın, yeni teknik koşulların eski ilkelerle işbirliği yaptığı savaş sanatı alanındaki faaliyeti de buraya dahildir. Bir muharebeyi yöneten generalin faaliyetinin savaş açısından önemini yadsımak saçmadır. Ancak generali dâhi ilan etmek de yanlıştır. Üretimde çalışan yetenekli bir mühendis konusunda bu aptalcadır, general konusunda sadece aptalca değil, aynı zamanda zararlı ve tehlikelidir.

8

Kuzey ve güney olmak üzere her biri milyonlarca ton metalden ve canlı insan kanından iki çekiç işaret bekliyordu.

İlk olarak Stalingrad'ın kuzeybatısındaki ordular hücuma geçti. 19 Kasım 1942, sabah saat 7.30'da Güneybatı ve Don cepheleri boyunca 80 dakika süren güçlü bir topçu ateşi başladı. 3. Rumen Ordusu'nun birliklerince işgal edilen mevzilerin üstünden bir ateş silindiri geçti.

Saat 8.50'de piyadeler ve tanklar hücuma geçtiler. Sovyet ordularının morali son derece yüksekti. 76. Tümen Nefesli Sazlar Orkestrası'nın çaldığı bir marşla hücuma kalktı.

Günün ikinci yarısında düşman savunmasının taktik derinliği aşılmıştı. Çarpışmalar çok geniş bir alana yayılmıştı.

4. Rumen Kolordusu bozguna uğramıştı. 1. Rumen Süvari Tümeni'nin Kraynaya bölgesindeki 3. Ordu'nun geri kalan birlikleriyle bağlantısı kesilmiş ve ayrı düşmüştü.

5. Tank Ordusu, Serafimoviç'in otuz kilometre güneybatısındaki tepelerden saldırıya geçmiş, 2. Rumen Kolordusu'nun mevzilerini yarmış ve hızla güneye ilerleyerek gün ortasına doğru Perelazoskaya'nın kuzeyindeki tepeleri ele geçirmişti. Güneydoğuya yönelen Sovyet tank ve süvari kolorduları akşama doğru 3. Rumen Ordusu'nun cephe gerisine altmış kilometre girerek Gusinka ve Kalmıkov'a ulaşmışlardı.

Yirmi dört saat sonra, 20 Kasım şafak vakti Stalingrad'ın güneyindeki Kalmuk bozkırlarında toplanmış olan kuvvetler taarruza geçti.

9

Novikov şafak sökmeden çok önce uyanmıştı. Novikov'un heyecanı farkında olmadığı kadar büyüktü.

Verşkov, ağırbaşlı ve pohpohlayıcı bir edayla, "Çay içer misiniz, kolordu komutanı yoldaş," diye sordu.

"Evet," dedi Novikov, "aşçıya söyleyin, yumurta yapsın."

"Nasıl olsun, Albay yoldaş?"

Novikov, kısa bir süre sustu, düşünmeye başladı ve Verşkov'a kolordu komutanı düşüncelere dalmış, soruyu duymuyormuş gibi geldi.

"Sahanda yumurta," dedi Novikov ve saate baktı, "Getmanov'a git, kalkmış mı bak bakalım, yarım saat sonra gitmemiz gerekiyor."

Novikov, sanki bir buçuk saat sonra topçu ateşinin başlayacağını, gökyüzünün yüzlerce hücum ve bombardıman uçağının motor sesleriyle uğuldayacağını, istihkâmcıların sürünerek gidip teli keseceklerini ve mayınlı alanları mayından temizleyeceklerini, piyadelerin makineli tüfekleri sürükleyerek kim bilir kaç kez dürbünle baktığı puslu tepelere koşacaklarını düşünmüyordu. Sanki o saatte Belov'la, Makarov'la, Karpov'la bir bağ hissetmiyordu. Sanki bir gün önce Stalingrad'ın kuzeybatısında Sovyet tanklarının topçu ve piyadelerin yardığı Alman Cephesi'ne girerek hiç durmaksızın Kalaç yönüne doğru ilerlediğini ve birkaç saat sonra onun tanklarının güneyden harekete geçip Paulus'un ordusunu kuşatmak için kuzeyden gelenlerle buluşacağını düşünmüyordu.

Cephe komutanını ve Stalin'in belki de yarınki bir emrinde Novikov adından söz edeceğini düşünmüyordu. Yevgeniya Nikolayevna'yı düşünmüyordu, Brest'te havaalanına koştuğu ve Almanlar tarafından yakılan ilk

savaş ateşinin gökyüzünde parladığı o şafak vaktini anımsamıyordu.

Ama düşünmediği her şey içindeydi.

Yeni çizmelerini mi giyeceğini, yoksa eskilerle mi gideceğini, sigara tabakasını unutmaması gerektiğini düşünüyordu; itoğluit yine bana soğuk çay getirmiş diye düşünüyordu; sahanda yumurtayı yedi ve sahanın dibindeki erimiş yağı bir parça ekmekle hızlı hızlı sıyırdı.

"Emriniz yerine getirildi," diyerek raporunu verdi Verşkov ve hemen sanki ayıplıyormuş ve gizli bir şey söylüyormuş gibi, "Nöbetçiye, 'Yerinde mi?' diye sordum, nöbetçi bana, 'Başka nerede olacak, o kadınla birlikte uyuyor,' diye yanıt verdi," diye ekledi.

Nöbetçi "kadın" dememiş, daha esaslı bir söz söylemişti, ama Verşkov, kolordu komutanıyla konuşurken o sözü söyleyemeyeceğini düşünmüştü.

Novikov susuyor, parmağıyla bastırarak masanın üstündeki ekmek ufaklarını topluyordu.

Çok geçmeden Getmanov geldi.

"Çay içer misiniz?" diye sordu Novikov.

"Gitme vakti, Pyotr Pavloviç, çayı da şekeri de boş verin, Alman'la savaşma zamanı."

"Neyse, gücü yerinde," diye düşündü Verşkov.

Novikov, evin karargâh olarak kullanılan kısmına uğradı, haberleşme, emirlerin aktarılması konularında Neudobnov'la konuştu, haritaya bir göz attı.

Aldatıcı bir sessizlikle dolu olan karanlık Novikov'a Donbass'taki çocukluğunu anımsatıyordu. Havanın siren ve düdük sesleriyle dolmasından ve insanların maden ocaklarının ve fabrikaların kapılarına doğru gitmelerinden birkaç dakika önce işte aynı böyle her şey uykuda gibi görünüyordu. Ama siren sesinden önce uyanmış olan Petka Novikov, yüzlerce elin karanlıkta dolaklarını, çizmelerini aradığını, çıplak kadın ayaklarının yerde şap

şap sesler çıkardığını, tabak çanağın ve tencerelerin şan gırdadığını biliyordu.

"Verşkov," dedi Novikov, "benim tankı gözetlem noktasına yolla, bugün lazım bana."

"Baş üstüne," dedi Verşkov, "bütün eşyanızı tank koyarım, sizinkini de komiserinkini de."

"Kakao koymayı unutma," dedi Getmanov.

Neudobnov, paltosunu omzuna atıp kapının önün çıktı.

"Tümgeneral Tolbuhin, biraz önce telefon etti, kc lordu komutanının gözetleme noktasına gidip gitmedi ğini sordu."

Novikov başını salladı, şoförün omzuna dokundu:

"Hadi yürü, Haritonov," dedi.

Yol köyden çıktı, en son evin yanından uzaklaşıı kıvrıldı, bir daha kıvrıldı ve batıya doğru dümdüz uzan dı, beyaz kar lekelerinin, kuru yabani otların arasında ilerledi. Birinci Tugay'ın tanklarının toplandığı vadini yanından geçtiler.

Novikov birden Haritonov'a "Dur," dedi ve Willy: ten atlayıp alacakaranlıkta kapkara görünen savaş maki nelerinin yanına gitti.

Hiç kimseyle konuşmadan yürüyor, insanların yüz lerine bakıyordu.

Geçen gün köy meydanında gördüğü saçları tıra edilmemiş yeni çocuklar aklına geldi. Gerçekten çocuk tular, oysa dünyadaki her şey, onların ateş altında yürü mesini amaçlıyordu, Genelkurmay'ın planları da, ceph komutanının emri de, bir saat sonra onun tugay komu tanlarına vereceği emir de, siyasi eğitmenlerin onlar söyledikleri sözler de, yazarların gazete yazılarında v şiirlerde yazdıkları sözler de. Savaşa, savaşa! Oysa karan lık batıda bir tek şey için, onları vurmak, paramparç etmek, paletlerin altında ezmek için bekleyenler vardı.

"Düğün olacak!" Evet, tatlı şarapsız, armonikasız bir düğün olacak. Novikov, "Acı"[1] diye bağıracak ve on dokuz yaşındaki nişanlı delikanlılar arkalarını dönmeyecekler, nişanlılarını saygıyla öpecekler.

Novikov'a sanki kardeşlerinin, yeğenlerinin, komşuların oğullarının arasından geçiyormuş, gözle görülmeyen binlerce kadın, genç kız ve yaşlı kadın ona bakıyormuş gibi geldi.

Savaş sırasında ölüme gönderme hakkını analar kabul etmezler. Ama savaşta anaların bu gizli direniş hareketine katılan insanlara da rastlanır. Bu tür insanlar, "Otur otur, nereye gidiyorsun, nasıl ateş ettiklerini duymuyor musun? Benim raporumu bekliyorlar, sen iyisi mi bir çay kaynatıver," derler. Bu tür insanlar, komutana telefonda "Başüstüne, ileri gönderilecek bir makineli tüfek var," diye rapor verirler ve almacı yerine koyduktan sonra şöyle derler: "İleri göndermenin ne anlamı var, iyi bir delikanlıyı öldürecekler."

Novikov arabasından yana gitti. Yüzü asılmış, sert bir ifade almıştı, bir kasım şafağının nemli karanlığını içine çekmiş gibiydi.

Araba hareket ettiğinde Getmanov, Novikov'a anlayışla baktı ve, "Biliyor musun Pyotr Pavloviç," dedi, "sana özellikle bugün seni seviyorum, sana inanıyorum demek istiyorum."

1. Davetlilerin düğün töreninde "Acı" diye bağırdıklarında gelinle damadın öpüştüğü eski bir gelenek. (Ç.N.)

10

Sımsıkı, tek parça bir sessizlik vardı, dünyada sanki ne bozkır, ne pus, ne Volga yoktu da, sadece ve sadece sessizlik vardı. Kara bulutların üstünde parlak, hızlı bir kamaşma oldu, daha sonra gri pus tekrar kıpkırmızı kesildi ve gökyüzünü de, yeryüzünü de bir anda gök gürültüleri sardı...

Yakındaki toplar ve uzaktaki toplar seslerini birleştirdiler, yankı bu birleşmeyi önceden belli ediyor, savaş alanının dev kazanını dolduran seslerin karmakarışık örgüsünü genişletiyordu.

Küçük kerpiç evler tir tir titriyor, duvarlardan toprak parçaları dökülüyor, sessizce yere düşüyor, bozkır köylerindeki evlerin kapıları kendi kendine açılıp kapanmaya başlıyordu, göldeki buzun yepyeni aynası üzerindeki çatlaklar ilerliyordu.

Tilki, ipek tüylerle dolu ağır kuyruğunu oynatarak koştu, tavşan ise tilkiden kaçmıyor, onun peşinden gidiyordu; belki de ilk kez bir araya gelen gündüz ve gece yırtıcıları ağır kanatlarını sallayarak havaya yükseldiler... Birkaç tarlafaresi, yanan kulübelerinden kendini dışarı atan saçı başı karmakarışık uykulu adamlar gibi uykulu uykulu deliklerinden fırladılar.

Atış mevzilerindeki nemli sabah havası, herhalde binlerce kızgın top namlusuna değmekten bir derece daha ısınmıştı. Sovyet mermilerinin patlamaları, yağlı, kara ve sarı dumanın dönüşü, toprağın ve kirli karın dökülmesi, çelik ateşinin süt beyaz rengi ileri gözetleme noktasından açık bir biçimde görülüyordu.

Toplar susmuştu. Duman bulutu suyu çekilmiş, kızgın saçaklarını yavaş yavaş bozkır sisinin soğuk nemiyle karıştırıyordu.

O anda gökyüzü yeni bir sesle, mırıldayan, gergin, geniş alana yayılan bir sesle doldu, Sovyet uçakları batıya gidiyordu. Uçakların uğultusu, homurtusu, bulutlu, kör gökyüzünün çok katmanlı yüksekliğini hissedilir, gözle görülür hale getiriyordu, zırhlı hücum uçakları ve avcı uçakları alçak bulutlar halinde yere doğru inerek ilerliyordu, bulutların içinde ve bulutların üstünde ise görünmeyen bombardıman uçakları kalın sesleriyle homurduyordu.

Almanlar Brest üzerindeki gökteydi, Ruslar ise Volga boyundaki bozkırın üstündeki gökte.

Novikov bunu düşünmüyordu, anımsamıyordu, karşılaştırmıyordu. Yaşadığı şey anımsamaktan, karşılaştırmaktan, düşünmekten daha önemliydi.

Ortalık sakinleşti. Hücum işaretini vermek için sessizliği bekleyen insanlarla bu işaret üzerine Rumen mevzileri yönüne atılmaya hazır insanlar bu sessizlikte bir an soluklarını tuttular.

Dilsiz ve bulanık bir eski çağ denizini andıran sessizlikte bu saniyelerde insanlığın kırılma noktası ortaya çıkıyordu.

Vatan uğruna savaşın kesin sonucunu belirleyecek bir çarpışmaya katılmak ne kadar güzel, ne kadar mutluluk vericidir. Ölümün karşısına çıkmak, ondan saklanmamak, tersine ölüme koşmak ne kadar can sıkıcı, ne kadar fecidir. Gencecik ölmek ne korkunçtur! Yaşamak, hep yaşamak istenir. O kadar az yaşanmış genç bir hayatı koruma isteğinden daha güçlü bir istek yoktur dünyada. Bu istek düşüncelerde değildir, bu istek düşünceden daha güçlüdür, insanın soluğundadır, burun deliklerindedir, gözlerindedir, kaslarındadır, oksijeni açgözlülükle yakan kanındaki hemoglobindedir. Hiçbir şeyle kıyaslanmayacak kadar, ölçülemeyecek kadar büyüktür. Korkunçtur. Hücum öncesi çok korkunçtur.

Getmanov sesli sesli, derin derin iç çekti, Novikov'a, sahra telefonuna, radyo vericisine baktı.

Novikov'un yüzü Getmanov'u şaşırtmıştı, geçen aylar boyunca Getmanov'un tanıdığı yüz değildi, oysa onun farklı hallerini, öfkeli, kaygılı, kibirli, neşeli ve somurtkan hallerini biliyordu.

Etkisiz hale getirilememiş Rumen taburları birbiri arkasına canlanmış, derinlerden ön cepheye doğru seri atışa başlamıştı. Güçlü uçaksavarlar yer hedeflerine ateş açıyordu.

Getmanov çok heyecanlanarak, "Pyotr Pavloviç, tam zamanı!" dedi. "İçki içenin bardağı doldurulur."

Bir dava uğruna insanları feda etme gereği, savaşta olduğu kadar barışta da ona her zaman doğal, tartışma götürmez bir şey olarak görünürdü.

Ama Novikov ağırdan alıyordu, tankların saptanan hareket ekseni üzerinde çalışabilecek Ağır Topçu Alayı'nın komutanı Lopatin'le bağlantı kurulmasını emretti.

"Dikkat et, Pyotr Pavloviç, Tolbuhin seni çiğ çiğ yer," dedi Getmanov ve kol saatini gösterdi.

Novikov, sadece Getmanov'a değil, kendi kendisine de utanç verici, komik bir duygusallık içinde olduğunu itiraf etmek istemiyordu.

"Çok tank kaybederiz, tanklara yazık," dedi Novikov. "Güzelim T-34'ler, birkaç dakikalık bir iş, uçaksavarları ve tanksavarları bastırırız, avucumuzun içinde gibiler."

Bozkır Novikov'un önünde duman duman tütüyordu, gözetleme noktasında yanında duran insanlar gözlerini ayırmadan ona bakıyorlardı; tank tugaylarının komutanları, onun radyodan vereceği emri bekliyorlardı.

İşini bilen usta bir komutan olarak savaş hırsına kapılmıştı ve içindeki kaba yükselme hırsı da gerilmekten titriyordu. Getmanov onu acele ettiriyordu, o da üstlerinden korkuyordu.

Lopatin'e söylediği sözlerin Genelkurmay'ın tarih bölümünde araştırılmayacağını, bu sözlerin Stalin ve Jukov'dan övgü almayacağını, almak istediği Suvorov Nişanı'nı yakınlaştırmayacağını o da çok iyi biliyordu.

Ölüme gönderirken iyi düşünme hakkı, düşünmeden ölüme gönderme hakkından daha büyüktür.

Novikov bu sorumluluğu yerine getirdi.

11

Stalin, Kremlin'de Stalingrad cephe komutanından haber bekliyordu.

Saate baktı: Topçu ateşi biraz önce bitmişti, piyade ilerliyordu, hareketli birlikler topçunun açtığı yarıktan girmeye hazırlanıyorlardı. Hava kuvvetlerinin uçakları cephe gerilerini, yolları, havaalanlarını bombalıyordu.

On dakika önce Vatutin'le konuşmuştu, Güneybatı Cephesi'nin tank ve süvari birlikleri planlanandan daha çok ilerlemişlerdi.

Kalemi eline aldı, çalmayan telefona baktı. Güney kıskacının başlamış olan hareketini haritada işaretlemek istiyordu. Fakat batıl inançları yüzünden kalemi bıraktı. Bu dakikalarda Hitler'in onu düşündüğünü ve onun da Hitler'i düşündüğünü bildiğini açıkça hissediyordu.

Churchill ve Roosevelt ona güveniyorlardı, ama o, bu güvenin tam olmadığının farkındaydı. Onunla seve seve, hevesle görüşmeleri, ama görüşmeden önce kendi aralarında anlaşmış olmaları onu kızdırıyordu.

Churchill ve Roosevelt, savaşın geçip gideceğini, ama politikanın kalacağını biliyorlardı. Stalin'in mantığına, bilgilerine, zihninin açıklığına hayranlık duyuyorlar-

dı, ama yine de onu Avrupalı bir lider değil de Asyalı bir hükümdar olarak görmeleri onu kızdırıyordu.

Birden aklına Troçki'nin korkunç zeki, küçümseyerek kısılan, keskin gözleri geldi ve Troçki'nin artık hayatta olmadığına ilk kez üzüldü, keşke bugünü görseydi.

Kendini mutlu, fiziksel olarak sağlam hissediyordu, ağzında o iğrenç kurşun tadı yoktu, kalbi ağrımıyordu. Onun için yaşama duygusu, güç duygusuyla birleşmişti. Stalin savaşın ilk günlerinden beri fiziksel bir sıkıntı, bir halsizlik hissediyordu. Bu duygu, mareşallerin onun öfkesini görerek ödü kopmuş bir halde karşısında hazır olda bekledikleri zaman da, binlerce insanın Bolşoy Tiyatrosu'nda onu ayakta selamladıkları zaman da peşini bırakmıyordu. Çevresindeki insanların 1941 yılı yazındaki şaşkın halini anımsayarak gizli gizli onunla alay ettiklerini düşünüyordu hep.

Bir gün Molotov'un yanında başını ellerinin arasına almış ve, "Ne yapacağım... ne yapacağım..." diye mırıldanmıştı. Devlet Savunma Komitesi'nin toplantısında birden sesi kısılmıştı, herkes bakışlarını başka yana çevirmişti. Birkaç kez saçma sapan emirler vermiş ve herkesin bu emirlerdeki saçmalığı anladığını görmüştü... 3 Temmuz'da, radyodaki konuşmasına başlarken heyecanlanmış, madensuyu içmiş ve heyecanı radyo dalgalarıyla her yere yayılmıştı... Temmuz'un sonunda Jukov ona kaba bir şekilde karşı çıkmış ve bir an şaşırmış, "Bildiğiniz gibi yapın," demişti. Bazen 1937'de öldürülen Rikov'a, Kamenev'e, Buharin'e tekrar sorumluluk vermek istiyordu, orduyu, ülkeyi yönetsinler istiyordu.

Bazen içinde korkunç bir duygu ortaya çıkıyordu: Savaş alanlarında galip gelenler, sadece bugünkü düşmanları değildi. Sonsuza dek cezalandırdığı, bastırdığı, susturduğu herkesin Hitler'in tanklarının peşinde toz, duman içinde yürüdüklerini düşünüyordu. Bu insanlar

tundradan çıkıyorlar, üzerlerine kapanmış olan ebediyen donmuş toprağı havaya uçuruyorlar, dikenli telleri aşıyorlardı. Kolıma'dan, Komi Cumhuriyeti'nden dirilen insanlarla dolu katarlar geliyordu. Köylü kadınlar, çocuklar kederli, zayıf, korkunç yüzleriyle topraktan çıkıyorlar, yürüyorlar, yürüyorlar, kin gütmeyen, hüzünlü gözleriyle onu arıyorlardı. Mağlupları sadece tarihin yargılamayacağını hiç kimsenin bilmediği kadar iyi biliyordu o.

Beria bazen dayanılmaz geliyordu ona, Beria onun düşüncelerinin farkındaydı çünkü.

Bütün bu kötü şeyler, zayıflıklar birkaç gün sürüyordu, bunlar zaman zaman patlak veriyordu.

Fakat bezginlik duygusu peşini bırakmıyordu, midesi ekşiyor, boynu ağrıyor, zaman zaman korkutucu baş dönmeleri oluyordu.

Telefona tekrar baktı, Yeremenko'nun tankların hareketi hakkında bilgi verme zamanıydı.

Güçlü olduğu saat gelmişti. Lenin'in kurduğu devletin yazgısı bu dakikalarda belirleniyordu, partinin merkezileşmiş, mantıklı gücü, bu dakikalarda büyük fabrikaların inşaatında, atom santrallarının ve termonükleer donanımların, jet uçaklarının, uzay roketlerinin ve kıtalararası roketlerin, yüksek binaların, bilim saraylarının, yeni kanalların, denizlerin yapımında, kutup bölgesinde şose yolların ve kentlerin yapımında kendini gerçekleştirme olanağını bu dakikalarda buluyordu.

Hitler tarafından işgal edilmiş olan Fransa'nın, Belçika'nın, İtalya'nın, İskandinav ve Balkan devletlerinin yazgısı belirleniyor, Auschwitz'in, Buchenwald'ın, Moabit zindanının ölüm fermanları okunuyor, Naziler tarafından kurulmuş 900 toplama ve çalışma kampının kapıları ardına kadar açılmaya hazırlanıyordu.

Sibirya'ya gidecek Alman savaş tutsaklarının yazgısı belirleniyordu. Hitler'in kamplarındaki Sovyet savaş tut-

saklarının yazgısı belirleniyordu. Stalin'in iradesi, serbest kaldıktan sonra onların da Alman tutsakların Sibirya yazgısını paylaşmalarını buyurmuştu.

Stalin'in emriyle Sibirya'ya ve Kazakistan'a götürülmüş, kendi tarihlerini anımsama, çocuklarını anadilinde okutma hakkını yitirmiş olan Kalmukların, Kırım Tatarlarının, Balkarların ve Çeçenlerin yazgısı belirleniyordu. Mihoels'in ve arkadaşı aktör Zuskin'in, Profesör Vovsi önderliğindeki Yahudi hekimlerin o uğursuz mahkemesinden önce idam edilecek olan yazarlar Bergelson, Markiş, Fefer, Kvitko, Nusinov'un yazgısı belirleniyordu. Sovyet ordusunca kurtarılan, Stalin'in Stalingrad Zaferi'nin onuncu yıldönümünde Hitler'in elinden çekip aldığı yok etme kılıcını tepelerine kaldırdığı Yahudilerin yazgısı belirleniyordu. Polonya'nın, Macaristan'ın, Çekoslovakya'nın ve Romanya'nın yazgısı belirleniyordu.

Rus köylülerinin ve işçilerinin yazgısı, Rus düşüncesinin, Rus edebiyatının ve biliminin özgürlüğü belirleniyordu.

Stalin heyecanlanıyordu. Şu saat devletin gelecekteki gücü onun iradesiyle birleşiyordu.

Onun büyüklüğü ve dehası, devletin ve silahlı kuvvetlerin büyüklüğünden bağımsız değildi. Yazdığı kitaplar, bilimsel çalışmaları, felsefesi, ancak devlet galip geldiği zaman milyonlarca insan için bir anlam kazanır, araştırma ve hayranlık konusu olurdu.

Onu Yeremenko'ya bağladılar.

"Neler oluyor senin orada?" diye sordu Stalin, merhaba bile demeden. "Tanklar harekete geçti mi?"

Yeremenko, Stalin'in öfkeli sesini duyunca hemen sigarasını söndürdü.

"Hayır, Stalin yoldaş, Tolbuhin topçu ateşini bitiriyor. Piyade ön cepheyi temizledi. Tanklar henüz açılan gediğe girmedi."

Stalin açık açık sunturlu bir küfür savurdu ve almacı yerine koydu.

Yeremenko bir sigara daha yaktı ve 51. Ordu komutanına telefon etti.

"Tanklar neden hâlâ harekete geçmedi?" diye sordu.

Tolbuhin, bir eliyle telefon almacını tutuyor, öbür elindeki büyük bir mendille göğsündeki teri siliyordu. Ceketinin önü açıktı, kar beyazı gömleğinin açık yakasından boynundaki yağlı, ağır kıvrımlar görünüyordu.

Heyecanlanmaması gerektiğini sadece aklıyla değil, tüm bedeniyle anlayan çok şişman bir adamın telaşsızlığıyla soluğunun daralması geçtikten sonra yanıt verdi:

"Biraz önce Tank Kolordusu'nun komutanı bana rapor verdi, tankların belirlenen hareket ekseni üzerinde düşmanın etkisiz hale getirilememiş topçu bataryaları kalmış. Kalan bataryaları topçu ateşiyle susturmak için birkaç dakika rica etti."

"İptal edildi!" dedi sert bir şekilde Yeremenko. "Hemen tankları gönderin! Üç dakika sonra bana rapor verin."

"Baş üstüne," dedi Tolbuhin.

Yeremenko, Tolbuhin'e küfretmek istiyordu, ama birden, "Zor soluk alıyorsunuz, hasta mısınız?" diye sordu.

"Hayır, iyiyim, Andrey İvanoviç, kahvaltı ettim de."

"Harekete geçin," dedi Yeremenko ve almacı bıraktıktan sonra, "kahvaltı etmiş, soluk alamıyor," dedi ve uzun uzun sövüp saydı.

Tank Kolordusu'nun komuta noktasında yeniden başlamış olan topçu ateşi yüzünden sesi çok iyi duyulmayan telefon vızıldamaya başladığında Novikov, ordu komutanının tankları hemen harekete geçirmesini isteyeceğini anlamıştı.

Tolbuhin'i dinledikten sonra, "Tam tahmin ettiğim gibi," diye düşündü ve şöyle dedi:

"Emredersiniz, tümgeneral yoldaş, hemen."

Sonra Getmanov'dan yana bakıp güldü.

"Ateş etmek için hâlâ dört dakika kadar zamana gereksinimimiz var."

Üç dakika sonra Tolbuhin tekrar telefon etti, bu kez soluğu kesilmiyordu.

"Albay yoldaş, siz dalga mı geçiyorsunuz? Neden hâlâ top atışlarını duyuyorum? Emri yerine getirin!"

Novikov, telefoncuya kendisini Topçu Alay komutanı Lopatin'e bağlamasını söyledi. Lopatin'in sesini duyuyordu, ama bir şey söylemiyor, belirlenen süreyi bekleyerek saniye ibresinin hareketine bakıyordu.

"Ah ne güçlü adam!" dedi Getmanov içten bir hayranlıkla.

Bir dakika sonra topçu ateşi sustuğunda Novikov, kulaklığı taktı, açılan gediğe ilk girecek olan Tank Tugayı komutanının adını söyledi.

"Belov!"

"Baş üstüne kolordu komutanı yoldaş."

Novikov, ağzını çarpıtıp, sarhoş gibi, kudurmuş gibi bir sesle bağırdı:

"Belov, hücum!"

Sis, mavi renkli dumanla daha da koyulaşmıştı, hava motorların homurtusundan uğuldamaya başlamıştı, kolordu gediğe girmişti.

12

20 Kasım şafak vakti Kalmuk Bozkırı'nda toplar gümbürdemeye başladığında ve Stalingrad'ın güneyinde bulunan Stalingrad Cephesi'nin vurucu güçleri Paulus'un sağ kanadındaki 4. Rumen Ordusu'na karşı saldırıya geç-

tiklerinde B Grubu Alman ordularının komutanı için Rusların saldırı hedefleri belli olmuştu.

Sovyet vurucu grubunun sol kanadında ilerleyen Tank Kolordusu Tsatsa ve Barmantsak gölleri arasında açılan gediğe girdi, Don ve Güneybatı cephelerinin tank ve süvari kolordularıyla buluşmak üzere Kalaç'a doğru kuzeybatı yönünde ilerledi.

20 Kasım gününün ikinci yarısında Serafimoviç'ten hücuma geçen grup, Paulus ordusunun birbiriyle bağlantısı için tehdit yaratıp Surovikino'nun kuzeyine ulaştı.

Ama 6. Ordu kuşatılma tehdidini henüz hissetmiyordu. Akşam saat altıda Paulus'un karargâhı, B Grubu ordularının komutanı Korgeneral Baron von Weichs'e 20 Kasım'da Stalingrad'da keşif birliklerinin çalışmalarının sürdürülmesine karar verildiğini bildirdi.

Akşam Paulus, von Weichs'tan bir emir aldı. Emirde Stalingrad'daki bütün saldırıların sona erdirilmesi ve büyük tank birlikleriyle piyade birliklerinin, tanksavar silahların ayrılıp kuzeybatı yönünde bir darbe indirmek amacıyla kendisinin sol kanadı boyunca kademeli olarak yığılması söyleniyordu.

Paulus'un akşamın saat onunda aldığı bu emir, Stalingrad'daki Alman taarruzunun sona ermesi anlamına geliyordu.

Olayların hızlı akışı bu emri de anlamsız kıldı.

21 Kasım'da Kletskaya ve Serafimoviç'ten çıkan Sovyet hücum grupları önceki yönlerine göre 90 derece döndüler ve birleşip Kalaç bölgesinde ve Kalaç'ın kuzeyinde Don'a doğru, Almanların Stalingrad Cephesi'nin gerisine doğru harekete geçtiler.

Aynı gün Paulus'un ordu komuta noktasının bulunduğu Golubinskaya'dan birkaç kilometre uzakta Don Nehri'nin yüksek batı kıyısında 40 Sovyet tankı belirdi. Hareket halindeki diğer bir tank grubu, Don üzerindeki

köprüyü ele geçirdi, köprüyü koruyan Almanlar, Sovyet tank birliğini bu köprüyü sık sık kullanan ganimet tanklarla donatılmış kendi eğitim birlikleri sanmışlardı. Sovyet tankları Kalaç'a girdi. Stalingrad'daki iki Alman ordusunun, Paulus'un 6. Ordusu'nun ve Hoth'un 4. Tank Ordusu'nun kuşatılması planlanıyordu. Stalingrad'ın cephe gerisinden savunulması için Paulus'un en iyi muharip birliklerinden biri olan 384. Piyade Tümeni, kuzeybatıya dönüp savunma konumuna geçti.

Bu sırada güneyden hücuma geçen Yeremenko'nun orduları 29. Alman Motorize Tümeni'ni ezip geçmiş, 6. Rumen Kolordusu'nu darmadağın etmiş, Çervlennaya ve Donskaya Tsaritsa nehirleri arasından Kalaç-Stalingrad demiryoluna doğru harekete geçiyordu. Novikov'un tankları alacakaranlıkta Rumenlerin iyice güçlendirilmiş direniş merkezine yaklaşmıştı.

Ancak bu kez Novikov ağırdan almıyordu. Gecenin karanlığını taarruz öncesinde tankları gizlice yığmak için kullanmıyordu.

Novikov'un emriyle bütün araçlar, sadece tanklar değil, tekerlekli toplar, zırhlı taşıyıcılar, piyadeleri taşıyan kamyonlar da bir anda farlarını yaktı.

Yüzlerce parlak, gözleri kör eden far karanlığı deldi. Çok büyük bir araç yığını, homurtularıyla, top ve makineli tüfek atışlarıyla kulakları sağır, hançer parıltısıyla gözleri kör, panik yaratmak suretiyle Rumen savunmasını felç ederek, bozkır karanlığının içinden hızla geçiyordu.

Kısa bir çarpışmadan sonra tanklar ilerlemeye devam ettiler.

Kalmuk Bozkırı'ndan gelmiş olan Sovyet tankları 22 Kasım günü öğleden önce Buzinovka'ya girdi. Akşam güneyden ve kuzeyden yola çıkmış olan öncü Sovyet tank birlikleri, Kalaç'ın doğusunda, iki Alman ordusunun, Paulus'un ve Hoth'un ordularının cephe gerisinde

buluştular. Çir ve Aksay nehirlerine doğru ilerleyen avcı birlikleri 23 Kasım'da vurucu grupların dış kanatlarını sağlama almış durumdaydılar.

Kızıl Ordu Yüksek Başkomutanlığı'nın ordulara verdiği görev yerine getirilmiş, Stalingrad'daki Alman grubu yüz saat içinde kuşatılmıştı.

Olayların bundan sonraki akışı nasıl oldu? Bu akışı belirleyen neydi? Dünyanın alınyazısını hangi insanın emri ifade etmişti?

22 Kasım, akşam saat altıda Paulus, B Grubu orduların karargâhına telsizle şu bilgiyi aktardı:

"Ordunun çevresi sarıldı. Tsaritsa Nehri'nin vadisi, Sovetskaya'dan Kalaç'a kadar demiryolu, bu bölgede Don Nehri üzerinde bulunan köprü, nehrin batı kıyısındaki tepeler, kahramanca karşı konulmasına rağmen Rusların eline geçti... cephane durumu kritik. Yiyecek altı gün yeter. Dairesel savunmanın yaratılamaması halinde hareket özgürlüğü verilmesini rica ediyorum. Koşullar, Stalingrad'ı ve cephenin kuzey kısmını terk etmek zorunda bırakabilir..."

22 Kasım gecesi Paulus, Hitler'den, Paulus ordusunca işgal edilmiş bölgeyi, "Stalingrad Kalesi" diye adlandırma emri aldı.

Bir önceki emir "ordu komutanının karargâhıyla birlikte Stalingrad'a gitmesi. 6. Ordu'nun dairesel savunmayı kurması ve daha sonraki emirleri beklemesi" şeklindeydi.

Paulus'un kolordu komutanlarıyla toplantısından sonra B Grubu ordularının komutanı Baron Weichs, Yüksek Komutanlığa şu telgrafı çekti:

Bu kararı kabul ederek üzerime aldığım sorumluluğun tüm ağırlığına karşın, General Paulus'un 6. Ordu'nun geri çekilmesi önerisini desteklemeyi gerekli gördüğümü bildirmek zorundayım...

Weichs'in sürekli bağlantıda olduğu Kara Kuvvetleri Kurmay başkanı Korgeneral Zeitzler, Paulus ve Weichs'in Stalingrad bölgesini bırakmak gerektiği görüşünü tam olarak paylaşıyor, çevresi kuşatılmış orduların ikmalini havadan yapmanın saçma olduğunu düşünüyordu.

24 Kasım günü gece saat 2'de Zeitzler, Stalingrad'ı bırakma konusunda Hitler'i sonunda ikna edebildiğini Weichs'e telefonla bildirdi. 6. Ordu'nun kuşatmadan çıkmasıyla ilgili emrin Hitler tarafından 24 Kasım sabahı verileceğini de bildiriyordu.

B Grubu ordularla 6. Ordu arasındaki tek telefon hattı sabah saat 10.00'u biraz geçe kesildi.

Hitler'in kuşatmadan çıkma emri dakika dakika beklendi ve hızlı hareket etmek gerektiğinden Baron von Weichs, kuşatmadan çıkma emrini verme konusunda sorumluluğu üstlenmeye karar verdi.

Tam muhabereciler Weichs'in radyo mesajını iletmeye hazırlanırken Muhabere Bölüm başkanı, Führer'in başkomutanlık karargâhından General Paulus'a gelen radyo mesajını duydu:

6. Ordu geçici olarak Ruslar tarafından sarılmıştır. Orduyu Stalingrad'ın kuzey bölgesinde, Kotluban, rakım 137, rakım 135, Marinovka, Tsıbenko, Stalingrad'ın güney bölgesinde toplamaya karar verdim. Ordu, ikmal ve kuşatmadan zamanında kurtulmak için elimden gelen her şeyi yapacağıma güvenebilir. Cesur 6. Ordu'yu ve komutanını tanıyorum ve ordunun bu görevi yerine getireceğinden eminim.

Adolf Hitler

Hitler'in Üçüncü Reich'ın korkunç yazgısını ifade eden emri, Paulus'un Stalingrad'daki ordusunun da yazgısı oldu. Hitler, Almanların savaş tarihine Paulus'un,

Weichs'in, Zeitzler'in eliyle, Alman kolordu ve alay komutanlarının eliyle, askerlerin, Hitler'in emrini yerine getirmek istemeyen ancak sonuna kadar yerine getiren herkesin eliyle yeni bir sayfa yazmış oldu.

13

Yüz saatlik çarpışmadan sonra üç cephenin, Güneybatı, Don ve Stalingrad cephelerinin birlikleri birleşti.

Öncü Sovyet tank birlikleri, Kalaç civarında, karanlık kış göğünün altında, savrulan karın içinde buluştular. Karlı bozkır alanı yüzlerce paletle kesilmiş, patlayan mermilerle alazlanmıştı. Ağır makineler kar bulutlarının arasında hızla ilerliyordu, havada beyaz bir tül sallanıyordu. Tankların sert dönüşler yaptığı yerlerde karla birlikte havaya donmuş killi toz yükseliyordu.

İlerleyen tanklara destek olan Sovyet uçakları, hücum ve avcı uçakları Volga tarafından uluyarak alçaktan uçuyorlardı. Kuzeydoğuda ağır toplar gümbürdüyor ve dumanlı, karanlık gökyüzü mat balkılarla aydınlanıyordu.

İki T-34 tankı küçük, ahşap bir kulübenin yanında karşı karşıya duruyordu. Muharebede kazandıkları başarıdan ve ölümle burun buruna gelmekten heyecanlanmış olan kir içindeki tankçılar, tankın içindeki yağlı, boğucu havadan sonra çok neşeli gelen soğuk havayı sesli sesli, tadını çıkara çıkara içlerine çekiyorlardı. Siyah deri başlıklarını alınlarından geriye doğru iten tankçılar eve gittiler. Evde Tsatsa Gölü'nden gelen tankın komutanı tulumunun cebinden yarım litrelik bir votka şişesi çıkardı... Sırtında ceket, ayaklarında çok büyük keçe çizmeler olan bir kadın masanın üstüne titreyen

ellerinde şıngırdayan bardakları koydu, hıçkırarak şöyle diyordu:

"Ah, artık canlı kimse kalmamıştır diye düşünüyorduk, bizimkiler öyle vurdular, öyle vurdular ki, iki gün iki gece bodrumda oturdum."

Odaya omuzları topaç gibi geniş, ufak tefek iki tankçı girdi.

"Nasıl bir ikram var görüyor musun Valera, bizde de yiyecek bir şeyler olacaktı," dedi Don Cephesi'nden gelen tankın komutanı. Valera dedikleri tankçı, tulumunun derin cebine elini soktu ve yağlı bir ordu gazetesine sarılmış bir parça iste kurutulmuş sucuk çıkardı, dökülen beyaz domuz yağı parçalarını kahverengi parmaklarıyla dikkatlice geri tıkıştırarak sucuğu kesmeye koyuldu.

Tankçılar içkilerini içtiler ve iyice keyiflendiler. İçlerinden biri, ağzı sucukla doluyken gülümseyerek şöyle dedi:

"İşte birleşmek bu demek, sizin votkanız, bizim sucuğumuz."

Bu düşünce hepsinin hoşuna gitmişti, birbirlerine karşı dostluk duygusuyla dolu tankçılar sucuklarını yerken gülerek bu düşünceyi tekrarlıyorlardı.

14

Güneyden gelen tankın komutanı, bölük komutanına radyodan Kalaç yakınındaki buluşmayı rapor etti. Güneybatı Cephesi'nden gelenlerin yiğit çocuklar olduklarına, onlarla yüzer gram votka içtiklerine ilişkin birkaç söz de ekledi.

Rapor hızla üst kademelere gitti ve birkaç dakika

sonra tugay komutanı Karpov, kolordu komutanına buluşmanın gerçekleştiği bilgisini vermişti.

Novikov, kolordu karargâhında çevresinde ortaya çıkan sevgi dolu hayranlık atmosferini hissediyordu.

Kolordu hemen hemen hiç kayıp vermeden ilerliyordu, verilen görevi zamanında yerine getiriyordu.

Neudobnov, cephe komutanına raporunu verdikten sonra Novikov'un elini uzun uzun sıktı; komutanın her zaman hırçın ve öfkeli olan gözleri parlak ve yumuşak görünüyordu.

"İşte görüyorsunuz, aralarında iç düşmanlar ve bozguncular olmadığı zaman insanlarımız ne mucizeler yaratabiliyorlar," dedi Neudobnov.

Getmanov, Novikov'u kucakladı, yanında duran komutanlara, şoförlere, posta erlerine, radyo operatörlerine, şifre memurlarına baktı, hıçkırdı, herkesin duyması için yüksek sesle şöyle dedi:

"Teşekkürler sana, Pyotr Pavloviç, Rus teşekkürü, Sovyet teşekkürü. Komünist Getmanov'dan sana teşekkürler, derin bir selam ve teşekkür."

Sonra tekrar kucakladı, duygulanan Novikov'u öptü.

"Her şeyi hazırladı, adamlarını en derin şekilde eğitti, her şeyi önceden gördü, işte şimdi de bu çok büyük çalışmanın meyvelerini topladı," diyordu Getmanov.

Getmanov'u dinlemekten hem dayanılmaz bir zevk duyan, hem de utanan Novikov, "Neyi önceden gördüm ki," dedi. Elindeki bir tomar askerî raporu salladı, "İşte öngörülerim. Hesaplarımı en çok Makarov üzerine yapmıştım, oysa Makarov tempo kaybetti, sonra belirlenen hareket ekseninden saptı, kanatta gereksiz bir operasyona girdi ve bir buçuk saat yitirdi. Belov'un kanatları garantiye alarak ileri fırlayacağından emindim, oysa Belov, ikinci gün savunma merkezinin çevresinden dolaşmak ve sağa sola bakmadan kuzeybatıya ilerlemek yerine topçu birliği

ve piyadeyle işi sürüncemede bıraktı, hatta savunmaya geçti, bu saçmalığa on bir saat harcadı. Karpov ise Kalaç'a ilk ulaşan oldu, sağa sola bakmadan, kanatlarında ne olup bittiğine dikkat etmeden rüzgâr gibi ilerledi, Almanların ana bağlantı hattını ilk o kesti. Adamlarıma öğrettiklerim de, öngörülerim de ortada işte. Aslında ben Karpov'un peşinden sopayla kovalamak gerekeceğini, iki tarafına dikkat edeceğini ve kanatlarını sağlama alacağını düşünüyordum."

Getmanov gülümseyerek şöyle dedi:

"Tamam tamam, alçakgönüllülük insanı güzelleştirir, bunu biliyoruz. Alçakgönüllülüğü bize yüce Stalin öğretmiştir..."

Novikov o gün mutluydu. Böyle bir günde bile bu kadar çok düşündüğüne, her an sanki onu görüverecekmiş gibi çevresine bakındığına göre Yevgeniya Nikolayevna'yı gerçekten çok seviyor olmalıydı.

Getmanov, sesini fısıltı düzeyine indirip şöyle dedi:

"Taarruzu sekiz dakika geciktirdiğini yaşamım boyunca unutmayacağım, Pyotr Pavloviç. Ordu komutanı sıkıştırıyor. Cephe komutanı tankların hemen harekete geçirilmesini istiyor. Bana söylediklerine göre, Stalin, Yeremenko'ya telefon etmiş, tanklar neden ilerlemiyor diye. Stalin'i beklettin! Gerçekten de tek bir tank, tek bir insan kaybetmeden tankları açılan gediğe sokmayı başardın. Bunu hiçbir zaman unutmayacağım."

Gece, Novikov, tankla Kalaç bölgesine gittiğinde ise Getmanov kurmay başkanının yanına gitti ve şöyle dedi:

"General yoldaş, çok büyük öneme sahip, çözümleyici bir harekâtın, Büyük Anayurt Savaşı'nın yazgısını belirleyecek bir harekâtın başlamasını kolordu komutanının keyfî olarak sekiz dakika geciktirdiğine ilişkin bir mektup yazdım. Lütfen bu belgeyi okuyunuz."

15

Vasilevskiy'in Stalin'e Stalingrad'daki Alman grubunun kuşatıldığıyla ilgili raporu VÇ hattından verdiği anda Stalin'in yanında yardımcısı Poskrebışev ayakta duruyordu. Stalin, Poskrebışev'e bakmaksızın, yarı kapalı gözlerle uyuyormuş gibi birkaç saniye oturdu. Poskrebışev, soluğunu tutmuş, kımıldamamaya çalışıyordu.

Bu, onun sadece canlı düşmana karşı zafer kazandığı an değildi. Bu onun geçmişe karşı zafer kazandığı andı. 1930 yılının köy mezarlarının üstündeki otlar daha bir gürleşecekti. Kutup bölgesindeki buzlar, kar tepeleri sakin dilsizliğini koruyacaktı.

Galip gelenlerin yargılanmayacağını dünyadaki herkesten daha iyi biliyordu. Stalin, çocuklarının, kız torununun, talihsiz Yakov'un küçük kızının yanında olmasını istiyordu. Sakin, içi rahat, torununun başını okşardı, köydeki evinin eşiğinin önüne serilen dünyaya bakmazdı. Sevgili kızı, sakin, hastalıklı torunu, çocukluk anıları, küçük bahçenin serinliği, nehrin uzaktan gelen gürültüsü. Geri kalan şeylerden ona neydi. Zaten onun gücü, büyük tümenlere ve devletin gücüne bağlı değildi.

Gözlerini açmadan, ağır ağır, özellikle yumuşak, gırtlaktan gelen bir tonlamayla şöyle dedi:

"Ah, yakalandın küçük kuş, ağdan çıkıp kaçamazsın, dünyadaki hiçbir şey için seni bırakmayız."

Poskrebışev, Stalin'in kırlaşmış, tepesi açılan başına, gözleri kapalı çiçek bozuğu yüzüne bakarken birden parmaklarının buz kestiğini hissetti.

16

Stalingrad bölgesindeki başarılı taarruz, Sovyet savunma hattındaki pek çok gediği ortadan kaldırdı. Bu gedikler, sadece Stalingrad ve Don gibi büyük cephelerde, Çuykov ordusu ve kuzeydeki Sovyet tümenleri arasında, cephe gerisinden ayrı düşmüş bölükler ve takımlar arasında, evlerde mevzilenmiş müfrezeler ve gruplar arasında ortadan kaldırılmakla kalmadı. Kopma, yarı kuşatılma ve kuşatılma duygusu insanların zihninden de kayboldu aynı zamanda, bu duygunun yerini bütünlük, birlik ve çokluk aldı. Bu ise tek tek insanların askerî kitleyle birleşip kaynaşma bilincidir ve orduları zafere ulaştıran ruh olarak adlandırılır.

Elbette Stalingrad'da kuşatılan Alman askerlerinin kafalarında ve ruhlarında da bunun tam tersi düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştı. Alman Silahlı Kuvvetleri'nden yüz binlerce düşünen, hisseden hücreden oluşan kocaman bir parça kopmuştu. Radyo dalgalarının hızı, onlardan daha da hızlı olan Almanya'yla sonsuz bağlantı propagandasının güvenceleri, Paulus'un Stalingrad'daki tümenlerinin kuşatılmış olduğunu doğruluyordu.

Bir zamanlar Tolstoy'un ileri sürdüğü bir ordunun tam olarak kuşatılmasının mümkün olmadığı düşüncesi, Tolstoy'un zamanındaki askerî deneyimle doğrulanmıştı.

1941-1945 savaşı bir ordunun kuşatılabileceğini, yere mıhlanabileceğini, demir çemberle sarılabilecğini gösterdi. 1941-1945 savaşı sırasındaki kuşatma, pek çok Sovyet ve Alman ordusu için acımasız bir gerçeklik oldu.

Tolstoy'un ileri sürdüğü düşünce kendi zamanı için kesinlikle doğruydu. Büyük insanlar tarafından siyaset ya da savaş hakkında ileri sürülmüş düşüncelerin pek çoğu gibi bu düşünce de sonsuz bir yaşama sahip değildi.

1941-1945 savaşındaki kuşatma, orduların olağanüstü hareketliliği ve bu hareketliliğin destek aldığı cephe gerisinin son derece hantal bir kütle oluşturması sayesinde gerçek olmuştur. Kuşatmayı yapan birlikler hareketliliğin bütün avantajlarından yararlanırlar. Çağdaş bir ordunun kuşatma altında çok katmanlı, masif, fabrika benzeri bir cephe gerisi örgütlemesi olanaksız olduğundan kuşatılan birlikler hareketliliklerini tamamen yitirirler. Bir felç hali kuşatılanları darmadağın eder. Kuşatanlar motorlardan ve kanatlardan yararlanırlar.

Kuşatılan ordu, hareket olanağını yitirerek sadece askerî-teknik avantajlarını kaybetmiş olmaz. Kuşatılan ordunun askerleri ve subayları adeta çağdaş uygarlık dünyasından çıkıp geçmişin dünyasına giderler. Kuşatılan orduların askerleri ve subayları yalnızca savaşan orduların güçlerini, daha sonra savaşta olabilecek gelişmeleri değil, aynı zamanda devletin politikasını, parti liderlerinin güçlerini, yasaları, anayasayı, halkın ulusal karakterini, geleceğini ve geçmişini yeniden değerlendirirler.

Çaresizlik içinde donakalmış kurbanının tepesinde kanatlarının gücünden büyük bir haz duyarak dolaşan bir kartala benzeyen insanlar da sözü edilen yeniden değerlendirmelerin bazılarına aynı şekilde ama elbette ki karşıt anlamda eğilimlidirler.

Paulus ordusunun Stalingrad'da kuşatılması, savaşın akışında bir dönüm noktası oldu.

Stalingrad Zaferi, savaşın sonucunu belirledi, ancak muzaffer halkla muzaffer devlet arasındaki sessiz tartışma devam ediyordu. İnsanın yazgısı, insanın özgürlüğü bu tartışmaya bağlıydı.

17

Doğu Prusya ile Litvanya arasındaki sınırda, Görlitz Ormanı'nda bir sonbahar günü yağmur çiseliyordu ve yüksek ağaçların arasındaki patikada orta boylu, gri yağmurluklu bir adam yürüyordu. Nöbetçiler Hitler'i görünce soluklarını tutuyorlar, kımıldamadan duruyorlar ve yağmur damlaları yavaş yavaş yanaklarından akıyordu.

Temiz hava almak, yalnız kalmak istemişti. Nemli hava çok hoş gelmişti. Çok güzel, soğuk bir yağmur atıştırıyordu. Ağaçlar ne kadar güzel, ne kadar sessizdi. Yere dökülmüş, yumuşacık yaprakların üstünde yürümek ne kadar güzeldi.

Sahra başkomutanlık karargâhındaki insanlar gün boyunca dayanılmaz şekilde sinirlendiriyorlardı onu... Stalin onda hiçbir zaman saygı uyandırmamıştı. Daha savaştan önce Stalin'in yaptığı her şey ona aptalca ve kaba görünmüştü. Stalin'in kurnazlığında ve kalleşliğinde bir köylü basitliği vardı. Devleti de ipe sapa gelmezdi. Churchill, Yeni Almanya'nın trajik rolünü bir gün anlayacaktı. Yeni Almanya Stalin'in Asya Bolşevizmine karşı bedenini Avrupa'ya siper etti. 6. Ordu'nun Stalingrad'dan çekilmesinde ısrar edenleri gözünün önüne getirdi, onlar şimdi çok ölçülü, saygın kişiler sayılacaklardı. Temkinsizce ona güvenenlere sinirleniyordu. Bu insanlar laf kalabalığı içinde ona bağlılıklarını ifade edeceklerdi. Stalin'i hep küçümseyerek düşünmek, onu aşağılamak istiyordu ve bu isteğin üstünlük duygusunun kaybedilmesiyle birlikte ortaya çıktığını hissediyordu... Gaddar ve kindar Kafkasyalı dükkâncı. Stalin'in bugünkü başarısı hiçbir şeyi değiştirmezdi... Şu yaşlı hadım Zeitzler'in gözlerinde gizli bir alay yok muydu? Başkomutanlık yeteneği konusunda İngiliz Başbakanı'nın yaptığı esprileri

Goebbels'in ona bildirecek olması düşüncesine kızmıştı. Goebbels gülerek, "Kabul edin, çok nüktedan biri," diyecekti. Güzel ve zeki gözlerinin derinlerinde ise bir an kıskanç bir adamın ebediyen sönmüş gibi görünen zaferi belirecekti.

6. Ordu'yla ilgili tatsızlıklar dikkatini dağıtıyor, kendi kendisi olmasına engel oluyordu. Asıl felaket, Stalingrad'ın kaybedilmesi, tümenlerin kuşatılması, Stalin'in onu oyunda yenmesi değildi.

O her şeyi yoluna koyardı.

Sıradan düşünceler, sevimli zayıflıklar her zaman ona özgü şeylerdi. Ama yüce ve çok güçlü biriyken bunların hepsi insanları hayran bırakıyor ve duygulandırıyordu. Almanların ulusal coşkusunu kendinde ifade ediyordu. Ancak Yeni Almanya'nın ve onun silahlı kuvvetlerinin gücü sallanmaya başlar başlamaz bilgeliği sona ermiş, dehasını yitirmişti.

Napoléon'u kıskanmıyordu. Tek başına, güçsüz ve yoksul kaldığında yüceliği küt diye yere düşmeyen, karanlık bodrumda, tavan arasında gücünü koruyan insanlara katlanamıyordu.

Tek başına yaptığı bu orman gezintisi sırasında günlük işlerden kendini uzaklaştıramamış, Genelkurmay ve parti yönetimindeki ustaların bulamadıkları yüksek ve samimi çözümü ruhunun derinlerinde bulamamıştı. Üzerine tekrar çökmüş olan diğer insanlarla eşitlik duygusu dayanılmaz bir can sıkıntısı yaratmıştı.

Yeni Almanya'nın kurucusu olmak, savaş ateşini ve Auschwitz fırınını yakmak, Gestapo'yu kurmak sıradan bir insanın harcı değildi. Yeni Almanya'nın kurucusu ve önderi insanlıktan çıkmış olmalıydı. Duyguları, düşünceleri, günlük yaşamı ancak insanların üstünde, insanların dışında olabilirdi.

Rus tankları onu çıktığı yere geri döndürmüştü. Dü-

şünceleri, kararları, kıskançlığı bugün Tanrı'ya, dünyanın yazgısına yönelik değildi. Rus tankları onu insanların arasına geri döndürmüştü.

İlk başta onu rahatlatmış olan ormandaki yalnızlık şimdi korkunç geliyordu. Yanında korumaları, alıştığı yaverleri olmadan tek başına olmak, loş, büyülü bir ormana giren masal kahramanı çocuk gibi görünmüştü.

İşte Parmak Çocuk da aynı bu şekilde yürüyordu, küçük oğlak ormanda işte aynı böyle yolunu kaybetmişti, karanlık korulukta bir kurdun sinsice yanına yaklaşacağını bilmeden yürüyordu. Geçmişte kalan on yılların bitki çürüğü alacakaranlığı içinden çocukluktaki korkusu, bir kitaptaki, küçük bir keçi yavrusunun güneşli orman açıklığında durduğu, nemli, karanlık ağaç gövdelerinin arasından ise kurdun kıpkırmızı gözlerinin, bembeyaz dişlerinin göründüğü o resimle ilgili anısı süzülüp çıkmıştı.

Ve tıpkı çocukluğundaki gibi çığlık atmak, annesini çağırmak, gözlerini kapatmak, kaçmak istedi.

Oysa ormanda, ağaçların arasında onu özel olarak koruyan bir alay, binlerce güçlü, eğitimli, zeki, bir tehlike karşısında hemen tepki verebilen insanlar vardı. Bu insanların yaşamlarının amacı, yabancı bir soluğun onun başındaki saçları oynatmaması, ona değmemesiydi. Ormanda tek başına yürüyüşe çıkmaya karar veren Führer'in her hareketini bölge bölge haber veren telefonlar zar zor duyulacak şekilde çalıyordu.

Geri döndü, koşma isteğine engel olarak sahra karargâhının koyu yeşil binalarına doğru yürüyordu.

Muhafızlar, Führer'in acele ettiğini gördüler, karargâhta bulunmasını gerektiren ivedi işler olmalıydı; ormanın ilk alacakaranlık dakikalarında Almanya'nın önderinin bir çocuk masalındaki kurdu anımsadığını düşünebilirler miydi?

Ağaçların arkasından karargâh binalarının pencerelerindeki ışıklar parlıyordu. Kamplardaki fırınların ateşi, ilk kez insanca bir korku uyandırmıştı içinde.

18

62. Ordu'nun yer altı sığınaklarında ve komuta noktasındaki insanları alışılmamış, garip bir duygu kaplamıştı. Yüzlerine dokunmak, giysilerini ellemek, çizmelerinin içinde parmaklarını oynatmak istiyorlardı. Almanlar ateş etmiyordu... Ortalık sakindi.

Sessizlik baş döndürüyordu. İnsanlara sanki içleri boşalmış, yürekleri uyuşmuş, elleri, ayakları farklı bir şekilde oynuyormuş gibi geliyordu. Sessizlikte lapa yemek, sessizlikte mektup yazmak, gece sessizlikte uyumak tuhaf, inanılmaz bir şeydi. Sessizlik kendine göre, sessizce gürültü ediyordu. Sessizlik yeni ve tuhaf gelen pek çok ses doğurmuştu: bıçağın şıkırtısı, kitap sayfasının hışırtısı, döşeme tahtasının gıcırtısı, çıplak ayakların şıpırtısı, dolmakalemin cızırtısı, tabancanın emniyet sürgüsünün şaklaması, yer altı sığınağının duvarındaki sarkaçlı saatin tiktakları.

Ordu Kurmay başkanı Krılov, komutanın sığınağına girdi, Çuykov yatağın üstünde, karşısında, küçük bir masanın ardında ise Gurov oturuyordu. Krılov daha ayaktayken son haberi vermek istedi: Stalingrad Cephesi taarruza geçmişti, Paulus'un kuşatılması işi birkaç saat içinde çözümlenecekti. Çuykov'a ve Gurov'a baktı, hiçbir şey söylemeden yatağın ucuna ilişti. Krılov, arkadaşlarının yüzünde çok önemli bir şey görmüş olmalıydı, yoksa arkadaşlarıyla paylaştığı şakaya gelmez bir haberdi.

Üç adam da susuyordu. Sessizlik Stalingrad'da silinmiş olan sesleri yeniden doğurmuştu. Sessizlik, savaş günlerinde gereksiz olan yeni düşünceler, ihtiraslar, endişeler doğurmaya hazırlanıyordu.

Ancak bu dakikalarda onlar yeni düşünceleri bilmiyorlardı henüz; heyecanlar, yükselme hırsı, dargınlık, kıskançlık Stalingrad'ın kemik sızlatıcı ağırlığı içinden henüz doğmamıştı. Onlar adlarının Rusya'nın savaş tarihinin çok bir güzel sayfasıyla artık sonsuza dek bağlantılı olduğunu düşünmüyorlardı.

Bu sessizlik dakikaları yaşamlarındaki en güzel dakikalardı. Bunlar sadece ve sadece insanca duyguların onlara hâkim olduğu dakikalardı ve içlerinden hiçbiri daha sonra niçin bu kadar büyük bir mutlulukla ve hüzünle, sevgi ve alçakgönüllülükle dolu oldukları sorusuna yanıt veremezdi.

Savunma işi tamamlandıktan sonra Stalingrad generalleriyle ilgili hikâyenin sürmesine gerek var mıdır? Stalingrad savunmasının bazı yöneticilerini saran alçakça ihtirasları anlatmaya gerek var mıdır? Bu yöneticilerin sürekli içki içtiklerini, paylaşamadıkları şan ve şöhret için birbirlerine küfrettiklerini, sarhoş Çuykov'un Stalingrad zaferi onuruna yapılan mitingde sırf Nikita Hruşçov, Rodimtsev'i kucaklayıp öptü, yanında duran Çuykov'a bakmadı diye Rodimtsev'in üzerine atıldığını ve onu boğmak istediğini anlatmaya gerek var mıdır?

Stalingrad'ın kutsal küçük topraklarından büyük topraklarına ilk yolculuğun Çeka-OGPU'nun yirminci yıldönümü kutlaması nedeniyle Çuykov ve karargâhı tarafından yapıldığını anlatmaya gerek var mıdır? Bu kutlamanın sabahında Çuykov ve silah arkadaşlarının neredeyse hepsinin körkütük sarhoş halde Volga'nın buzlu sularında boğulmak üzere olduklarını ve askerler tarafından sudan çıkarıldıklarını anlatmaya gerek var mıdır?

Sövmeleri, takazaları, kuşkuları, kıskançlıkları anlatmaya gerek var mıdır?

Gerçek bir tanedir. İki gerçek yoktur. Gerçek olmadan ya da gerçeğin kırıntılarıyla, küçücük bir parçasıyla, budanmış bir gerçekle yaşamak zordur. Bir parça gerçek, gerçek değildir. Bu büyülü, sessiz gecede varsın insan ruhunda hiçbir saklısı gizlisi olmaksızın gerçeğin tamamı olsun. Bu gece bu adamların iyiliğini, yaptıkları büyük hizmetleri takdir edelim...

Çuykov, sığınaktan çıktı ve ağır ağır Volga kıyısındaki yamaca tırmandı, ahşap basamaklar ayaklarının altında gıcırdıyordu. Karanlıktı. Batı ve doğu suskundu. Fabrika binalarının karartıları, kent yapılarının yıkıntıları, siperler, yer altı sığınakları, yerin, göğün, Volga'nın sakin, suskun karanlığına gömülmüştü.

Halkın zaferi kendini bu şekilde ifade ediyordu. Askerlerin tören marşında, bir orkestranın gümbürtüsü altında değil, havai fişeklerde ve top atışlarında değil, yeri, kenti, Volga'yı saran nemli bir gece sessizliğinde...

Çuykov heyecanlanıyordu, savaşla sertleşen yüreği göğsünün içinde güm güm atıyordu. Kulak kabarttı: Sessizlik yoktu. Bannıy Deresi ve Krasnıy Oktyabr tarafından bir şarkı sesi geliyordu. Aşağıdan, Volga'dan hafif sesler, gitar nağmeleri duyuluyordu.

Çuykov sığınağa geri döndü. Akşam yemeğinin başında onu bekleyen Gurov, "Vasiliy İvanoviç, aklımı kaçıracağım, ortalık ne kadar sessiz," dedi.

Çuykov burnunu çekmeye başladı, hiçbir şey söylemedi.

Daha sonra, masaya oturduklarında Gurov şöyle dedi:

"Eh, yoldaş, neşeli bir şarkı duyup ağladığına göre anlaşılan senin de başından çok şeyler geçmiş."

Çuykov, ona şaşkın şaşkın baktı.

19

Stalingrad'ın Volga'ya inen yamacına açılan yer altı sığınağında birkaç Kızıl Ordu askeri el yapımı küçük bir masanın çevresinde, yine el yapımı bir kandilin yanında oturuyorlardı.

Başçavuş maşrapalara votka koyuyordu, insanlar da bu değerli sıvının başçavuşun kesme bardağın donuk ekvatoru üzerine koyduğu pürtüklü tırnağına doğru dikkatle yükselişini izliyorlardı.

Hepsi de içkilerini içtiler ve ekmeğe uzandılar. Biri ekmeği yedikten sonra şöyle dedi:

"Evet, bize çok çektirdi, ama yine de hakkından geldik."

"Fritz uslandı, artık ortalığı kasıp kavurmuyor."

"Azgınlığı bıraktı."

"Stalingrad destanı sona erdi."

"Yine de çok acı çektirdi. Rusya'nın yarısını ateşe verdi."

Uzun uzun, acele etmeden, yavaşlıklarında zor bir işten sonra dinlenen, içki içen ve bir şeyler yiyen insanların mutlu, sakin duygularını hissederek ekmeklerini çiğniyorlardı.

Kafalar dumanlanmıştı, ama bu duman farklıydı, kafayı bulandırmıyordu. Ekmeğin tadı da, soğanın çıtırtısı da, sığınağın toprak duvarına dayanmış silah da, evle ilgili düşünceler de, çok güçlü bir düşmana karşı işte bu çocuklarının saçlarını okşayan, karılarını seven, ekmeği parçalayan ve gazete kâğıdına tütün saran ellerle kazanılan zafer de şimdi son derece açık bir şekilde hissediliyordu.

20

Göç ettikleri yerden dönmeye hazırlanan Moskovalılar, belki de Moskova'ya kavuşmaktan daha çok göç ettikleri yerdeki yaşamdan kurtulduklarına seviniyorlardı. Sverdlovsk, Omsk, Kazan, Taşkent, Krasnoyarsk sokakları ve evleri, sonbahar göğündeki yıldızlar, ekmeğin tadı kısacası her şey iğrenç bir hal almıştı.

Eğer Sovinformbüro'da iyi haberler veren bir bülten okunmuşsa, "Eh, iyi yakında gideriz artık," diyorlardı.

Eğer kaygı uyandırıcı bir bülten okunmuşsa, "Of, aileleri çağırmaktan vazgeçiyorlar," diyorlardı.

İzinsiz olarak Moskova'ya kadar gitmeyi başaran insanlarla ilgili çok sayıda hikâye ortaya çıkmıştı. Bu insanlar uzak yoldan gelen trenlerden işçi trenlerine, sonra da denetim yapan askerlerin olmadığı elektrikli trenlere aktarma yapıyorlardı.

İnsanlar, 1941 Ekim ayında Moskova'da geçirdikleri her günün bir işkence gibi geldiğini unutuyorlardı. O zaman Tataristan'ın, Özbekistan'ın sakinliğini kendi iç karartıcı göklerine yeğleyen Moskovalılara nasıl bir gıptayla bakıyorlardı...

İnsanlar, 1941 yılının o uğursuz Ekim günlerinde trenlerde yer bulamayan bazı kişilerin bavullarını ve bohçalarını bıraktıklarını, sırf Moskova'dan kurtulabilmek için Zagorsk'a yürüyerek gittiklerini unutuyorlardı. İnsanlar şimdi de sırf göç ettikleri bu yerlerden kurtulabilmek için eşyalarını, işlerini, düzgün yaşamlarını bırakmaya ve yaya olarak Moskova'ya gitmeye hazırdılar.

Birbirine bu kadar ters düşen bu iki durumun, yani Moskova'dan ayrılma hevesinin ve Moskova'ya gitme hevesinin başlıca nedeni, savaşta geçen bir yılın insanların düşüncesini değiştirmiş ve Almanlardan duyulan

mistik korkunun yerini Sovyet Rus gücünün üstünlüğüne duyulan güvenin almış olmasıydı.

Almanların korkunç uçakları artık korkunç görünmüyordu.

Sovinformbüro, kasımın ikinci yarısında Vladikavkaz bölgesindeki (Orconikidze) faşist Alman orduları grubuna darbe indirildiği haberini, daha sonra da Stalingrad bölgesindeki başarılı taarruzla ilgili haberi verdi. Spiker iki hafta boyunca dokuz kez şunları söylemişti: "Son dakika... Ordularımızın taarruzu devam ediyor... Düşmana yeni bir darbe indirildi... Stalingrad yakınlarındaki ordularımız, düşmanın direnişini kırarak Don Nehri'nin doğu kıyısındaki yeni savunma hattını yardılar... ordularımız saldırıya devam ederek 10-20 kilometre ilerlediler... geçtiğimiz günlerde Don'un orta kısmında bulunan ordularımız faşist Alman ordularına karşı taarruza geçtiler. Orta Don bölgesinde ordularımızın hücumu devam ediyor... ordularımızın Kuzey Kafkasya'daki hücumu... Stalingrad'ın güneybatısına ordularımız tarafından indirilen yeni darbe... ordularımızın Stalingrad'ın güneyine saldırısı..."

Yeni 1943 yılının bir gün öncesinde Sovinformbüro "Ordularımızın Stalingrad Civarındaki Altı Haftalık Saldırısının Sonuçları" bildirisini yayımladı. Bu, Alman ordularının Stalingrad'da nasıl kuşatıldığını anlatan bir rapordu.

İnsanların bilinci de en az Stalingrad taarruzunun yapıldığı gizlilik içinde yaşamdaki olaylara yepyeni bir bakış açısına geçiş hazırlığı yapıyordu. Bilinçaltında meydana gelen bu yeniden billurlaşma ilk kez açıklık kazanıyor, Stalingrad taarruzundan sonra kendini ortaya koyuyordu.

İnsanların bilincinde meydana gelen şey, dışardan bakınca fark yokmuş gibi görünse de Moskova'nın başarı kazandığı günlerde olan şeyden farklıydı.

Fark, Moskova'nın zaferinin esas itibarıyla Almanlara karşı tavrın değişmesine hizmet etmesiydi. Alman ordusuna karşı takınılan mistik tavır 1941 yılı Aralık ayında sona ermişti.

Stalingrad ve Stalingrad saldırısı ordunun ve halkın yeni bir bilinç kazanmasına yardım ediyordu. Sovyet, Rus insanları kendilerini yepyeni bir şekilde anlamaya, farklı milliyetlerden insanlara karşı yepyeni bir şekilde davranmaya başlıyorlardı. Rusya tarihi, Rus köylülerinin ve işçilerinin çektikleri acıların ve uğradıkları aşağılamaların tarihi olarak değil de Rus adının, Rus şanının tarihi olarak kabul edilmeye başlanıyordu. Ulusallık bir şekil unsuru olmaktan çıkıp içerik haline gelmiş, yeni bir dünya görüşünün temeli olmuştu.

Moskova'nın başarı kazandığı günlerde savaş öncesindeki eski düşünme normları, savaş öncesindeki düşünceler yürürlükteydi.

Savaş olaylarının anlamını gözden geçirmek, Rus ordusunun, Rus devletinin gücünün bilincine varmak büyük, uzun, geniş bir sürecin bir kısmı olmuştur.

Bu süreç savaştan uzun bir süre önce başlamıştır. Ancak esas olarak halkın bilincinde değil, bilinçaltında meydana gelmiştir.

Çok büyük üç olay, köyün kolektifleştirilmesi, endüstrileşme, 1937 yılı, yaşamın ve insan ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesinde temel taşlarını oluşturmuştur.

Bu olaylar, tıpkı 1917 Ekim Devrimi gibi, çok büyük halk katmanlarının gelişmesini ve değişmesini sağlamıştır; bu gelişmeler, Rus asilzade sınıfının, sanayi ve ticaret burjuvazisinin ortadan kaldırıldığı dönemdekinden daha az değil, daha fazla insanın fiziksel olarak yok edilmesiyle birlikte yürümüştür.

Stalin'in önderliğindeki bu olaylar, yeni bir devletin, Sovyet devletinin, tek ülkede sosyalizmi kuranların eko-

nomik ve politik zaferini gösteriyordu. Bu olaylar, Ekim Devrimi'nin mantıklı sonucuydu.

Ancak kolektifleştirme ve endüstrileşmenin gerçekleştiği, yönetici kadroların hemen hemen tamamının değiştiği dönemde galip gelen yeni düzen, kendisi açısından canlı içeriğini yitirmiş olsa da eski ideolojik formüllerden ve düşüncelerden vazgeçmek istemedi. Yeni düzen, temelini daha Rusya Sosyal Demokrat Partisi içinde devrim öncesinde oluşan Bolşevik kanattan alan eski görüş ve kaidelerden yararlanıyordu. Devletçi ulusal karakteri yeni düzenin aynı zamanda temelini de oluşturuyordu.

Savaş, devrim öncesi dönemde artık gizli gizli yürüyen gerçeklerin yeniden gözden geçirilmesi sürecini hızlandırdı, ulusal bilincin ortaya çıkmasını hızlandırdı, "Rus" sözcüğü tekrar canlı bir içerik kazandı.

İlk başta, geri çekilme döneminde bu sözcük büyük ölçüde olumsuz belirteçlerle birlikte kullanılıyordu: Rus geri kalmışlığı, Rus düzensizliği, Rus yollarının kötülüğü, Rus yazgıcılığı... Fakat, ortaya çıkmış olan ulusal bilinç askerî bayram gününü bekledi.

Devlet de aynı şekilde yeni kategorilerde bilinçlenmeye doğru yürüyordu.

Ulusal bilinç, halkın felakete uğradığı günlerde büyük ve güzel bir güç olarak ortaya çıkar. Halkın ulusal bilinci milliyetçi değil, insanca olduğu için böylesi dönemlerde mükemmeldir. Bu, ulusal bilinç biçiminde ortaya çıkan insanca bir değerdir, özgürlüğe, iyiliğe duyulan insanca bir inançtır.

Ancak felaket yıllarında uyanmış olan ulusal bilinç çok çeşitli şekillerde gelişebilir.

Kurumundaki çalışanları kozmopolitlerden ve burjuva milliyetçilerinden koruyan bir Personel Dairesi başkanında ve Stalingrad'ı savunan bir Kızıl Ordu askerinde

ulusal bilincin farklı şekilde ortaya çıktığı da tartışma götürmez.

Sovyet devletinin yaşamı, ulusal bilinç uyanışını, devletin savaş sonrası yaşamında karşısına çıkan, ulusal egemenlik düşüncesi uğrunda devletin mücadelesi gibi, yaşamın tüm alanlarında Sovyet olan, Rus olan unsurların iyice kökleştirilmesi gibi birtakım görevler olarak yorumladı.

Bütün bu görevler savaş döneminde ve savaş sonrası dönemde birdenbire ortaya çıkmadı. Bunlar savaştan önce, köydeki olayların, yerli ağır sanayinin kurulmasının, yeni kadroların işbaşına gelmesinin Stalin tarafından tek ülkede sosyalizm olarak tanımlanan bir düzenin zaferini işaret ettiğinde ortaya çıktı.

Rus sosyal demokrasisinin doğum lekeleri silindi, çıkarıldı.

İşte bu yeniden gözden geçirme süreci, Stalingrad'da bir kırılmanın gerçekleştiği, karanlıklar hükümdarlığında Stalingrad alevlerinin biricik özgürlük işareti olduğu bir dönemde açıkça başladı.

Gelişmelerin mantığı, Stalingrad savunması sırasında heyecanın doruğuna tırmanmış bir halk savaşının Stalin'e devlet milliyetçiliği ideolojisini açıkça ilan etme olanağı vermesine neden olmuştur.

21

Fizik Enstitüsü'nün holündeki duvar gazetesinde "Her Zaman Halkla Birlikte" başlığı altında bir yazı çıktı.

Yazıda, yüce Stalin tarafından savaş fırtınasının içinden geçirilen Sovyetler Birliği'nde bilime çok büyük

önem verildiği, partinin ve hükümetin bilimadamlarına dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar saygı ve hürmet gösterdiği, ağır savaş yıllarında bile Sovyet devletinin bilimadamlarının normal ve verimli çalışması için bütün koşulları yarattığı söyleniyordu.

Yazıda daha sonra enstitünün önünde duran çok önemli görevlerden, yeni kuruluş çalışmasından, eski laboratuvarların genişletilmesinden, teori ve pratiğin ilişkisinden, bilimadamlarının çalışmalarının savunma sanayisi için ne kadar büyük önem taşıdığından söz ediliyordu.

Yazıda partinin ve şahsen Stalin yoldaşın duyduğu özenden ve güvenden, Sovyet aydınlarının şanlı öncü grubu olan bilimadamlarına halkın bağladığı umutları haklı çıkarmak isteyen bilimadamları grubunu saran yurtseverce coşkudan söz ediliyordu.

Yazının son bölümü, sağlıklı ve dost bir toplulukta ne yazık ki, halka ve partiye karşı sorumluluk duymayan, dostluk içindeki Sovyet ailesinden kopmuş insanların da bulunduğu konusuna ayrılmıştı. Bu insanlar, birlikte çalıştıkları topluluğa ters düşüyorlar, kendi özel çıkarlarını parti tarafından bilimadamlarının önüne konmuş olan görevlerden üstün tutuyorlar, gerçek ve sahte bilimsel hizmetlerini abartma eğilimi gösteriyorlardı. Bunlardan bazıları, isteyerek veya istemeyerek Sovyet görüşlerine uymayan yabancı görüş ve düşüncelerin sözcüsü oluyorlar, politik bakımdan düşman düşüncelerin propagandasını yapıyorlardı. Bu insanlar genellikle yabancı, idealist bilimadamlarının muhalif ve koyu gerici bir ruhla ortaya çıkmış olan idealist görüşlerine karşı nesnel bir yaklaşım gösterilmesini istiyorlar, bu bilimadamlarıyla aralarındaki ilişkilerle övünüyorlar, böylece Rus bilimadamlarının Sovyet ulusal gururunu incitiyorlar, Sovyet biliminin başarılarını küçültüyorlardı.

Bu insanlar zaman zaman dar görüşlü, saf insanlar

ve birtakım ahmaklar arasında kendilerine ucuz ün kazanmaya çalışarak sözde çiğnenen adaletten yana çıkıyorlardı. Gerçekte ise Rus bilimadamları arasına düşmanlık, güvensizlik, Rus biliminin şanlı geçmişine ve büyük isimlerine karşı saygısızlık tohumları ekiyorlardı. Yazı, Büyük Anayurt Savaşı döneminde parti ve halk tarafından bilimadamlarının önüne konmuş olan görevlerin yerine getirilmesine engel olan bütün çürümüş, yabancı, düşmanca unsurları kesip atma çağrısında bulunuyordu. Yazı şu sözlerle sona eriyordu:

> Marksist felsefenin ışığıyla aydınlanan şanlı yoldan, Lenin ve Stalin'in yüce partisinin bizleri götürdüğü yoldan bilimin yeni doruklarına doğru ileri!

Yazıda adı edilmese de laboratuvardaki herkes Ştrum'dan söz edildiğini anlamıştı.

Savostyanov, Ştrum'a yazıyı haber verdi. Ştrum gidip yazıyı okumadı, o sırada yeni cihazın montajını bitirmek üzere olan iş arkadaşlarının yanındaydı. Ştrum, Nozdrin'in omzuna sarıldı ve, "Ne olursa olsun, bu makine işini yapacak," dedi.

Nozdrin, birden bir yığın küfür savurdu ve Viktor Pavloviç bu küfürlerin kimi hedeflediğini hemen anlamadı.

Mesai bitiminde Sokolov, Ştrum'un yanına geldi.

"Size hayranım, Viktor Pavloviç. Bütün gün sanki hiçbir şey olmamış gibi çalıştınız. Sizde olağanüstü bir Sokrates gücü var."

"İnsan doğuştan sarışınsa duvar gazetesinde adına kara çalındı diye esmer olmaz," dedi Ştrum.

Sokolov'a gücenmek bir alışkanlık halini almıştı. Ştrum buna alıştığı için bu gücenme duygusu geçmiş gibiydi sanki. Artık her şeyi gizlediği, korkak davrandığı

için Sokolov'a sitem etmiyordu. Bazen kendi kendine "Pek çok da iyi tarafı var, herkesin kötü bir yanı mutlaka vardır," diyordu.

"Evet, yazı var yazı var," dedi Sokolov. "Anna Stepanovna yazıyı okudu, fenalık geçirdi. Revirden sonra evine gönderdiler."

Ştrum, "Bu kadar korkunç ne var acaba bu yazıda?" diye geçirdi içinden. Ama Sokolov'a sormaya kalkışmadı, yazının içeriğiyle ilgili olarak hiç kimse de onunla konuşmuyordu zaten. Tedavisi olanaksız kanser hastalıkları konusunda hastalarla konuşmayı da aynı bu şekilde kesiyorlardı herhalde.

Akşam laboratuvardan en son Ştrum çıktı. Vestiyere geçmiş olan yaşlı bekçi Aleksey Mihayloviç, Ştrum'a paltosunu verirken şöyle dedi:

"Görüyorsunuz işte Viktor Pavloviç, iyi insanlara bu dünyada rahat, huzur yoktur."

Ştrum, paltosunu giyip tekrar yukarı çıktı ve duvar gazetesinin asılı olduğu tablonun önünde durdu.

Yazıyı okurken hayretler içinde çevresine bakındı: Bir an için sanki onu hemen tutuklayacaklarmış gibi geldi, ama hol boş ve sakindi.

Zayıf, kırılgan insan bedeninin ve koskoca devletin ağırlık orantısını fiziksel bir gerçek olarak hissetti, sanki devlet Ştrum'un yüzüne kocaman, parlak gözlerini dikmiş bakıyordu, birazdan üzerine çullanacaktı, kemikleri çıtır çıtır kırılacak, çığlık çığlığa bağıracak ve yok olacaktı.

Sokak kalabalıktı, Ştrum ise sahipsiz bir toprak şeridin onunla gelip geçenler arasında uzanıp gittiğini düşünüyordu.

Troleybüste kışlık askerî şapka giymiş bir adam heyecanlı bir sesle arkadaşına, "'Son Saat' bültenini duydun mu?" diyordu.

Ön sıralardan biri, "Stalingrad! Alman ezildi," dedi.

Yaşlıca bir kadın sessiz kaldığı için ayıplar gibi bakıyordu Ştrum'a.

Ştrum ise sakin sakin Sokolov'u düşünüyor, "Bütün insanların kusurları var, onun da, benim de," diye geçiriyordu içinden.

Ancak zayıflıklar ve kusurlar yönünden insanlarla aynı şekilde eşit olduğu düşüncesi hiçbir zaman sonuna kadar içten bir düşünce olmadığı için hemen şöyle düşündü: "Sokolov'un görüşleri devletin onu sevip sevmediğine, yaşamının başarılı olup olmadığına bağlı. Mevsim ilkbahara, zafere dönecek ve Sokolov eleştiri sözleri söylemeyecek. Oysa bende bu yok, devlet kötü mü, beni dövüyor mu seviyor mu fark etmez, onunla ilişkilerim değişmez."

Evde Lyudınila Nikolayevna'ya yazıyı anlatacak. Görünüşe bakılırsa onu ciddiye almışlar. Şöyle diyecek:

"Al işte sana Stalin Ödülü, Lyudoçka. İnsanı hapse atmak için bu tür yazılar yazıyorlar."

"Bizim yazgımız ortak," diye düşündü, "beni Sorbonne'a fahrî ders vermeye çağırsalar o da benimle gelecek; beni Kolıma Kampı'na gönderseler, arkamdan o da gelecek."

"Bu korkunç noktaya sen getirdin kendini," diyecek Lyudmila Nikolayevna.

Ştrum sert bir şekilde, "Bana eleştiri değil, içten anlayış gerekli. Enstitüdeki eleştirmenler yeter bana," diyecek.

Ona kapıyı Nadya açtı.

Koridorun yarıkaranlığında babasına sarıldı, yanağını göğsüne bastırdı.

"Üşüdüm, ıslandım, paltomu çıkarmama yardım et, ne oldu?" diye sordu Ştrum.

"Duymadın mı yoksa? Stalingrad! Çok büyük bir zafer. Almanlar kuşatıldı. Gidelim, gidelim hadi."

Nadya, babasının paltosunu çıkarmasına yardım etti ve elinden tutup içeriye götürdü.

"Buraya buraya, annem Tolya'nın odasında." Kapıyı açtı. Lyudmila Nikolayevna Tolya'nın masasının başında oturuyordu. Başını usulca ondan yana çevirdi, vakur ve hüzünlü bir şekilde gülümsedi.

Ştrum, enstitüde olanları o akşam Lyudmila'ya söylemedi.

Tolya'nın masasının başına oturdular ve Lyudmila Nikolayevna bir kâğıda Almanların Stalingrad'da nasıl kuşatıldığını çizdi, Nadya'ya kendi askerî harekât planını açıkladı.

Gece ise Ştrum odasında şöyle düşünüyordu: "Tanrım, bir pişmanlık mektubu mu yazsam, bu gibi durumlarda herkes yazıyor aslında."

22

Duvar gazetesinde yazının çıkmasının üzerinden birkaç gün geçmişti. Laboratuvardaki çalışma eskisi gibi devam ediyordu. Ştrum bir umutsuzluğa düşüyor, bir canlanıyor, laboratuvarda dolaşıyor, pencere kenarlarında ve metal kutularda parmaklarıyla sevdiği ezgileri tıngırdatıyordu.

Espri yaparak enstitüde galiba miyopluk salgını baş gösterdiğini, onunla burun buruna gelen tanıdıklarının dalgın dalgın yanından geçip gittiklerini, selam vermediklerini söylüyordu; Ştrum'u uzaktan fark eden Gureviç de dalgın bir görünüme bürünüp caddenin öbür tarafına geçmiş, bir afişin önünde durmuştu. Gureviç'in davranışlarını gözleyen Ştrum etrafa bakınmış, aynı anda Gu-

reviç de çevresine bakmış ve göz göze gelmişlerdi. Gureviç şaşırmış, sevinmiş gibi bir hareket yapmış, selam vermeye çalışmıştı. Bunlar öylc kcyifli şeyler değildi.

Sveçin, Ştrum'la karşılaşınca selam veriyor, topuklarını özenle birbirine vuruyordu, ama bu sırada yüzü sanki dost olmayan bir ülkenin elçisini selamlıyormuş gibi bir hal alıyordu.

Viktor Pavloviç, kim başını çevirdi, kim başını eğdi, kim elini sıkarak selamlaştı, hesabını tutuyordu.

Eve girerken ilk iş olarak karısına soruyordu:

"Telefon eden oldu mu?"

Lyudmila da her zamanki yanıtı veriyordu:

"Marya İvanovna'yı saymazsak hiç kimse."

Ve Lyudmila söylediği bu sözlerden sonra onun her zaman ne sorduğunu bilerek ekliyordu:

"Madyarov'dan şimdilik mektup yokmuş."

"Bak işte görüyorsun," diyordu Ştrum, "her gün telefon edenler arada sırada aramaya başladılar, arada sırada arayanlar ise tümden aramayı kestiler."

Evde de kendisine karşı farklı davranmaya başlamışlar gibi geliyordu Ştrum'a. Bir keresinde Nadya günaydın demeden çay içerek babasının yanından geçmişti. Ştrum sert bir şekilde bağırmıştı kızına:

"Neden günaydın demiyorsun? Sence ben cansız bir cisim miyim?"

Herhalde yüzü bu sırada o kadar acınacak, acı çeker bir haldeydi ki, Nadya babasının durumunu anlayıp kaba bir yanıt vermek yerine hemen, "Babacığım, canım, affet beni," demişti.

Aynı gün Ştrum kızına, "Bana bak Nadya, şu senin başkomutanla görüşmeye devam ediyor musun?" diye sormuştu.

Nadya hiçbir şey demeden omuzlarını silkmişti.

"Seni uyarmak istediğim bir konu var," demişti Ştrum.

"Onunla politik konular üzerine konuşmayı sakın aklından geçirme. Bir de bunun için uğraşmasınlar benimle."

Nadya kaba bir yanıt vermek yerine, "İçin rahat olabilir babacığım," demişti.

Sabah Ştrum enstitüye yaklaşırken çevresine bakınmaya başladı, adımlarını kâh yavaşlatıyor, kâh hızlandırıyordu. Koridorun boş olduğundan emin olunca başını önüne eğip hızlı hızlı yürüdü, bir yerlerde bir kapı açılsa Viktor Pavloviç'in kalbi duracak gibi oluyordu.

Sonunda laboratuvara girerken ateş altındaki arazide sipere doğru koşan bir asker gibi zorlukla soluk alıyordu.

Bir gün Sevastyanov, Ştrum'un odasına uğradı ve şöyle dedi:

"Viktor Pavloviç, sizden rica ediyorum, biz hepimiz rica ediyoruz, bir mektup yazıp pişmanlığınızı dile getirin, sizi temin ederim yardımı olacaktır. Düşünün, büyük, hatta bu konuda alçakgönüllü olmaya ne gerek var, çok büyük bir çalışma yapmanız gerektiği, bilimimizin canlı güçlerinin umutla size baktığı bir sırada işte böyle her şey birdenbire sekteye uğruyor. Bir mektup yazın, hatalarınızı kabul edin."

"Neyi kabul edeyim, ne hata yaptım ki?" dedi Ştrum.

"Ah, herkes böyle yapıyor, edebiyatta da, bilimde de, parti liderleri de ve sizin çok sevdiğiniz müzikte Şostakoviç de hatalarını itiraf ediyor, pişmanlık mektupları yazıyor ve itiraf ettikten sonra hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya devam ediyor."

"İyi ama ben neyi, kimin önünde itiraf edeceğim?"

"Müdüriyete yazın, Merkez Komitesi'ne yazın. Kime olduğu önemli değil! Önemli olan itirafta bulunmanız. 'Suçumu itiraf ediyorum, yanlış yaptım, yanlışımı düzeltmeye söz veriyorum, yanlışımın bilincindeyim,' türünden bir şey işte. Biliyor musunuz artık böyle bir

standart bile var. Asıl önemlisi, işe yarıyor, her zaman işe yarıyor!"

Savostyanov'un her zaman neşeli, gülen gözleri ciddiydi. Hatta gözlerinin rengi bile değişmiş gibiydi.

"Teşekkür ederim, teşekkür ederim azizim," dedi Ştrum, "dostluğunuz beni duygulandırıyor."

Bir saat sonra da Sokolov şöyle dedi:

"Viktor Pavloviç, gelecek hafta genişletilmiş Bilim Kurulu yapılacak, bir konuşma yapmanız gerektiğini düşünüyorum."

"Hangi konuda?" diye sordu Ştrum.

"Bence bir açıklama yapmak, kısacası hatanızı itiraf etmek zorundasınız."

Ştrum, odada dolaşmaya başladı, ansızın pencerenin önünde durdu ve avluya bakarak şöyle dedi:

"Pyotr Lavrentyeviç, belki de mektup yazmam daha iyi olur? Herhalde insanların önünde kendi suratıma tükürmekten daha kolaydır."

"Hayır, bence konuşma yapmanız gerekiyor. Dün Sveçin'le konuşuyordum, bana oradakilerin," dedi ve belli belirsiz bir şekilde kapının üstündeki kornişi gösterdi, "sizin mektup yazmanızı değil, konuşma yapmanızı istediklerini ima etti."

Ştrum hızla ona doğru döndü: "Konuşma yapmayacağım, mektup da yazmayacağım."

Sokolov, hastasıyla konuşan bir psikiyatrın sabırlı ses tonuyla şöyle dedi:

"Viktor Pavloviç, sizin durumunuzda susmak, bile bile intihara gitmek demektir, hakkınızda politik suçlamalarda bulunma eğilimi var."

"Beni en çok ne üzüyor, biliyor musunuz?" diye sordu Ştrum. "Neden herkesin sevinçli olduğu bir zafer gününde benim başıma bunlar geliyor? Ve zaten itoğluitin biri çıkıp, benim Sovyet iktidarının sona erdiğini düşü-

nerek Leninizmin esaslarına açıkça savaş açtığımı söyleyebilir. Moris zayıfları dövmeyi sever."

"Böyle bir düşünceyi ben de işitmiştim," dedi Sokolov.

"Hayır, hayır, canı cehenneme!" dedi Ştrum, "itirafta bulunup özür dilemeyeceğim!"

Ama gece odasına kapanıp mektup yazmaya girişti. Utanç duygusuna kapılıp mektubu yırttı ve Bilim Kurulu'nda yapacağı konuşmanın metnini yazmaya başladı hemen. Konuşma metnini okurken elini masaya vurdu ve kâğıdı yırttı.

"İşte bu kadar, bitti!" dedi yüksek sesle. "Ne olacaksa olsun. Varsın hapse atsınlar."

Son kararından huzursuzluk duyarak bir süre kımıldamadan oturdu. Sonra aklına, pişman olduğunu söylemeye karar vermesi halinde gönderebileceği bir örnek metin yazmak geldi, mademki kesin olarak itirafta bulunmamaya karar vermişti, öyleyse iş bu kadar basitti; bunda onu aşağılayacak bir şey yoktu zaten. Bu mektubu hiç kimse, tek bir kişi bile görmeyecekti.

Yalnızdı, kapı kilitliydi, herkes uyuyordu, dışarısı sakindi, ne bir düdük sesi ne de bir otomobil gürültüsü vardı.

Ama görünmeyen bir güç onu eziyordu. Bu gücün hipnotize edici ağırlığını hissediyordu. Bu güç onu kendi istediği gibi düşünmeye, kendi dikte ettiklerini yazmaya zorluyordu. Bu güç onun içindeydi, yüreğini donduruyordu, iradesini zayıflatıyor, karısına ve kızına karşı davranışlarına, geçmişine, gençliğiyle ilgili düşüncelerine karışıyordu. Kendi kendisini aklı kıt, sıkıcı, çevresindekileri laf kalabalığıyla yoran biri olarak hissetmeye başlamıştı. Ve hatta yaptığı çalışma bile sönükleşmiş, bir tür külle ve tozla kaplanmış, artık içini ışıkla, sèvinçle doldurmaz olmuş gibiydi.

Bu güce boyun eğenlere ancak böyle bir gücü üzerinde hissetmeyenler hayret edebilir. Bu gücü üzerinde hissetmiş olan insanlar başka bir şeye, bir an olsun parlayabilme gücüne, öfkeyle ağızdan çıkmış bir söze, ürkek ve hızlı bir protesto jestine hayret ederler.

Ştrum, saklayacağı ve hiç kimseye göstermeyeceği, sadece kendisinin bildiği bir pişmanlık mektubu yazdı, fakat aynı zamanda bu mektubun bir an gelip işe yarayacağını, durması gerektiğini de için için hissediyordu.

Sabah laboratuvara gitme vakti geldi mi diye saate arada bir göz atarak çayını içti. Buz gibi bir yalnızlık duygusu sardı her yanını. Sanki yaşamının sonuna dek yanına hiç kimse gelmeyecekti. Sadece korktukları için değil, sıkıcı, ilgi çekmeyen, yeteneksiz biri olduğu için de ona telefon etmeyeceklerdi.

"Gerçekten dün hiç kimse aramadı mı beni?" dedi Lyudmila Nikolayevna'ya ve bir şiirden alıntı yaparak devam etti: "Yalnızım pencerenin önünde, ne bir konuk, ne de bir dost var beklediğim..."

"Sana söylemeyi unuttum," dedi Lyudmila Nikolayevna, "Çepıjin gelmiş, telefon etti, seni görmek istiyor."

"Oo," dedi Ştrum, "ve sen bana bunu söylemedin demek?" Masayı tıngırdatarak bir marş çalmaya başladı.

Lyudmila Nikolayevna pencereye yaklaştı. Ştrum, hafifçe kamburunu çıkarmış, ağır adımlarla, arada bir çantasını sallayarak yürüyordu ve Lyudmila Nikolayevna, onun Çepıjin'le yapacağı görüşme için ne düşündüğünü, onunla nasıl el sıkışacağını ve konuşacağını biliyordu.

Şu son günlerde kocasına acıyor, onun için kaygılanıyordu, ama bir yandan da onun kusurlarını ve bu kusurların en önemlisi olan bencilliğini düşünüyordu.

"Yalnızım pencerenin önünde, ne bir konuk ne de bir dost var beklediğim..." demiş ve çevresinin insanlarla

sarılı olduğu, yapacağı bir işinin olduğu laboratuvara gitmişti; akşam Çepıjin'e gidecekti, herhalde saat on ikiden önce dönmeyecekti ve karısının bütün gün evde tek başına olacağını da, bomboş bir evde, pencerenin önünde dikileceğini de, yanında yöresinde hiç kimsenin olmayacağını da, ne bir konuk, ne bir dost beklemediğini de düşünmeyecekti.

Lyudmila Nikolayevna, mutfağa, bulaşıkları yıkamaya gitti. Bu sabah içinde büyük bir sıkıntı vardı. Marya İvanovna bugün Şabolovka'ya, ablasına gideceği için telefon etmezdi.

Nadya konusunda da kaygılıydı. Nadya hiçbir şey anlatmıyordu ve yasaklanmış olmasına karşın akşam gezmelerini sürdürüyordu. Viktor ise tümden kendi işlerine gömülmüştü, Nadya'yı düşünmek istemiyordu.

Zil çaldı, bir gün önce konuşup sözleştiği marangoz gelmiş olmalıydı, Tolya'nın odasının kapısını onaracaktı. Ve Lyudmila Nikolayevna bir insan göreceği için sevindi. Kapıyı açtı, koridorun yarı karanlığında elinde bavuluyla gri astragan şapkalı bir kadın duruyordu.

Lyudmila, "Jenya!" diye öyle yüksek ve acınası bir sesle bağırdı ki, sesine kendisi de hayret etti. Kız kardeşini öperken, onun omuzlarını okşarken, "Yok yok, Tolyacığım yok," diyordu.

23

Banyoda sıcak su ip gibi incecik akıyordu, birazcık daha açınca su soğuyordu. Küvet yavaş doluyordu, ama kız kardeşlere karşılaştıkları andan beri sanki iki laf bile edememişler gibi geliyordu.

Daha sonra Jenya yıkanmaya gittiğinde Lyudmila Nikolayevna arada bir banyo kapısına giderek, "Her şey yolunda mı, sırtını sabunlamamı ister misin? Gaza dikkat et, sönmesin..." diyordu.

Birkaç dakika sonra Lyudmila kapıyı yumruklayarak öfkeli bir şekilde sordu:

"Ne yapıyorsun orada, uyudun mu yoksa?"

Jenya kız kardeşinin bornozuyla banyodan çıktı.

"Of, ne cadısın sen," dedi Lyudmila Nikolayevna.

Yevgeniya Nikolayevna da Novikov bir gece Stalingrad'a geldiğinde Sofya Osipovna'nın ona cadı dediğini anımsadı.

Masanın üstü örtülmüştü.

"Ne tuhaf bir duygu," dedi Yevgeniya Nikolayevna, "yataksız bir vagonda iki günlük bir yolculuktan sonra banyo yapmak ve barışçı, mutlu günlere dönmüş gibi olmak, ama ruhunda..."

"Seni aniden Moskova'ya getiren nedir? Çok kötü bir şey mi?" diye sordu Lyudmila Nikolayevna.

"Sonra sonra."

Yevgeniya Nikolayevna elini salladı.

Lyudmila, Viktor Pavloviç'in işlerini, Nadya'nın beklenmedik ve gülünç aşk hikâyesini, telefon etmeyi kesen ve karşılaştıklarında Ştrum'u tanımıyormuş gibi davranan arkadaşlarını anlattı.

Yevgeniya Nikolayevna, Spiridonov'un Kuybışev'e gelişinden söz etti. Spiridonov hem yüce, hem de acınacak bir insan olmuştu. Ona yeni bir görev vermiyorlardı, komisyon onun davasını ele almıyordu. Vera bebeğiyle birlikte Leninsk'teydi, Stepan Fyodoroviç torunundan söz ediyor ve ağlıyordu. Jenya daha sonra Lyudmila'ya Jenni Genrihovna'nın sürgüne gönderilmesini, sevimli ihtiyar Şarogorodskiy'i, Limonov'un izin belgesi almasına nasıl yardım ettiğini anlattı.

Jenya'nın kafasının içi sigara dumanı, tekerlek sesleri, vagondakilerin konuşmalarıyla doluydu ve kız kardeşinin yüzüne bakmak, yumuşak bir bornozun yıkanmış bedenine dokunuşunu hissetmek, piyano ve halı olan bir odada oturmak gerçekten garibine gidiyordu.

İki kardeşin birbirlerine anlattıkları şeylerde ve onların bugünleriyle ilgili kederli ve sevinçli, gülünç ve dokunaklı olaylarda geri dönmeyecek şekilde yaşamı terk etmiş, ama onlarla bağları sonsuza dek sürecek akrabalar ve dostlar vardı. Viktor Pavloviç'le ilgili ne konuşulursa konuşulsun Anna Semyonovna'nın gölgesi onun arkasında duruyordu, Seryoja'nın arkasından kampa gönderilen annesi ve babası ortaya çıkıyordu, geniş omuzlu, kalın dudaklı, utangaç bir delikanlının ayak sesleri gece ve gündüz Lyudmila Nikolayevna'nın yanı başında duyuluyordu. Ama onlardan söz etmiyorlardı.

"Sofya Osipovna'dan hiç haber yok, sanki yer yarıldı içine girdi," dedi Jenya.

"Levinton mu?"

"Evet evet, o."

"Ben onu sevmezdim," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Resim yapıyor musun?" diye sordu.

"Kuybışev'de hayır, Stalingrad'da yapıyordum."

"Gurur duyabilirsin, göç ettiğimizde Vitya senin iki tablonu da götürdü."

Jenya gülümsedi:

"Çok hoş."

Lyudmila Nikolayevna şöyle dedi:

"Ee, general hanımı, asıl konudan hiç söz etmeyecek misin? Mutlu musun? Onu seviyor musun?"

Jenya, bornozun göğüs kısmını kapadı:

"Evet evet, memnunum, mutluyum, seviyorum, seviliyorum..." dedi ve Lyudmila'ya çabucak bir göz atıp ekledi: "Moskova'ya niçin geldim, biliyor musun? Niko-

lay Grigoryeviç tutuklanmış, Lubyanka'da."

"Aman Tanrım, niçin tutuklanmış? Onun gibi yüzde yüz komünist biri!"

"Ya bizim Mitya? Senin Abarçuk? Hele o herhalde yüzde iki yüz komünistti."

Lyudmila Nikolayevna düşünceye daldı, sonra şöyle dedi:

"Ama nasıl da sertti Nikolay! Genel kolektifleştirme sırasında köylülerin gözünün yaşına bakmazdı. Anımsıyorum, ona sormuştum, bu neden yapılıyor diye. Kulakların canı cehenneme, diye karşılık vermişti. Viktor'u da çok etkiliyordu."

Jenya sitem etti:

"Ah, Lyuda sen her zaman insanlarla ilgili kötü şeyleri anımsarsın ve bunu hiç gerek yokken bağıra bağıra söylersin."

"Ne yapayım," dedi Lyudmila Nikolayevna, "araba oku gibi doğruyum ben."

"Tamam tamam, sen yeter ki araba oku gibi doğru olmakla gururlanma," dedi Jenya.

Sonra fısıldayarak, "Lyuda, beni sorguya çağırdılar," dedi.

Divanın üstünden kız kardeşinin eşarbını aldı, telefonu eşarpla kapatıp şöyle dedi:

"Dediklerine göre, dinleyebilirlermiş. Benden taahhütname aldılar."

"Bence sen zaten Nikolay'la evliliğini tescil ettirmemiştin."

"Ettirmemiştim, ama bundan ne çıkar? Beni karısı olarak sorguladılar. Sana baştan anlatayım. Celp gönderdiler, yanına pasaportunu alıp gel diye. Herkesi, her şeyi tek tek gözden geçirdim, Mitya'yı, İda'yı, hatta senin Abarçuk'u ve hapisteki bütün tanıdıklarımı anımsadım da bir tek Nikolay aklıma gelmedi. Saat beşe doğru sor-

guladılar. Bildiğimiz dairelerden birinde bir oda. Duvarda kocaman portreler, Stalin ve Beria. Sıradan yüz hatlarına sahip genç bir adam, insanı ürküten korkunç bir çokbilmişlikle baktı ve birden, 'Nikolay Grigoryeviç Krımov'un karşıdevrimci faaliyetinden haberiniz var mı?' diye sordu. Böylece başladı... Adamın yanında iki buçuk saat kaldım. Birkaç kez oradan bir daha hiç çıkamayacakmışım gibi geldi. Düşünsene, bana Novikov'u bile ima etti. Kısacası korkunç bir alçaklık. Sözde ben ağzından kaçırabileceği bilgileri almak ve Nikolay Grigoryeviç'e aktarmak için Novikov'la yakınlık kurmuşum... İçim kaskatı kesilmişti sanki. Adama, 'Krımov'un ne kadar fanatik bir komünist olduğunu bilirsiniz, insan onun yanında bölge komitesinde gibi hisseder kendini,' dedim. O da bana, 'Ah, o zaman Novikov'u gerçek bir Sovyet yurttaşı olarak görmediniz mi yani?' dedi. Ben de ona, 'Garip bir işiniz var, cephede insanlar faşistlerle savaşıyor, sizin gibi genç bir adam ise cephe gerisinde oturmuş, bu insanlara çamur atıyor,' dedim. Bunu söyledikten sonra suratıma bir yumruk atacak diye düşünüyordum, ama o bozuldu, kıpkırmızı oldu. Velhasıl Nikolay tutuklanmış. Deli saçması suçlamalar, Troçkizm, Gestapo'yla ilişki."

"Ne korkunç," dedi Lyudmila Nikolayevna ve, "Tolya'nın birliği de kuşatmaya düşebilirdi, ondan da benzer bir şekilde kuşkulanabilirlerdi," diye düşündü.

"Vitya'nın bu haberi nasıl karşılayacağını gözümün önüne getiriyorum," dedi Lyudmila. "Şu sıralar müthiş sinirli, sürekli onu hapse atacaklarını düşünüyor. Durmadan kiminle, nerede, ne konuştuğunu anımsamaya çalışıyor. Özellikle de şu lanet olası Kazan'ı."

Yevgeniya Nikolayevna bir süre dikkatle kız kardeşine baktı ve sonunda, "En korkuncu ne, biliyor musun?" dedi. "Bu sorgu yargıcı bana 'Mermer Gibi başlıklı maka-

lesi üzerine Troçki'nin hayranlık dolu sözlerini size söylediği halde nasıl olur da kocanızın Troçkist olduğundan haberiniz olmaz?' diye sordu. Eve giderken yolda aklıma geldi, gerçekten de Nikolay bana, 'Bu sözleri bir tek sen biliyorsun,' demişti ve gece birden hayretler içinde kaldım: Novikov sonbaharda Kuybışev'e geldiğinde bunu ona söylemiştim. Aklımı kaçıracak gibi oldum, müthiş bir korkuya kapıldım..."

Lyudmila Nikolayevna şöyle dedi:

"Şansın yok senin. Böyle şeyler hep senin başına gelir."

"Neden hep benim başıma geliyor?" diye sordu Yevgeniya Nikolayevna. "Senin başına da böyle bir şey gelebilirdi."

"Yo, hayır. Birinden ayrıldın, öbürüyle bir aradasın. Birine öbürünü anlatıyorsun."

"Ama sen de Tolya'nın babasından ayrılmıştın. Herhalde sen de Viktor Pavloviç'e pek çok şey anlatmışsındır."

"Hayır, haksızsın," dedi Lyudmila Nikolayevna çok emin bir şekilde, "bunlar birbiriyle kıyaslanmayacak şeyler."

Jenya, ablasına bakarken birden sinirlendiğini hissedip, "İyi ama niye?" diye sordu. "Kabul et, şu söylediğin şey son derece aptalca."

Lyudmila Nikolayevna sakin sakin, "Bilmiyorum, belki de aptalcadır," dedi.

Yevgeniya Nikolayevna, "Saatin var mı?" diye sordu. "Gece yirmi dörtte Kuznetskiy'e yetişmem gerekiyor." Artık öfkesine hâkim olamayarak, "Zor bir karakterin var Lyuda. Dört odalı bir apartman dairesinde oturuyorsun, annem ise Kazan'da evsiz barksız dolaşmayı yeğliyor," dedi.

Jenya bu sert sözleri söyledikten sonra gösterdiği acımasızlık yüzünden pişman oldu ve Lyudmila'ya ara-

larındaki bağın tesadüfi dargınlıklardan güçlü olduğunu hissettirmek için şöyle dedi:

"Novikov'a inanmak istiyorum. Ama yine de yine de... Bu sözler nasıl ve neden 'emniyette' haber alındı? Bu korkunç sis nereden geliyor?"

Annesinin yanında olmasını birden o kadar çok istedi ki. Jenya, başını annesinin omzuna koyup, "Anneciğim, canım, çok yoruldum," diyebilseydi.

"Ne olmuş olabilir biliyor musun: Senin general bu konuşmanızı birine söylemiştir, o da ihbar mektubu yazmıştır" dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Evet evet," dedi Jenya, "ne garip bu kadar basit bir düşünce benim aklıma gelmedi."

Kendisine hükmeden ruhsal karışıklığı Lyudmila'nın evinin sakinliği ve huzuru içinde daha da çok hissediyordu...

Krımov'un yanından giderken tam olarak hissedemediği ve düşünemediği her şey, ondan ayrıldığı sırada kendisini için için üzen ve kaygılandıran her şey, yani Krımov'a karşı yok olmayan şefkati, onun için kaygı duyması, ona alışmış olması son haftalarda şiddetlenmiş, alevlenmişti.

İşte, tramvayda, yiyecek sırasında beklerken onu düşünüyordu. Hemen hemen her gece Krımov'u düşünde görüyor, inliyor, haykırıyor, uykudan uyanıyordu.

Düşler acı vericiydi, hep yangınla, savaşla, Nikolay Grigoryeviç'i tehdit eden bir tehlikeyle ilgiliydi ve bu tehlikeyi ondan uzaklaştırmak hep olanaksız oluyordu.

Sabah ise işe geç kalmaktan korkarak acele acele giyinirken, elini yüzünü yıkarken onu düşünmeye devam ediyordu.

Krımov'u sevmediğini sanıyordu. Ama insan sevmediği bir adamı böyle hiç durmadan düşünebilir, onun kötü yazgısına bu kadar üzülür müydü? Limonov ve

Şarogorodskiy'in Krımov'un sevdiği şairleri ve ressamları alay ederek yeteneksiz diye adlandırdıkları her defa niçin Nikolay'ı görmek, onun saçlarını okşamak, ona acımak istiyordu?

Onun fanatizmini, cezalandırılan insanların yazgıları konusundaki umursamazlığını, genel kolektifleştirme döneminde Kulaklardan söz ederken gösterdiği öfkeyi artık anımsamıyordu.

Artık sadece ve sadece iyi, romantik, duygulu ve hüzünlü şeyler aklına geliyordu. Krımov'un kendisi üstündeki gücü artık zayıflığındaydı. Krımov'un gözleri çocuksuydu, gülümsemesi şaşkın, hareketleri beceriksizdi.

Onu apoletleri sökülmüş, yarı yarıya kır sakalı uzamış bir halde görüyordu, gece bir ranzada yatarken görüyordu, hapishane avlusunda dolaşırken arkasından görüyordu... Herhalde Krımov, Jenya'nın içgüdüsel olarak onun başına gelecekleri sezdiğini ve ayrılmalarının nedeninin bu olduğunu düşünüyordu. Krımov bir hapishane ranzasında yatıyordu ve Jenya'yı düşünüyordu... Generalin karısı...

Jenya bunun acıma mı, aşk mı, vicdan mı, borç mu olduğunu bilmiyordu.

Novikov, Jenya'ya bir izin belgesi göndermiş ve Jenya'yı Douglas'la cephe karargâhına getirmeye söz veren Hava Kuvvetleri'nden bir arkadaşıyla askerî hattan konuşup anlaşmıştı. Amirleri Jenya'ya cepheye gitmesi için üç hafta izin vermişlerdi.

Jenya, "O anlayacaktır, mutlaka anlayacaktır, başka türlü yapamazdım," diye yineleyerek kendini teselli ediyordu.

Novikov'a karşı korkunç davrandığını biliyordu Jenya, Novikov onu bekliyordu.

Novikov'a her şeyi acımasız bir doğrulukla yazdı. Yolladıktan sonra mektubu askerî sansürün okuyacağını

düşündü. Bütün bunlar Novikov'a son derece büyük bir zarar verebilirdi.

"Yo, yo, o anlayacaktır," diye yineleyip duruyordu.

Ama bütün mesele Novikov'un anlayacak olmasında ve anladıktan sonra da sonsuza dek ondan ayrılacak olmasındaydı.

Jenya, Novikov'u seviyor muydu, yoksa sadece onun kendisine olan aşkını mı seviyordu? Novikov'dan ayrılmasının kaçınılmaz olduğunu düşündüğünde bir korku, keder ve yalnızlık duygusu sarıyordu Jenya'yı.

Kendi saadetini kendi eliyle, kendi iradesiyle mahvettiği düşüncesi özellikle dayanılmaz geliyordu Jenya'ya.

Ama artık hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini, düzeltemeyeceğini, tam ve kesin olarak ayrılmalarının artık kendisine değil, Novikov'a bağlı olduğunu düşündüğünde bu düşünce de çok ağır geliyordu.

Novikov'u düşünmek son derece dayanılmaz, acı verici bir hal aldığında Nikolay Grigoryeviç'i gözünde canlandırmaya başlıyordu. İşte onu yüzleştirmek için çağırıyorlardı... merhaba, zavallıcığım benim.

Novikov ise uzun boylu, geniş omuzlu, güçlü, büyük bir iktidarla donatılmış. Jenya'nın desteğine gereksinimi yok, kendi başına her şeyin üstesinden gelir. Jenya ona "Zırhlı Şövalye" adını takmıştı. Onun güzel, sevimli yüzünü hiçbir zaman unutmayacak, onun için, kendi eliyle mahvettiği mutluluğu için her zaman üzülecek. Varsın Jenya kendine acımasın. Kendi acılarından korkmuyor Jenya.

Ama Novikov'un artık o kadar güçlü olmadığını biliyordu. Novikov'un yüzünde zaman zaman çaresizliğe benzer, ürkek bir ifade beliriyordu.

Artık kendisine karşı da o kadar acımasız, kendi acılarına karşı kayıtsız değildi.

Lyudmila kardeşinin düşüncelerine katılır gibi sordu:

"Peki senin generale ne olacak?"

"Bunu düşünmeye korkuyorum."

"Of, birinin seni pataklaması lazım."

"Başka türlü davranamazdım!" dedi Yevgeniya Nikolayevna.

"Senin bu kararsızlıkların hoşuma gitmiyor. Gitmişsen gitmişsindir. Gelmişsen gelmişsindir. Öyle boşanıp sonra da pelte gibi yumuşamak olmaz."

"Yani kötülükten uzak dur, iyilik yarat, demek mi istiyorsun? Ben bu kurala göre yaşayamam."

"Ben başka bir şeyden söz ediyorum. Hoşlanmasam da Krımov'a saygı duyarım, senin generali ise hiç görmedim. Onun karısı olmaya bir kez karar verdiysen bunun sorumluluğunu taşı. Oysa sen sorumsuz davranıyorsun. Adam önemli bir mevkide bulunuyor, savaşıyor, karısı ise bu sırada bir tutukluya paket gönderme peşinde. Bu işin onun açısından nasıl biteceğini biliyor musun?"

"Biliyorum."

"O zaman onu hâlâ seviyorsun."

Jenya ağlamaklı bir sesle, "Kapat bu konuyu, Tanrı aşkına," dedi ve "Sahi ben kimi seviyorum?" diye düşündü.

"Hayır, yanıt ver."

"Başka türlü yapamazdım, insanlar Lubyanka'nın eşiğini zevklerinden aşındırmıyorlar."

"Sadece kendini düşünmemelisin."

"İşte ben de sadece kendimi düşünmüyorum ya."

"Viktor da böyle düşünecektir. Bunun temelinde ise sadece ve sadece bencillik yatıyor."

"İnanılmaz bir mantığın var, çocukluğumdan beri beni şaşırtmıştır. Sen buna bencillik mi diyorsun?"

"İyi ama sen nasıl yardım edebilirsin? Verilecek hükmü değiştiremezsin ki."

"Seni de hapse atarlarsa yakınlarının sana nasıl yardım edeceklerini o zaman öğrenirsin."

Lyudmila Nikolayevna konuyu değiştirmek için, "Söyle bakalım, açıkta kalan gelin hanım, sende Marusya'nın fotoğrafı var mı?" diye sordu.

"Sadece bir tane var. Anımsarsın, Sokolniki'de çektirmiştik."

Başını Lyudmila'nın omzuna koydu, sızlanarak, "Öyle yoruldum ki," dedi.

"Dinlen, uyu, hiçbir yere gitme bugün," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Sana yatak hazırlayayım."

Jenya gözleri yarıkapalı başını salladı.

"Hayır hayır, gerek yok. Ben yaşamaktan yoruldum."

Lyudmila Nikolayevna büyük bir zarf getirdi ve bir tomar fotoğrafı kız kardeşinin dizlerinin üstüne döktü.

Jenya fotoğraflara tek tek bakıyor, "Aman Tanrım, aman Tanrım... bunu hatırlıyorum, yazlıkta çektirmiştik... Nadya'ya bak ne komik... bu da sürgünden sonra babamın çektirdiği fotoğraf... işte Mitya lisedeyken, Seryoja ona şaşırtıcı derecede benziyor, özellikle de yüzünün üst kısmı... işte kucağında Marusya'yla annem, ben daha dünyada yokken..." diye haykırıyordu.

Fotoğraflar arasında Tolya'nın tek bir fotoğrafının bile olmadığını fark etti, ama Tolya'nın fotoğraflarının nerede olduğunu kız kardeşine sormadı.

"Ee, madam," dedi Lyudmila, "sana yemek yedirmemiz lazım."

"İştahım iyi," dedi Jenya, "tıpkı çocukluğumdaki gibi, kaygılar, telaşlar iştahıma yansımıyor."

"Neyse bari," dedi Lyudmila Nikolayevna ve kardeşini öptü.

24

Jenya, kamufle edilmiş Bolşoy Tiyatrosu'nun önünde troleybüsten indi ve savaştan önce tanıdığı ressamların ve bir zamanlar kendi resimlerinin sergilendiği Sanat Fonu sergi binalarının yanından Kuznetskiy Köprüsü'ne tırmanmaya başladı. Geçip gitti ve bunları anımsamadı bile.

Tuhaf bir duyguya kapılmıştı. Yaşamı, bir çingene kadının karıştırdığı bir deste iskambil kâğıdı gibiydi. Birden şansına Moskova çıkmıştı.

Lubyanka'daki dev binanın koyu gri granit duvarını uzaktan gördü.

"Merhaba Kolya," diye düşündü. Belki de Nikolay Grigoryeviç onun yakınlarda olduğunu hissederek heyecanlanmıştır ve neden heyecana kapıldığını anlayamıyordur.

Eski yazgısı yeni yazgısı olmuştu. Sonsuza dek geçmişe karışmış gibi görünen şey onun geleceği olmuştu.

Aynalı pencereleri caddeye bakan yeni ve geniş bekleme salonu kapalıydı, ziyaretçiler eski bekleme salonunda kabul ediliyordu.

Çamur içindeki avluya girdi ve yıkık dökük bir duvarın yanından geçerek yarıaçık kapıya doğru yürüdü. Bekleme salonundaki her şey, mürekkep lekeli masalar, duvarların önündeki tahta kanepeler, önlerinde tahta çıkıntıları olan danışma gişeleri şaşırtıcı derecede alışılmış şeylerdi.

Duvarları Lubyanka Meydanı'na, Sretenka'ya, Furkasovskiy Sokağı'na, Malaya Lubyanka Caddesi'ne bakan çok katlı, dev taş binayla bu taşra kalem odası arasında bir ilişki yok gibiydi.

Bekleme odası kalabalıktı, çoğu kadın olan ziyaretçiler gişelerin önünde sıra bekliyorlardı, bazıları kanepe-

lerde oturuyordu, gözlüğü kalın camlı yaşlı bir adam masanın ardında bir form dolduruyordu. Jenya yaşlı ve genç, erkek ve kadın yüzlerine bakarken hepsinin gözlerinin ifadesinde, ağızlarının kıvrımında pek çok ortak şey olduğunu ve bu insanlardan birine tramvayda rastlamış olsaydı, onun da Kuznetskiy Köprüsü, 24 numaraya gittiğini tahmin edebileceğini düşündü.

Kızıl Ordu üniforması giymiş, ama nedense Kızıl Ordu askerine benzemeyen genç kapıcıya başvurdu ve kapıcı ona, "İlk kez mi geliyorsunuz?" diye sorup duvardaki gişeyi gösterdi.

Jenya pasaportunu elinde tutarak sırada bekliyordu, heyecandan parmakları ve avuçları ıslanmıştı. Önünde duran bereli kadın alçak sesle şöyle diyordu:

"Eğer içerde değilse Matrosskaya Tişina'ya, sonra Butırka'ya gitmek gerek. Ama Butırka'ya harflere göre belli günlerde alıyorlar. Sonra Lefortovo Askerî Hapishanesi'ne, sonra yine buraya. Peki askerî savcılığa gittiniz mi?"

Sıra hızlı ilerliyordu ve Jenya bunun iyi bir şey olmadığını düşündü, herhalde yanıtlar usulen verilen tek sözcüklük yanıtlardı. Ama şık giyimli, yaşlıca bir kadın gişeye yaklaştığında bir duraklama oldu, telefon konuşmasının yeterli olmadığı, nöbetçinin şahsen durumu açıklığa kavuşturmaya gittiği kulaktan kulağa fısıltıyla aktarılıyordu. Kadın sıradakilere yarıdönük olarak duruyordu ve kısılmış gözlerindeki ifade sanki onun burada da kendisini baskı görenlerin akrabalarından oluşan sefil kalabalıkla eşit hissetmek niyetinde olmadığını söylüyordu.

Çok geçmeden sıra yine ilerlemeye başladı ve bir genç kadın gişenin önünden uzaklaşırken alçak sesle şöyle dedi:

"Yanıt tek: Paket kabul edilmedi."

Yanındaki kadın Yevgeniya Nikolayevna'ya "Soruşturma sona ermedi anlamına gelir bu," diye açıkladı.

"Ya görüşme?" diye sordu Jenya.

"Siz ne diyorsunuz," dedi kadın ve Jenya'nın saflığına gülümsedi.

Yevgeniya Nikolayevna, bir insanın sırtının, o insanın ruhsal durumunu bu kadar etkileyici bir biçimde ifade edebileceğini hiç düşünmezdi. Gişeye yaklaşan insanlar farklı, özel bir şekilde boyunlarını uzatıyorlardı ve omuzları yukarı kalkmış, kürekkemikleri gerilmiş bir durumda sırtları sanki bağırıyor, ağlıyor, hıçkırıyordu.

Jenya'nın gişeye varmasına altı kişi kaldığında küçük pencere kapandı, yirmi dakikalık bir ara verildiği açıklandı. Sırada bekleyenler kanepelere ve sandalyelere oturdular.

Burada eşler, analar vardı, yaşlıca bir adam vardı. Adam mühendisti, Sovyetler Birliği Yabancı Ülkelerle Kültürel İlişkiler Derneği'nde çevirmen olan karısı yanında oturuyordu; dokuzuncu sınıf öğrencisi bir kız vardı, annesi tutuklanmıştı, babası ise 1937'de mektuplaşma hakkı olmaksızın on yıla hüküm giymişti; apartman komşusunun getirdiği kör bir yaşlı kadın vardı, oğluyla ilgili bilgi almak istiyordu; Rusçayı iyi konuşamayan yabancı bir kadın vardı, bir Alman komünistinin karısıydı, yabancı malı kareli bir palto giymişti, elinde rengârenk bir bez çanta taşıyordu, gözleri, tıpkı yaşlı Rus kadınlarınınki gibiydi.

Burada Rus, Ermeni, Ukraynalı, Yahudi kadınları vardı, Moskova'nın banliyösünden kolhozda çalışan bir kadın vardı. Masanın ardında form dolduran yaşlı adamın Timiryazev Akademisi'nde öğretmen olduğu anlaşıldı, öğrenci olan torununu tutuklamışlardı, çocuk galiba bir arkadaş partisinde gevezelik etmişti.

Bu yirmi dakika içinde Jenya pek çok şey duydu ve öğrendi.

Bugünkü nöbetçi iyi... Butırka'ya konserve almıyor-

lar, mutlaka sarmısak ve soğan getirmek gerekiyor, iskorbüt hastalığına iyi geliyor... geçen çarşamba burada bir adam vardı, belgelerini aldı, üç yıl Butırka'da tutulmuş, bir kez bile sorgulanmamış ve serbest bırakılmıştı... tutuklanmakla kampa gitmek arasında aşağı yukarı bir yıl geçiyor... iyi şeyler getirmeye gerek yok, Krasnaya Presnaya menzil hapishanesinde siyasiler adi suçlularla birlikte kalıyorlar ve adi suçlular her şeyi ellerinden alıyor... geçenlerde burada bir kadın vardı, kadının çok büyük bir proje mühendisi olan yaşlı kocasını tutuklamışlar, adamın gençliğinde bir kadınla kısa süreli bir ilişkisi olmuş, yüzünü hayatta bir kez bile görmediği bir çocuk için kadına nafaka ödüyormuş, bu çocuk büyüyüp yetişkin bir adam olduğunda cephede Almanların tarafına geçmiş ve mühendise 10 yıl ceza vermişler, vatan haininin babası diye... çoğu 58/10 maddesinden gidiyor, karşıdevrim propagandası, boşboğazlık... Bir Mayıs öncesinde almışlar, genellikle bayramlardan önce çok tutuklama oluyor... burada bir kadın vardı, sorgu yargıcı, kadının evine telefon etmiş ve kadın birden kocasının sesini duymuş...

Garip, ama burada, İçişleri Halk Komiserliği'nin bekleme odasında, Jenya'nın içi Lyudmila'nın evindeki banyodan sonraki halinden daha rahat ve daha hafifti.

Paketleri kabul edilen kadınlar nasıl da mutlu görünüyorlardı.

Biri duyulur duyulmaz bir sesle yanındakine şöyle diyordu:

"1937'de tutuklanan insanlarla ilgili olarak uydurma bilgiler veriyorlarmış. Bir kadına, 'Sağ ve çalışıyor,' diye bilgi vermişler, ikinci gelişinde ise yine aynı nöbetçi, kadına '1939'da öldü,' diye bir rapor vermiş.

Ama işte gişedeki adam gözlerini Jenya'ya doğru kaldırdı. Bu, dün belki de İtfaiye Müdürlüğü'nde çalışmış, yarın ise eğer amirleri emrederse Madalya Şubesi'n-

de belgeleri dolduracak bir memurunun bildiğimiz, alıştığımız yüzüydü.

"Krımov, Nikolay Grigoryeviç adında bir tutuklu hakkında bilgi almak istiyorum," dedi Jenya ve onu tanımayanların bile kendi normal sesiyle konuşmadığını fark ettiklerini düşündü.

"Ne zaman tutuklandı?" diye sordu nöbetçi memur.

"Kasım'da," diye yanıtladı Jenya.

Memur, Jenya'ya bir anket formu verdi.

"Bunu doldurun, sıraya girmeden bana verin, yanıt için yarın gelin," dedi.

Formu verirken Jenya'ya bir kez daha baktı ve işte bu bir anlık bakış, sıradan bir memurun bakışı değil, bir Çekist'in hiçbir şeyi unutmayan, zeki bakışıydı.

Jenya formu doldurdu, biraz önce bu sandalyede oturan Timiryazev Akademisi'nden yaşlı adamınki gibi onun da parmakları titriyordu.

Tutukluyla akrabalık dereceniz sorusuna "Karısı' yazdı ve bu sözcüğün altına koyu bir çizgi çekti.

Doldurduğu formu verip bir kanepeye oturdu ve pasaportunu çantasına koydu. Pasaportu birkaç kez çantanın bir gözünden alıp öbür gözüne yerleştirdi ve sırada bekleyen insanlardan ayrılmak istemediğini anladı.

Bu dakikalarda istediği tek şey, burada olduğunu, onun için her şeyi terk edip geldiğini haber vermekti.

Yeter ki, Krımov, onun burada, yanında olduğunu bilsin.

Caddede yürüyordu, akşam olmuştu. Yaşamının büyük kısmı bu kentte geçmişti. Ancak resim sergileriyle, tiyatrolarla, restoranlarda yemeklerle, yazlığa yapılan seyahatlerle, senfoni konserleriyle geçen bu yaşam, onun yaşamı değilmişçesine uzaklarda kalmıştı. Stalingrad, Kuybışev, Novikov'un ona bazen ilahi bir güzellikte görünen yüzü kaybolmuştu. Sadece Kuznetskiy Köprüsü,

24 numaradaki bekleme odası kalmıştı ve tanımadığı bir kentin bilmediği caddelerinde yürüyor gibi geliyordu Jenya'ya.

25

Antrede galoşlarını çıkaran ve yaşlı hizmetçi kadınla selamlaşan Ştrum, Çepıjin'in çalışma odasının aralık kapısına bir göz attı.

Ştrum'un paltosunu çıkarmasına yardım eden yaşlı Natalya İvanovna, "Gir gir, seni bekliyor," dedi.

"Nadejda Fyodorovna evde mi?" diye sordu Ştrum.

"Yok, dün yeğenleriyle birlikte yazlığa gitti. Savaş yakında biter mi Viktor Pavloviç, sizin bilginiz var mı?"

Ştrum, yaşlı kadına şöyle dedi:

"Anlatıldığına göre, bazı tanıdıkları, savaşın ne zaman biteceğini Jukov'a sorması için şoförünü ikna etmişler. Jukov arabaya binmiş ve şoföre, 'Bu savaş ne zaman bitecek söyler misin?' diye sormuş."

Çepıjin, Ştrum'u karşılamak için dışarı çıktı ve, "Benim konuklarımı alıkoyma ihtiyar, kendi konuklarını çağır," dedi.

Ştrum, Çepıjin'in evine gelirken her zaman bir heyecan hissederdi. Şimdi de yüreğinin üstüne çöreklenen sıkıntıya karşın alışılmışın dışında bir hafiflik hissediyordu.

Çepıjin'in çalışma odasına giren ve kitap raflarına bakan Ştrum, her zaman şaka yollu *Savaş ve Barış*'tan "Evet, gezip dolaşmamışlar, yazmışlar," sözlerini söylerdi.

Şimdi de "Evet gezip dolaşmamışlar, yazmışlar," dedi.

Kütüphane raflarındaki düzensizlik sanki Çelyabinsk'teki fabrikanın atölyelerindeki karmaşaya benziyordu.

"Çocuklarınız mektup yazıyorlar mı?" diye sordu Ştrum.

"Büyük oğlandan mektup aldık, küçüğü ise Uzakdoğu'da."

Çepıjin, Ştrum'un elini tuttu, sessiz bir el sıkışıyla sözcüklerle konuşmanın gereksizliğini ifade etti. Yaşlı Natalya İvanovna ise Viktor Pavloviç'in yanına geldi, onu omzundan öptü.

"Sizde yeni haberler var mı, Viktor Pavloviç?" diye sordu Çepıjin.

"Herkesinkiyle aynı haberler. Stalingrad. Artık kuşku yok, Hitler'in işi tamam. Bana gelince, iyi şeyler çok az, tersine her şey kötü."

Ştrum, başına gelen dertleri Çepıjin'e anlatmaya koyuldu.

"Arkadaşlarım ve karım itirafta bulunup özür dilememi öğütlüyorlar. Haklılığımı itiraf etmemi."

Durmadan kendisinden söz ediyordu, gece gündüz sadece kendi hastalığıyla ilgilenen ağır bir hasta gibiydi.

Ştrum yüzünü buruşturdu, omuzlarını silkti.

"Hep sizinle o karıştırma teknesi ve yüzeye çıkan pislikler üzerine konuştuklarımız aklıma geliyor... Hiçbir zaman çevremde bu kadar aşağılık adam ortaya çıkmamıştı. Hem nedense bunlar zafer günleriyle aynı zamana denk düştü. Bu da insanı çok üzüyor, aşırı derecede kalbini kırıyor."

Çepıjin'e, "Sizce bu bir rastlantı mı?" diye sordu.

Çepıjin'in yüzü şaşırtıcıydı, basit, hatta kaba, elmacıkkemikleri dışarı fırlamış, burnu kalkık bir köylü yüzü ve aynı zamanda Londralılardan, Lord Kelvin'den izler taşıyan aydın ve ince bir yüz.

Çepıjin somurtarak yanıt verdi:

"Savaş bitmek üzere, o zaman konuşuruz, rastlantı mı değil mi diye."

"O zamana kadar domuzlar beni yiyip bitirirler belki de. Yarın Bilim Kurulu'nda hakkımda karar verecekler. Yani müdüriyette, Parti Komitesi'nde karar verdiler, Bilim Kurulu'nda da halkın sesi, kamuoyunun talebi, diye işlemi tamamlayacaklar."

Viktor Pavloviç, Çepıjin'le konuşurken kendini bir garip hissediyordu. Ştrum'un yaşamındaki üzücü olaylardan söz ediyorlardı, ama her nedense içinde bir hafiflik vardı.

"Oysa ben şu anda size istediklerinizi gümüş tabakta, hatta belki de altın tabakta sunacaklarını düşünüyordum," dedi Çepıjin.

"Neden? Ben zaten bilimi ezberci soyutlama bataklığına sokmuşum, bilimi pratikten koparmışım."

Çepıjin şöyle dedi:

"Evet evet. Hayret verici bir şey! Bilirsiniz, adam bir kadına âşık olur. Yaşamının anlamı, mutluluğu, ihtirası, sevincidir bu kadın. Ama her nedense gizlemek zorunda kalır, bu duygu nedense uygunsuz bir duygudur, yemek yapması, çoraplarını onarması, çamaşırlarını yıkaması için bu kadınla birlikte olduğunu söylemek zorunda kalır."

Çepıjin parmaklarını aralayarak yüzünün önündekileri yukarı kaldırdı. Elleri de şaşırtıcıydı, güçlü bir makası andıran işçi elleri, aynı zamanda da son derece aristokrat eller.

Çepıjin birden sinirlendi:

"Oysa ben utanmıyorum, aşk bana birinin yemek yapması için gerekli değil! Bilimin değeri insanlara verdiği mutluluktadır. Oysa bizim yiğit akademisyenler başlarını sallıyorlar: Bilim uygulamanın hizmetçisidir, Şçedrin'in ilkesine göre çalışır: 'Ne emredersiniz?' Biz bilimi bunun için destekleriz, bunun için bilime katlanırız! Hayır! Bilimsel buluşların kendi içinde çok yüksek bir değeri vardır! Bu buluşlar insanı buhar kazanlarından, türbin-

lerden, uçaklardan ve Nuh zamanından günümüze dek tüm metalurjiden daha fazla mükemmelleştirir. Ruhu geliştirir, ruhu!"

"Ben de sizden yanayım Dmitriy Petroviç, ama Stalin yoldaş sizinle aynı fikirde değil."

"Ama yanlış yapıyor. Burada işin bir de öteki yanı var. Maxwell'in bugünkü soyutlaması ertesi gün askerî radyonun sinyaline dönüşüyor. Einstein'ın Çekim Alanı Teorisi, Schrödinger'in Kuantum Mekaniği ve Bohr'un teorileri yarın en güçlü pratik haline dönüşebilir. İşte bunu anlamak gerekirdi. O kadar basit bir şey ki, bir kaz bile anlar."

Ştrum şöyle dedi:

"Ama siyasi yöneticilerin bugünkü teorinin yarın pratik olacağını kabul etmek istemediklerini siz de yaşayarak gördünüz."

"Hayır, buradaki durum tersine," dedi Çepıjin ağır ağır. "Enstitüyü yönetmeyi ben kendim istemedim, tam da bugünkü teorinin yarın pratik olacağını bildiğim için. Ama tuhaf olan bir şey var, nükleer süreçlerin mükemmelleştirilmesi vesilesiyle Şişakov'u terfi ettirdiklerinden emindim. Ama bu işler siz olmadan olmaz ki... Doğrusu hâlâ da aynı görüşteyim!"

Ştrum şöyle dedi:

"Sizi enstitüde çalışmaktan uzaklaştıran gerekçelere aklım ermiyor. Sözlerinizi anlamıyorum. Ancak sizi kuşkuya düşüren görevleri enstitünün önüne bizim üst makamlar koymadı. Bu ortada. Oysa üst makamların daha gözle görülür şeylerde bile hata yaptığı oluyor. İşte Patron, Almanlarla dostluğu pekiştirmiş ve savaştan önceki son günlerde yük trenleriyle Hitler'e kauçuk ve diğer stratejik hammaddeler yollamıştı. Ama bizim işimize gelince... neyse büyük bir politikacının yanılması ayıp değildir. Oysa benim yaşamımda her şey tam tersine. Savaş

öncesi çalışmalarım uygulamayla bağlantılıydı. Çelyabinsk'e, fabrikaya gittim, eletronik cihazın kurulmasına yardım ettim. Savaş sırasında ise..."

Yapmacık bir umutsuzlukla elini salladı.

"Bir labirente girdim, bazen korktuğum, bazen de kendimi beceriksiz hissettiğim bir labirente. Tanrım... Nükleer reaksiyonlar fiziğini kurmaya çalışıyorum, birden yerçekimi, kütle, zaman yıkıldı, var olmayan, sadece matematiksel anlamı bulunan iki ayrı uzay oldu. Laboratuvarımda Savostyanov adında yetenekli bir genç çalışıyor, bir gün araştırmam üzerine onunla konuşmaya başlamıştık. Bana sorular soruyor. Ben de ona bu henüz teori değil, bir program ve birtakım düşünceler, diyorum. İkinci uzay bir gerçeklik değil, sadece denklemdeki bir niceliktir. Simetri sadece bir matematik denkleminde olur, parçacıkların simetrisinin bu simetriye uygun olup olmadığını bilmiyorum. Matematik çözümleri fiziği geride bıraktı, parçacık fiziği benim denklemlerime sıkışıp kalmak ister mi istemez mi bilmiyorum. Savostyanov dinledi, dinledi ve sonra şöyle dedi: 'Üniversiteden bir arkadaşım aklıma geldi, bir denklemin çözümünde kafası karışmıştı ve biliyor musun, bu bilim değil, kör bir çiftin ısırganların ortasında cinsel ilişki kurmaya çalışması, demişti.'"

Çepıjin güldü.

"Matematiğinize fiziksel bir anlam verememeniz gerçekten tuhaf. Mucizeler ülkesindeki kediyi anımsatıyor, önce bir gülümseme, daha sonra kedinin kendisi ortaya çıkıyor."

Ştrum şöyle dedi:

"Tanrım... Oysa ben insan yaşamının ana ekseninin tam da buradan geçtiğinden eminim. Görüşlerimi değiştirmeyeceğim, geri adım atmayacağım. İnandığı şeyden dönen biri değilim."

Çepıjin şöyle dedi:

"Matematiğinizle fizik arasındaki ilişkinin neredeyse ortaya çıkmak üzere olduğu bir laboratuvardan ayrılmanın sizi nasıl etkileyeceğini anlıyorum. Acı bir şey, ama sizin adınıza seviniyorum, dürüstlük silinip yok edilmez."

"Keşke beni de silmemiş olsalar," dedi Ştrum.

Natalya İvanovna çay getirdi, kitapları iterek masanın üstünde yer açmaya çalıştı.

"Oho, limon da var," dedi Ştrum.

"Değerli konuğumuz için," dedi Natalya İvanovna.

"Beş para etmez bir adam için yani," dedi Ştrum.

"Yok canım,"dedi Çepıjin. "Neden öyle olsun ki."

"Dmitriy Petroviç, gerçekten yarın hakkımda karar verecekler. Hissediyorum bunu. Öbür gün ne iş yapacağım ben?"

Çay bardağını kendisine doğru çekti ve tabağın kenarına kaşıkla vurarak her zamanki umutsuzluk marşını çalarken dalgın dalgın, "Oho limon da var," dedi ve bu sözleri iki kez aynı ses tonuyla söylediği için utandı.

Bir süre konuşmadılar. Sonra Çepıjin şöyle dedi:

"Sizinle bazı düşüncelerimi paylaşmak istiyorum."

"Her zaman dinlemeye hazırım," dedi Ştrum dalgın bir şekilde.

"Öylesine, garip birtakım düşünceler işte... Biliyorsunuz, evrenin sonsuz olduğu düşüncesi artık su götürmez bir gerçek halini aldı. Bir zaman gelecek metagalaksi, tutumlu bir Lilliput'un kıtlama çay içtiği bir şeker parçası gibi, elektron veya nötron ise Gulliver'lerin yaşadığı bir dünya gibi görünecek. Bunu artık ilkokul çocukları bile biliyorlar."

Ştrum başını eğdi ve, "Gerçekten de garip şeylermiş. İhtiyar bugün formunda değil," diye düşündü. O sırada Şişakov'un ertesi gün yapılacak toplantıdaki halini gözünde canlandırdı. "Hayır hayır, gitmeyeceğim. Gitmek,

pişmanlığını dile getirmek anlamına gelir ya da siyasi konularda tartışmak gerekir, bu da intihar etmekten farksız bir şey..."

Fark ettirmeden esnedi ve, "Kalp yetmezliği, insanlar bu yüzden esnerler," diye düşündü. Çepıjin şöyle dedi:

"Sonsuzluğu herhalde sadece Tanrı sınırlayabilir... Zaten uzay sınırının ötesinde tanrısal bir güç olduğunu kesinlikle kabul etmek gerekir. Öyle değil mi?"

"Öyle öyle," dedi Ştrum ve içinden şöyle düşündü: "Dmitriy Petroviç felsefeden bana ne, belki beni hapse atacaklar. Kesinlikle öyle! Kazan'da şu Madyarov denen herife hiç söylenmeyecek şeyler söyledim. Bu adam ya bir muhbir ya da hapse atıp konuşmaya zorladılar. Çevremdeki her şey kötü, her şey."

Çepıjin'e bakıyordu, Çepıjin de onun dikkat ediyormuş gibi görünen bakışlarını izleyerek konuşmaya devam ediyordu:

"Bence evrenin sonsuzluğunu sınırlayan bir sınır var: Yaşam. Bu sınır Einstein eğrisinde değil, yaşamın ve cansız maddenin karşıtlığındadır. Bence yaşam özgürlük olarak tanımlanabilir. Yaşam, özgürlüktür. Yaşamın ana ilkesi özgürlüktür. İşte sınır da buradan, özgürlük ve kölelik arasından, cansız madde ve yaşam arasından geçmektedir."

Bence özgürlük doğduktan sonra evrimleşmeye başladı. İki yönde ilerledi. İnsanoğlu özgürlük bakımından basit hayvanlara göre daha zengindir. Canlılar dünyasının tüm evrimi, özgürlüğün alt basamağından üst basamağına doğru bir harekettir. Canlı biçimlerin evriminin özü budur. En yüksek biçim özgürlük açısından zengin olandır. Bu, evrimin ilk dalıdır.

Ştrum, düşünceye dalmış bir halde Çepıjin'e bakıyordu. Çepıjin, dinleyicisinin dikkatini takdir edercesine başını salladı.

"Evrimin ikinci, niceliksel bir dalı daha var diye düşündüm. Bugün bir insanın ağırlığı elli kilogramdan hesaplanacak olursa insanlığın toplam ağırlığı yüz milyon tondur. Bu, diyelim bin yıl öncekinden kat kat fazladır. Canlı maddenin kütlesi cansızlar zararına giderek artacaktır. Yerküre yavaş yavaş canlanacak, insan, çöllere, Arktika'ya yerleştikten sonra yerin altına inmeye başlayacak, yer altı kentlerinin ve tarlalarının ufuklarını giderek derinleştirecektir. Böylece Dünya'daki canlı kütle üstünlük kazanacak! Ardından gezegenler canlanacak. Eğer zamanın sonsuzluğu içinde yaşamın evrimini gözümüzde canlandıracak olursak, cansız maddenin canlandırılması, yaşama kavuşturulması galaksi boyutlarında olacak. Cansız madde canlı maddeye, özgürlüğe dönüşecek. Evren canlanacak, dünyadaki her şey canlı, dolayısıyla özgür olacak. Özgürlük, yani yaşam, köleliği yenecek."

"Evet evet," dedi Ştrum ve gülümsedi. "İntegrali alınabilir."

"Bir şey daha," dedi Çepıjin, "ben yıldızların evrimiyle ilgilendim, ama canlı mukusun en küçük gri noktasının hareketiyle şaka etmeye gelmediğini anladım. En alttan en üste evrimin ilk dalını düşünün. Tanrı'nın bütün özelliklerinin verildiği, yani her yerde olan, mutlak bir güç sahibi, her şeyi bilen bir insan gelecek. Önümüzdeki yüzyılda maddenin enerjiye dönüştürülmesi ve canlı maddenin yaratılması sorunu çözümlenecek. Uzayın fethedilmesi ve azami hızlara ulaşılması yolunda paralel bir gelişme olacak. Gelecek binyıllarda ilerleme en yüksek enerji türü olan ruh enerjisinin benimsenmesi yönünde olacak."

Çepıjin'in söylediği her şey birden Ştrum'a gevezelik gibi geldi. Çepıjin'in söylediklerini kabul etmiyordu.

"İnsan, tüm metagalaksideki akıllı yaratıkların ruh-

sal faaliyetinin içeriğini, ritmini cihazların göstergelerinde maddileştirebilir. Ruh enerjisinin, ışığın milyonlarca yılda katettiği uzaydaki hareketi anlık bir hareket olacaktır. Tanrı'nın her yerde olma özelliği aklın bir kazanımı haline gelecektir. Ancak insan, Tanrı'yla eşitliği elde ettikten sonra durmayacak, Tanrı'nın bile gücünün yetmediği sorunları çözecek, evrenin en üst katlarından, başka bir uzaydan ve başka bir zamandan tüm insanlık tarihinin kendileri için sadece bir anlık sönük bir parlama olduğu akıllı yaratıklarla ilişki kuracaktır. İnsan açısından evrimi göz açıp kapayıncaya kadar sürmüş olan mikrokozmostaki yaşamla ilişki kuracaktır. Bu, uzay-zaman uçurumunun tamamen ortadan kalktığı bir dönem olacak, insan, Tanrı'ya yukardan aşağı bakacaktır."

Ştrum başını salladı, şöyle dedi:

"Dmitriy Petroviç başta sizi dinliyordum, felsefeden bana ne, beni hapse atacaklar, felsefenin ne işi var şimdi diye düşünüyordum. Kovçenko'yu da, Şişakov'u da, Beria yoldaşı da, yarın beni boynumdan tutup laboratuvarımdan atacaklarını, öbür gün ise zindana tıkacaklarını da bir anda unuttum. Ama, biliyor musunuz, sizi dinlerken sevinç değil, umutsuzluk hissediyordum. Bizler çok akıllıyız, Herakles bize raşitik biri gibi geliyor. Ve bu sırada Almanlar Yahudi yaşlılarını ve çocuklarını kuduz köpekler gibi öldürürken, bizde de 1937 yılı ve genel kolektifleştirme milyonlarca talihsiz köylünün sürgüne gönderilmesiyle, açlıkla, yamyamlıkla birlikte geçti... Biliyor musunuz, eskiden benim için her şey basit ve açıktı. Bütün korkunç kayıplardan ve felaketlerden sonra ise her şey karışık, çapraşık oldu. İnsan Tanrı'ya yukardan aşağı bakacak, ama Şeytan'a da yukardan aşağı bakmayacak, ondan da üstün olmayacak mı? Siz yaşam özgürlüktür diyorsunuz. Ancak kamplardaki insanlar

böyle düşünüyorlar mı? Evrende dağılmış olan yaşam, sahip olduğu gücü sizin sözünü ettiğiniz cansız maddenin köleliğinden daha korkunç olan bir köleliğin kurulmasına mı yöneltecek? Söyleyin bana, gelecekteki bu insan iyilik konusunda İsa'yı geçecek mi? İşte en önemli şey! Söyleyin bana, eğer her yerde hazır ve nazır olan ve her şeyi bilen bir varlık bizim şimdiki zoolojik kendine güvenimizle ve bencilliğimizle, sınıfsal, ırksal, devletsel ve bireysel bencilliğimizle kalacak olursa bu varlığın gücü dünyaya ne kazandıracaktır? Bu insan bütün dünyayı galaksinin bir toplama kampına çevirmeyecek midir? Söyleyin bana, siz iyiliğin, ahlakın, merhametin evrimine inanıyor musunuz, insan böyle bir evrimi becerebilir mi?"

Ştrum, suç işlemiş gibi yüzünü buruşturdu.

"Size bu soruyu ısrarla sorduğum için bağışlayın, bu soru galiba sizinle konuştuğumuz denklemlerden daha soyut bir şey."

"O kadar da soyut değil," dedi Çepıjin, "benim yaşamıma da bu yüzden yansıdı. Atomun parçalanmasıyla ilgili çalışmalara katılmamaya karar verdim. Bugün iyilik ve iyi yüreklilik akıllı bir yaşam için insana yeterli olmuyor, bunu siz kendiniz söylediniz. Atomun içindeki enerjinin gücü insanın pençesine düşerse ne olacak?

Bugün ruhsal enerji içler acısı bir düzeyde bulunuyor. Ama ben geleceğe inanıyorum! Sadece insanın gücünün değil, aynı zamanda sevgisinin ve ruhunun da gelişeceğine inanıyorum."

Ştrum'un yüz ifadesine şaşırarak sustu.

"Bunları düşünüyordum," dedi Ştrum. "Bir keresinde korkuya kapıldım! İşte insanın eksiklikleri sizi de korkutuyor. Ama örneğin benim laboratuvarımda başka kim bu konular üzerinde düşünüyor? Sokolov mu? Çok büyük bir yetenek, ama korkak, devletin gücü önünde

eğiliyor, Tanrı'dan başka bir güç olmadığına inanıyor. Markov mu? O, iyilik, kötülük, sevgi, ahlak konularının tamamen dışındadır. Becerikli bir yetenek. Bilimsel sorunları bir satranç oyuncusu gibi çözüyor. Size sözünü ettiğim Savostyanov mu? Sevimli, esprili, mükemmel bir fizikçidir, ama düşünmeyen, boş bir delikanlıdır. Kazan'a giderken tanıdığı kızların yığınla mayolu fotoğrafını getirmişti, fiyakalı giyinmeyi, içki içmeyi sever, dans eder. Bilim onun için spordur, bir sorunu çözmek, bir olayı anlamak sporda rekor kırmakla aynıdır. Önüne geçilmemesi önemlidir! Aslında bugün ben de bu konuları ciddi bir şekilde düşünmüyorum. Zamanımızda yüce ruhlu insanlar, peygamberler, azizler bilimle uğraşmalıdır! Oysa becerikli yetenekler, satranç oyuncuları, sporcular bilim yapıyorlar. Ne yaptıklarından haberleri yok. Siz! Ama siz, sizsiniz. Çepıjin, Berlin'de olsa nötronlarla çalışmayı reddetmez! O zaman ne olur? Ya ben, benim başıma ne gelir? Bunların hepsi bana basit, açık görünürdü, oysa şimdi öyle görünmüyor... Biliyorsunuz, Tolstoy, deha ürünü yapıtlarını boş bir oyun saymıştı. Biz fizikçiler ise dâhice bir şey yapmıyoruz, ama caka satıp duruyoruz."

Ştrum'un kirpikleri sık sık inip kalkmaya başlamıştı.

"İnancı, gücü, azmi nereden alacağım?" dedi hızlı hızlı. Sesinde Yahudi aksanı hissediliyordu. "Size ne diyebilirim? Başıma gelen derdi biliyorsunuz, oysa bugün beni sadece ben olduğum için üzüyorlar..."

Sözünü tamamlamadan hızla ayağa kalktı, çay kaşığı yere düştü. Vücudu, elleri titriyordu.

"Sakin olun Viktor Pavloviç, rica ederim,"dedi Çepıjin. "Hadi başka bir şey konuşalım."

"Hayır hayır, affedersiniz. Gidiyorum, başıma bir şeyler oluyor, bağışlayın beni."

Vedalaşmaya girişen Ştrum, heyecanını yenemeye-

ceğini hissederek Çepıjin'in yüzüne bakmaksızın, "Teşekkür ederim, teşekkür ederim," diyordu.

Ştrum merdivenden inerken yanaklarından yaşlar süzülüyordu.

26

Ştrum eve döndüğünde herkes uyumuştu. Pişmanlık mektubunu yazarak ve yazdığını tekrar okuyarak, yüzüncü kez ertesi gün enstitüye gidip gitmeyeceğine karar vermeye çalışarak sabaha kadar masanın başında oturacağını sanıyordu.

Uzun dönüş yolunda hiçbir şey düşünmüyordu, ne merdivenden inerken gözlerinden akan yaşları, ne Çepıjin'le yaptığı ve ani bir sinir kriziyle kesilen konuşmayı, ne kendisi açısından korkunç geçecek ertesi günü, ne de annesinin, ceketinin yan cebinde duran mektubunu. Gece vakti caddelerin sessizliği onu etkisi altına almış, kafasının içi çöl gibi ıssızlaşmıştı, Moskova'nın insansız yollarını andırıyordu. Endişelenmiyor, biraz önceki gözyaşlarından utanmıyor, yazgısından korkmuyor, iyi bir sonuç almak istemiyordu.

Ştrum sabah banyoya gitti, ama kapı içerden kilitlenmişti.

"Lyudmila sen misin?" diye sordu.

Jenya'nın sesini duyunca bir çığlık kopardı.

"Aman Tanrım, nasıl oldu da buralara geldin?" diye aptalca bir soru sordu.

Jenya banyodan çıktı, öpüştüler.

"Kötü görünüyorsunuz," dedi Ştrum ve, "buna Yahudi iltifatı derler," diye ekledi.

Daha koridordayken Jenya, Ştrum'a Krımov'un tutuklandığını ve geliş nedenini söyledi.

Ştrum şaşırmıştı. Ama bu haberden sonra Jenya'nın gelişi onun için çok daha değerli olmuştu. Eğer Jenya kafası yeni yaşamıyla ilgili düşüncelerle dolu, mutlu bir ruh haliyle gelmiş olsaydı, onu bu kadar sevimli, bu kadar yakın bulmazdı.

Ştrum, Jenya'yla konuşuyor, sorular soruyor ve sürekli olarak saate göz atıyordu.

"Bütün bunlar ne kadar saçma, ne kadar anlamsız," dedi Ştrum, "sadece Nikolay'la konuşmalarımı anımsayın, her zaman doğruyu bulmama yardımcı olurdu. Ya şimdi! Benim kafam saçma sapan şeylerle dolu, elimi kolumu sallayarak dolaşıyorum, oysa gerçek bir komünist olan o tutuklandı."

"Vitya, yemek odasındaki saatin on dakika geri kaldığını unutma," dedi Lyudmila Nikolayevna.

Ştrum, bir şeyler söyleyip odasına gitti, koridordan geçerken iki kez daha saate baktı.

Bilim Kurulu toplantısı sabah saat 11.00'de yapılacaktı. Enstitüde ortaya çıkacak gerilimi ve telaşı alışkın olduğu eşyaların ve kitapların arasında bir tür yüksek, sanrıya yakın bir açıklıkla hissediyordu. Saat on buçuktu. Sokolov önlüğünü çıkarmaya başlamıştı. Savostyanov, alçak sesle Markov'a, "Evet, galiba bizim deli gelmemeye karar verdi," diyordu. Gureviç şişman poposunu kaşıyarak pencereden dışarıya göz atıyordu: Enstitü binasına ZİS marka bir araba yaklaşıyor, içinden şapkası ve uzun yağmurluğuyla Şişakov çıkıyordu. Arkadan bir araba daha geliyordu, ondan da genç Badin iniyordu. Kovçenko koridorda yürüyordu. Toplantı salonundaki on-on beş kişi gazeteleri karıştırıyordu. Toplantının kalabalık olacağını, iyi bir yer kapmak gerektiğini bilerek erken gelmişlerdi. Sveçin ve Enstitü Parti Komitesi Sekreteri

Ramskov, Parti Komitesi'nin kapısında, "alınlarında gizlilik mührü"yle dikiliyorlardı. Kıvırcık ak saçlı yaşlı Akademi üyesi Prasolov, gözünü havaya dikmiş koridorda dolaşıyordu. Prasolov bu tür toplantılarda çok alçakça konuşmalar yapardı. Genç asistanlar gürültülü bir kalabalık halinde geliyorlardı.

Ştrum saate baktı, pişmanlık açıklamasını masadan aldı, cebine koydu, tekrar saate baktı.

Bilim Kurulu'na gidebilir, pişmanlığını ifade etmeden sessizce oturabilirdi... Hayır... Giderse sesini çıkarmadan oturmak olmazdı, konuşacak olursa da pişman olduğunu söylemesi gerekirdi. Gitmemek ise bütün yolları kesmek demekti...

"Kendinde cesaret bulamadı... kendini açıkça bilimadamları topluluğunun karşısına koydu... politik meydan okuma... bundan sonra onunla başka bir dilde konuşmak gerek artık..." diyeceklerdi. Cebinden pişmanlık mektubunu çıkardı, okumadan hemen geri cebine koydu. Şu satırları onlarce kez okumuştu: "Parti yönetimine karşı güvensizliğimi belirterek bir Sovyet yurttaşının davranış normlarıyla bağdaşmayan bir hareket yaptığımı anladım, dolayısıyla... Yaptığım çalışmada bunun bilincinde olmadığım için Sovyet biliminin anayolundan ayrıldım ve elimde olmadan toplulukla ters düştüm..."

Bu açıklamayı hiç durmadan tekrar tekrar okumak istiyordu, ama eline alır almaz her harf ona dayanılmaz şekilde tanıdık geliyordu... Komünist Krımov hapisteydi, Lubyanka'ya düşmüştü. Kuşkularıyla, Stalin'in acımasızlığı karşısında duyduğu korkuyla, özgürlük, bürokrasi üzerine konuşmalarıyla, şimdiki, politikaya boyanmış hikâyesiyle Ştrum ise çoktan Kolıma'yı boylamış olmalıydı...

Son günlerde giderek daha sık korkuya kapılıyor, tutuklanacağını sanıyordu. Aslında konu genellikle işten

atılmakla bitmiyordu. Önce bir güzel dersini veriyorlar, sonra işten atıyorlar, daha sonra da hapse tıkıyorlardı.

Tekrar saate baktı. Salon artık dolmuştu. Oturanlar arada bir kapıya göz atıyorlar, "Ştrum gelmedi..." diye fısıldaşıyorlardı. Biri, "Öğlen oluyor, Viktor hâlâ yok," diyordu. Şişakov başkanlık koltuğuna oturmuş, evrak çantasını masanın üstüne koymuştu. Kovçenko'nun yanında acil belgeleri imzaya getiren sekreter kız ayakta duruyordu.

Toplantı salonundaki onlarca insanın sabırsız, sinirli bekleyişi dayanılmaz şekilde eziyordu Ştrum'u. Herhalde Lubyanka'da, onunla özel olarak ilgilenen kişinin oturduğu odada da acaba gelmeyecek mi diye bekleniyordu. Merkez Komitesi'nde, demek yine de gelmedi diyen asık suratlı adamı hissediyor ve görüyordu. Karılarına "Bu adam delinin biri," diyen tanıdıklarını görüyordu. Lyudmila içinden onu kınıyor, Tolya, Viktor'un savaş sırasında tartışmaya girdiği devlet için yaşamını verdi diyordu.

Kendisinin ve Lyudmila'nın akrabaları arasında baskıya uğramış, cezalandırılmış, sürgüne gönderilmiş ne kadar çok insan olduğunu anımsayınca, "Ama eğer orada bana soracak olurlarsa çevremde sadece böyleleri değil, Krımov gibi, bana yakın biri, tanınmış bir komünist, eski bir parti üyesi, yeraltı faaliyetleri yapmış biri de var diyeceğim," diye kendini teselli ediyordu.

Al işte sana Krımov! Orada onu sorguya çekecekler, o da Ştrum'un bütün aykırı konuşmalarını anımsayacak. Bununla birlikte Krımov, o kadar da yakını değil, ne de olsa Jenya ondan boşandı. Üstelik onunla o kadar da tehlikeli konuşmalar yapmadı, zaten savaştan önce Ştrum'da henüz çok şiddetli kuşkular doğmamıştı. Ah, ya Madyarov'u sorguya çekerlerse!

Onlarca, yüzlerce çaba, baskı, itiş, vuruş bir bileşke

oluşturuyordu ve bu bileşke sanki onun kaburgalarını eğiyor, kafatası kemiklerini söküyordu.

Doktor Stockmann'ın yalnız olan güçlüdür sözleri anlamsızdı. Ne de güçlüydü ya! Hırsız gibi çevresine bakınarak, yapmacık hareketlerle telaşlı telaşlı kravatını bağlamaya koyuldu, yeni, gösterişli ceketinin ceplerine kâğıtları koydu, sarı renkli yeni botlarını giydi.

Tam üstünü giyinmiş, masanın yanında dururken Lyudmila Nikolayevna içeri bir göz attı. Hiçbir şey söylemeden kocasının yanına geldi, onu öptü ve odadan çıktı.

Hayır, bu formalite itirafnamesini okumayacak! Yüreğinden kopup gelen gerçeği söyleyecek: "Yoldaşlar, dostlarım, sizleri acıyla dinledim, nasıl olup da acılar içinde kazanılmış olan Stalingrad dönüm noktasının mutlu günlerinde yalnız kaldığımı acıyla düşündüm. Yoldaşlarımın, kardeşlerimin, dostlarımın öfkeli sitemlerini dinliyorum... size yemin ederim, beynimle, kanımla, bütün gücümle... Evet evet evet, ne diyeceğini artık biliyor... Hadi, hadi, yetişebilir daha... Yoldaşlar... Stalin yoldaş, ben yanlış bir yaşam sürdüm, insanın yaptığı hataları bütün derinliğiyle görebilmesi için uçurumun kenarına kadar gitmesi gerekir." Söyleyeceği şey, ruhunun en derin yerinden çıkacak! "Yoldaşlar, benim oğlum Stalingrad'da öldü..."

Kapıya doğru gitti.

Bu son dakikada her şey kesin olarak kararlaştırılmış ve geriye sadece bir an önce enstitüye gitmek, paltosunu vestiyere bırakmak, salona girmek, onlarca insanın heyecanlı fısıltısını duymak, tanıdık yüzlere bakmak, "Söz istiyorum, şu son günlerde düşündüklerimi ve hissettiklerimi yoldaşlarıma anlatmak istiyorum..." demek kalıyordu.

Ama aynı dakikalarda yavaş hareketlerle ceketini çıkarmış ve sandalyenin arkasına asmış, kravatını çıkarmış,

katlamış ve masanın kenarına koymuş, oturmuş, ayakka bılarının bağını çözmeye başlamıştı.

Bir hafiflik ve temizlik duygusu sarmıştı onu. Sakiı bir dalgınlık içinde oturuyordu. Tanrı'ya inanmazdı, am nedense bu dakikalarda sanki Tanrı ona bakıyordu. Yaşa mında hiçbir zaman bu kadar mutlu, aynı zamanda d bu kadar sakin olmamıştı. Artık dürüstlüğünü elindeı alabilecek bir güç yoktu.

Annesini düşünmeye koyuldu. Bir anda kararını de ğiştirdiği sırada belki de annesi yanındaydı. Aslında bi dakika önce isterik bir itirafta bulunmayı son derece sa mimi olarak istiyordu. Kesin karara vardığını kuşkuy yer vermeyecek biçimde hissettiğinde Tanrı'yı da, anne sini de düşünmüyordu. Ama onları düşünmese de ikis de yanındaydı.

"Ne kadar iyiyim, ne kadar mutluyum," diye düşündü

Tekrar toplantıyı, insanların yüzlerini gözünün önü ne getirdi, konuşma yapanların seslerini hayalinde can landırdı.

"Ne kadar iyiyim, ne kadar mutluyum," diye düşün dü tekrar.

Yaşamla, yakınlarıyla ilgili düşüncelerinde, kendin: kendi yazgısını anlamakta galiba hiçbir zaman böylesin ciddi olmamıştı.

Lyudmila, Jenya'yla birlikte kocasının odasına geld Onu ceketsiz, çoraplı, gömleğinin yakası açık gören Lyud mila yaşlı bir kadın gibi ah çekti.

"Aman Tanrım, gitmedin mi! Şimdi ne olacak?"

"Bilmiyorum," dedi Ştrum.

"Belki de geç değildir daha?" dedi Lyudmila, sonr kocasına baktı ve ekledi: "Bilmiyorum bilmiyorum, koş koca adamsın. Bu tür kararlar verirken sadece kendi ilke lerini düşünmemelisin."

Ştrum bir şey demedi, sonra derin bir iç çekti.

"Lyudmila!" dedi Jenya.

"Peki tamam, tamam," dedi Lyudmila, "ne olacaksa olur."

"Evet, Lyudoçka," dedi Ştrum, "başka bir yoldan yürürüz."

Eliyle boynunu örttü ve gülümsedi:

"Kusura bakmayın Jenya, kravatım yok."

Lyudmila Nikolayevna'ya ve Jenya'ya bakıyordu, dünyada yaşamanın ne kadar ciddi ve zor bir iş, insanın yakınlarıyla ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu ancak şimdi gerçekten anladığını düşünüyordu.

Yaşamın her zamanki gibi süreceğini, yine saçma sapan şeylere sinirleneceğini, endişeleneceğini, karısına ve kızına kızacağını biliyordu.

"Benim hakkımda bu kadar konuşma yeter," dedi Ştrum, "hadi gelin satranç oynayalım Jenya, anımsar mısınız, beni arka arkaya iki kez nasıl mat etmiştiniz?"

Satranç taşlarını dizdiler ve beyaz taşlarla oynayan Ştrum, şah piyonuyla ilk hamleyi yaptı.

"Nikolay hep beyazların şahıyla başlardı," dedi Jenya. "Bugün Kuznetskiy'de bana ne yanıt verecekler bakalım?"

Lyudmila Nikolayevna eğilip, Ştrum'un terliklerini ayaklarına doğru itti. Ştrum, bakmadan terliği ayağına geçirmeye çalışıyordu. Lyudmila Nikolayevna homurdanarak derin bir soluk aldı, yere çöktü, kocasının terliklerini ayağına giydirdi. Ştrum, Lyudmila Nikolayevna'nın başını öptü, dalgın bir şekilde, "Teşekkür ederim Lyudoçka, teşekkür ederim," dedi.

Hâlâ ilk hamleyi yapmayan Jenya başıyla olumsuzladı.

"Hayır, anlayamıyorum. Troçkizm eski bir şey. Bir şey oldu, ama ne, ne?"

Lyudmila Nikolayevna beyaz piyonları düzelterek,

"Bu gece hemen hemen hiç uyumadım," dedi. "Bu kadar kendini adamış, bu kadar sağlam düşünceli bir komünist."

"Bütün gece çok güzel uyudun bence," dedi Jenya, "ben birkaç kez uyandım, sense horlayıp duruyordun."

Lyudmila Nikolayevna sinirlendi:

"Yalan, neredeyse hiç gözümü yummadım."

Ve kendisini kaygılandıran düşünceyi yüksek sesle dile getirerek kocasına şöyle dedi:

"Tamam tamam, yeter ki seni tutuklamasınlar. Seni her şeyden yoksun bırakmaları halinde de korkmuyorum, eşyaları satarız, yazlığa gideriz, ben pazarda çilek satarım. Okulda kimya dersi veririm."

"Yazlığı alırlar," dedi Jenya.

"Nikolay'ın hiçbir suçu olmadığını anlamıyor musunuz?" dedi Ştrum. "Farklı bir kuşak, bu koordinat sistemi içinde düşünmüyor."

Satranç tahtasının başında oturuyorlar, satranç taşlarına, tek hamleyi yapmış olan tek piyona arada bir göz atıyorlar ve konuşuyorlardı.

"Jenya, canım," diyordu Viktor Pavloviç, "siz vicdanınıza uygun hareket ettiniz. İnanın bu bir insana verilmiş en iyi özelliktir. Yaşamın size neler getireceğini bilmiyorum, ama şu anda vicdanlı davrandığınızdan eminim; bizim en önemli derdimiz, vicdanımızın sesine uymadan yaşamamız. Düşündüğümüz şeyi söylemiyoruz. Bir şey hissediyoruz, ama başka bir şey yapıyoruz. Anımsarsınız Tolstoy, idamlar konusunda, 'Suskun kalamam!' demişti. Oysa bizler 1937'de binlerce suçsuz insan idam edildiğinde sustuk. En iyi insanlar sustular! Gürültü patırtıyla takdir edenler de vardı. Genel kolektifleştirme dehşetinin yaşandığı sırada da sustuk. Sanıyorum, sosyalizm hakkında da erken konuşuyoruz, sosyalizm sadece ağır sanayi demek değildir. Öncelikle vicdan hakkıdır. İnsanı vicdan hakkından yoksun bırakmak korkunç bir

şeydir. Ve eğer insan kendisinde vicdanlı davranma gücünü buluyorsa bir mutluluk kabarması hisseder. Sizin adınıza seviniyorum, siz vicdanınızın sesine uydunuz."

"Vitya, kes Buddha gibi ders vermeyi de, zavallı kızın kafasını karıştırmayı da," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Bunun vicdanla ne ilgisi var? Kendini mahvediyor, iyi bir insana acı çektiriyor, bunun Krımov'a ne yararı var? Krımov'u serbest bıraktıklarında Jenya'nın mutlu olabileceğine inanmıyorum. Ayrıldıklarında Krımov'un işleri yolundaydı. Jenya'nın ona karşı vicdanı rahattı."

Yevgeniya Nikolayevna şahı eline aldı, havada çevirdi, altına yapıştırılmış olan çuha parçasına baktı ve yerine koydu.

"Lyuda," dedi, "hangi mutluluktan söz ediyorsun? Benim düşündüğüm mutluluk değil."

Ştrum saate baktı. Saatin kadranı sakin, ibreleri uykulu, uysal göründü Ştrum'a.

"Şu anda tartışma iyice kızışmıştır. Alabildiğine beddua yağdırıyorlardır bana, ama içimde ne bir kırgınlık, ne de öfke var."

"Oysa ben bütün utanmazların suratlarını dağıtırdım," dedi Lyudmila, "bir bakıyorsun sana bilimin umudu diyorlar, bir bakıyorsun yüzüne tükürüyorlar. Jenya, Kuznetskiy'e ne zaman gideceksin?"

"Dörde doğru."

"Sana yemek hazırlayayım, sonra gidersin."

"Bugün yemekte ne var?" dedi Ştrum ve gülümseyerek ekledi: "Biliyor musunuz, sizden bir ricam olacak hanımlar."

"Biliyorum biliyorum. Çalışmak istiyorsun," dedi Lyudmila Nikolayevna ayağa kalkarak.

"Başkası olsa böyle bir günde duvarlara tırmanırdı," dedi Jenya.

"Bu benim gücüm değil, zayıflığım," dedi Ştrum,

"dün Dmitriy Petroviç benimle uzun uzun bilim hakkında konuştu. Ancak benim görüşüm, düşüncem farklı. Aynen Tolstoy gibi: O da edebiyatın insanlar için gerekli olup olmadığı, yazdığı kitapların insanlara gerekip gerekmediği konusunda kuşku duyuyor, üzülüyordu."

"Ama biliyorsun," dedi Lyudmila, "daha önceleri sen de fiziğin *Savaş ve Barış*'ını yazıyordun."

Ştrum çok utandı.

"Evet evet, Lyudoçka, haklısın, abuk sabuk şeyler söylüyordum," dedi ve karısına elinde olmadan sitemle baktı. "Tanrım, böyle anlarda doğru olmayan her sözümün altını çizmesi gerekiyor."

Yine yalnız kalmıştı. Bir gün önce yazdıklarını tekrar okuyor ve bir yandan da bugünü düşünüyordu. Lyudmila ve Jenya'nın odadan çıkmaları neden hoşuna gitmişti? Onlar varken yapmacık davrandığı duygusu uyanmıştı içinde. Satranç oynamayı önermesinde, çalışmak istemesinde hep yapmacıklık, ikiyüzlülük vardı. Ona Buddha diyen Lyudmila da galiba bunu hissetmişti. Kendisi de vicdan üzerine övgüler düzerken sesinin ne kadar yapmacık, ne kadar ifadesiz çıktığını hissediyordu. Kendine âşık olduğunu sanmalarından korkarak günlük şeylerden söz etmeye çalışıyordu, ama üstüne basa basa söylenen bu günlük şeylerde de tıpkı kilisede vaiz kürsüsünden verilen vaazlarda olduğu gibi yine kendine özgü bir yapmacıklık vardı.

Huzursuz eden, belirsiz bir duyguya kapılmıştı, anlayamıyordu, her neyse eksik olan bir şey vardı.

Birkaç kez ayağa kalktı, kapıya doğru gitti, karısının ve Yevgeniya Nikolayevna'nın seslerine kulak kabarttı.

Toplantıda ne konuşulduğunu, kimlerin çok büyük bir hoşgörüsüzlükle ve öfkeyle konuştuğunu, ne karar hazırladıklarını bilmek istemiyordu. Şişakov'a kısacık bir mektup yazacak, hastalandığını, önümüzdeki günlerde

enstitüye gelemeyeceğini bildirecekti. Buna bir daha da gerek olmayacaktı. Yapabildiği ölçüde yararlı olmaya her zaman hazırdı. İşte bu kadar, aslında yapılacak şey buydu.

Son zamanlarda tutuklanmaktan niçin o kadar çok korkmuştu? Hiç böyle bir şey yapmamıştı. Boşboğazlık etmişti. Evet, aslında o kadar da gevezelik etmemişti. Oradakiler de biliyorlar zaten.

Ama huzursuzluğu geçmiyordu, sabırsızlıkla kapıya göz atıyordu. Yoksa canı yemek yemek mi istiyordu? Özel mağazaya herhalde veda etmek gerekecekti. Ünlü lokantaya da aynı şekilde.

Antrede hafif bir zil sesi duyuldu ve Ştrum, hızla mutfak tarafına, koridora koştu.

"Ben açıyorum, Lyudmila," diye bağırdı.

Kapıyı açtı, antrenin loş ışığında Marya İvanovna'nın endişeli gözleri ona bakıyordu:

"Ah, işte buradasınız," dedi alçak sesle. "Gitmeyeceğinizi biliyordum."

Ştrum, Marya İvanovna'nın paltosunu çıkarmasına yardım ederken boynundan ve ensesinden paltonun yakasına geçmiş olan sıcaklığı elleriyle hissedince birden beklediği şeyin Marya İvanovna olduğunu fark etti. Onun geleceğini sezerek seslere kulak veriyor, arada bir kapıya bakıyordu.

Bunu, onu görür görmez hissettiği hafiflik ve sevinçli doğallık duygusundan anladı. Akşamları enstitüden eve tatsız bir ruh haliyle dönerken, tramvay ve troleybüs pencerelerinin ardındaki kadın yüzlerine göz atarken onunla karşılaşmak istiyordu demek ki. Eve geldiği zaman da Lyudmila Nikolayevna'ya, "Gelen giden yok mu?" diye sorduğunda da onun gelip gelmediğini öğrenmek istiyordu. Uzun zamandır vardı bunlar... Marya İvanovna geliyordu, konuşuyorlar, şakalaşıyorlardı, o gidiyordu ve Ştrum onu unuttuğunu sanıyordu. Soko-

lov'la konuştuğunda, Lyudmila Nikolayevna selamını ilettiğinde Marya İvanovna zihninde beliriyordu. Onu gördüğü ya da ne kadar sevimli bir kadın olduğundan söz ettiği anlar dışında sanki yoktu Marya İvanovna. Bazen Lyudmila'yı kızdırmak için arkadaşının Puşkin'i ve Turgenyev'i okumadığını söylerdi.

Onunla Neskuçnıy Parkı'nda dolaşmıştı, yüzüne bakmak, onun kolayca, çabucak hiçbir zaman hata yapmadan kendisini anlaması hoşuna gitmiş, kendisini dinlerken yüzünde beliren çocuksu dikkat duygulandırmıştı. Sonra vedalaşmışlardı ve Ştrum onu düşünmeyi bırakmıştı. Sonra sokakta yürürken tekrar anımsamış ve yeniden unutmuştu.

İşte şimdi Marya İvanovna'nın onun yanında olmaktan vazgeçmediğini hissetmişti. Ştrum, Marya İvanovna'nın olmadığını sanıyordu sadece. Ştrum onu düşünmediği zaman da onunla birlikteydi Marya İvanovna. Ştrum onu görmüyordu, onu aklına getirmiyordu, ama o, Ştrum'la birlikte olmaya devam ediyordu. Yanında onun olmadığını onu düşünmeden hissediyordu Ştrum, sürekli olarak, hatta onu düşünmeden yokluğundan telaşa kapıldığının farkında değildi. Kendisini de, onun yaşamının yanında kendi yaşamlarını sürdüren insanları da özel bir derinlikle anladığı bugün Marya İvanovna'nın yüzüne bakarken ona karşı hissettiği duyguyu anlamıştı oysa. Ona bakarken sürekli azap veren onun olmadığı duygusunun birden sona ermesine seviniyordu. Marya İvanovna'nın yanında olması ve kendisinin bilinçsiz olarak olarak hissettiği yanında olmadığı duygusunun ortadan kalkmış olması yüzünden rahatlıyordu. Son zamanlarda kendini hep yalnız hissediyordu. Kızıyla, dostlarıyla, Çepıjin'le, karısıyla konuşurken yalnızlığını hissediyordu. Ama yalnızlık duygusunun kaybolması için Marya İvanovna'yı görmesi yetiyordu.

Bu keşif onu şaşırtmamıştı, doğal ve tartışma götürmeyecek bir şeydi. Bir ay, iki ay önce, daha Kazan'dayken nasıl olmuş da bu basit ve tartışmasız şeyi anlamamıştı?

Doğal olarak onun yokluğunu çok kuvvetli hissettiği bugün bu duygu derinlerden kopup yüzeye çıkmış ve farkına varmıştı.

Ştrum, her ne olursa olsun hiçbir şeyi ondan saklamak mümkün olmadığı için de hemen oracıkta, antrede kaşlarını çatıp Marya İvanovna'ya bakarak, "Hiç durmadan kurt gibi aç olduğumu düşünüyordum ve az sonra yemeğe çağırırlar mı diye kapıya bakıp duruyordum, meğerse Marya İvanovna birazdan gelir mi diye bekliyormuşum," dedi.

Marya İvanovna hiçbir şey söylemedi, galiba duymamıştı, odaya geçti.

Yeni tanıştırıldığı Jenya'yla divanda yan yana oturuyordu ve Viktor Pavloviç, bakışlarını Jenya'nın yüzünden Marya İvanovna'nın yüzüne, sonra da Lyudmila'ya çeviriyordu.

Kız kardeşler ne kadar güzeldiler! Bugün Lyudmila Nikolayevna'nın yüzü çok güzel görünüyordu. Yüzünü çirkinleştiren sertlik yok olmuştu. İri, parlak gözleri yumuşacık, hüzünlü bakıyordu.

Jenya galiba Marya İvanovna'nın bakışlarını üzerinde hissederek saçlarını düzeltti ve Marya İvanovna şöyle dedi:

"Bağışlayın beni Yevgeniya Nikolayevna, ama bir kadının bu kadar güzel olabileceğini tasavvur edemezdim. Sizinki gibi bir yüzü hiç görmedim."

Bunu söyledikten sonra kıpkırmızı oldu.

"Onun ellerine, parmaklarına, boynuna, saçlarına bakın, Maşenka," dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Ve burun deliklerine," dedi Ştrum.

"Yoksa size Kabardin kısrağı gibi mi geliyorum?" dedi Jenya. "Onların hepsi gerekli benim için."

"Kimseye faydası olmayan bir at," dedi Ştrum ve bu sözlerin ne anlama geldiği hiç anlaşılmasa da gülüşmelere neden oldu.

"Vitya, sen de yemek yemek istiyor musun?" dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Evet evet, yo hayır," dedi Ştrum ve Marya İvanovna'nın yine kıpkırmızı olduğunu gördü. Demek ki, antrede söylediği sözleri duymuştu.

Dar, çıkık alnının üstünde köy öğretmenlerininki gibi taranmış saçlarıyla, dirsekleri onarılmış örgü bluzuyla gri, minik bir serçe gibi oturuyordu. Ağzından çıkan her söz Ştrum'a akıl, nezaket, iyilik dolu geliyor, her hareketi zarafet ve yumuşaklık ifade ediyordu.

Bilim Kurulu toplantısından söz etmedi, Nadya'yı sordu. Lyudmila Nikolayevna'dan Mann'ın *Büyülü Dağ*'ını istedi, Jenya'ya Vera'yı ve minik oğlunu, Aleksandra Vladimirovna'nın Kazan'dan neler yazdığını sordu.

Ştrum, Marya İvanovna'nın tek doğru konuşma akışını bulduğunu hemen, birdenbire anlamadı. Marya İvanovna, insanların insan olarak kalmalarına engel olabilecek bir gücün olmadığını, güçlü devletin bile babalar, çocuklar, kız kardeşler çevresine girmekte güçsüz kaldığını, bu uğursuz günde şimdi birlikte oturduğu insanlara duyduğu hayranlığın, bu insanların zaferinin onlara dışardan dayatılan bir şeyi değil, içlerinde var olan bir şeyi konuşma hakkı vermesinden ileri geldiğini vurguluyordu sanki.

Marya İvanovna doğru tahmin etmişti, kadınlar Nadya ve Vera'nın bebeğinden konuştukları sırada Ştrum sessizce oturuyordu, içinde tutuşan, düzgün bir şekilde ve çevresini ısıtarak yanan, titremeyen ve donuklaşmayan ışığı hissediyordu.

Jenya, Marya İvanovna'nın büyüsüne kapılmış gibi

geldi Ştrum'a. Lyudmila Nikolayevna mutfağa gitti, Marya İvanovna da ona yardım etmeye yollandı.

"Ne mükemmel bir insan," dedi Ştrum dalgın bir şekilde.

Jenya alaycı bir tavırla, "Vitka, ha Vitka?" dedi.

Bu beklenmedik hitap yüzünden şaşırmıştı Ştrum, nerdeyse yirmi yıldır ona Vitka diyen olmamıştı.

"Hanımefendi size dişi bir kedi gibi âşık," dedi Jenya.

"Saçmalamayın," dedi Ştrum. "Hem neden hanımefendi diyorsunuz? Onun için söylenecek en son şeydir bu. Lyudmila hiçbir kadınla arkadaşlık etmedi. Ama Marya İvanovna'yla aralarında gerçek bir dostluk var."

"Ya sizinle onun arasında?" diye alaycı bir ifadeyle sordu Jenya.

"Ben ciddi konuşuyorum," dedi Ştrum.

Ştrum'un sinirlendiğini gören Jenya ona alay ederek bakıyordu.

"Ne olduğunu biliyor musunuz, Jenyacığım? Aman canınız cehenneme," dedi.

Bu sırada Nadya geldi. Daha antredeyken, "Babam itirafta bulunmaya gitti mi?" diye hızlı hızlı soruyordu.

İçeri girdi. Ştrum kızına sarıldı, öptü. Yevgeniya Nikolayevna ıslak gözlerle yeğenine bakıyordu.

"Bizim Slav kanımızın bir damlası bu kızda yok," dedi. "Tam bir Yahudi kızı."

"Babamın genleri," dedi Nadya.

"Sen benim zayıf noktamsın, Nadya," dedi Yevgeniya Nikolayevna. "Büyükannen için Seryoja neyse benim için de sen osun."

"Boş ver baba, biz sana bakarız," dedi Nadya.

"Biz derken kimi kastediyorsun?" diye sordu Ştrum. "Sen ve senin teğmen mi? Okuldan gelince elini yıka."

"Annem kiminle konuşuyor?"

"Marya İvanovna'yla."

"Marya İvanovna'dan hoşlanıyor musun?" diye sordu Yevgeniya Nikolayevna.

"Bence dünyadaki en iyi insan," dedi Nadya, "erkek olsam onunla evlenirdim."

"Melek gibi iyi biri mi?" diye sordu Yevgeniya Nikolayevna alaycı bir tavırla.

"Peki siz ondan hoşlanmadınız mı, Jenya Teyze?"

"Ben azizleri sevmem, onların azizliklerinde bir isteri saklıdır," dedi Yevgeniya Nikolayevna. "Kendini gizlemeyen alçakları onlara yeğlerim."

"İsteri mi?" diye sordu Ştrum.

"Yemin ederim Viktor, genel olarak söyledim, onu kastetmedim."

Nadya mutfağa gitti, Yevgeniya Nikolayevna ise Ştrum'a şöyle dedi:

"Stalingrad'da yaşıyordum, Vera'nın bir teğmeni vardı. Nadya'nın da teğmen arkadaşı varmış. Bir görünüyorlar ve kayboluyorlar! O kadar kolay ölüyorlar. Vitya, ne kadar üzücü bir şey bu."

"Jenyacığım, Jenevyeva, Marya İvanovna'dan hoşlanmadınız mı gerçekten?" diye sordu Ştrum.

"Bilmiyorum bilmiyorum," dedi acele acele Jenya, "böyle bir kadın karakteri vardır, sözde uysal, sözde fedakâr. Bu tip bir kadın, 'Kocamla canım istediği için yatıyorum,' değil, 'Bu benim görevim, ona acıyorum, kendimi feda ettim,' der. Bu kadınlar yatmak istedikleri için yatarlar, birlikte yaşarlar, ayrılırlar, ama bambaşka bir şey söylerler: 'Bu gerekliydi, görevim, vicdanım bunu emrediyordu, her şeyden vazgeçtim, fedakârlık ettim.' Oysa hiçbir fedakârlıkta bulunmamış, istediği şeyi yapmıştır, en alçakça olan da bu kadınların kendi fedakârlıklarına kendilerinin de içtenlikle inanmalarıdır. Böylelerine tahammül edemiyorum! Neden biliyor musunuz? Sık sık benim de bu soydan olduğumu düşündüğüm için."

Yemek yerken Marya İvanovna, Jenya'ya, "Yevgeniya Nikolayevna, eğer izin verirseniz sizinle birlikte gelebilirim," dedi. "Bu işlerde üzücü bir deneyimim var. Ayrıca iki kişi olunca daha kolay gelir."

"Yo yo, çok teşekkür ederim, bu işleri yalnız halletmek gerek. Bu ağırlığı hiç kimseyle paylaşamazsın," dedi şaşıran Jenya.

Lyudmila Nikolayevna yan gözle kardeşine baktı ve sanki Marya İvanovna'yla samimiyetini açıklar gibi, "Maşenka senin ondan hoşlanmadığını aklına takmış," dedi.

Yevgeniya Nikolayevna hiçbir karşılık vermedi.

"Evet, evet," dedi Marya İvanovna. "Hissediyorum. Ama bunu söylediğim için beni bağışlayın. Benim aptallığım işte. Benimle ne alıp veremediğiniz olabilir ki. Lyudmila Nikolayevna da boş yere söz etti. Şimdi de sanki izleniminizi değiştirmeye çalışıyormuşum gibi oldu. Oysa ben öylesine söylemiştim. Hem de genel olarak..."

Yevgeniya Nikolayevna, kendisi için de hiç beklenmedik bir samimiyetle şöyle dedi:

"Yok canım, yok canım. Ben aslında öyle bir duygu dağınıklığı içindeyim ki, asıl siz beni bağışlayın. Siz iyi bir insansınız."

Sonra hızla ayağa kalkıp, "Ee, annemin dediği gibi, çocuklarım 'Gitme vaktim geldi!'" dedi.

27

Yoldan gelen geçen çoktu.

"Aceleniz var mı?" diye sordu Ştrum. "Yine Neskuçnıy'a gidebiliriz belki?"

"Yok canım, insanlar işten dönüyorlar artık, benim

de Pyotr Lavrentyeviç'in geliş saatine yetişmem gerek."

Ştrum, Bilim Kurulu toplantısı konusunda Sokolov'un anlatacaklarını dinlemek üzere Marya İvanovna'nın onu eve çağıracağını düşünmüştü. Ama Marya İvanovna hiçbir şey demedi ve Ştrum, acaba Sokolov kendisiyle görüşmekten çekiniyor mu diye bir kuşkuya kapıldı.

Marya İvanovna'nın eve gitmekte acele etmesi Ştrum'un canını sıkmıştı, ama bu aslında son derece normaldi.

Donskoy Manastırı'na giden caddenin yakınındaki küçük bir parkın yanından geçiyorlardı.

Marya İvanovna birden durdu:

"Hadi bir dakikacık oturalım, sonra ben troleybüse binerim," dedi.

Hiç konuşmadan oturuyorlardı, ama Ştrum, Marya İvanovna'nın heyecanlı olduğunu hissediyordu. Marya İvanovna başını hafifçe eğmiş, Ştrum'un gözlerinin içine bakıyordu.

Susmaya devam ediyorlardı. Marya İvanovna'nın dudakları sımsıkı kapalıydı, ama Ştrum onun sesini duyuyor gibiydi. Her şey açıktı, o kadar açıktı ki, sanki her şeyi birbirlerine söylemişlerdi. Zaten sözcükler de bundan fazlasını bir şey yapamazdı.

Ştrum, olağanüstü ciddi bir şey olduğunu, yaşamına yeni bir mühür basılacağını, büyük bir karmaşanın kendisini beklediğini fark ediyordu. İnsanlara acı çektirmek istemiyordu, en iyisi onların aşkını hiç kimsenin, hiçbir zaman bilmemesiydi, belki birbirlerine bile söylememeliydiler. Ya da belki... Ama şimdi olan şeyi, keder ve sevinçlerini birbirlerinden gizleyemezlerdi, bu da arkasından ortalığı karıştıracak, kaçınılmaz değişiklikleri getirecekti. Olanların hepsi onlara bağlıydı, aynı zamanda olanlar sanki bir alınyazısıydı, ona boyun eğmemek elle-

rinde değildi. Aralarında doğmuş olan her şey, tıpkı gün ışığının insana bağlı olmaması gibi onlara bağlı olmayan doğal bir gerçekti ve bu gerçek aynı zamanda en yakınlarına karşı ilişkilerinde kaçınılmaz bir yalan, ikiyüzlülük ve acımasızlık doğuruyordu. Bir tek bu yalandan ve acımasızlıktan kaçınmak onlara bağlıydı, bedeli de doğal ve parlak bir ışıktan vazgeçmekti.

Bildiği tek şey vardı, iç huzurunu o dakikalarda sonsuza dek yitirmişti. İlerde onu ne beklerse beklesin, içinde huzur olmayacaktı. Yanında oturan kadına karşı duygularını gizlese de, bu duygular dışa vurulsa ve onun yeni yazgısı olsa da artık huzur nedir bilmeyecekti. Onu her an özlese ya da vicdanının çektiği işkencelerle birleşen bir yakınlık içinde olsa da huzuru olmayacaktı.

Marya İvanovna ise ona hâlâ dayanılmaz bir mutluluk ve umutsuzluk ifadesiyle bakıyordu.

Çok büyük ve acımasız bir güçle yüz yüze geldiğinde eğilmemiş, ayakta kalmıştı, ama burada, bu bankta ne kadar zayıf, ne kadar âcizdi.

"Viktor Pavloviç," dedi Marya İvanovna, "artık gitmeliyim. Pyotr Lavrentyeviç beni bekler."

Ştrum'un elini tuttu ve şöyle dedi:

"Sizinle bir daha görüşmeyeceğiz. Pyotr Lavrentyeviç'e sizinle görüşmeyeceğime dair söz verdim."

Ştrum, kalp hastalığından ölmek üzere olan insanların hissettikleri paniği hissetti. Çarpması insanın isteğine bağlı olmayan kalp duruyordu ve evren sarsılmaya başlıyor, yıkılıyordu, toprak ve hava yok oluyordu.

"Neden Marya İvanovna?" diye sordu Ştrum.

"Pyotr Lavrentyeviç sizinle görüşmeye son vermem konusunda benden söz aldı. Ona söz verdim. Bu kesinlikle çok korkunç bir şey, ama o öyle bir durumda, öyle hasta ki, öleceğinden korkuyorum."

"Maşa," dedi Ştrum.

Marya İvanovna'nın sesinde, yüzünde sanki Ştrum'un son zamanlarda çarpıştığı güçle aynı yenilmez bir güç vardı.

"Maşa," dedi tekrar.

"Aman Tanrım, siz de anlıyor, görüyorsunuz, ben bir şey gizlemiyorum, ne diye her şeyi söylemeli. Yapamam yapamam. Pyotr Lavrentyeviç o kadar çok çekti ki. Siz de hepsini biliyorsunuz zaten. Lyudmila Nikolayevna'nın ne acılar çektiğini anımsayın. Bu mümkün değil."

"Evet evet, bizim hakkımız yok," diye yineledi Ştrum.

"Canım, çaresizim, ışığım benim," dedi Marya İvanovna.

Ştrum'un şapkası yere düştü, galiba insanlar onlara bakıyorlardı.

"Evet evet, buna hakkımız yok," diye yineledi Ştrum.

Marya İvanovna'nın ellerini öpüyordu ve soğuk, küçük parmaklarını elinde tuttuğu sırada bir daha görüşmeme kararındaki yenilmez gücün zayıflıkla, boyun eğmeyle, âcizlikle el ele olduğunu düşünüyordu.

Marya İvanovna banktan kalktı, çevresine bakmadan yürüdü, Ştrum ise oturuyor ve ilk kez mutluluğun gözlerinin içine, yaşamının ışığına baktığını ve bunların hepsinin ondan uzaklaşıp gittiğini düşünüyordu. Ona öyle geliyordu ki, biraz önce parmaklarını öptüğü bu kadın, yaşamında istediği, hayal ettiği her şeyin, bilimin de, şöhretin de, herkes tarafından tanınma sevincinin de yerini alabilirdi.

28

Bilim Kurulu toplantısının ertesi günü Savostyanov, Ştrum'a telefon etti, nasıl olduğunu, Lyudmila Nikolayevna'nın sağlığının iyi olup olmadığını sordu.

Ştrum toplantıyı sordu, Savostyanov da şu yanıtı verdi:

"Viktor Pavloviç, sizi üzmek istemem, ama ciğeri beş para etmez adamların sayısının düşündüğümden de fazla olduğu anlaşıldı."

"Yoksa Sokolov mu konuştu?" diye düşündü Ştrum.

"Peki bir karar çıktı mı?" diye sordu.

"Sert bir karar. Bu tür davranışların kabul edilemez olduğuna, bundan sonraki durumun incelenmesini müdürlükten rica etmeye ilişkin bir karar..."

"Anladım," dedi Ştrum ve tam da bu şekilde bir karar çıkacağından emin olduğu halde beklenmedik bir şeyle karşılaşmış gibi şaşırdı.

"Benim bir suçum yok," diye geçirdi içinden, "ama kesinlikle hapse atacaklar. Krımov'un da suçu olmadığını biliyorlardı, ama hapsettiler."

"Karşı oy veren çıktı mı?" diye sordu Ştrum ve telefon kablosu Savostyanov'un sessiz mahcubiyetini ona kadar getirdi.

"Hayır, Viktor Pavloviç, neredeyse oybirliğiyle kabul edildi," dedi Savostyanov. "Toplantıya gelmemekle kendinize çok büyük zarar verdiniz."

Savostyanov'un sesi iyi gelmiyordu, galiba bir telefon kulübesinden arıyordu.

Aynı gün Anna Stepanovna da telefon etti, işten çıkarılmıştı, enstitüye gitmiyordu ve Bilim Kurulu toplantısından haberi yoktu. İki aylığına Murom'a, kız kardeşinin yanına gideceğini söyledi ve Ştrum'u da oraya davet

ederek gösterdiği içtenlikle onu duygulandırdı.

"Teşekkürler, teşekkürler," dedi Ştrum, Murom'a gelecek olursam, keyif çatmaya değil, teknik öğretmen okulunda fizik dersi vermeye gelirim artık."

"Aman Tanrım," dedi Anna Stepanovna, "Viktor Pavloviç, bunların hepsi benim yüzümden, çok üzgünüm. Buna değecek biri değilim."

Ştrum'un teknik okulla ilgili sözlerini herhalde kendisine sitem olarak algılamıştı. Onun sesi de kötü geliyordu, o da galiba evden değil, telefon kulübesinden arıyordu.

"Sokolov konuştu mu acaba?" diye soruyordu Ştrum kendi kendine.

Akşam geç vakit Çepıjin telefon etti. Ştrum o gün ancak hastalığından söz edildiğinde canlanan ağır bir hastaya benziyordu. Çepıjin galiba bunu hissetmişti.

"Acaba Sokolov konuştu mu, acaba konuştu mu?" diye Lyudmila Nikolayevna'ya soruyordu Ştrum, ama Lyudmila Nikolayevna da Sokolov'un toplantıda konuşup konuşmadığını tıpkı onun gibi bilmiyordu doğal olarak.

Ştrum'la kendisine yakın insanlar arasında bir tür örümcek ağı ortaya çıkmıştı.

Savostyanov, anlaşılan Viktor Pavloviç'in merak ettiği şeyi söylemekten korkuyor, onun habercisi olmak istemiyordu. Herhalde, "Ştrum enstitüdekilerle karşılaşacak ve 'Ben her şeyi biliyorum, Savostyanov bana her şeyi bütün ayrıntısıyla anlattı,' diyecek" şeklinde düşünüyordu. Anna Stepanovna çok içtendi, ama böyle bir durumda telefonla yetinmeyip Ştrum'un evine gelmesi gerekirdi.

Viktor Pavloviç'e göre, bu konuyu biraz konuşmuş olsalar bile Çepıjin de ona Astrofizik Enstitüsü'nde işbirliği önermeliydi.

"Onlar benim canımı sıkıyor, ben onların canını sıkı-

yorum, artık telefon etmeseler daha iyi," diye düşünüyordu. Ama hiç telefon etmeyenlere daha da çok güceniyordu.

Bütün gün Gureviç'ten, Markov'dan, Pimenov'dan telefon bekliyordu.

Sonra cihazın montajında çalışan teknisyenlere ve elektrikçilere kızdı.

"İtoğluitler," diye düşünüyordu, "Artık işçi olarak onların da korkacak bir şeyleri yok ya."

Sokolov'u düşünmeye katlanamıyordu. Pyotr Lavrentyeviç, Marya İvanovna'ya Ştrum'a telefon etmemesini buyurmuştu! Herkesi bağışlayabilirdi, eski tanıdıklarını, hatta akrabalarını, iş arkadaşlarını. Ama ya dostu! Sokolov'u düşünmek, içinde öyle bir öfke, öyle acı veren bir kırgınlık yaratıyordu ki, nefesi daralıyordu. Ştrum, bir yandan dostunun ihanet ettiğini düşünürken bir yandan da farkında bile olmadan bizzat kendisinin dostuna yaptığı ihaneti haklı çıkaracak bahaneler arıyordu.

Sinirinden Şişakov'a Enstitü Müdürlüğü'nün kararıyla ilgili olarak kendisine bilgi verilmesini rica ettiği, hastalığı nedeniyle birkaç gün laboratuvarda çalışamayacağını bildiren son derece gereksiz bir mektup yazdı.

Ertesi gün boyunca bir kez bile telefon çalmadı.

"Tamam, her şeye rağmen hapse atacaklar," diye düşünüyordu Ştrum.

Bu düşünce artık onu üzmüyor, tersine sanki teselli ediyordu. Hasta insanlar da, "Ne yapalım, hasta olsak da olmasak da hepimiz sonunda ölecek değil miyiz?" düşüncesiyle kendilerini aynen böyle teselli ederler.

Viktor Pavloviç, Lyudmila Nikolayevna'ya şöyle dedi:

"Bize haber getirecek tek kişi Jenya. Aslında bütün haberler İçişleri Halk Komiserliği bekleme salonundan çıkar."

"Sokolov'un Bilim Kurulu'nda konuşma yaptığından ben artık eminim," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Marya İvanovna'nın suskunluğunu başka türlü açıklamak mümkün değil. Bu olan bitenden sonra telefon etmeye utanıyor. Kocası işteyken ben ona telefon edebilirim."

"Asla!" diye bağırdı Ştrum. "Duydun mu Lyuda, asla!"

"Bana ne senin Sokolov'la ilişkilerinden," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Benim Maşa'yla kendi ilişkilerim var."

Ştrum, Lyudmila'ya neden Marya İvanovna'ya telefon edemeyeceğini anlatamazdı. Lyudmila'nın farkında olmadan Marya İvanovna'yla kendisi arasında bağlantı oluşturacağını düşünerek utandı.

"Lyuda, bizim insanlarla yalnız tek yanlı ilişkimiz var artık. Bir adam hapse atılmışsa onun karısı sadece onu arayan insanlara gidebilir. Kendisinin, 'Ben size gelmek istiyorum,' deme hakkı yoktur. Bu, onun için ve kocası için onur kırıcı bir şeydir. Seninle biz yeni bir döneme girdik. Biz artık hiç kimseye mektup yazamayız, sadece yanıt veririz. Biz artık hiç kimseye telefon edemeyiz, sadece bizi aradıklarında almacı kaldırırız. Tanıdıklarımızla ilk selamlaşan olma hakkına sahip değiliz, belki de onlar bizimle selamlaşmak istemeyeceklerdir. Bana selam verseler bile ilk konuşan olma hakkına sahip değilim. Belki de karşımdaki bana başını eğip selam verebileceğini düşünür, ama benimle konuşmak istemez. O söze başlasın, ben de o zaman ona yanıt veririm. Biz büyük parya kastına girdik."

Ştrum bir an sustu.

"Ama neyse ki paryalar için bu yasanın istisnaları var. Paryalar tarafından çok büyük güven duyulan yakınlarımızı, örneğin anneni, Jenya'yı saymazsak bir-iki kişi var. İzin verdiklerini gösteren işareti beklemeden onlara telefon edebilir, mektup yazabiliriz. İşte Çepıjin!"

"Haklısın Vitya, söylediklerinin hepsi doğru," dedi Lyudmila Nikolayevna ve bu sözleriyle kocasını şaşırttı. Uzun bir zamandır hiçbir konuda kocasının haklı olduğunu kabul etmiyordu. "Benim de böyle bir arkadaşım var: Marya İvanovna!"

"Lyuda!" dedi Ştrum. "Lyuda! Marya İvanovna'nın Sokolov'a bizimle bir daha görüşmemeye söz verdiğini biliyor musun? Hadi git, bundan sonra telefon et ona! Hadi, hadi telefon et!"

Telefon almacını kaldırıp Lyudmila Nikolayevna'ya uzattı.

O anda Lyudmila telefon edecek... ve hiç değilse Lyudmila, Marya İvanovna'nın sesini duyacak diye içinde küçücük bir umut taşıyordu.

Ancak Lyudmila Nikolayevna, "Ah, demek öyle," dedi ve almacı yerine koydu.

"Ne oldu acaba, Jenevyeva neden gelmedi?" dedi Ştrum. "Felaketler bizi birleştiriyor. Ona karşı hiçbir zaman şu anda hissettiğim şefkati hissetmemiştim."

Nadya geldiğinde Ştrum ona şöyle dedi:

"Nadya, ben annenle konuştum, o sana ayrıntılı olarak anlatır. Ben bir korkuluk olduğum sürece Postoyevlere, Gureviçlere ve diğerlerine gidemezsin. Bu insanların hepsi sana bakıp öncelikle benim kızım olduğunu görecekler. Kim olduğunu biliyorsun, ailemin bir üyesisin. Senden kesin olarak rica ediyorum..."

Kızının ne diyeceğini, nasıl isyan edeceğini, öfkeleneceğini biliyordu. Nadya babasının sözünü keserek elini havaya kaldırdı.

"O ahlaksızlar kuruluna gitmediğini görünce zaten anlamıştım bunların hepsini," dedi.

Ştrum, şaşkın şaşkın kızına baktı, sonra alaycı bir edayla şöyle dedi:

"Umarım, bu işler senin teğmeni etkilememiştir."

"Tabii ki, etkilemedi."

"E?"

Nadya omuz silkti.

"Hepsi bu işte. Sen de anlamışsın zaten."

Ştrum, karısına, kızına baktı, ellerini onlara doğru uzattı ve odadan çıktı.

Onun bu hareketinde o kadar büyük bir şaşkınlık, suçluluk, zayıflık, minnet, sevgi vardı ki, ikisi de uzun süre hiçbir şey söylemeden, birbirlerine bakmadan ayakta durdular.

29

Savaş sırasında Darenskiy ilk kez hücum yolundan gidiyor, batıya giden tank birliklerine yetişmeye çalışıyordu.

Karın içinde, tarlalarda, yol boyunca yanmış, parçalanmış Alman tankları, topları, küt burunlu İtalyan kamyonları duruyor, yerlerde ölü Alman ve Rumen askerlerin cesetleri yatıyordu.

Ölüm ve soğuk, gözler görsün diye düşman ordularının uğradığı bozgun manzarasını korumuştu. Kaos, şaşkınlık, ıstırap, hepsi karın üzerine izini bırakmış, yollarda oradan oraya koşuşturan makinelerin ve insanların son umutsuzluğunu, son çırpınmalarını buzun hareketsizliği içinde koruyarak donup kalmıştı.

Patlayan mermilerin ateşi ve dumanı, yanan ateşlerin dumanlı alevleri bile karın üzerine koyu lekeler, sarı ve kahverengi bir buz tabakası halinde izlerini bırakmıştı.

Sovyet askerleri batıya gidiyordu, kalabalık tutsak kafileleri doğuya ilerliyordu.

Rumenler, sırtlarında yeşil asker paltoları, başlarında koyun postundan yüksek şapkalarıyla yürüyorlardı. Görünüşe bakılırsa Almanlara göre soğuktan daha az etkileniyorlardı. Darenskiy, onlara bakarken bozguna uğramış bir ordunun askerleri olduklarını hissetmiyordu, şık opera şapkaları giymiş yorgun ve aç binlerce köylü yürüyordu sanki. Rumenlerle alay ediyorlardı, ama onlara kin duymadan, merhametli bir küçümsemeyle bakıyorlardı. Sonra İtalyanlara karşı daha da kinsiz davrandıklarını gördü.

Macarlar, Finliler, özellikle de Almanlar farklı bir duygu uyandırıyorlardı.

Tutsak Almanlar ise korkunçtu.

Başlarına ve omuzlarına battaniye parçaları sarmış öyle yürüyorlardı. Ayaklarındaki çizmelerin üstüne çuval ve bez parçaları bağlamışlar, bunları tellerle ve iplerle tutturmuşlardı.

Pek çoğunun burunları, kulakları, yanakları ayaz yüzünden kara kangren lekeleriyle kaplanmıştı. Kemerlerine asılı tasların çıkardığı tıngırtı prangalı mahkûmları anımsatıyordu.

Darenskiy, çökük karınlarını ve cinsel organlarını âciz bir utanmazlıkla ortaya sermiş cesetlere bakıyordu, konvoy muhafızlarının soğuk bozkır rüzgârından kızarmış yüzlerine bakıyordu.

Karlı bozkırın ortasında eğri büğrü olmuş Alman tanklarına ve kamyonlarına, buz tutmuş cesetlere, kafile halinde ağır ağır doğuya yürüyen insanlara bakarken tuhaf, karmaşık bir duyguya kapılıyordu.

Bu bir cezaydı.

Almanların Rus köy evlerinin yoksulluğuyla nasıl alay ettikleri üzerine, bebek beşiklerine, fırınlara, çanak çömleklere, duvarlardaki resimlere, fıçılara, kilden yapılmış renk renk boyalı horozlara, Alman tanklarından kaçan çocukların doğduğu ve büyüdüğü sevimli ve büyülü

dünyaya iğrenerek ve hayretle bakmaları üzerine anlatılan hikâyeler aklına geldi.

Arabanın şoförü, "Bakın, yarbay yoldaş!" dedi.

Dört Alman bir paltonun üstünde arkadaşlarını taşıyorlardı. Yüzlerinden, gergin boyunlarından birazdan kendilerinin de yere düşecekleri anlaşılıyordu. O yandan bu yana savruluyorlardı. Sardıkları paçavralar ayaklarına dolaşıyor, kar taneleri deli gibi bakan gözlerini dövüyordu, donmuş parmakları paltonun kenarına yapışmıştı.

"Fritzler oyunun sonuna geldiler," dedi şoför.

"Biz çağırmadık onları," dedi Darenskiy kaşlarını çatarak.

Ama daha sonra birden bir mutluluk kapladı Darenskiy'i. Sovyet tankları, öfkeli, hızlı, güçlü T-34'ler, karlı bir sisin içinde bozkır topraklarında batıya doğru gidiyordu.

Siyah miğferli, siyah gocuklu tankçılar göğüs hizasına kadar kapaktan dışarı çıkmış bakıyorlardı.

Büyük bozkır okyanusunda, karlı sisin içinde, arkalarında karlı, donuk bir köpük bırakarak hızla ilerliyorlardı ve bir gurur, bir mutluluk duygusu kaplıyordu insanın soluğunu...

Çelik zırhlı Rusya, tehdit ederek, suratını asarak batıya yürüyordu.

Köye girerken bir duraklama oldu. Darenskiy arabadan indi, iki sıra halinde duran kamyonların, üstleri çadır beziyle örtülü Katyuşa'ların yanından geçti... Bir grup tutsak anayola götürülüyordu. Ya bir orduya komuta ederken ya da cephe levazımcısıyla dost olarak elde edilebilecek cinsten gümüş rengi astragan kalpak giymiş bir albay arabadan inmiş tutsaklara bakıyordu. Konvoy muhafızları, otomatik silahlarını havaya kaldırarak tutsaklara, "Hadi hadi, canlanın!" diye bağırıyorlardı.

Tutsakları kamyon şoförlerinden ve Kızıl Ordu askerlerinden görünmez bir duvar ayırıyordu, bozkır ayazından daha büyük bir soğuk, gözlerin gözlerle karşılaşmasına engel oluyordu.

"Bak, şu kuyrukluya bak," dedi gülen bir ses.

Bir Alman askeri yolu emekleyerek geçiyordu. Bir battaniye parçası peşi sıra sürükleniyordu. Asker, köpek gibi ellerini, ayaklarını ata ata, başını kaldırmadan, sanki izleri koklayarak hızlı hızlı emekliyordu. Albaya doğru geliyordu, albayın yanından duran şoför, "Albay yoldaş, sizi gözüne kestirmiş, ısıracak vallaha," dedi.

Albay yana doğru bir adım attı ve Alman kendisiyle aynı hizaya geldiğinde onu çizmesiyle itti. Tutsağın serçe kadar gücünü kırmak için hafif bir tekme yetti. Kolları ve bacakları sağa sola yayıldı. Kendisine vuran adama aşağıdan baktı: Alman'ın gözlerinde, ölmek üzere olan bir koyunun gözlerindeki gibi ne bir sitem, hatta ne de acı vardı, sadece ve sadece bir boyun eğiş vardı.

Albay, çizmesinin tabanını karlara sürtüp temizlerken, "Sürünüyor fatihimiz," dedi.

Seyirciler arasında gülüşmeler oldu.

Darenskiy, kafasının dumanlandığını ve hareketlerini artık kendisinin değil, hem tanıdığı, hem de tanımadığı, hiçbir zaman kararsız kalmayan başka birinin yönettiğini hissetti.

"Ruslar yerde yatanlara vurmazlar, Albay yoldaş," dedi Darenskiy.

"Sizce ben Rus değil, başka biri miyim?" diye sordu albay.

"Siz bir alçaksınız," dedi Darenskiy ve albayın kendisine doğru bir adım attığını görünce bir öfke ve tehdit patlamasına engel olmak için, "Adım Darenskiy!" diye bağırdı. "Yarbay Darenskiy, Stalingrad Cephe Karargâhı Harekât Şubesi müfettişi. Size söylediğim şeyi cephe ko-

mutanının ve askerî mahkemenin önünde tekrarlamaya hazırım."

Albay, ona nefretle, "Öyle olsun Yarbay Darenskiy, bu yaptığınız cezasız kalmayacak," dedi ve öbür tarafa doğru gitti.

Tutsaklardan birkaçı yerde yatan adamı sürükleyerek kenara taşıdılar. Tuhaf olan, Darenskiy'in nereye başını döndürürse gözlerinin tutsakların gözleriyle karşılaşması, onları adeta kendine çekmesiydi.

Darenskiy, arabasına doğru ağır ağır yürüdü, alaycı bir sesin, "Fritz'e avukat bulundu," dediğini duydu.

Darenskiy çok geçmeden tekrar yola koyuldu ve karşısına trafiği engelleyen gri Alman ve yeşil Rumen kalabalığı çıktı yine.

Şoför, sigara saran Darenskiy'in titreyen parmaklarına yan gözle bakarak, "Ben onlara acımıyorum," dedi. "Hepsini de vurabilirim."

"Pekâlâ," dedi Darenskiy, "benim gibi sen de sağa sola bakmadan onlardan kaçtığın 1941'de vursaydın ya onları."

Darenskiy yol boyunca konuşmadı.

Ancak tutsakla ilgili olay yüreğindeki iyiliğin ortaya çıkması değildi. Darenskiy sanki kendisine bahşedilmiş olan iyiliğin tümünü harcayıp bitirmişti.

Yaşkul'a gittiği Kalmuk Bozkırı'yla şimdiki yolu arasında nasıl bir uçurum vardı.

Rus toprağının bu uç noktasında sevdiği tüm zayıf ve zavallı insanları ruhunda sevgiyle buluşturarak kumlu sisin içinde, koskocaman ayın altında duran, kaçışan Kızıl Ordu askerlerine, develerin yılan gibi kıvrımlı boyunlarına bakan aynı adam mıydı...

30

Tank kolordosunun karargâhı büyük bir köyün yakınında bulunuyordu. Darenskiy arabayla karargâhın bulunduğu köy evine doğru ilerledi. Ortalık kararmıştı. Görünüşe bakılırsa karargâh köye daha yeni gelmişti, Kızıl Ordu askerleri kamyonlardan bavulları, şilteleri indiriyorlar, muhabereciler hat çekiyorlardı.

Otomatik silahlı nöbetçi isteksiz isteksiz evin holüne girdi ve yavere seslendi. Yaver isteksiz isteksiz kapıya çıktı ve bütün yaverler gibi, gelenin yüzüne değil, apoletlerine bakarak, "yarbay yoldaş, kolordu komutanı tugaydan biraz önce geldi, dinleniyor," dedi. "Daha sonra görüşürsünüz."

"Kolordu komutanına Yarbay Darenskiy'in geldiğini bildirin. Anlaşıldı mı?" dedi Darenskiy kibirle.

Yaver derin bir iç çekti, içeri girdi.

Bir dakika sonra dışarı çıktı ve, "Buyurun, yarbay yoldaş!" diye seslendi.

Darenskiy evin verandasına çıktı, Novikov da onu karşılamak üzere dışarı çıkmıştı. Birkaç dakika sevinçten gülerek birbirlerine baktılar.

"İşte sonunda karşılaştık," dedi Novikov.

Bu güzel bir buluşmaydı.

İki zeki insan eskiden olduğu gibi haritanın üzerine eğildi.

"Bir zamanlar tabanları yağladığımız hızla ilerliyorum," dedi Novikov, "bu bölgede ise kaçış hızını aştık."

"Kış, ne de olsa," dedi Darenskiy, "bakalım yaz ne gösterecek?"

"Kuşkum yok."

"Benim de."

Haritayı Darenskiy'e göstermek Novikov için zevk

olmuştu. Canlı bir kavrayış, sadece Novikov'a fark edilir gelen ayrıntılara karşı merak, Novikov'u heyecanlandıran sorular...

Novikov, sesini alçaltıp, sanki özel, mahrem bir konuda itirafta bulunuyormuş gibi:

"Tankların hücum edecekleri hattın keşfi, tüm hedef belirleme yöntemlerinin üzerinde uzlaşılarak kullanılması, kerteriz noktalarının şeması, işbirliğinin kutsallığı kesin, tartışmasız bir şeydir. Ama tankların taarruz hattı boyunca her çeşit birliğin askerî eylemleri bir tek Tanrı'ya ve tanka, bizim akıllı kızımız T-34'e bağlıdır!"

Darenskiy, sadece Stalingrad'ın güney kanadında meydana gelen olayların haritasını bilmekle kalmıyordu. Novikov, Darenskiy'den Kafkasya harekâtının ayrıntılarını, Hitler ve Paulus arasında yapılan ve hakkında bilgi elde edilen görüşmelerin içeriğini, Topçu Generali Fretter-Piko grubunun yaptığı harekâtla ilgili bilmediği ayrıntıları öğrendi.

"Ukrayna artık pencereden görünüyor," dedi Novikov.

Haritada gösterdi:

"Ama ben diğerlerinden daha yakınım sanki. Yeter ki Rodin'in kolordusu desteklesin."

Sonra haritayı itip şöyle dedi:

"Hadi tamam, bu kadar strateji ve taktik yeter bize."

"Özel yaşamınızda her şey eski çizgisinde mi?" diye sordu Darenskiy.

"Her şey yeni."

"Yoksa evlendiniz mi?"

"Ha bugün, ha yarın gelmesini bekliyorum."

"O, sen de gittin demek," dedi Darenskiy. "Yürekten kutlarım. Bense hâlâ bekârım."

"Ee, Bıkov nasıl?" diye sordu Novikov birden.

"Bıkov mu? Vatunin'in yanında, aynı nitelikle."

"Ne güçlüdür, it herif."

"Kale gibi."

"Canı cehenneme," dedi Novikov ve yan odaya doğru bağırdı: "Hey, Verşkov, bizi açlıktan öldürmeye karar verdin galiba. Komiseri de çağır, yemek yiyelim birlikte."

Ancak Getmanov'u çağırmaya gerek kalmadı, kendisi geldi, kapıda dikilerek bozuk bir sesle, "Bu ne demek, Pyotr Pavloviç, Rodin öne fırlamış. Görürsün bak, o bizden önce gidecek Ukrayna'ya," dedi ve Darenskiy'e dönerek ekledi: "Zaman değişti, yarbay. Artık düşmanlarımızdan çok komşularımızla savaşıyoruz. Siz de komşulardan olmayasınız sakın? Yo, yo, belli, eski bir cephe arkadaşısınız."

"Bakıyorum da aklını iyiden iyiye Ukrayna konusuna takmışsın," dedi Novikov.

Getmanov, konserve kutusunu kendine doğru çekti ve şakacı bir tehditle şöyle dedi:

"Öyle olsun, ama şunu bil ki, Pyotr Pavloviç, senin Yevgeniya Nikolayevna geldiğinde nikâhınızı ancak ve ancak Ukrayna toprağında kıyarım. İşte yarbay da tanığımdır."

Getmanov kadehini kaldırdı ve kadehle Novikov'u işaret ederek, "Yarbay yoldaş, hadi onun Rus yüreği şerefine içelim," dedi.

"Güzel bir söz söylediniz," dedi duygulanan Darenskiy.

Darenskiy'in komiserlere karşı antipatisini anımsayan Novikov, "Evet, yarbay yoldaş, sizinle uzun zamandır görüşmedik," dedi.

Getmanov masaya bir göz attı:

"Konuğumuza konserveden başka ikram edecek bir şeyimiz de yok," dedi. "Aşçı fırını tutuşturamadan bizim komuta noktasını değiştirmemiz gerekiyor. Gece gündüz hareket halindeyiz. Keşke taarruzdan önce gelmiş olsaydınız. Şimdi bir saat duruyoruz, gün boyu koşturu-

yoruz. Kendi kendimize yetişmeye çalışıyoruz."

"Bir çatal daha verseydin," dedi Novikov, yaverine.

"Kamyondan kap kacağı indirmeyin demiştiniz," diye yanıt verdi yaver.

Getmanov, kurtarılan topraklardaki gezisini anlatmaya koyuldu.

"Ruslar ve Kalmuklar gündüz ve gece gibiler," diyordu Getmanov. "Kalmuklar Alman düdüğü çalıyorlardı. Onlara yeşilimsi üniformalar vermişler. Bozkırlarda oradan oraya dolaşıp bizim Rusları yakalamaya çalışıyorlardı. Oysa Sovyet yönetiminin onlara vermediği ne kaldı! Hırpani göçebelerin, frenginin, kara cahilliğin kol gezdiği bir ülkeydi burası. İşte kurdun karnını istediğin kadar doyur, yine de gözü bozkırda oluyor. İçsavaş sırasında da Kalmuklar hemen hemen hep Beyazların yanındaydılar... Oysa halkların dostluğu falan diyerek ne kadar çok para harcandı. O parayla Sibirya'da tank fabrikası kurulsa daha iyi olurdu. Don'dan genç bir Kazak kadını bana ne korkular yaşadığını anlatıyordu. Yo, yo, Kalmuklar Rusların, Sovyetlerin güvenine ihanet ettiler. Askerî Kurul'a yazacağım raporda bunu aynen belirteceğim."

Getmanov, Novikov'a şöyle dedi:

"Basangov hakkında söylediklerimi anımsar mısın, bir partili olarak sezgilerim yanıltmamış beni. Ama sen gücenme Pyotr Pavloviç, sana sitem etmiyorum. Düşünsene yaşamım boyunca ben de az mı hata yaptım? Ulusal kimlik bilirsin önemli bir meseledir. Savaş pratiği bunun belirleyici bir öneme sahip olacağını gösterdi. Bolşevikler için en iyi öğretmen kimdir biliyor musun? Pratik."

"Kalmuklar konusunda sizinle aynı fikirdeyim," dedi Darenskiy, "bu yakınlarda Kalmuk bozkırlarındaydım, hep bu Kitçenerlerin ve Şebenerlerin arasından geçtim."

Bunu niçin söylemişti? Kalmukya'da çok dolaşmıştı ve Kalmuklara karşı bir kez bile içinde kötü bir duygu uyanmamış, üstelik bu insanların günlük yaşamlarına ve geleneklerine karşı büyük bir ilgi duymuştu.

Ama galiba kolordu komiseri bir tür çekici mıknatıs gücüne sahipti. Darenskiy onunla hep aynı fikirde olmak istiyordu.

Novikov ise ona gülerek bakıyordu. Komiserin çekici manevi gücünü, nasıl evet deme isteği uyandırdığını o da çok iyi biliyordu.

Getmanov, Darenskiy'e birden safça şöyle dedi:

"Sizin de zamanında haksızlığa uğrayanlardan biri olduğunuzu anlıyorum. Ama Bolşeviklerin partisine kızmayın, gücenmeyin, parti aslında halkın iyiliğini istiyor."

Her zaman ordudaki Siyasi Şube elemanlarından ve komiserlerden sadece karışıklık çıktığı görüşünde olan Darenskiy şöyle dedi:

"Ne diyorsunuz, bunu anlamadığımı mı sanıyorsunuz?"

"Öyle ya," dedi Getmanov, "çok ileri gittik ama halk bizi affedecek. Affedecek! Özünde kötü değil, iyi çocuklarız. Öyle değil mi?"

Novikov, oturanlara sevgiyle göz atıp şöyle dedi:

"Kolordu komiserimiz iyi bir insan, öyle değil mi?"

"Evet öyle," diye doğruladı Darenskiy.

"Ha şöyle," dedi Getmanov ve üçü birden güldüler.

Getmanov, sanki Novikov ve Darenskiy'in ne istediğini tahmin etmiş gibi saate baktı.

"Gidip dinleneyim, gece gündüz hareket halindeyiz, bugün bari sabaha kadar uyuyayım. On gündür çingeneler gibi çizmemi çıkarmadım ayağımdan. Kurmay başkanı da uyuyor mu acaba?"

"Ne uyuması," dedi Novikov, "hemen yeni mevziye gitti, sabahtan başka yere geçeceğiz."

Novikov ve Darenskiy yalnız kaldıklarında Darenskiy şöyle dedi:

"Pyotr Pavloviç, yaşamım boyunca yeterince anlayamadığım bir şey var. Geçenlerde, Hazar Denizi kıyısındaki kumsallarda çok kötü bir ruh hali içindeyken artık sonumuz yaklaşıyormuş gibi geliyordu. Ya şimdi olan nedir? Böyle güçlü bir hareketi örgütlemeyi becerdik. Güç! Onun karşısında her şey hiç kalır."

"Rus insanının ne demek olduğunu ben giderek daha açık, daha fazla anlıyorum!" dedi Novikov. "Yaman insanlarız, güçlü savaşçılarız biz!"

"Güç!" dedi Darenskiy. "En önemlisi de Bolşeviklerin önderliğinde Rusların insanlığa önayak olmalarıdır, geri kalanların hepsi önemsiz ayrıntılardır."

"Ne diyeceğim," dedi Novikov, "atamanızla ilgili konuyu tekrar gündeme getirmemi ister misiniz? Kurmay başkan yardımcısı olarak kolorduya gelir miydiniz? Birlikte savaşırdık, ne dersiniz?"

"Teşekkür ederim. Peki kimin yardımcısı olacağım?"

"General Neudobnov'un. Yasaya uygun, yarbay, generalin yardımcısı oluyor."

"Neudobnov mu? Savaştan önce yurtdışında, İtalya'da değil miydi?"

"Ta kendisi. Bir Suvorov değildir, ama onunla çalışabilir insan."

Darenskiy bir şey demedi. Novikov ona baktı.

"Ee, yapalım mı bu işi?" diye sordu.

Darenskiy parmağıyla dudağını hafifçe yukarı kaldırdı ve yanağını biraz çekti.

"Şu kaplamaları görüyor musunuz?" diye sordu. "1937'de bir sorguda Neudobnov iki dişimi kırmıştı."

Bakıştılar, bir süre hiç konuşmadılar, tekrar bakıştılar.

Darenskiy şöyle dedi:

"Zeki bir adam elbette."

"Evet zeki biri, yine de Kalmuk değil, Rus," dedi Novikov gülerek ve birden, "Hadi içelim, ama gerçek bir Rus gibi!" diye haykırdı.

Darenskiy hayatında ilk kez bu kadar çok içki içiyordu, ama masanın üzerindeki iki boş votka şişesi olmasaydı, bu iki adamın gerçekten çok içtiklerini hiç kimse fark etmezdi. Birbirlerine ancak "sen" demeye başlamışlardı.

Novikov kim bilir kaçıncı kez bardakları doldurdu ve şöyle dedi:

"Hadi, kendini frenleme."

Genellikle içki içmeyen Darenskiy bu kez kendini frenlemiyordu.

Ordunun geri çekilmesinden, savaşın ilk günlerinden konuştular. Blyuher'i ve Tuhaçevskiy'i anımsadılar. Biraz da Jukov'dan söz ettiler. Darenskiy, sorgu sırasında yargıcın ondan istediği şeyi anlattı.

Novikov taarruz başlamadan önce tankların hareketini birkaç dakika geciktirdiğini anlattı. Ama tugay komutanlarının hareketlerini belirlerken nasıl hata yaptığını anlatmadı. Almanlardan konuşmaya başladılar ve Novikov, 1941 yazının kendisini sonsuza dek çelikleştirdiğini, sertleştirdiğini söyledi, şimdi ise ilk tutsakları götürürken onların daha iyi beslenmelerini, donmuş ve yaralı olanların arabalarla cephe gerisine taşınmasını emrediyordu.

Darenskiy şöyle dedi:

"Senin komiserle birlikte Kalmuklara küfrettik. Doğru değil mi? Senin Neudobnov'un burada olmaması çok yazık. Onunla konuşsaydım keşke."

"Ee, Orlovlular ve Kursklular Almanlarla az mı koklaştılar?" dedi Novikov. "İşte General Vlasov da Kalmuk değil. Benim Basangov iyi bir asker. Neudobnov ise Çekist, komiser onun hakkında bana bir şeyler anlattı. Neu-

dobnov asker değil. Biz Ruslar kazanacağız, Berlin'e kadar gideceğiz, biliyorum, Alman artık bizi durduramaz."

Darenskiy şöyle dedi:

"Neudobnov, Yejov, bütün bu dava, ama şimdi tek bir Rusya var, Sovyet Rusya. Ve ben biliyorum ki, bütün dişlerimi de kırsan Rusya'ya olan sevgim sarsılmaz. Son nefesime dek onu seveceğim. Ama bu adamın yardımcısı olmam, şaka mı yapıyorsunuz yoldaşlar?"

Novikov bardaklara votka doldurdu:

"Hadi, durma," dedi.

Sonra, "Daha neler neler olacak biliyorum," dedi. "Ben de daha kötü olacağım."

Konuyu değiştirerek birden, "Buradaki işimiz korkunçtu!" dedi. "Bir tank sürücüsünün başı kopmuştu, öldüğü halde hâlâ akseleratöre basıyordu ve tank gidiyordu. Hep ileri, ileri!"

"Senin komiserle birlikte Kalmuklara verip veriştirdik ama yaşlı bir Kalmuk benim hâlâ aklımdan çıkmıyor," dedi Darenskiy. "Peki kaç yaşında bu Neudobnov? Yeni mevzinize, onun yanına gidip görüşelim mi?"

Novikov, dili dolaşarak, ağır ağır, "Başıma devlet kuşu kondu. Başka bir şey değil," dedi.

Cebinden bir fotoğraf çıkardı, Darenskiy'e verdi. Darenskiy hiçbir şey söylemeden uzun uzun baktı:

"Güzel kadın, söyleyecek bir şey yok," dedi.

"Güzel bir kadın mı?" dedi Novikov. "Güzellik beş para etmez, anlıyor musun, güzellik için insan benim sevdiğim gibi sevmez."

Kapıda Verşkov belirdi. Kolordu komutanına soru sorar gibi bakarak dikiliyordu.

"Git buradan," dedi Novikov ağır ağır.

"Niye böyle davranıyorsunuz ona, bir şey lazım mı diye öğrenmek istemiş," dedi Darenskiy.

"Tamam tamam, daha kötü, daha küstah biri olaca-

ğım, olabilirim, öğretmeye gerek yok. Örneğin sen yarbay, bana neden 'sen' diye hitap ediyordun? Yoksa nizamnamede öyle mi yazıyor?"

"Ah, bak sen!" dedi Darenskiy.

"Bırak, şakadan hiç anlamıyorsun," dedi Novikov ve Jenya'nın onu sarhoş görmemesinin ne kadar iyi olduğunu içinden geçirdi.

"Aptalca şakaları anlamıyorum," diye yanıt verdi Darenskiy.

Uzun uzun tartıştılar ve Novikov'un yeni mevziye gitmeyi ve Neudobnov'u bir güzel dövmeyi önermesi üzerine barıştılar. Kuşkusuz hiçbir yere gitmediler, ama içmeye devam ettiler.

31

Aleksandra Vladimirovna ikisi kızlarından, biri de torunu Vera'dan olmak üzere bir günde üç mektup aldı.

Daha mektupları açmadan kimden geldiğini üzerindeki yazıdan anlayan Aleksandra Vladimirovna, mektupların içinde neşeli haberler olmadığını biliyordu. Uzun yılların kazandırdığı deneyim, annelere sevinçleri paylaşmak için mektup yazılmadığını söylüyordu.

Üçü de yanlarına gelmesini istiyorlardı: Lyudmila Moskova'ya, Jenya Kuybışev'e, Vera Leninsk'e. Bu çağrılar da Aleksandra Vladimirovna'ya kızlarının ve torununun zor günler geçirdiklerini doğruluyordu.

Vera, babasından söz ediyordu, partide ve memuriyette başına gelen tatsızlıklar onu yiyip bitirmişti. Halk Komiserliği'nin çağrısı üzerine gittiği Kuybışev'den Leninsk'e birkaç gün önce dönmüştü. Vera, bu yolculuğun

babasını çarpışmalar sırasında Stalingrad Elektrik Santralı'ndaki çalışmasından daha çok yorduğunu yazıyordu. Stepan Fyodoroviç'in Kuybışev'deki davası da hallolmamış, geri dönmesini ve santralın yenilenmesi için çalışmasını emretmişlerdi, ancak Elektrik Santralları Halk Komiserliği sisteminde kalıp kalmayacağının belli olmadığı konusunda da uyarmışlardı.

Vera babasıyla birlikte Leninsk'ten Stalingrad'a taşınmaya hazırlanıyordu. Almanlar artık ateş etmiyorlardı. Kent merkezi henüz kurtarılmamıştı. Kente giden insanlar Aleksandra Vladimirovna'nın oturduğu evden geriye sadece çatısı çökmüş taş duvarlar kaldığını söylüyorlardı. Spiridonov'un Stalingrad Santralı'ndaki müdür lojmanı ise sağlam kalmış, yalnızca sıvaları dökülmüş ve camları patlamıştı. Stepan Fyodoroviç, Vera ve oğlu bu lojmana yerleşeceklerdi.

Vera oğlunu anlatıyordu mektupta. Küçücük bir kızın, torunu Vera'nın böyle bir yetişkin gibi, koskoca bir kadın gibi bebeğinin midesindeki rahatsızlıklar, isilik olması, uykusuzluğu, metabolizmasının bozulması hakkında yazdıklarını okumak Aleksandra Vladimirovna'nın garibine gidiyordu. Vera'nın bütün bunları kocasına, annesine yazması gerekirdi, oysa o büyükannesine yazıyordu. Ne kocası ne de annesi vardı.

Vera, Andreyev'le, Andreyev'in gelini Nataşa'yla, Stepan Fyodoroviç'in Kuybışev'de görüştüğü Jenya Teyzesiyle ilgili şeyler yazıyordu. Kendisinden söz etmiyordu, sanki onun yaşamı Aleksandra Vladimirovna için ilginç değildi.

Son sayfanın kenarına ise şunları yazmıştı: "Büyükanne, Stalingrad Santralı'ndaki lojman büyük, hepimize yeter. Yalvarırım gel." Vera'nın mektupta yazmadıkları işte bu beklenmedik çığlıkta saklıydı.

Lyudmila'nın mektubu kısaydı. Şöyle yazıyordu:

"Yaşamımda bir anlam görmüyorum. Tolya yok, Vitya ve Nadya için gerekli değilim, bensiz de yaşarlar."

Lyudmila Nikolayevna annesine hiçbir zaman böyle mektuplar yazmazdı. Aleksandra Vladimirovna, kızının kocasıyla ilişkilerinin ciddi şekilde bozulduğunu anladı. Annesini Moskova'ya çağıran Lyudmila şunları yazıyordu: "Vitya'nın başında hep birtakım dertler vardır, ama yaşadıklarını benden daha çok seninle konuşmayı sever."

Daha sonra şöyle bir tümce vardı: "Nadya içine kapandı, benimle yaşadıklarını paylaşmıyor. Ailemizde böyle bir tarz oluştu..."

Jenya'nın mektubundan hiçbir şey anlaşılamıyordu, birtakım büyük karışıklıklar ve felaketler üzerine imalardan oluşan bir mektuptu. Annesinden Kuybışev'e gelmesini rica ediyor ve bir yandan da acilen Moskova'ya gitmek zorunda olduğunu yazıyordu. Jenya, annesine Limonov'dan, onun Aleksandra Viladimirovna için övücü konuşmalar yaptığından söz ediyordu. Aleksandra Vladimirovna'nın Limonov'la görüşmesinin hoş bir şey olacağını, onun zeki, ilginç bir adam olduğunu yazıyordu, fakat aynı mektupta Limonov'un Semerkand'a gittiği belirtiliyordu. Aleksandra Vladimirovna'nın Kuybışev'e gittikten sonra Limonov'la nasıl görüşebileceği hiç anlaşılamıyordu.

Anlaşılan tek bir şey vardı, Aleksandra Vladimirovna mektubu okurken bir anne olarak, "Benim zavallı küçük kızım," diye düşündü.

Mektuplar Aleksandra Vladimirovna'yı heyecanlandırmıştı. Üçü de sağlığını, odasının sıcak olup olmadığını soruyorlardı.

Aleksandra Vladimirovna, gençlerin, anneleri için gerekli olup olmadıklarını akıllarına bile getirmediklerini anlıyordu, ama bu şekilde endişe duymaları onu duygulandırıyordu.

Onlar için gerekliydi.

Ama farklı da olabilirdi. Neden kendisi kızlarının yardımını istemiyordu da onlar annelerinden yardım istiyorlardı?

Zaten yapayalnız, yaşlı, evsiz barksız bir kadındı, oğlunu, kızını kaybetmişti, Seryoja'yla ilgili hiç haber alamıyordu.

Çalışmak ona giderek daha zor geliyor, sürekli olarak kalbi rahatsızlanıyor, başı dönüyordu.

Hatta fabrikanın teknik müdüründen kendisini atölyeden alıp laboratuvara vermesini rica etmişti, bütün gün bir cihazdan öbürüne dolaşıp durmak, kontrol için örnekler almak çok zordu.

İşten sonra yiyecek kuyruklarında bekliyor, eve gidip fırını yakıyor, yemek pişiriyordu.

Ne kadar sert, ne kadar kısır bir yaşamdı! Kuyrukta beklemek artık o kadar zor gelmiyordu. Boş tezgâhın önünde kuyruk olmaması daha kötüydü. Eve gidince yemek pişirmeyip, fırını yakmayıp rutubetli, soğuk yatağa aç biilaç yatması daha kötüydü.

Çevresindeki herkesin yaşamı çok zordu. Leningrad'dan buraya göç etmiş bir kadın doktor, ona geçen kışı iki çocuğuyla birlikte Ufa'dan yüz kilometre uzaktaki bir köyde nasıl geçirdiğini anlatıyordu. Eskiden bir Kulak'a ait olan camları kırık, çatısı parçalanmış boş bir köy evinde oturuyormuş. İşe gitmek için ormandan geçerek altı kilometre yol yürüyormuş ve bazen şafak sökerken ağaçların arasında yeşil kurt gözleri görüyormuş. Köyde yoksulluk varmış, kolhoz köylüleri isteksiz çalışıyorlarmış, ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar bir şey fark etmediğini, buğdaylarının ellerinden alındığını, kolhozda buğday teslimat bakiyelerini gösteren bir listenin asılı olduğunu söylüyorlarmış. Komşu kadının kocası savaşa gitmiş, kadın altı aç çocukla kalmış ve altı çocuğun sade-

ce bir çift yırtık keçe çizmesi varmış. Doktor Hanım, Aleksandra Vladimirovna'ya bir dişi keçi satın aldığını ve gece karlara bata çıka uzak bir tarlaya darı aşırmaya gittiğini, karın altından toplanmamış kuru ot çıkardığını anlatmıştı. Doktor Hanım, köyde çocuklarının kaba, kötü konuşmaları duyup küfür öğrendiklerini ve Kazan'daki okulda kadın öğretmenin ona, "Birinci sınıf öğrencilerinin, üstelik de Leningradlı olup sarhoşlar gibi küfrettiklerini ilk kez görüyorum," dediğini anlatıyordu.

Aleksandra Vladimirovna, daha önce Viktor Pavloviç'in kaldığı küçük odada yaşıyordu artık. Büyük odada ve bitişiğindeki öbür odada, ev sahipleri, yani Ştrum'ların gidişinden önce müştemilatta kalan evin asıl resmî kiracıları oturuyorlardı. Ev sahipleri huzursuz insanlardı, önemsiz aile sorunları yüzünden sık sık kavga ediyorlardı.

Aleksandra Vladimirovna onlara gürültü yaptıkları, kavga ettikleri için değil, evi yanmış biri olarak kendisinden küçücük bir oda karşılığında çok fazla para, ayda 200 ruble, yani maaşının üçte birinden fazlasını aldıkları için kızıyordu. Ona, bu insanların yürekleri kontrplaktan ve tenekeden yapılmış gibi geliyordu. Tek düşündükleri yiyecek ve eşyalardı. Sabahtan akşama dek bitkisel yağdan, tuzlu etten, patatesten, satın aldıkları ve bitpazarında sattıkları pılı pırtıdan söz ediyorlardı. Geceleri fısıltıyla konuşuyorlardı. Ev sahibesi Nina Matveyevna, kocasına, bir fabrikada usta olan komşunun köyden bir çuval ayçiçeği çekirdeği ve yarım çuval kabuğu soyulmuş mısır getirdiğini, bugün pazarda ucuz bal olduğunu anlatıyordu.

Ev sahibesi Nina Matveyevna uzun boylu, endamı yerinde, gri gözlü güzel bir kadındı. Evlenmeden önce fabrikada çalışıyor, amatör faaliyetlere katılıyor, koroda şarkı söylüyor, amatör bir tiyatro topluluğunda oynuyor-

du. Semyon İvanoviç, askerî fabrikada çalışıyordu, demirciydi. Gençlik yıllarında bir destroyerde askerlik yapmış, yarı ağır siklette Büyük Okyanus Filosu boks şampiyonu olmuştu. Şimdi ise resmî kiracıların bu uzak geçmişi inanılmaz görünüyordu: Semyon İvanoviç, sabahları işe gitmeden önce ördekleri besliyor, domuz yavrusu için çorba yapıyor, işten sonra mutfakta uğraşıp duruyor, darı ayıklıyor, ayakkabı tamir ediyor, bıçakları biliyor, şişeleri yıkıyor, uzak kolhozlardan un, yumurta, keçi eti getiren fabrika şoförlerini anlatıyordu. Nina Matveyevna ise kocasının sözünü keserek sayısız hastalıklarından, ünlü doktorlara sık sık yaptığı ziyaretlerden söz ediyor, fasulyeyle değiş tokuş ettiği havluyu, buraya göç etmiş bir kadından tay derisi ceket ve beş servis tabağı satın alan komşu kadını anlatıyordu.

Kötü insanlar değillerdi, ama Aleksandra Vladimirovna'yla bir kez olsun savaş konusunda, Stalingrad konusunda, Sovinformbüro'nun bültenleri konusunda konuşmamışlardı.

Akademi tayını alan kızının gitmesinden sonra yarı aç yarı tok yaşadığı için Aleksandra Vladimirovna'ya acıyorlar ve onu küçümsüyorlardı. Şekeri, yağı olmuyordu; çay yerine boş, kaynamış suyla yetiniyor, halk yemekhanesinde çorba içiyordu; bu çorbayı domuz yavrusu bile bir keresinde beğenmeyip yememişti. Odun alamıyordu. Satacak eşyası yoktu. Aleksandra Vladimirovna'nın yoksulluğu ev sahiplerini rahatsız ediyordu. Bir akşam Nina Matveyevna'nın Semyon İvanoviç'e, "Dün yaşlı kadına bisküvi vermek zorunda kaldım, yanında yerken hoş olmuyor, aç aç oturuyor ve bakıyor," dediğini duymuştu.

Gece Aleksandra Vladimirovna iyi uyuyamadı. Neden Seryoja'dan haber yoktu? Daha önce Lyudmila'nın yattığı demir karyolada yatıyordu ve gece kızının aklına gelen düşünceler ve sezgiler ona da geliyordu sanki.

Ölüm insanları ne kadar kolay yok ediyordu. Sağ kalanların işi ne kadar zordu. Vera'yı düşünüyordu. Bebeğinin babası ya ölmüştü ya da onu unutmuştu. Stepan Fyodoroviç'in canı sıkılıyor, üzüntülerin altında eziliyor... Kayıplar, acılar Lyudmila'yla Viktor'u birleştirmedi, yakınlaştırmadı.

Akşam Aleksandra Vladimirovna Jenya'ya mektup yazdı: "Benim güzel kızım..." Gece ise zavallı kızcağız, nasıl bir yaşam kargaşasında yaşıyor, ilerde onu neler bekliyor diye Jenya için üzüntüye kapıldı.

Anya Ştrum, Sonya Levinton, Seryoja... Çehov'daki gibi: "Misyus sen neredesin?"

Yanı başında ise ev sahipleri alçak sesle konuşuyorlardı.

"Ekim kutlamasına ördeği kesmek gerekecek," dedi Semyon İvanoviç.

"Ördeği kesmek için mi patatesle besledim ben?" dedi Nina Matveyevna. "Biliyorsun, yaşlı kadın gittiğinde döşemeleri boyamak istiyorum, yoksa tahtalar çürümeye başlayacak."

Her zaman eşyalardan ve yiyeceklerden söz ediyorlardı, yaşadıkları dünya eşyalarla doluydu. Bu dünyada insan duyguları yoktu, sadece ve sadece masa, boya, bulgur, otuz rublelik banknot vardı. Çalışkan, namuslu insanlardı, bütün komşular Nina'nın ve Semyon İvanoviç'in başkasının bir kapiğine asla el uzatmayacaklarını söylüyorlardı. Ama 1921 yılında Volga boyunda hüküm süren açlık, hastanelerdeki yaralılar, gözlerini kaybetmiş malullar, sokaklardaki evsiz çocuklar onları ilgilendirmiyordu.

Aleksandra Vladimirovna'nın şaşılacak derecede zıddıydılar. İnsanlara, ortak davaya, yabancı birinin acılarına karşı ilgisizlikleri son derece doğal bir davranıştı onlar için. Oysa Aleksandra Vladimirovna, başka insanları düşünebiliyor, onlar için kaygılanabiliyor, sevinebili-

yor, onun yaşamını da, yakınlarının yaşamlarını da ilgilendirmeyen konularda deliye dönebiliyordu... genel kolektifleştirme dönemi, 1937 yılı, kocalarının peşinden kamplara düşen kadınların yazgısı, dağılan ailelerden öksüzler yurduna ve çocuk yuvalarına düşen çocukların yazgısı... Almanların tutsakları öldürmeleri, askerî felaketler ve başarısızlıklar... bütün bunlar onu üzüyor, kendi ailesinde olmuş felaketler kadar huzursuz ediyordu.

Bunu ona ne okuduğu güzel kitaplar, ne büyüdüğü ailenin devrimci gelenekleri, ne yaşam, ne dostları, ne de kocası öğretmişti. Sadece o böyleydi ve başka türlü olamazdı. Parası yoktu, maaşını almasına altı gün kalmıştı. Açtı, bütün malını bir mendile bohçalayabilirdi. Ama Stalingrad'daki evinde yanan eşyaları, mobilyaları, piyanoyu, çay takımını, kayıplara karışan kaşıkları ve çatalları Kazan'da yaşarken bir kez bile düşünmemişti. Yanan kitaplarına bile acımamıştı. Şu anda, ona gereksinim duyan yakınlarından uzakta, kontrplak yaşamları kendisi için son derece yabancı olan insanlarla aynı çatı altında yaşıyor olmasında garip bir şey vardı.

Akrabalarından mektup aldıktan üç gün sonra Karimov, Aleksandra Vladimirovna'yı ziyarete geldi.

Karimov'un gelişine sevindi, birlikte içine yabangülü atılmış sıcak su içmeyi teklif etti.

"Moskova'dan mektup alalı çok oldu mu?" diye sordu Karimov.

"Üç gün oldu."

"Sahi mi," dedi Karimov ve gülümsedi. "Mektupların Moskova'dan bu kadar uzun zamanda gelmesi ilginç değil mi?"

"Zarfın üzerindeki damgaya bakın," dedi Aleksandra Vladimirovna.

Karimov zarfı incelemeye koyuldu.

"Dokuz günde gelmiş," dedi kaygılı bir şekilde.

Sanki mektupların yavaş gelmesi onun açısından özel bir öneme sahipmiş gibi düşünceye daldı.

"Dediklerine göre sansür yüzünden böyle oluyormuş," dedi Aleksandra Vladimirovna. "Sansür mektup akınıyla baş edemiyormuş."

Karimov, koyu renk güzel gözleriyle ona baktı.

"Demek hepsinin keyfi yerinde, herhangi bir tatsızlık yok?"

"Siz kötü görünüyorsunuz," dedi Aleksandra Vladimirovna, "sağlıksız bir görünüşünüz var."

Karimov sanki bir suçlamayı reddedercesine acele acele şöyle dedi:

"Yok canım! Tam tersine!"

Cephedeki olaylardan söz ettiler.

"Savaşta artık bir dönüm noktası olduğunu çocuklar bile biliyorlar," dedi Karimov.

"Evet evet," diyerek güldü Aleksandra Vladimirovna, "şimdi çocuklar bile biliyor, ama geçen yaz bütün akıllı adamlar Almanların kazanacağından emindiler."

"Tek başınıza zor oluyordur herhalde?" diye sordu Karimov birden. "Görüyorum ki, sobayı kendiniz yakıyorsunuz."

Aleksandra Vladimirovna, sanki Karimov'un sorusu çok zor bir soruymuş ve hemen yanıt verilemezmiş gibi alnını kırıştırıp düşünmeye başladı.

"Ahmet Usmanoviç, soba yakmak benim için zor mu oluyor diye sormaya mı geldiniz?"

Karimov birkaç kez başını salladı, sonra masanın üstünde duran ellerine dikkatle bakarak uzun bir süre konuşmadı.

"Geçtiğimiz günlerde beni malum yere çağırdılar, şu bizim buluşmalarımızla ve sohbetlerimizle ilgili sorular sordular."

"Neden susuyorsunuz? Neden sobadan söz ediyorsunuz?"

Karimov, Aleksandra Vladimirovna'nın bakışlarını yakaladı ve şöyle dedi:

"Kuşkusuz, savaştan, politikadan konuştuğumuzu inkâr edemedim. Dört yetişkin adamın sırf sinemadan söz ettiklerini söylemek gülünç olurdu. Elbette ne konuşursak konuşalım Sovyet yurtseverleri olarak konuştuğumuzu söyledim. Hepimiz de halkın, partinin ve Stalin yoldaşın yönetimi altında zaferi kazanacağı görüşündeydik, dedim. Soruların düşmanca sorular olmadığını söylemeliyim size. Ancak birkaç gün geçtikten sonra kaygılanmaya başladım, gözüme uyku girmiyordu. Bana sanki Viktor Pavloviç'e bir şey olmuş gibi gelmeye başlamıştı. Burada ise Madyarov'un başına gelenler de garipti. Madyarov, on günlüğüne Kuybışev'e, Pedagoji Enstitüsü'ne gitmişti. Burada öğrenciler bekliyorlardı, ama o ortalarda yoktu, dekan Kuybışev'e telgraf çekti, yanıt gelmedi. Gece yatağına yatıyorsun, aklına neler neler geliyor."

Aleksandra Vladimirovna susuyordu.

Karimov alçak sesle şöyle dedi:

"Düşünsenize, bir bardak çay içerken insanlarla bir iki laf etmenin bedeli kuşku uyandırmak ve o malum yere çağrılmak oluyor."

Aleksandra Vladimirovna susuyordu, Karimov, konuşmaya davet eder gibi onun yüzüne bakıyordu, kendisi her şeyi söylemişti artık. Ama Aleksandra Vladimirovna susuyordu. Karimov, Aleksandra Vladimirovna'nın suskunluğuyla Karimov'un ona her şeyi söylemediğini anlatmaya çalıştığını hissediyordu.

"İşte böyle bir iş," dedi Karimov.

Aleksandra Vladimirovna susuyordu.

"Evet, unuttuğum bir şey daha var," dedi Karimov, "bu yoldaş, 'Basın özgürlüğü konusunda da konuşuyor

muydunuz?' diye sordu. Aslında böyle bir konuşma olmuştu. Evet, sonra birden Lyudmila Nikolayevna'nın kız kardeşini ve eski kocası Krımov'u tanıyıp tanımadığımı sordular. İkisini de hiç görmedim, Viktor Pavloviç de onlarla ilgili olarak benimle bir kez bile konuşmamıştı. Bu şekilde yanıt verdim. Bir soru daha geldi: Viktor Pavloviç, Yahudilerin durumu hakkında benimle özel bir konuşma yapmış mıydı? Ben de neden özellikle benimle, diye sordum. 'Biliyorsunuz, siz Tatar'sınız, o Yahudi,' diye yanıt verdiler."

Karimov, paltosunu ve şapkasını giyip vedalaştıktan sonra kapıda durmuş, Lyudmila Nikolayevna'nın bir süre önce oğlunun ölümcül şekilde yaralandığı haberini veren mektubu içinden aldığı posta kutusuna parmağıyla vururken Aleksandra Vladimirovna şöyle dedi:

"Garip bir şey, ama Jenya'nın bununla ne ilgisi var?"

Ama tabii ki, ne Karimov ne de Aleksandra Vladimirovna, Kuybışev'deki Jenya'nın ve Jenya'nın cephede bulunan eski kocasının Kazan'daki Çekist'i neden ilgilendirdiği sorusuna yanıt veremediler.

İnsanlar Aleksandra Vladimirovna'ya güvenirlerdi. O da bu türden pek çok hikâye ve itiraf duymuştu, hikâyeyi anlatanın her zaman bir şeyleri eksik söylediği duygusuna da alışmıştı. Ştrum'u uyarmak gibi bir istek yoktu içinde, bunun ona gereksiz heyecandan başka bir şey vermeyeceğini biliyordu. Sohbete katılanlardan hangisinin boşboğazlık ya da muhbirlik ettiği konusunda tahminde bulunmanın da bir anlamı yoktu; bu kişiyi tahmin etmek zordu, sonuçta en az kuşkulanılan kişi suçlu çıkıyordu. Oysa sık sık Devlet Savunma Bakanlığı'nda bir davanın en beklenmedik bir şekilde, bir mektupta geçen herhangi bir imadan, bir espriden, komşu kadının yanında mutfakta dikkatsizce söylenmiş bir sözden ortaya çıktığı durumlar oluyordu. Ama sorgu yargıcı neden

birdenbire Karimov'a Jenya'yı ve Nikolay Grigoryeviç'i sormuştu?

Yine uzun bir zaman uyuyamadı. Bir şeyler yemek istiyordu. Mutfaktan yemek kokusu geliyordu, ev sahipleri bitkisel yağda patates gözlemesi pişiriyorlardı, metal tabakların tıkırtısı, Semyon İvanoviç'in sakin sesi duyuluyordu. Tanrım, canı ne kadar çok yemek istiyordu! Bugün yemekhanede öğle yemeğinde nasıl tatsız tuzsuz, bulanık bir çorba vermişlerdi. Aleksandra Vladimirovna çorbanın hepsini yememişti, şimdi buna canı sıkılıyordu. Yemek düşüncesi diğer düşünceleri tuzla buz ediyor, birbirine karıştırıyordu.

Sabah fabrikaya geldi ve bekçi kulübesinde müdürün sekreteri olan yaşlıca, yüzünden kötülük akan, erkek suratlı kadına rastladı.

"Öğlen tatilinde bana uğrayın Şapoşnikova yoldaş," dedi sekreter kadın.

Aleksandra Vladimirovna şaşırdı, yoksa müdür ricasını hemen yerine mi getirmişti?

Aleksandra Vladimirovna içinin neden hafiflediğini anlayamadı.

Fabrika bahçesinde yürüyordu, bir anda aklına bir şey geldi ve hemen yüksek sesle "Kazan yeter artık, evime, Stalingrad'a gideceğim," dedi.

32

Jandarma Şefi Chalb, bölük komutanı Lenard'ı 6. Ordu karargâhına çağırmıştı.

Lenard geç kalmıştı. Paulus'un yeni emri, binek otomobilleri için benzin kullanımını yasaklıyordu. Yakıtın

tamamı Ordu Kurmay başkanı General Schmidt'in emrine verilmişti ve on kez ölünebilir, ama beş litrelik yakıt için olsun, generalin onayı alınamazdı. Benzin şimdi yalnızca asker çakmakları değil, subay otomobilleri için de yeterli değildi.

Lenard'ın askerî postayı kente götüren karargâh otomobilini akşama dek beklemesi gerekti.

Küçük otomobil, buz tutmuş asfaltta hızla ilerliyordu. Rüzgârsız, soğuk bir havada ön cephenin yer altı sığınaklarının ve toprak korunaklarının üstünde yarı saydam cılız dumanlar yükseliyordu. Kente doğru giden yolda kafaları atkılarla ve havlularla sarılı yaralılar, komutanlık tarafından kentten fabrikalara gönderilen askerler yürüyorlardı. Bu askerlerin de başları sarılıydı, ayaklarına ise paçavralar dolamışlardı.

Şoför, arabayı kenarda yatan bir at leşinin yanında durdurmuş, motoru kurcalamaya başlamıştı, Lenard ise donmuş eti kasaturalarıyla kesen sakalları uzamış, suratları kaygılı insanları inceliyordu. Askerlerden biri atın açıktaki kaburgalarının arasına girmişti ve henüz yapımı bitmemiş bir çatının kirişleri arasında çalışan bir marangoz gibi görünüyordu. Hemen oracıkta, bir evin yıkıntıları arasında ateş yanıyordu ve üç ayaklı demir üzerinde kapkara bir kazan asılıydı, miğferli, kepli, battaniyelere, şallara sarınmış, otomotik silahlı, kemerlerinde el bombaları asılı askerler ateşin çevresinde dikiliyorlardı. Aşçı sudan dışarı çıkan et parçalarını süngüyle geri itiyordu. Sığınağın çatısındaki bir asker, inanılmaz büyüklükteki bir ağız armonikasını andıran at kemiğini acele etmeden kemiriyordu.

Batan güneş birden yolu, ölü evi aydınlattı. Evlerin dağlanmış gözleri buzlu kanla doldu, savaşın isinden kirlenmiş, havan toplarının tırnaklarıyla delik deşik olmuş kar, altın gibi parlamaya, at leşinin içindeki koyu kırmızı

mağara aydınlanmaya ve şosenin üzerinden kalkan kar bronz bir burgaç halinde akmaya başladı.

Akşam ışığı olan bitenin içyüzünü ortaya çıkarma, görsel bir izlenimi bir tabloya, bir öyküye, bir duyguya, bir yazgıya dönüştürme özelliğine sahiptir. Batmakta olan güneşte çamur ve is lekeleri yüzlerce sesle konuşur, insanın yüreği sızlar, uzaklaşan mutluluğu, ölenlerin geri gelmeyeceğini, yapılan hataların acısını, umudun sonsuz güzelliğini görürsün.

Mağara devrinden bir sahneydi bu. Bir ulusun şanı, şerefi olan seçkin askerler, büyük Almanya'nın kurucuları zafer yolundan bir kenara itilmişlerdi.

Lenard paçavralara sarınmış insanlara bakarken şair sezgisiyle anlamıştı, işte o, güneş sönüyor, hayal kaçıp gidiyordu.

Yaşamın derinlerinde öyle kör, öyle ağır bir güç vardı ki, Hitler'in olağanüstü enerjisiyle birlikte en ileri teoriye sahip tehditkâr bir halkın kudreti, donmuş Volga'nın sessiz kıyısına kadar, bu yıkıntılara ve kirli kara, batan güneşle kan dolmuş gibi görünen pencerelere kadar, at eti pişen kazanın üstündeki dumana bakan yaratıkların sessiz boyun eğişlerine kadar getirmişti işi.

33

Paulus'un, devlet mağazasının yanan binasının bodrumunda bulunan karargâhında kurulu düzene göre komutanlar çalışma odalarına gidip geliyorlar, nöbetçiler onlara belgelerle, durumda meydana gelen değişikliklerle, düşmanın hareketleriyle ilgili rapor veriyorlardı.

Telefonlar aynı şekilde çalıyor, yazı makineleri tıkır-

dıyor ve kontrplak kapının arkasından Karargâh İkinci Bölüm başkanı General Schenk'in kalın sesli kahkahası duyuluyordu. Hızlı adımlarla yürüyen yaverlerin çizmeleri döşeme taşlarının üzerinde hâlâ gıcırdıyor, tanksavar birliklerinin komutanı tek gözlüğünü ışıldatarak çalışma odasına geçtikten sonra Fransız parfümlerinin kokusu, rutubet, tütün ve boya kokusuyla karışarak ve karışmadan koridorda hâlâ duruyordu. Komutan kürk yakalı uzun paltosuyla yer altı bürolarından geçtiği sırada sesler ve yazı makinesi tıkırtıları hâlâ birden kesiliyor, onlarca göz hâlâ komutanın düşünceli, gaga burunlu yüzüne bakıyordu. Paulus'un günlük programı hâlâ aynıydı, öğle yemeğinden sonra puro içmek ve Ordu Kurmay başkanı General Schmidt'le sohbet etmek için hâlâ aynı süreyi harcıyordu. Ve Hitler'in, "Elden, kişiye özel" notunu taşıyan telgrafı getiren radyo telgrafçı çavuş, kuralı ve günlük programı bozarak Paulus'a giderken gözlerini yere indirmiş olan Albay Adams'ın yanından hâlâ aynı aşağı tabaka terbiyesizliğiyle geçiyordu.

Ama tabii ki, bütün bunlar sadece dışardan bakıldığında aynı şekilde sürüyordu, kuşatmanın başladığı günden beri çok sayıda değişiklik karargâhtaki insanların yaşamını istila ediyordu.

Değişiklikler, içtikleri kahvenin renginde, batıya, cephenin yeni bölümlerine uzanan haberleşme hatlarında, yeni mühimmat harcama normlarında, her gün hava çemberini yararak geçmeye çalışırken yanan ve parçalanan nakliye Junkers'lerinin korkunç görünüşündeydi. Askerlerin aklında diğer adları unutturan yeni bir ad ortaya çıkmıştı: Manstein.

Bu değişiklikleri tek tek saymanın bir anlamı yok, bu kitabın yardımı olmasa da bu değişiklikler zaten son derece açıktır. Daha önce doyuncaya kadar yemek yiyenlerin sürekli açlık hissettikleri açıktır; karnı aç ve az

yemek yemiş insanların yüzlerinin değiştiği, boz bir renk aldığı açıktır. Kuşkusuz Alman karargâhındaki insanların iç dünyaları da değişmiş, kibirlilerin havası sönmüştü; övüngenler övünmeyi bırakmışlar, iyimserler Führer'e küfretmeye ve izlediği politikanın doğruluğundan kuşkulanmaya başlamışlardı.

Ulus devletin gaddarlığı içine hapsolmuş ve hayal kırıklığına uğramış Almanların kafalarında ve ruhlarında başlamış olan önemli değişiklikler vardı; bu değişiklikler sadece insan yaşamının zeminiyle değil, aynı zamanda zeminin altıyla da ilgiliydi ve tam da bu nedenle insanlar bu değişiklikleri anlamıyorlar ve fark etmiyorlardı.

Zamanın çalışmasını hissetmek ne kadar zorsa bu süreci hissetmek de aynı şekilde zordu. Açlığın verdiği ıstıraplarda, gece korkularında, bir felaketin yaklaştığı duygusunda giderek yavaş yavaş insanın içindeki özgürlük, yani insanların insanlaşması, yaşamın ölüme karşı zaferi ortaya çıkmaya başlıyordu.

Aralık ayının günleri giderek kısalıyor, on yedi saatlik buzlu geceler giderek artıyordu. Kuşatma çemberi giderek daha da daralıyor, Sovyet toplarının ve makineli tüfeklerinin ateşi giderek korkunçlaşıyordu... Soğuğa alışkın, gocuklu, keçe çizmeli Ruslar için bile dayanılmaz olan Rus bozkırının ayazı son derece acımasızdı.

Başlarının üstünde donmuş, korkunç bir boşluk duruyor, bu boşluk önüne geçilmez bir kötülük yayıyordu. Donmuş, kuru yıldızlar, dondurucu gökyüzünde kalay renginde buz taneleri gibi ortaya çıkmıştı.

Ölen ve ölüme mahkûm insanlardan hangisi, topyekûn bir zalimlikle geçen on yıldan sonra bunun on milyonlarca Alman'ın yaşamında bir insanlaşmanın ilk saatleri olduğunu bilebilirdi ki!

34

Lenard, 6. Ordu karargâhına doğru yürüdü, akşam griliğindeki duvarın önünde alacakaranlıkta tek başına dikilen gri yüzlü nöbetçiyi gördü ve yüreği hızla çarpmaya başladı. Karargâhın yer altındaki koridorunda yürüdüğü sırada gördüğü her şey içini sevgi ve hüzünle dolduruyordu.

Kapıların üzerlerinde gotik harflerle yazılmış "2. Şube", "Yaverlik", "General Loch", "Binbaşı Traurig" tabelalarını okuyor, yazı makinelerinin tıkırtısını duyuyor, sesler kulaklarına kadar geliyor, silah arkadaşlarının, partiden ve SS'ten mücadele arkadaşlarının alışkın olduğu, kendisine yakın bu dünyayla bağlantılı olma duygusunu bir oğul gibi, bir erkek kardeş gibi hissediyordu. Bunları batan güneşin ışığında görüyordu, yaşam sönüp gidiyordu.

Chalb'ın odasına yaklaşırken aralarında nasıl bir konuşma geçeceğini, SS Oberstrumbanführer'inin duygularını onunla paylaşmak isteyip istemeyeceğini bilmiyordu.

Barış zamanında parti çalışmalarından birbirini yakından tanıyan insanlar arasında genellikle olduğu gibi onlar da ilişkilerinde arkadaşça bir basitliği koruyarak askerî unvanlarındaki farklılığa önem vermiyorlardı. Karşılaştıklarında genellikle gevezelik ediyorlar, bir yandan da işlerden konuşuyorlardı.

Lenard, karmaşık bir meselenin özünü birkaç sözcükle açıklama yeteneğine sahipti ve Lenard'ın sözleri raporlarda bazen Berlin'in en yüksek çalışma odalarına kadar uzun bir yolculuk yapardı.

Lenard, Chalb'ın odasına girdi ve onu tanıyamadı. Tombul, hiç zayıflamamış bu yüze bakan Lenard, Chalb'ın sadece koyu renk zeki gözlerindeki ifadenin değiştiğini bir anda anlayamadı.

Duvarda Stalingrad bölgesinin haritası asılıydı ve irinli, acımasız kırmızı bir daire 6. Ordu'nun çevresini sarıyordu.

"Biz bir adadayız, Lenard," dedi Chalb, "ve adamız suyla değil, haddini bilmez heriflerin nefretiyle çevrili."

Rusya'nın soğuğundan, Rusların keçe çizmelerinden, hayvani yağından, önce insanın içini ısıtıp sonra donduran Rus votkasının hainliğinden söz ettiler.

Chalb, ön cephede subaylarla askerler arasındaki ilişkilerde ne gibi değişiklikler ortaya çıktığını sordu.

"Düşünecek olursak," dedi Lenard, "ben bir albayın düşünceleriyle bir askerin felsefesi arasında bir fark görmüyorum. Genellikle aynı şarkıyı söylüyorlar ve söyledikleri şarkıda iyimserlikten eser yok."

"Karargâhta da aynı şarkı, taburlarla hep bir ağızdan söylenip duruyor," dedi Chalb ve daha etkileyici olması için acele etmeden ekledi: "Koronun solisti ise bir korgeneral."

"Şarkıyı söylüyorlar ama eskisi gibi kaçanlar yok."

Chalb şöyle dedi:

"Bir sorum var, bu soru çok önemli bir problemle ilgili: Hitler, 6. Ordu'nun savunma yapmasında ısrar ediyor, Paulus, Weichs ve Zeitzler ise askerlerin ve subayların fiziksel varlıklarının kurtarılmasından yana çıkıyorlar, teslim olmayı öneriyorlar. Stalingrad'da kuşatılmış durumdaki orduların bu aşamada boyun eğmekten kurtulma olasılığı olup olmadığını en gizli biçimde araştırmam emredildi. Ruslar buna *volinka*, yani sürünceme diyorlar," dedi ve bu sözcüğü Rusça olarak düzgün ve açık bir şekilde telaffuz etti.

Lenard sorunun ciddiyetini anlamıştı, susuyordu.

"Bir ayrıntıdan başlamak istiyorum," dedi sonra ve Bach'ı anlatmaya koyuldu. "Bach'ın bölüğünde kararsız bir asker var. Bu asker, gençler için alay konusuydu, ama

şimdi, kuşatmadan bu yana ona yaklaşmaya başladılar, onu yokluyor, inceliyorlar... Bölüğü de, bölüğün komutanını da düşünmeye başladım. Başarı döneminde Bach, partinin politikasını bütün ruhuyla selamlıyordu. Ancak şimdi kafasının içinde başka bir şeyler olduğundan, bir şeyleri incelemeye başladığından kuşku duyuyorum. Bach'ın bölüğündeki askerler, daha yakın zaman önce onları güldüren, deliyle soytarı karışımı görünen bir tipe neden yaklaşıyorlar diye kendime de soruyorum. Bu tip, o uğursuz an geldiğinde ne yapacaktır? Askeri nereye çağıracaktır? Bölük komutanının başına ne gelecektir?"

Sonra şöyle devam etti:

"Bütün bu sorulara yanıt vermek zor. Ama bir soruyu yanıtlayabilirim: Askerler ayaklanmayacaklar."

Chalb şöyle dedi:

"Partinin akıllıca davrandığı şimdi çok açık bir şekilde görülüyor. Sadece mikrop kapmış parçaları değil, zor koşullarda çürüyebilecek sağlam parçaları da hiç duraksamadan halkın vücudundan kesip attık. Kentler, ordu, köyler, kilise, irade sahibi, muhalif insanlardan, düşman ideologlardan temizlendi. Boşboğazlıklar, ileri geri söylenen sözler ve imzasız mektuplar çok işe yarayacak. Ama düşman bizi Volga'da değil, Berlin'de kuşatmaya kalksa bile bir ayaklanma çıkmayacak! Bunun için hepimiz Hitler'e teşekkür edebiliriz. Bize böyle bir dönemde bu insanı gönderen Tanrı'ya şükretmemiz gerekir."

Chalb, tepesinde yuvarlanan bir şeyin boğuk, ağır aksak gürültüsüne kulak kabarttı. Bu derin bodrumda Alman topları mı patlıyor, yoksa Sovyet bombardıman uçakları mı saldırıyor ayırt etmek olanaksızdı.

Chalb, gürültünün azalmasını bekleyip, "Alışılmış subay tayınıyla yaşamanız inanılır bir şey değil," dedi. "Sizi listeye dahil ettim, bu listede en kıymetli parti arkadaşlarımız ve güvenlik elemanları bulunuyor. Sizin

için tümen karargâhına kuryeyle birlikte düzenli olarak paket gönderilecek."

"Teşekkür ederim," dedi Lenard, "ama böyle bir şey istemiyorum, diğerlerinin yediklerini yiyeceğim ben de."

Chalb kollarını iki yana açtı.

"Manstein nasıl?" diye sordu Lenard. "Ona yeni silahlar verildiği söyleniyor."

"Ben Manstein'a güvenmiyorum," dedi Chalb. "Bu konuda komutanın görüşünü paylaşıyorum."

Ve uzun yıllar boyunca ağzından çıkan her şey çok gizli sınıfına girdiğinden alışkanlıkla sesini alçaltıp şöyle dedi:

"Elimde bir liste var, bir çözülme olayının yaklaşması halinde uçaklara binecek partili arkadaşların ve güvenlik elemanlarının listesi. Bu listede siz de varsınız. Benim yokluğumda talimatları Albay Osten verecek."

Lenard'ın gözlerindeki soruyu fark etti ve şu açıklamayı yaptı:

"Benim belki Almanya'ya gitmem gerekecek. Ne kâğıt üzerinde ne de radyo şifresine güvenilemeyecek kadar gizli bir iş."

Chalb göz kırptı:

"Uçuştan önce de birkaç kadeh içki içeceğim, sevinçten değil ama korkudan. Sovyetler çok uçak düşürüyorlar."

Lenard şöyle dedi:

"Chalb yoldaş, uçakta yer istemiyorum ben. Sonuna kadar savaşmaya ikna ettiğim insanları terk edip gitmekten utanç duyarım."

Chalb hafifçe doğruldu. "Sizi düşüncenizden vazgeçirme hakkına sahip değilim," dedi.

Lenard, aşırı resmiyet havasını dağıtmak isteğiyle, "Eğer mümkünse benim karargâhtan alaya taşınmama yardımcı olun," dedi. "Elimde araba yok."

"Bunu yapamam!" dedi Chalb. "İlk kez bu konuda son derece güçsüzüm! Benzin o Schmidt itinin elinde. Bir gram bile alamıyorum. Anlıyor musunuz? İlk kez!"

Chalb'ın yüzünde kendisine ait olmayan, ama belki de tam kendisine ait olan ve görüşmenin ilk dakikalarında Lenard için onu tanınmaz kılan iyi yürekli, saf bir ifade belirdi.

35

Akşama doğru hava biraz ısınmış, kar yağmış ve savaşın isini ve kirini örtmüştü. Bach karanlıkta ön cephenin tahkimatını dolaşıyordu. Hafif beyazlık, patlamaların ışığında Noel zamanı gibi parlıyor, kar, işaret roketlerinden kâh pembeleşiyor, kâh parlak, tatlı bir yeşile bürünüyordu.

Taş dağlarının sırtları, mağaralar, buz tutmuş tuğla dalgaları ve insanların yemek yemek, ayakyoluna gitmek, havan mermisi ve mühimmat getirmek, yaralıları cephe gerisine taşımak, ölüleri gömmek zorunda oldukları yerlerde yeniden çizilen yüzlerce keçiyolu bu patlamaların ışığında şaşırtıcı ve olağanüstü görünüyordu. Öte yandan bunların hepsi son derece alışılmış, her günkü şeyler gibiydi.

Bach, üç katlı bir evin yıkıntıları içinde oturan Ruslarla silahlı çatışmanın olduğu yere doğru gitti, buradan bir armonika sesi ve düşmanın uzayıp giden şarkısının ezgileri geliyordu.

Duvardaki yarıktan Sovyet ileri cephesinin panaroması ortaya çıkıyor, fabrikanın atölyeleri, donmuş Volga görünüyordu.

Bach nöbetçiye seslendi, ama onun sözlerini duyamadı: Birden bir tahrip bombası patladı ve donmuş toprak evin duvarlarında trampet çalmaya başladı; motorunu durdurmuş, alçaktan uçan bir Rusfaner yüzlük bir bomba bırakmıştı.

"Topal Rus kargası," dedi nöbetçi ve karanlık kış göğünü gösterdi.

Bach, önceden bildiği taş çıkıntıya dirseğini dayayarak oturdu ve çevresine bakındı. Yüksek duvarın üzerinde titreyen hafif pembe bir gölge, Rusların sobayı yaktıklarını, soba borusunun kıpkırmızı olduğunu ve donuk bir şekilde ortalığı aydınlattığını gösteriyordu. Rus yer altı sığınağındaki askerler durmadan bir şeyler yiyor, gürültüyle sıcak kahvelerini yudumluyor gibiydiler.

Daha sağda, Rus siperlerinin Alman siperlerine yaklaştığı yerden madenî bir şeyin donmuş toprağa vurarak çıkardığı hafif, telaşsız sesler geliyordu.

Ruslar, toprağın içinden çıkmadan ağır ağır, ama hiç ara vermeden siperlerini Almanların tarafına doğru ilerletiyorlardı. Donmuş, taş kesmiş toprağın içindeki bu harekette anlaşılmaz, çok güçlü bir coşku vardı. Sanki toprak kendi kendine ileriye doğru hareket ediyordu.

Çavuş, Rus siperinden el bombası atıldığını rapor etmişti Bach'a gündüz. El bombası bölük fırınının bacasını kırmış ve siperin içine çeşit çeşit çerçöp dökülmüştü.

Kısa beyaz kürklü, yepyeni kalın şapkalı bir Rus, daha akşam olmadan siperden çıkmış ve küfretmeye başlamış, yumruğunu sallayarak tehditler savurmuştu.

Almanlar ateş etmiyorlardı, bu işin bizzat askerler tarafından organize edildiğini içgüdüleriyle anlamışlardı.

Rus şöyle bağırıyordu:

"Hey tavuklar, yumurtalar, Rus gulu guluları?"

O sırada siperden gri mavi bir Alman çıkmış ve subaylara ait yer altı sığınağından duyulmayacak şekilde,

'Hey Rus, kafaya ateş etme. Ananı görürsün yoksa. Şu ɔtomatik silahı al, şapkanı ver," diye seslenmişti.

Rus siperinden tek sözcükle yanıt vermişlerdi, üsteik de kısacık bir sözcükle. Sözcük Rusça olsa da Almanar anlamışlar ve sinirlenmişlerdi.

El bombası havada uçmuş, siperin üstünden aşıp irtibat hendeğinde patlamıştı. Ama bu artık hiç kimseyi lgilendirmiyordu.

Çavuş Eisenaug Bach'a bunu rapor etmiş, Bach da, 'Bırak bağırsınlar. Kimse düşman tarafına geçmemiş ya," demişti.

Ancak o zaman çavuş, Bach'ın üzerine nemli pancar kokuları yayarak Er Petenkoffer'in düşmanla bir şekilde mal değiş tokuşu organize ettiğini, torbasında kesmeşeker ve Rus asker ekmeği bulunduğunu rapor etti. Bir arkadaşından komisyon olarak tıraş bıçağı almış ve onun karşılığında bir parça hayvansal yağ ve iki kutu konserve sözü vermiş, komisyon olarak da kendisine yüz elli gram yağ verilmesi şartını koşmuştu.

"Basit bir şey," dedi Bach, "onu yanıma getirin."

Ama Petenkoffer'in günün ilk yarısında komutanlığın verdiği bir görevi yerine getirirken kahramanca öldüğü anlaşıldı.

"Öyleyse benden istediğiniz nedir?" dedi Bach. "Alman ve Rus halkları arasında zaten uzun zamandır ticaret vardı."

Ama Eisenaug şakadan anlayan biri değildi, 1940 Mayısı'nda Fransa'da onulmaz bir yara alarak bundan iki ay önce Polis Taburu'nda görev yaptığı Almanya'nın güneyinden kalkan bir uçakla Stalingrad'a gönderilmişti. Her zaman karnı aç, üşümüş, bitlerin ve korkunun yiyip bitirdiği bu adam gülmece anlayışından yoksundu.

Karanlığın içinde zor ayırt edilen evlerin oluşturduğu belli belirsiz taştan beyaz bir dantelin zar zor görün-

düğü yerde başlamıştı Bach Stalingrad'daki yaşamına. İri iri yıldızlar içindeki kapkara eylül gökyüzü, Volga'nın bulanık suyu, evlerin yangından sonra kızmış duvarları, daha ötede, Rusya'nın güneydoğusundaki bozkırlar, Asya çölünün sınırı.

Kentin batı varoşlarındaki evler karanlığa gömülmüş durumda, karla kaplı yıkıntılar fark ediliyor...

Hastanedeyken neden annesine o mektubu yazdı? Herhalde annesi mektubu Hubert'e göstermiştir! Neden Lenard'la konuştu?

Neden insanların bellekleri var, bazen ölmek, artık hiçbir şey anımsamamak istiyor. Kuşatmadan hemen önce yaşamın gerçeği uğruna delicesine sarhoş olması, uzun, zor yıllar boyunca yapmadığı şeyi yapması gerekirdi.

Çocukları ve kadınları öldürmüyor, hiç kimseyi tutuklamıyordu. Ama çevresinde fokur fokur kaynayan karanlıktan ruhunun saflığını ayıran zayıf engeli yıkıyordu. Kampların, gettoların kanı üzerine boşanıyor, onu kapıyor, alıp götürüyordu ve artık onunla karanlık arasında bir sınır kalmıyordu, karanlığın bir parçası oluyordu.

Bu olanlar neydi, bir saçmalık mı, bir fırsat mı yoksa ruhunun yasaları mı?

36

Bölüğün yer altı sığınağı sıcaktı. Bazıları oturuyor, bazıları ayaklarını alçak tavana dayamış yatıyorlardı, bazıları da kaputlarını başlarına çekmiş, çıplak, sarı tabanlarını ortaya çıkarmış uyuyorlardı.

Çok zayıf bir asker, gömleğini göğsünün üstüne çekerek ve dünyadaki bütün askerlerin gömleklerindeki ve

donlarındaki bitlere baktıkları dikkatli ve kötü bakışlarlarla bitleri kontrol ederken, "Eylülde kaldığımız küçük bodrumu anımsıyor musunuz?" dedi.

Sırtüstü yatan ikinci asker, "Ben size burada katıldım," dedi.

Birkaç kişi şu yanıtı verdi:

"Emin ol, iyiydi o bodrum... Güzel evlerdeki gibi karyolalar vardı..."

"Moskova civarında da insanlar umutsuzluğa düşüyorlardı. Ama görüldüğü gibi Volga'ya kadar geldik."

Süngüsüyle tahta kesen bir asker bu sırada birkaç odun atmak için sobanın kapağını açtı. Alevler askerin tıraşsız, büyük yüzünü aydınlattı ve bu tıraşsız yüz taş grisinden bakır kızılına döndü.

"İyi de, Moskova civarındaki çukurdan daha pis bir çukura düştüğümüze seviniyoruz," dedi.

Sırt çantalarının üst üste yığılı durduğu karanlık köşeden neşeli bir ses duyuldu:

"At eti! Daha iyi bir Noel düşünülemeyeceği anlaşıldı!"

Konuşma yiyeceklere gelince herkes canlandı. Pişmiş at etindeki ter kokusunun en iyi nasıl çıkartılabileceğini tartışmaya başladılar. Bir kısmı kaynayan et suyunun üzerindeki kara köpüğü almak gerektiğini söylüyordu. Diğerleri suyu hızlı kaynatmamayı tavsiye ediyorlar, üçüncü bir kısım ise gövdenin arka kısmından et kesmeyi ve donmuş eti soğuk suya koymayıp, hemen kaynamış suya atmayı öneriyordu.

"Keşifçiler iyi yaşıyorlar," dedi genç asker, "Ruslardan yiyecek ele geçiriyorlar ve bu yiyeceklerle bodrumlarda Rus kadınlarını besliyorlar, buradaki salağın biri de keşif erlerine neden hep genç ve güzeller geliyor diye hayret ediyordu."

"Artık ne maneviyat, ne de yiyecek düşünüyorum,"

dedi sobayı yakan asker. "Ölmeden önce çocuklarımı görebilseydim. Hiç olmazsa bir saatçik..."

"Subaylar düşünüyorlar ama! İnsanların yaşadığı bir bodrumda bir bölük komutanına rastlamıştım. Oranın insanı, aileden biriydi."

"Peki sen ne yapıyordun o bodrumda?"

"Çamaşırlarımı yıkamaya gitmiştim."

"Bir ara kampta bekçilik yapmıştım. Savaş tutsaklarının patates kabuklarını seçip ayırdıklarını, çürümüş lahana yaprakları yüzünden kavga ettiklerini çok görmüşümdür. Bunlar gerçekten insan değiller diye düşünürdüm. Ama anlaşılıyor ki biz de aynı şekilde birer domuzuz."

Kapı sert bir şekilde ardına kadar açıldı ve nemli, yuvarlak buhar kümeleriyle birlikte hem gür hem de çın çın öten bir ses duyuldu:

"Ayağa kalk! Hazır ol!"

Bu sözcük eskisi gibi, sakin ve telaşlanmadan işitildi.

Bu hazır ol, üzüntülere, ıstıraplara, sıkıntılara, kötü düşüncelere hazır ol'du. Hazır ol...

Dumanın içinde Bach'ın yüzü görünüp kayboldu, başka birine ait çizmelerin alışkın olunmayan gıcırtısı duyuldu ve sığınak sakinleri tümen komutanının açık mavi kaputunu, miyopluğu yüzünden kısılan gözlerini, güderi bir bezle tek gözlüğünü silen altın alyanslı yaşlı, beyaz elini gördüler.

Talim alanında hiç zorlanmadan alay komutanlarına da, sol kanattaki erlere de erişmeye alışkın bir ses, "Merhaba. Rahat," dedi.

Askerler düzensiz bir koro halinde karşılık verdiler.

General tahta bir sandığın üzerine oturdu. Sobanın sarı ışığı generalin göğsündeki siyah demir haçın üzerinden hızla geçti.

"Yaklaşan Noel'inizi kutlarım," dedi yaşlı adam.

Ona eşlik eden askerler sobanın yanına bir kutu ge-

tirdiler, kutunun içinden selofana sarılmış el büyüklüğünde yılbaşı çamları çıkarmaya başladılar. Çamların her biri altın yaldızlı iplerle, boncuklarla, nohut büyüklüğünde şekerlerle süslenmişti.

General, askerlerin selofan paketçikleri açmalarını gözlüyordu, teğmene işaret ederek yanına çağırdı, anlaşılmayan birkaç söz söyledi ve Bach yüksek sesle, "Tümgeneral, size bu Noel armağanını Almanya'dan getiren pilotun Stalingrad semalarında ölümcül şekilde yaralandığını söylememi emretti. Pilot Pitomnik'e inmeyi başarmış, ama kabinden cesedini çıkarmışlar," dedi.

37

İnsanlar bu cüce çamları ellerinde tutuyorlardı. Sıcak havada ısınan çamlar ince bir çiyle kaplanmış, ön cephenin kokusu olan ağır morg ve demirci atölyesi kokusunu bastıran çam kokusuyla doldurmuştu bodrumu.

Sanki sobanın yanında oturan yaşlı adamın ak saçlı başından Noel kokusu geliyordu.

Bach'ın hassas yüreği bu dakikanın hüznünü ve güzelliğini hissetti. Rus ağır topçusunun gücünü önemsemeyen, sert, kaba, açlıktan, bitlerden canı yanan, cephane kıtlığı çeken insanlar, hiçbir şey demeden her şeyi bir anda anlamışlardı, onlar için gerekli olan sargı bezi, ekmek, silah değil bu örümcek ağına sarılmış, hiçbir yararı olmayan, öksüzler yurdundan gelme oyuncaklardı.

Askerler, sandığın üstünde oturan yaşlı adamın çevresini sarmışlardı. Yazın Volga'ya ana motorize tümeni getiren adamdı bu. Yaşamı boyunca her yerde tam bir aktördü. Asker saflarının önünde ve komutanla konuş-

malarında aktör değildi sadece, evde karısıyla birlikteyken de, parkta gezerken de, geliniyle, torunuyla yan yanayken de aktördü. Gece tek başına yatağa yattığı, general pantolonu yanındaki koltukta durduğu sırada da aktördü. Elbette askerlerin karşısında da aktördü, askerlerin annelerini sorduğunda da, suratını astığında da, askerlerin aşk maceraları üzerine kaba şakalar yaptığında da, asker karavanasının içindeki yemekle ilgilendiğinde ve abartılı bir ciddiyetle çorbanın tadına baktığında da, henüz üstü örtülmemiş asker mezarlarının önünde başını eğdiğinde de, askere yeni alınan gençlerin karşısında abartılı bir şekilde samimi, babaca sözler söylediğinde de aktördü. Bu aktörlük dışardan gelmiş bir şey değildi, içtendi, düşüncelerinde, içinde erimişti. Kendisi aktörlüğünün farkında değildi, tuzlu sudaki tuzu filtrelemek nasıl olanaksızsa ondan aktörlüğü koparıp almak da o kadar akıl almaz bir şey olurdu. Aktörlük onunla birlikte bölük sığınağına girmişti, aktörlük onun kaputunun düğmelerini açmasında, sobanın önünde bir sandığın üzerine oturmasında, askerlere sakin, hüzünlü bakmasında, onları kutlamasındaydı. Yaşlı adam bir aktör gibi oynadığını hiçbir zaman hissetmemişti, birden oyun oynadığını anladı ve bu aktörce oyun ruhundan uzaklaştı, donmuş suyun içinde kristalleşmiş tuz gibi ayrıştı.

Onun yerine aç ve acı çeken insanlara karşı yaşlılara özgü bir acıma geldi. Âciz, zayıf ve yaşlı bir adam âciz ve talihsiz insanların arasında oturuyordu.

Askerlerden biri hafiften bir şarkı söylemeye başladı:

O, Tannenbaum, o, Tannenbaum,
wie grün sind deine Blätter...[1]

1. (Alm.) Ey çam ağacı, ey çam ağacı, / yaprakların nasıl da yeşil... (Ç.N.)

İki-üç ses daha katıldı. Çam yapraklarının kokusu insanın aklını başından alıyor ve bir çocuk şarkısının sözleri bakır nefesliler gibi gürlüyordu:

O, *Tannenbaum, o, Tannenbaum...*

Denizin dibinden, soğuk karanlığın içinden unutulmuş, bir kenara atılmış duygular yüzeye çıkıyor, uzun zamandır akla gelmemiş düşünceler serbest kalıyordu...

Bu duygular ve düşünceler ne bir sevinç ne de hafiflik veriyordu. Ama bunların gücü insanca bir güçtü, yani dünyadaki en büyük güçtü.

Büyük kalibreli Sovyet mermileri birbiri ardına ağır darbeler indiriyordu, İvan'ın canını sıkan bir şey vardı, galiba kuşatma altındaki askerlerin Noel'i kutlamakta olduklarını seziyordu. Tavandan dökülen tozları da, sığınağın içine sobanın bir kıvılcım bulutu üflemesine de kimse aldırış etmiyordu.

Çıkan madenî sesler toprağı dövüyordu ve toprak bağırıyordu, İvan sevgili Katyuşa'larıyla oynamaya başlamıştı. Hemen ardından ağır makineli tüfeklerin cayırtısı duyuldu.

Yaşlı adam, uzun yaşamaktan yorgun düşmüş insanların bildik pozunda başını eğmiş oturuyordu. Sahne ışıkları sönmüş ve yüzlerindeki makyaj silinmiş insanlar gri gün ışığına çıkmışlardı. Farklı olanlar şimdi aynıydı, Yıldırım Mekanize Birlikleri'nin komutanı, efsanevi general de, ufak bir çavuş da, devlet karşıtı kötü düşüncelere sahip olduğundan kuşku duyulan Er Schmidt de... Bach, Lenard'ın bu dakikaların büyüsüne kendini kaptırmayacağını düşündü; Lenard'da artık Alman olan, devletle ilgili olan şeyler insanca olana doğru bir değişiklik gösteremezdi.

Başını kapıya doğru çevirdi ve Lenard'ı gördü.

38

Yeni gelenlerin ürkek bir hayranlıkla baktıkları, bölüğün en iyi askeri Stumpfe değişmişti. Açık renk gözlü büyük yüzü zayıflamıştı. Üniforması ve kaputu Rusya'nın rüzgârına ve ayazına karşı bedenini örten buruşuk, eski bir giysiye dönüşmüştü. Artık zekice konuşmuyor, esprileri güldürmüyordu.

Çok uzun boylu, iriyarı biri olduğu ve çok yemeye gerek duyduğu için diğerlerine göre daha fazla açlık çekiyordu.

Sürekli aç kalmak onu sabahtan başlayarak ganimet aramak zorunda bırakıyordu; yıkıntıların arasını karıştırıyor, kazıyor, yiyecek dileniyor, küçücük kırıntıları bile silip süpürüyor, mutfağın çevresinde nöbet tutuyordu. Bach onun yüzünü dikkatli ve gergin görmeye alışmıştı. Stumpfe sürekli olarak yiyecek düşünüyor, sadece boş zamanlarda değil, çarpışmalar sırasında da yiyecek arıyordu.

Bach, bir evin bodrumuna usulca girerken bu aç askerin geniş sırtını ve omuzlarını gördü. Kuşatmadan önce bir zamanlar alayın mutfaklarının ve yiyecek depolarının olduğu boş yeri karıştırıyordu. Yerden lahana yaprakları çekip çıkarıyor, zamanında küçük olduğu için karavanaya girmemiş palamut tanesi büyüklüğünde, minnacık, donmuş patatesler bulmaya çalışıyordu.

Taş duvarın arkasından beli iple bağlı yırtık pırtık bir erkek paltosu ve çarpık çurpuk erkek ayakkabıları giymiş uzun boylu, yaşlı bir kadın çıktı. Askere doğru yürüyor, gözlerini yere dikmiş, kalın bir telden yaptığı çengelle karları karıştırıyordu.

Başlarını kaldırmadan, karın üzerinde karşılaşan gölgelerinden birbirlerini fark ettiler.

İriyarı Alman gözlerini uzun boylu kadına doğru kaldırdı ve kadının karşısında delik deşik, mika gibi sertleşmiş bir lahana yaprağını safça tutarak ağır ağır, dolayısıyla da resmî bir şekilde, "İyi günler, madam," dedi.

Yaşlı kadın alnına doğru kayan bez parçasını acele etmeden eliyle geri iterken iyilik ve zekâ dolu koyu renk gözleriyle şöyle bir baktı, kibirli bir tavırla ağır ağır yanıt verdi:

"İyi günler, pan."

İki yüce halkın temsilcilerinin en yüksek düzeydeki karşılaşmasıydı bu. Bach'tan başka hiç kimse bu karşılaşmayı görmedi, askerle yaşlı kadın ise bu karşılaşmayı ânında unuttular.

Hava biraz ısınmıştı ve kar toprağın, kırmızı tuğla kırıntılarının, mezar haçlarının omuzlarında, ölü tankların alınlarında, gömülmemiş ölülerin kulaklarının içinde iri parçalar halinde duruyordu.

Ilık karlı sis mavimsi gri görünüyordu. Kar hava boşluğunu doldurmuş, rüzgârı durdurmuş, atış seslerini söndürmüş, yeri ve göğü birleştirmiş, dalgalanan bulanık, yumuşak ve gri bir bütün halinde birbirine karıştırmıştı.

Bach'ın omuzlarında kar vardı ve sanki durgun Volga'nın, ölü kentin, at iskeletlerinin üzerine lapa lapa sessizlik yağıyordu; her yerde, sadece yeryüzünde değil, yıldızlarda da kar yağıyordu, bütün dünya karla doluydu. Her şey karın altında kayboluyordu, ölülerin bedenleri, silahlar, irinli bezler, tuğla kırıntıları, bükülmüş demir...

Kar değildi bu, zamanın ta kendisiydi, yumuşacık ve bembeyaz yatıyor, bir kentin kanlı savaş alanının üzerine yığılıyordu, şimdiki zaman geçmiş zaman oluyordu ve ağır ağır yağan karın yumuşak parıltısında gelecek diye bir şey yoktu.

39

Bach, bir bodrumun dar bir köşesinde basma perdenin arkasındaki yatakta yatıyordu. Omzunun üzerinde uyuyan bir kadının başı vardı. Kadının yüzü zayıflıktan hem bir çocuk yüzü gibi hem de çok solgun görünüyordu. Bach, onun zayıf boynuna ve kirli, gri gömleğinin içinden beyaz beyaz görünen göğsüne bakıyordu. Kadının karışmış saç örgüsünü onu uyandırmamak için sessizce, usulca alıp dudaklarına götürdü. Saçlar kokuyordu, canlı, esnek ve sıcacıktı, sanki içlerinden kan akıyordu.

Kadın gözlerini açtı.

Pratik bir kadındı, bazen tasasız, sevecen, açıkgöz, sabırlı, ihtiyatlı, bazen uysal, bazen öfkeli. Bazen aptal, ezik, hep somurtkan görünüyordu, bazen bir şarkı mırıldanıyordu ve Rusça sözcüklerin arasına *Carmen* ve *Faust* motifleri giriyordu.

Bach, kadının savaştan önce kim olduğuyla ilgilenmiyordu. Canı kadının yanına gelmek istediğinde geliyordu, onunla yatmak istemediği zamanlar kadını aklına getirmiyor, karnı aç mı, tok mu, bir Rus keskin nişancısı onu öldürdü mü diye merak etmiyordu. Bir gün rastlantıyla eline geçen bir galetayı cebinden çıkarmış ve ona vermişti. Kadın sevinmiş, sonra bu galetayı komşusu yaşlı kadına armağan etmişti. Bu, Bach'ı duygulandırmıştı ama kadının yanına giderken hemen hemen her defasında yanına yiyecek bir şey almayı unutuyordu.

Kadının, Avrupa'daki adlara benzemeyen garip bir adı vardı: Zina.

Zina, komşu yaşlı kadını görünüşe bakılırsa savaş öncesinden tanımıyordu. Dalkavuk tabiatlı, kötü yürekli, inanılmaz derecede ikiyüzlü, çılgınca bir yiyecek hırsına kapılmış sevimsiz bir büyükanneydi komşu kadın.

İşte bu yaşlı kadın şimdi de tahtadan yapılmış ilkel bir havaneliyle tahta bir havana metodik bir şekilde vuruyor, yanmış, gaza bulanmış kapkara buğday tanelerini dövüyordu.

Kuşatmadan sonra Alman askerler yerel sakinlerin bodrumlarına girmeye başlamışlardı. Eskiden askerler bu insanların farkında değillerdi, şimdi ise işlerin çoğu bodrumlarda görülüyordu: sabun kullanmadan külle çamaşır yıkamak, çöpten yiyecek bir şeyler yaratmak, çamaşır, çorap onarımı. Bodrumlardaki en önemli insanlar yaşlı kadınlardı. Ama askerler sadece yaşlı kadınlara gitmiyorlardı.

Bach, bodruma gidiş gelişlerinden hiç kimsenin haberi olmadığını sanıyordu. Fakat bir keresinde Zina'nın ellerini ellerinin içine almış yatağın üstünde otururken perdenin arkasından tanıdık gelen bir ses kendi öz dilinde, "Bu perdenin arkasına geçme, orada teğmenin fräulein'ı var," demişti.

Şimdi yan yana yatıyorlar ve konuşmuyorlardı. Tüm yaşamı, arkadaşları, kitapları, Maria'yla yaşadığı romantik aşk, çocukluğu, onu doğduğu kente, okuduğu okula ve üniversiteye bağlayan her şey, Rus savaşının gürültü patırtısı, bunların hepsi önemsizdi... Bunların hepsi yarı yarıya yanmış bir kapıdan yapılmış bu yatağa gelen yoldu... Bu kadını yitirebileceği için korkuya kapılmıştı, onu bulmuştu, ona gelmişti, Almanya'da, Avrupa'da olup biten her şey, onun bu kadınla buluşmasına hizmet ediyordu... Daha önceleri bunu anlamıyordu, kadını aklına getirmiyordu, kadın ona sırf aralarında ciddi hiçbir bağlantı olmadığı için sevimli görünüyordu. Dünyada bu kadından başka hiçbir şey yoktu, her şey kara gömülmüştü... bu harika yüz, birazcık yukarı kalkık burun delikleri, tuhaf gözler ve insanın aklını başından alan, yorgunlukla birleşmiş bu çocuksu, çaresiz ifade vardı. Kadın ekim ayında

onu hastanede bulmuştu, yürüyerek yanına gelmişti ve o, kadını görmek istememiş, yanına çıkmamıştı.

Kadın, onun sarhoş olmadığını görüyordu. Diz çökmüş, kadının ellerini öpüyor, ayaklarını öpmeye başlıyor, sonra başını yukarı kaldırıyor, alnını ve yanağını kadının dizlerine bastırıyor, hızlı hızlı, tutkuyla konuşuyordu, ama kadın onu anlamıyordu, kadının onu anlamadığını biliyordu, aslında ikisi de sadece Stalingrad'da askerlerin konuştukları o korkunç dili biliyorlardı.

Onu bu kadına getiren hareketin şimdi de ondan koparacağını onları sonsuza dek ayıracağını biliyordu. Dizlerinin üstünde durarak kadının bacaklarına sarılıyor, gözlerine bakıyordu. Kadın da onun hızlı hızlı söylediği sözleri dinliyor, anlamak, ne söylediğini, neler hissettiğini tahmin etmek istiyordu.

Kadın, hiçbir zaman böyle bir yüz ifadesine sahip bir Alman görmemişti, böylesine acı çeken, yalvaran, şefkatli, çılgın gözlerin sadece Ruslarda olabileceğini sanıyordu.

Kadına, burada, bu bodrumda ayaklarını öperken aşkı ilk kez başkalarının sözlerinden değil, yüreğinin kanıyla anladığını söylüyordu. Geçmişinden, annesinden, Almanya'dan, Maria'yla gelecekteki yaşamından daha değerliydi onun için... Ona âşık olmuştu. Devletler tarafından dikilen duvarlar, ırkçı öfke, ağır topçunun ateş dalgası hiçbir şey ifade etmiyor, aşkın karşısında güçsüz kalıyordu... Ölmeden önce ona bunu anlama fırsatı verdiği için yazgıya teşekkürlerini sunuyordu.

Kadın onun söylediği sözleri anlamıyordu, sadece *halt, komm, bring, schneller,* sözcüklerini biliyordu. Sadece "verirsin, *kaputt, brot, zucker,* defol, yıkıl" sözlerini duyuyordu.

Ancak kadın onun neler hissettiğini seziyor, heyecanını görüyordu. Alman subayının aç, hoppa sevgilisi, onun zayıflığını hoşgörülü bir sevecenlikle görüyordu.

Yazgının onları ayıracağının farkındaydı ve adamdan daha sakindi. Şimdi onun umutsuzluğunu gördüğünde bu adamla ilişkisinin, güç ve derinliğiyle kendisini hayrete düşüren bir şeye dönüşmekte olduğunu hissediyordu. Bunu adamın sesinde duyuyor, öpücüklerinde, gözlerinde hissediyordu.

Kadın dalgın dalgın Bach'ın saçlarını okşuyordu, ama bu belirsiz güç onu avucunun içine alacak, başını döndürecek, mahvedecek diye küçük, kurnaz kafasında bir korku belirdi. Yüreği ise çarpıyordu, çarpıyor ve onu uyaran, korkutan o kurnaz sese kulak vermek istemiyordu.

40

Yevgeniya Nikolayevna'nın yeni tanıdıkları olmuştu: hapishane kuyruklarından insanlar. "Sizde ne var ne yok, haberler nasıl?" diye soruyorlardı ona. Artık o da deneyimliydi ve sadece verilen tavsiyeleri dinlemekle kalmıyor kendisi de, "Merak etmeyin. Belki de hastanededir. Hastane daha iyi, herkes hücreden kurtulup hastaneye gitmek istiyor," diyordu.

Krımov'un iç hapishanede olduğunu öğrenmişti. Getirdiği paketleri kabul etmiyorlardı, ama umudunu yitirmiyordu. Kuznetskiy'de bir kez, iki kez paketlerin kabul edilmediği oluyordu, ama daha sonra bir anda, "Paketinizi verin," diye kendileri teklif ediyorlardı.

Krımov'un evine gitmişti. Komşu kadın ona iki ay kadar önce apartman yöneticisiyle birlikte iki askerin geldiğini, Krımov'un odasını açtıklarını, pek çok belge, kitap aldıklarını ve kapıyı mühürleyip gittiklerini anlatmıştı. Jenya ipleri kuyruk gibi sarkan mühürlere bakı-

yordu; yanında duran komşu kadın, "Yalnız Tanrı aşkına ben size hiçbir şey anlatmadım," diyordu ve Jenya'yı kapıya kadar uğurlarken cesaret bulup şöyle fısıldıyordu: "Ne kadar iyi bir insandı, savaşa gönüllü olarak gitmişti."

Jenya, Novikov'a Moskova'dan mektup yazmadı.

Ruhunda nasıl bir kargaşa vardı! Merhamet, aşk, pişmanlık, cephede kazanılan zaferin verdiği sevinç, Novikov için duyduğu kaygı, ona karşı duyduğu utanç, onu sonsuza dek yitirme korkusu, haksızlık etmiş olmanın verdiği üzüntü...

Daha yakın bir zamanda Kuybışev'de yaşıyor, Novikov'un yanına, cepheye gitmeye hazırlanıyordu ve onunla ilişkisi, alın yazısı gibi zorunlu, kaçınılmaz bir şey olarak görünüyordu. Jenya, Novikov'la ebediyen birlikte olmaktan, Krımov'la ebediyen ayrılmış olmaktan korkuya kapılıyordu. Novikov'daki her şey bir anda ona yabancı gelmişti. Novikov'un heyecanları, umutları, tanıdık çevresi Jenya için son derece yabancıydı. Novikov'un sofrasında bardaklara çay doldurmak, dostlarını ağırlamak, general ve albay eşleriyle sohbet etmek ona saçma geliyordu.

Çehov'un "Piskopos" ve *Öyle Bir Hikâye* öykülerine Novikov'un gösterdiği ilgisizlik aklına geldi. Bu öyküler, Dreiser ve Feuchtwanger'in romanlarından daha az hoşuna gitmişti Novikov'un. Ama şimdi, Novikov'dan ayrılmaya karar verdiğini, artık ona hiçbir zaman dönmeyeceğini anladığı bir sırada Jenya ona karşı bir şefkat hissediyor, Novikov'un onun söylediği her şeyi kabul ederken gösterdiği uysal aceleciliği sık sık anımsıyordu. Novikov'un elleri bir daha hiçbir zaman onun omuzlarına dokunmayacak, onun yüzünü bir daha hiç görmeyecek diye üzülüyordu Jenya.

Gücün, kaba sadeliğin insanlıkla, çekingenlikle bu derece olağandışı bir şekilde birleştiğini hiç görmemişti

Jenya. Onu Novikov'a böylesine çeken bir şey vardı, sert fanatizm Novikov'a ne kadar yabancıydı, onda son derece özel, mantıklı ve basit bir köylü iyi yürekliliği vardı. Burada Jenya'nın yakınlarıyla arasındaki ilişkilere karanlık ve kirli bir şeyin girdiği düşüncesi kaygı uyandırıyordu. Krımov'un ona söylediği sözler nereden biliniyordu?.. Onu Krımov'la birleştiren her şey o kadar ciddiydi ki, Krımov'la geçirdiği yaşamın üstüne bir çizgi çekemiyordu.

Krımov'un peşinden o da gidecek. Krımov varsın onu affetmesin, varsın Krımov'un sitemlerini hak etmiş olsun, ama Krımov için gerekli o, şimdi hapishanede hep onu düşünüyordur.

Novikov, ondan ayrılmaya katlanacak gücü kendinde bulur. Ancak Jenya manevi huzuru için kendisine neyin gerekli olduğunu anlayamıyordu. Novikov'un onu sevmekten vazgeçtiğini, yatıştığını ve affettiğini bilmek mi? Yoksa tam tersine hâlâ sevdiğini, teselli bulamadığını ve affetmediğini bilmek mi? Ya kendisi için hangisi daha iyiydi: Sonsuza dek ayrıldıklarını bilmek mi yoksa yüreğinin derinlerinde yine birlikte olacaklarına inanmak mı?

Yakınlarına ne kadar büyük acılar vermişti. Yoksa bütün bunları başkalarının iyiliği için değil de kendi kaprisleri yüzünden kendisi için mi yapmıştı? Entelektüel psikopat!

Akşam Ştrum, Lyudmila, Nadya masa başında otururlarken, Jenya birden kız kardeşine bakarak, "Biliyor musun, ben kimim?" diye sordu.

"Sen mi?" dedi Lyudmila şaşkınlıkla.

"Evet evet, ben," dedi Jenya ve, "ben küçük bir dişi köpeğim," diye açıkladı.

"Kancık mı yani?" dedi Nadya neşeyle.

"Aynen öyle," diye karşılık verdi Jenya.

Jenya'nın gülecek durumda olmadığını bildikleri halde bir anda hepsi de gülmeye başladılar.

"Biliyor musunuz," dedi Jenya, "Kuybışevli hayranım Limonov bana ilk aşk dışındaki aşkların tanımını yapmıştı. Bunun ruhsal vitamin eksikliği olduğunu söylüyordu. Diyelim ki, bir koca uzun zamandır karısıyla birlikte yaşıyor ve onda bir ruhsal açlık gelişiyor, tuz verilmeyen ineklerde ya da yıllarca sebze görmeyen kutup kâşifinde olduğu gibi. Kadın, azimli, hükmünü geçiren, güçlü biri ve koca içinden uysal, yumuşak, ürkek bir kadın özlemi çekmeye başlıyor."

"Aptalın biriymiş senin şu Limonov," dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Ya insana A, B, C, K gibi birkaç çeşit vitamin gerekirse?" diye sordu Nadya.

Daha sonra artık yatmaya hazırlandıkları sırada Viktor Pavloviç şöyle dedi:

"Jenevyeva, bizde Hamletvari ikilemleri, kuşkuları, kararsızlıkları yüzünden entelektüellerle alay etmek hoş karşılanır. Ben de gençliğimde bu özelliklerimden nefret ederdim. Şimdi ise farklı düşünüyorum: İnsanlar, büyük buluşları da, büyük kitapları da kararsız ve kuşkucu kişilere borçludurlar, bu kararsızların ve kuşkucuların yaptıkları, dümdüz düşünen insanların yaptıklarından daha az değildir. Onlar da gerektiğinde en az sağlam iradeli ve kararlı insanlar kadar ateşin üstüne, merminin altına yürürler."

"Teşekkür ederim, Vitenka, bunları şu dişi köpek meselesi için mi söylüyorsun?" dedi Yevgeniya Nikolayevna.

"Aynen öyle," diye doğruladı Viktor Pavloviç.

Jenya'nın hoşuna gidecek bir şey söylemek istiyordu.

"Tablonuza bir kez daha baktım, Jenyacığım," dedi. "Tabloda duygunun var olması hoşuma gidiyor, zaten siz de bilirsiniz, solcu ressamlarda sadece cesaret ve yenilikçilik vardır, Tanrı yoktur onlarda."

"Evet ya, duygular," dedi Lyudmila Nikolayevna, "ye-

şil erkekler, mavi köy evleri. Gerçeklikten tam bir sapma."

"Biliyorsun Milka," dedi Yevgeniya Nikolayevna kız kardeşine, "Matisse, 'Yeşil boyayı sürdüğüm zaman ot resmi yapacağım anlamına gelmez, maviyi elime aldığımda da gökyüzü resmi yapmaya hazırlanıyorum, demek değildir,' demiş. Renk, ressamın içsel durumunu ifade eder."

Her ne kadar Ştrum, Jenya'nın hoşuna gidecek bir şey söylemek istemişse de kendini tutamadı ve alaycı bir şekilde şöyle dedi:

"Ama Eckerman da şöyle yazmış: 'Eğer Goethe, Tanrı gibi bir dünya yaratsaydı, çimeni yeşil, göğü mavi yaratırdı.' Bu sözler bana pek çok şey söylüyor, aslında Tanrı'nın dünyayı yarattığı malzemeyle bir çeşit ilişkim var... Doğrusu, bu yüzden de ne çiçek, ne de boya olmadığını, sadece ve sadece atomlar ve atomların arasında bir boşluk olduğunu biliyorum."

Fakat bu tür konuşmalar ender oluyordu, daha çok savaştan, savcılıktan konuşuyorlardı...

Zor günlerdi. Jenya Kuybışev'e gitmeye hazırlanıyordu, izin süresi dolmak üzereydi.

Müdürüne nasıl bir açıklama yapacağı konusunda korkuları vardı. Aslında Moskova'ya izin almadan keyfi olarak gelmişti ve günlerdir hapishane eşiklerini aşındırıyor, savcılığa, İçişleri Halk Komiserliği'ne dilekçeler yazıyordu.

Hayatı boyunca devlet dairelerinden, dilekçe yazmaktan korkmuştu, pasaportunu değiştirmeden önce de uykuları kaçar, heyecanlanırdı. Ama son zamanlarda yazgı, onu sanki yalnızca dilekçe, pasaport, polis, savcılık, ihbarname ve beyanname işleriyle uğraşmak zorunda bırakıyordu.

Kız kardeşinin evinde ölü bir sakinlik vardı.

Viktor Pavloviç işe gitmiyor, saatlerce odasında oturuyordu. Lyudmila Nikolayevna özel mağazadan kızgın, altüst olmuş bir halde geliyor, tanıdıklarının eşlerinin onunla selamlaşmadıklarını anlatıyordu.

Yevgeniya Nikolayevna, Ştrum'un ne kadar sinirlendiğini görüyordu. Ştrum, telefon çaldığında irkiliyor, hızla almacı kapıyordu. Öğle yemeğinde ya da akşam yemeği sırasında sık sık konuşmayı kesiyor, sert bir ifadeyle, "Sessiz olun, bence kapı çalınıyor," diyordu. Antreye gidiyor, mahcup mahcup gülümseyerek geri geliyordu. Kız kardeşler bu sürekli ve gergin zil beklentisinin nedenini biliyorlardı, Ştrum tutuklanmaktan korkuyordu.

"İşte izlenme kuruntusu böyle böyle gelişiyor," dedi Lyudmila, "1937'de psikiyatri klinikleri bu tür insanlarla doluydu."

Ştrum'un sürekli endişe içinde olduğunu gören Yevgeniya Nikolayevna'ya en çok dokunan onun kendisine karşı davranışıydı. Ştrum bir keresinde şöyle demişti: "Unutmayın, Jenevyeva, benim evimde kalmanız ve bir tutukluya yardım etmeye çalışmanız konusunda insanların ne düşündükleri hiç umurumda değil. Anlıyor musunuz? Burası sizin eviniz!"

Yevgeniya Nikolayevna akşamları Nadya'yla konuşmayı seviyordu.

"Ne akıllı bir kız olmuşsun," dedi Yevgeniya Nikolayevna yeğenine, "küçük bir kız değil, eski siyasi mahkûmlar derneğinin üyesi gibisin."

"Eski değil, müstakbel mahkûmlar," dedi Ştrum. "Senin teğmenle siyaset konuşuyorsun herhalde."

"Ee, ne olmuş?" dedi Nadya.

"Öpüşseniz daha iyi yaparsınız," dedi Yevgeniya Nikolayevna.

"İşte ben de bunu söylemeye çalışıyorum," dedi Ştrum. "Hiç olmazsa daha tehlikesiz."

Nadya gerçekten de sivri konulardan söz açıyordu, kâh birden Buharin'i, kâh Lenin'in Troçki'ye değer verdiğinin ve yaşamının son aylarında Stalin'i görmek istemediğinin, Stalin'in halktan gizlediği bir vasiyetname yazdığının doğru olup olmadığını soruyordu.

Yevgeniya Nikolayevna, Nadya'yla yalnız kaldığında Teğmen Lomov hakkında soru sormuyordu. Ama Yevgeniya Nikolayevna, Nadya'nın politikayla, savaşla, Mandelştam ve Ahmatova'nın şiirleriyle, arkadaşlarıyla buluşmaları ve konuşmalarıyla ilgili söylediklerinden Lomov ve Nadya'nın ilişkileri konusunda Lyudmila'nın bildiklerinden daha fazlasını öğrenmişti.

Lomov, galiba zor karakterli, kabul edilmiş ve kurulmuş olan her şeyle alay eden sivri bir delikanlıydı. Galiba kendisi de şiir yazıyordu ve Nadya, Bedni Demyan'a, Twardowski'ye karşı alaycı ve küçümseyici tavrı, Şolohov ve Nikolayeviç Ostrovskiy'e karşı umursamazlığı ondan kapmıştı. Nadya omuzlarını yukarı kaldırarak, "Devrimciler ya aptal ya da namussuz insanlar, gelecekteki uyduruk bir mutluluk için koca bir neslin yaşamını feda etmek olanaksız bir şey..." derken galiba teğmenin sözlerini tekrarlıyordu.

Bir gün Nadya, Yevgeniya Nikolayevna'ya şöyle dedi:

"Biliyor musun teyzeciğim, eski kuşağın mutlaka bir şeylere, örneğin Krımov'un Lenin'e ve komünizme, babamın özgürlüğe, büyükannemin halka ve işçilere inanması gerekiyor, biz, yeni kuşaklara ise bunların hepsi saçma geliyor. Genel anlamda inanmak aptalca bir şey. İnanmadan yaşamak gerek."

"Teğmenin felsefesi mi bu?" diye sordu Yevgeniya Nikolayevna aniden.

Nadya'nın yanıtı onu şaşırttı.

"Üç hafta sonra cepheye gidecek. İşte sana felsefe: Bugün var, yarın yok."

Yevgeniya Nikolayevna, Nadya'yla konuşurken Stalingrad'ı anımsıyordu. İşte Vera da aynı böyle konuşurdu onunla, Vera da aynı böyle âşık olmuştu. Fakat Vera'nın basit ve açık olan duyguları, Nadya'nın kafasındaki karışıklıktan ne kadar farklıydı. Jenya'nın o zamanki yaşamı, bugünkü yaşamından ne kadar farklıydı. O zaman savaşla ilgili düşünceler bugünkü zafer günlerinden ne kadar farklıydı. Ancak savaş sürüyordu ve Nadya'nın söylediği, "Teğmen bugün var, yarın yok," sözleri değişmiyordu. Teğmen daha önce gitar çalıp şarkı mı söylemiş, komünizmin gelecekteki hükümdarlığına inanarak büyük inşaatlara gönüllü olarak mı gitmiş, İnnokentiy Annenskiy'in şiirlerini mi okumuş, gelecek kuşakların uyduruk mutluluğuna mı inanmamış, savaşın umurunda bile değildi.

Bir keresinde Nadya, Yevgeniya Nikolayevna'ya kampta yazılmış bir şarkının elyazısı kopyasını gösterdi. Şarkıda soğuk hapishane gemilerinden, okyanusun nasıl kükrediğinden, "mahkûmların geminin sallanmasından perişan olarak kan kardeşler gibi birbirlerinesarıldıklarından" ve Kolıma bölgesinin başkenti Magacan'ın sislerin içinden nasıl ortaya çıktığından söz ediliyordu.

Moskova'ya gelişlerinden sonraki ilk günlerde, Nadya bu tür konulardan söz açtığında Ştrum kızmış ve lafı ağzına tıkamıştı.

Ancak son günlerde Ştrum'da pek çok değişiklik olmuştu. Artık kendini tutamıyor ve Nadya'nın yanında dalkavukça yazılmış "yüce öğretmene, kültürfizikçilerin en iyi dostuna, bilge babaya, büyük dâhiye" diye başlayan mektupları okumaya katlanamadığını söylüyordu; bütün bunlara ek olarak hem alçakgönüllü, hem duyarlı, hem iyi yürekli, hem de merhametli biriydi o. Sanki toprağı süren de, metali döken de, kreşlerdeki çocuklara kaşıkla mama yediren de, makineli tüfekle ateş eden de Stalin'miş, işçilerin, Kızıl Ordu askerlerinin, üniversite

öğrencilerinin ve bilimadamlarının tek yaptıkları ise ona duacı olmakmış ve Stalin olmazsa koskoca bir halk âciz bir hayvan gibi yok olup gidermiş şeklinde bir izlenim yaratılıyordu.

Bir keresinde Ştrum, Stalin adının *Pravda*'da 86 kez geçtiğini görmüş, ertesi gün sadece başmakalede 18 kere Stalin adından söz edildiğini saymıştı.

Ştrum, yasadışı tutuklamalardan, özgürlüğün olmayışından, pek de bilgili olmayan, ama parti üyeliği kartına sahip bir müdürün kendini bilimadamlarına, yazarlara komuta etmekte, onlara not vermekte, akıl öğretmekte haklı görmesinden yakınıyordu.

Yeni bir duygu belirmişti içinde. Devlet öfkesinin yok edici gücü karşısında artan korku, giderek büyüyen yalnızlık, acizlik, zayıflık, ölüme mahkûm olma duygusu... Bütün bunlar onda zaman zaman bir tür umutsuzluk, tehlikeye karşı kaba bir umursamazlık, ihtiyatlı davranışları küçümseme duygusu yaratıyordu.

Ştrum, sabah Lyudmila'nın odasına koştu. Lyudmila, onun heyecanlı, sevinçli yüzünü görünce şaşırdı, bu ifade kocası için ne kadar alışılmadık bir ifadeydi.

"Lyuda, Jenya! Tekrar Ukrayna topraklarına giriyoruz, biraz önce radyoda söylediler!"

Yevgeniya Nikolayevna öğleden sonra Kuznetskiy Köprüsü'nden döndü ve Ştrum, onun yüzüne bakıp, Lyudmila'nın sabah ona sorduğu sorunun aynısını sordu:

"Ne oldu?"

"Paketi kabul ettiler, kabul ettiler!" diye yineliyordu Jenya.

İçinde Jenya'nın notunun da olduğu bu paketin Krımov için ne anlama geldiğini Lyudmila bile anlıyordu.

"Ölülerin dirilişi," dedi Lyudmila ve ekledi: "Onu hâlâ seviyor olmalısın, gözlerini hiç böyle gördüğümü anımsamıyorum."

"Biliyor musun, galiba ben aklımı kaçırdım," diye fısıldadı Yevgeniya Nikolayevna kız kardeşine, "hem Nikolay paketi alacağı için hem de o alçaklığı Novikov'un yapamayacağını bugün anladığım için mutluyum. Anlıyor musun?"

Lyudmila Nikolayevna kızdı ve şöyle dedi:

"Sen aklını kaçırmadın, kötüsün."

"Vitenka, canım, bize bir şeyler çalsana," diye rica etti Yevgeniya Nikolayevna.

Bu süre içinde Viktor Pavloviç bir kez bile piyanonun başına oturmamıştı. Ama artık bir bahane bulamadı, notaları getirdi, Jenya'ya gösterdi, "Bir itirazınız var mı?" diye sordu. Müzikten hoşlanmayan Lyudmila ve Nadya mutfağa gittiler, Ştrum ise çalmaya başladı. Jenya dinliyordu. Ştrum uzun uzun çalıyor, bitirdikten sonra hiçbir şey söylemeden Jenya'ya bakıyor, sonra yeni bir şey çalmaya koyuluyordu. Jenya'ya bazen Viktor Pavloviç hıçkırıyormuş gibi geliyordu, Jenya onun yüzünü görmüyordu. Kapı hızla açıldı.

"Radyoyu açın, bir emir var!" diye bağırdı Nadya.

Müzik yerini o anda, "... kenti ve önemli bir demiryolu kavşağını hücum ederek ele geçirdiler..." diyen spiker Levitan'ın gürleyen, madenî sesine bıraktı. Sonra çarpışmalarda üstün başarı gösteren generallerin ve orduların adları sayıldı. Ad sayma işi, Ordu komutanı Tümgeneral Tolbuhin'den başladı; ve Levitan'ın sevinç dolu sesi, "Ve Albay Novikov'un komutası altındaki Tank Kolordusu," dedi.

Jenya hafifçe bir ah çekti, sonra spikerin güçlü ve ölçülü sesi, "Vatanımızın özgürlüğü ve bağımsızlığı uğrunda ölen kahramanlara şan olsun," dediğinde hüngür hüngür ağlamaya başladı.

41

Jenya gitmiş, Ştrumların evi son derece hüzünlü bir ev olmuştu.

Viktor Pavloviç saatlerce çalışma masasının başında oturuyor, birkaç gün boyunca evden dışarı çıkmıyordu. Bir korku ortaya çıkmıştı onda, sokakta hiç hoşlanmadığı, kendisine karşı düşmanca davranan insanlara rastlayacakmış, onların sert bakışlarını görecekmiş gibi geliyordu.

Telefon tümden susmuştu, iki-üç günde bir çalarsa Lyudmila Nikolayevna, "Nadya'yadır," diyordu ve gerçekten de Nadya'yı istiyorlardı telefona. Ştrum, başına gelenlerin ağırlığını yavaş yavaş anlamaya başlıyordu. İlk günler evde, sessiz sakin, sevgili kitaplarının arasında oturmanın, düşman ve asık yüzleri görmemenin verdiği rahatlığı hissediyordu.

Ama kısa bir süre sonra evin sessizliği onu sıkmaya başladı, bu sessizlik sadece sıkıntı değil, kaygı da yaratıyordu. Laboratuvarda neler oluyordu? Çalışma nasıl gidiyordu? Markov ne yapıyordu? Laboratuvarda gerekli olduğu bir sırada evde olma düşüncesi büyük bir huzursuzluk yaratıyordu. Ama tam tersi bir düşünce, laboratuvardaki çalışmaların onsuz da yürüdüğü düşüncesi de aynı şekilde dayanılmaz bir şeydi.

Lyudmila Nikolayevna, sokakta göç döneminden arkadaşı olan ve Akademi kadrosunda çalışan Stoynikova'yla karşılaşmıştı. Stoynikova, başından sonuna dek stenografi ile kayda geçirdiği Bilim Kurulu'nun toplantısını Lyudmila Nikolayevna'ya ayrıntılı olarak anlatmıştı.

En önemlisi, Sokolov konuşmamıştı! Şişakov ona, "Pyotr Lavrentyeviç, sizi dinlemek isteriz. Uzun yıllar Ştrum'la birlikte çalıştınız," dediği halde Sokolov konuşmamış, gece kalbinde bir sıkıntı olduğunu, konuşmakta

zorlanacağını söylemişti. Tuhaf, ama bu haber Ştrum'u sevindirmemişti.

Markov laboratuvardan söz etmiş, diğerlerinden daha ölçülü, politik suçlamalar yapmadan, esas itibarıyla Ştrum'un karakterinin kötülüğü üzerinde durmuş, hatta yeteneğinden de söz etmişti.

"Konuşmasa olmazdı, parti üyesi ya, mecbur bırakmışlardır," dedi Ştrum. "Onu suçlayamam."

Ancak konuşmaların çoğu korkunçtu. Kovçenko, Ştrum'dan sanki bir dolandırıcı, bir düzenbaz gibi söz etmişti. "Ştrum buraya gelmek lütfunda bulunmadı, iyice gemi azıya aldı, onunla başka bir dille konuşalım, galiba bunu istiyor," demişti Kovçenko.

Ştrum'un çalışmasını Lebedev'in çalışmasıyla kıyaslayan kır saçlı Prasolov da şöyle demişti: "Belli bazı insanlar Ştrum'un kuşkulu teorilerinin çevresinde pis bir gürültü kopardılar."

Fizik doktoru Gureviç çok kötü bir konuşma yapmış, Ştrum'un çalışmasına hak ettiğinden fazla değer vererek büyük bir hata yaptığını itiraf etmiş, Viktor Pavloviç'in ulusal hoşgörüsüzlüğünü ima etmiş, politikadan anlamayan birinin bilimden de anlamamasının kaçınılmaz bir şey olduğunu söylemişti.

Sveçin, Ştrum'u "saygıdeğer" diye adlandırmış ve Viktor Pavloviç tarafından söylenmiş olan "Amerikan, Alman, Sovyet fiziği yoktur, fizik tektir," sözlerini tekrarlamıştı.

"Evet, böyle bir şey söylemiştim," dedi Ştrum. "Ama özel bir sohbette söylenmiş bir şeyi toplantıda tekrarlamak en temizinden ihbardır."

Artık enstitüyle bir bağlantısı olmadığı, hem de hiç kimse onu zorlamadığı halde Pimenov'un toplantıda konuşma yapması Ştrum'u şaşırtmıştı. Pimenov, Ştrum'un çalışmasına aşırı bir önem verdiği ve kusurlarını görme-

diği için pişmanlığını ifade etmişti. Bu, son derece şaşırtıcı bir durumdu. Pimenov, Ştrum'un çalışmasının onda bir dua etme duygusu uyandırdığını, gerçekleştirilmesine yardım etmekten mutlu olduğunu kim bilir kaç kez söylemişti.

Şişakov kısa konuşmuştu. Enstitü Parti Komitesi Sekreteri Ramskov, bir karar taslağı önermişti. Sert bir karardı ve yönetimin sağlam bilimadamları grubundan çürümeye yüz tutmuş parçaları kesmesini istiyordu. Kararda Ştrum'un üstün bilimsel yararlıklarından tek söz edilmemesi de son derece incitici bir şeydi.

"Yine de Sokolov kesinlikle dürüst davranmış. Marya İvanovna neden ortadan kayboldu, Sokolov bu kadar çok mu korkuyor yoksa?" dedi Lyudmila Nikolayevna.

Ştrum hiçbir şey söylemedi.

Garip! Ama Hıristiyanlıktaki her şeyi bağışlama özelliği hiç de ona özgü bir şey olmadığı halde hiç kimseye kızmıyordu. Şişakov'a da, Pimenov'a da kızmıyordu. Sveçin'e, Gureviç'e, Kovçenko'ya karşı öfke duymuyordu. Bir tek kişi onda büyük bir öfke uyandırmıştı. Bu öyle ağır, öyle boğucu bir öfkeydi ki, bunu düşünür düşünmez Ştrum'u sıcak basıyor, soluğu daralıyordu. Ştrum'a karşı yapılan her türlü acımasız ve haksız şey Sokolov'dan kaynaklanıyordu sanki. Pyotr Lavrentyeviç, Marya İvanovna'nın Ştrumlara gitmesini nasıl yasaklayabilirdi! Bu ne büyük bir korkaklıktı, ne kadar acımasız, alçakça bir şey vardı bunda!

Ancak öfkesinin sadece Sokolov'un Ştrum'a karşı suçlu olduğu düşüncesinden değil, aynı zamanda kendisinin Sokolov'a karşı işlediği suçu içten içe hissetmesinden beslendiğini anlayamıyordu.

Lyudmila Nikolayevna artık sık sık maddi işlerden söz etmeye başlamıştı.

Oturdukları dairenin genişliği, apartman yönetimi

için gerekli olan maaş ilmühaberi, yiyecek karneleri, yeni yiyecek mağazasına yazılma, yeni üç aylık süre için limit defteri, süresi dolmuş pasaport ve pasaport değiştirirken işyerinden alınmış ilmühaber verme gerekliliği. Bunların hepsi gece gündüz Lyudmila Nikolayevna'yı kaygılandırıyordu. Geçinecek parayı nereden bulacaklardı?

Eskiden Ştrum bütün bunları hafife alarak, "Evde teorik sorunlar üzerinde çalışacağım, bir ev laboratuvarı kuracağım," diye espri yapardı.

Ama artık komik gelmiyordu. Bilimler Akademisi yedek üyesi olarak aldığı para daire masraflarının ödenmesine, yazlığa, belediye giderlerine zar zor yeterdi. Yalnızlık yiyip bitiriyordu onu.

Ama yaşamak zorundaydı!

Bir yüksekokulda öğretmenlik işi şimdiden yasaklanmış gibi görünüyordu. Politik yönden lekeli birinin gençlikle işi olamazdı.

Nereye gidebilirdi?

Bilim alanındaki önemli konumu, küçük bir işe girmesine engel olurdu. Herhangi bir personel memurunun ağzı açık kalır ve bir bilim doktorunu teknik editörlük ya da teknik okulda fizik öğretmenliği işine almayı reddederdi.

Kaybettiği işle, düşecekleri yoksullukla, bağımlı durumda olmakla, hakarete uğramakla ilgili düşünceler dayanılmaz bir hal alınca, "Hiç olmazsa bir an önce hapse atsalar," diye düşünüyordu.

Ama o zaman da Lyudmila ve Nadya geride kalacaklardı. Onlar da yaşamak zorundaydılar.

Yazlıktaki çilekleri satarlardı artık! Ama yazlığı da alırlar, mayısta kira süresini uzatma işlemlerini yapmak gerekiyor. Yazlık Akademi'nin değil, bakanlığın malı. Oysa o, özensiz davranıp kira ödemeyi ihmal etmişti, geçmiş borçlarını bir kerede ödemeyi ve ilk altı ay için

avans yatırmayı düşünüyordu. Bir ay önce önemsiz görünen paralar şimdi korkutuyordu.

Parayı nereden bulacaktı? Nadya'nın paltoya gereksinimi vardı. Borç mu alacaktı? Ama geri ödeme umudu yokken borç almak da olanaksızdı.

Eşya satsalar? Ama savaş zamanı porselenleri, piyanoyu kim alır? Hem yazık olur, Lyudmila, porselen koleksiyonunu seviyor, hatta şimdi Tolya'nın ölümünden sonra arada bir koleksiyonunu hayranlıkla seyrediyor.

Sık sık Askerî Komiserliğe gitmek, Akademi zırhından çıkıp, Kızıl Ordu askeri olarak cepheye gitmek için dilekçe vermek geliyordu aklına.

Bunu düşündüğü zaman içi rahatlıyordu.

Ama sonra yine kaygı ve acı veren düşünceler geliyordu aklına. Lyudmila ve Nadya nasıl yaşayacaklardı? Öğretmenlik yaparak mı? Bir odayı kiraya vererek mi? Apartman yönetimi ve polis hemen işe karışırdı. Gece baskınları, cezalar, tutanaklar.

Apartman yöneticileri, bölge polis müfettişleri, Bölge Konut Dairesi müfettişleri, personel şubelerinin sekreterleri insan olarak bir anda ne kadar güçlü ne kadar tehditkâr ne kadar kurnaz olurlar.

Hiçbir dayanağı kalmamış bir adam, yiyecek karnesi veren bürodaki bir kızda çok büyük, yılmaz bir güç görür

Korku, çaresizlik, güvensizlik duygusu gün boyunca Viktor Pavloviç'in yakasını bırakmıyordu. Ama bu duygu değişmeden hep aynı kalmıyordu. Günün çeşitli zamanlarının kendine özgü korkuları, kendine özgü sıkıntıları vardı. Sabah erken, sıcacık yataktan kalktıktan sonra, dışarda soğuk, donuk bir alacakaranlık varken üzerine çullanan o çok büyük güç karşısında genellikle çocukça bir çaresizlik hissediyor, yorganın altına girmek, büzülmek, gözlerini yummak, öylece kımıldamadan kalmak istiyordu.

Günün ilk yarısında işini özlüyordu, şiddetle enstitüye gitmek istiyordu. Bu saatlerde kendisini hiç kimse için gerekli olmayan akılsız, yeteneksiz biri olarak görüyordu.

Sanki öfkeye kapılmış olan devlet onun yalnızca özgürlüğünü, huzurunu değil, aklını, yeteneğini, kendine güvenini de elinden alabilir, onu renksiz, kafasız, bezgin bir insan haline getirebilirdi.

Öğle yemeğinden önce canlanıyor, neşesi yerine geliyordu. Yemekten hemen sonra üzerine anlaşılmaz, bıktırıcı bir sıkıntı çöküyordu.

Alacakaranlıklar koyulaşmaya başlıyordu ve büyük bir korku gelip çatıyordu. Viktor Pavloviç, ormanda karanlığa kalmış bir taş devri insanı gibi karanlıktan korkuyordu artık. Korku artıyor, yoğunlaşıyordu... Ştrum anımsıyor, düşünüyordu. Pencerenin ardındaki karanlığın içinden acımasız, kaçınılmaz ölüm bakıyordu... İşte şimdi sokaktan bir arabanın sesi duyulacak, kapı çalınacak, odada çizmeler gıcırdamaya başlayacaktı. Kaçacak yer yoktu. Ve birden öfke dolu, neşeli bir umursamazlık çıkıyordu ortaya!

Ştrum, Lyudmila'ya, "Çar zamanında yönetimi eleştiren soyluların durumu daha iyiydi," dedi. "Gözden düştüklerinde bir faytona bindirip başkentten Penza'daki yurtluğuna gönderiveriyorlardı! Orada av, köyün keyifli yaşamı, komşular, bahçe, anılarını yazmak falan... Size gelince Voltaire'ci beyler, bunu bir deneyin bakalım, iki haftalık tazminat ve mühürlü bir zarfın içinde kapıcı bile olamayacağınız bir referans mektubu alırsınız."

"Vitya," dedi Lyudmila Nikolayevna, "geçiniriz! Ben dikiş dikerim, evde çalışırım, eşarp boyarım. Laborant olarak çalışırım. Sana bakarım."

Ştrum, onun elini öpüyordu ve Lyudmila Nikolayevna, kocasının yüzünde neden suçlu, korkmuş bir ifa-

de olduğunu, gözlerinin yakınır gibi, yalvarır gibi baktığını anlayamıyordu.

Viktor Pavloviç odada dolaşıyor ve alçak sesle eski bir romans söylüyordu:

... oysa o unutulmuş, tek başına yatıyor...

Nadya, Ştrum'un gönüllü olarak cepheye gitmek istediğini öğrenince şöyle dedi:

"Bizde bir kız var, Tanya Kogan, babası gönüllü olarak gitmiş. Eski Yunan uzmanıymış kendisi ve Penza'daki bir alaya düşmüş. Orada ona tuvalet temizletmişler, yerleri süpürtmüşler. Bir keresinde de bölük komutanı uğramış, o da gözleri iyi görmediği için çöpleri, komutanın üzerine doğru süpürmüş, komutan kulağına öyle bir yumruk atmış ki, adamcağızın kulak zarı patlamış."

"Ne olmuş yani," dedi Ştrum, "ben bölük komutanının üstüne çöp süpürmem."

Ştrum, Nadya'yla artık bir yetişkin gibi konuşuyordu. Sanki daha önce hiçbir zaman kızına şimdiki kadar iyi davranmamıştı. Nadya'nın son zamanlarda okuldan çıkıp hemen eve dönmesi onu duygulandırıyordu, babasını meraklandırmak istemediğini düşünüyordu. Nadya'nın babasıyla konuşurken alaycı gözlerinde yeni, ciddi ve şefkatli bir ifade vardı.

Bir akşam Viktor Pavloviç üstünü giyindi ve enstitü tarafına doğru yürüdü, laboratuvarının pencerelerine bir göz atmak istiyordu: Laboratuvarda ışık yanıyor muydu, ikinci vardiya çalışıyor muydu, acaba Markov cihazın montajını bitirmiş miydi? Ama enstitüye kadar gidemedi, tanıdığı insanlarla karşılaşmaktan korktu, bir ara sokağa saptı, eve geri döndü. Ara sokak boş ve karanlıktı. Ve birden Ştrum'u bir mutluluk kapladı. Kar, geceleyin gökyüzü, taptaze, buz gibi hava, adımlarının çıkardığı

ses, dalları kararmış ağaçlar, tek katlı ahşap bir evin penceresindeki karartma perdesinin arasından sızan daracık bir ışık şeridi... Bunların hepsi çok güzeldi. Gece havasını içine çekiyor, sessiz ara sokakta yürüyordu ve hiç kimse ona bakmıyordu. Sağdı, özgürdü. Daha başka ne gerekirdi, daha başka neyi hayal edecekti? Viktor Pavloviç, eve yaklaştı, mutluluk duygusu da kaçıp gitti.

Ştrum ilk günler Marya İvanovna'nın ortaya çıkmasını gergin bir şekilde bekliyordu. Günler geçiyordu, ama Marya İvanovna kapıyı çalmıyordu. Her şeyini elinden almışlardı, işini, onurunu, huzurunu, kendine güvenini. Son sığınağı olan aşkını da mı almışlardı yoksa?

Bazen umutsuzluğa düşüyor, başını ellerinin arasına alıyor, Marya İvanovna'yı görmeden yaşayamayacakmış gibi geliyordu. Bazen, "Ee, ne olmuş, ne olmuş yani?" diye mırıldanıyordu. Bazen kendi kendine, "Artık kimin için gerekliyim?" diyordu.

Umutsuzluğunun derinlerinde ise bir ışık lekesi vardı: Kendisinin ve Marya İvanovna'nın korudukları ruh temizliği. Onlar acı çekiyorlardı, ama başkalarını üzmüyorlardı. Ancak felsefi olsun, uzlaşmacı ya da kin dolu olsun bütün düşüncelerinin ruhunda olan bitenlere bir yanıt vermediğinin farkındaydı. Marya İvanovna'ya gücenmesi de, kendi kendiyle alay etmesi de, kaçınılmaz duruma kederle boyun eğmesi de, Lyudmila Nikolayevna'ya karşı bir görevi olduğu ve vicdanını rahatlatma düşünceleri de sadece ve sadece umutsuzluğunu yenme aracıydı. Marya İvanovna'nın gözlerini, sesini anımsadığında dayanılmaz bir üzüntüye kapılıyordu. Yoksa bir daha onu göremeyecek miydi?

Ayrılığın kaçınılmaz olduğu düşüncesi ve kaybetme duygusu iyice katlanılmaz hale geldiğinde Viktor Pavloviç, kendi kendinden utanarak Lyudmila Nikolayevna'ya şöyle dedi:

"Biliyor musun, Madyarov konusunda üzülüyorum, işleri yolunda mı, herhangi bir haber var mı acaba? Marya İvanovna'ya bir telefon edip sorsan hiç olmazsa, ha?"

Belki de en şaşırtıcı şey, çalışmaya devam etmesiydi. Çalışıyordu, ama can sıkıntısı, huzursuzluk, üzüntü de devam ediyordu.

Çalışmak sıkıntıyla ve korkuyla mücadele etmesine yardımcı olmuyor, onun için manevi bir ilaç görevi yapmıyordu. Çalışmayı ağır düşüncelerinden, umutsuzluktan kurtulma çaresi olarak görmüyordu, çalışmak ilaçtan öte bir şeydi.

Çalışıyordu, çünkü çalışmadan duramıyordu.

42

Lyudmila Nikolayevna, kocasına apartman yöneticisiyle karşılaştığını ve yöneticinin Ştrum'un apartman yönetimine uğramasını rica ettiğini söyledi.

Neyle ilgili olduğunu tahmin etmeye çalışıyorlardı. Konut alanının fazla olması mı? Pasaport yenilenmesi mi? Savaş Komiserliği'nin yoklaması mı? Yoksa biri, Jenya'nın izinsiz olarak Ştrumlarda kaldığına ilişkin bir dilekçe mi vermişti?

"Sormak gerek," dedi Ştrum. "Sorarsak kafa patlatmayız."

"Tabii, sormak gerek," diye onayladı Lyudmila Nikolayevna, "ama ben şaşıp kaldım, yönetici, kocanız sabah uğrasın, nasıl olsa artık işe gitmiyor," dedi.

"Aman Tanrım, her şeyi biliyorlar artık."

"Evet, kapıcılar, asansörcüler, komşuların gündelikçileri, yani herkes izliyor zaten. Şaşılacak ne var?"

"Evet evet. Anımsıyor musun, savaştan önce elinde kırmızı parti delege cüzdanıyla genç bir adam ortaya çıkmıştı da komşulara kimin gelip gittiğini kendisine haber vermeni önermişti sana?"

"Anımsamaz olur muyum," dedi Lyudmila Nikolayevna, "kapıda, 'Sizin bilinçli biri olduğunuzu sanıyordum,' der demez nasıl bağırmıştım."

Lyudmila Nikolayevna, Ştrum'a bu hikâyeyi defalarca anlatmıştı ve Ştrum, karısını dinlerken hikâyeyi kısa kestirmek için genellikle araya laf sokardı, ama şimdi karısına bütün ayrıntıları soruyor, onu sıkboğaz etmiyordu.

"Bunun pazarda iki masa örtüsü satmamla bir ilgisi olmasın sakın?" dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Sanmıyorum, o zaman neden beni çağırsınlar, seni çağırırlardı."

"Yoksa senden imza falan mı almak istiyorlar?" dedi Lyudmila Nikolayevna kararsız bir şekilde.

Ştrum'un düşünceleri aşırı derecede karamsardı. Sürekli olarak Şişakov'la ve Kovçenko'yla yaptığı konuşmalar aklına geliyordu, demediğini bırakmamıştı. Üniversite öğrencisiyken yaptığı tartışmalar aklına geliyordu, etmediği gevezelik kalmamıştı. Dmitriy'le tartışırdı, Krımov'la tartışırdı, doğrusu Krımov'la bazen anlaştıkları da olurdu. Ama hayatında hiçbir zaman, bir an bile partinin ve Sovyet iktidarının düşmanı olmamıştı. Birden bir zamanlar, bir yerde söylediği sert bir söz aklına geliyor ve bütün vücudu buz kesiyordu. Krımov ise katı bir komünist, bir fanatikti, bundan kuşku yoktu, ama işte tutuklanmıştı. Bir de şu Madyarov ve Karimov'la yaptıkları kahrolası toplantılar vardı.

Ne tuhaftı!

Genellikle akşama doğru, hava kararırken tutuklanacağı düşüncesi canını yakmaya başlıyor, içindeki korku giderek genişliyor, büyüyor, ağırlaşıyordu. Ama ölüm

tamamen kaçınılmaz göründüğünde birden neşeleniyor, rahatlıyordu! Aman canı cehenneme!

Araştırması konusunda haksızlık edildiğini düşünürken aklını kaçıracak gibi oluyordu. Ancak yeteneksizin ve aptalın biri olduğu, yaptığı çalışmanın gerçek dünyayla renksiz, kaba saba bir alaydan ibaret olduğu düşüncesi düşünce olmaktan çıkıp bir duygu halini aldığı zaman neşesi yerine geliyordu.

Hatalarını itiraf etmeyi artık düşünmüyordu bile, zavallının, cahilin biriydi, pişmanlığını dile getirmesi hiçbir şeyi değiştirmezdi. Kimseye lazım değildi. Pişmanlığını ifade etse de etmese de öfkelenmiş olan devletin karşısında aynı şekilde bir hiçti.

Bu arada Lyudmila da değişmişti. Artık telefonda apartman yöneticisine, "Bana hemen çilingiri gönderin," demiyor, merdivenlerde, "Çöp bacasının yanına bu kabukları yine kim atmış?" diye iz sürmüyordu. Tuhaf giyiniyordu. Bir bakıyorsunuz, bitkisel yağ almaya dağıtım noktasına giderken hiç gerek yokken pahalı kürkünü giyiyor, bir bakıyorsunuz eski gri eşarbını bağlıyor ve savaştan önce asansörcü kadına vermek istediği paltosunu giyiyordu.

Ştrum, Lyudmila'ya bakıyor ve on-on beş yıl sonra nasıl görüneceklerini düşünüyordu.

"Anımsıyor musun, Çehov'un 'Piskopos' öyküsünde anne ineğini otlatır ve kadınlara oğlunun bir zamanlar piskopos olduğunu anlatır, ama ona inanan pek azdır."

"Okuyalı çok uzun zaman oldu, küçük bir kızken okumuştum, anımsamıyorum," dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Öyleyse tekrar oku," dedi Ştrum kızarak.

Çehov'a karşı ilgisizliği yüzünden Lyudmila Nikolayevna'ya her zaman kızar, onun pek çok Çehov öyküsünü okumadığından kuşkulanırdı.

Ama tuhaftı, çok tuhaf! Giderek daha çaresiz ve zayıf hale gelen, tam anlamıyla bir ruhsal düzensizlik durumuna düşen, apartman yöneticisinin, kart bürosundan kızların, pasaport memurlarının, personel servisindekilerin, laborantların, bilimadamlarının, arkadaşlarının, hatta akrabalarının, hatta belki de Çepıjin'in, hatta ve hatta karısının gözünde giderek önemsizeşen Ştrum, Maşa için giderek daha yakın, daha değerl biri oluyordu. Görüşmüyorlardı, ama o bunu biliyor, hissediyordu. Yediği her yeni darbede, uğradığı her yen hakarette, "Beni görüyor musun, Maşa?" diye soruyordu içinden.

Karısıyla yan yana oturuyor, konuşuyor, karısıdan gizli düşünceler aklından geçiyordu.

Telefon çalmaya başladı. Artık telefon sesi onlarda felaket habercisi olan gece telgraflarının uyandırdığı şaşkınlığı uyandırıyordu.

"Ah, biliyorum, kooperatifteki iş için arayacaklarına söz vermişlerdi," dedi Lyudmila Nikolayevna.

Almacı kaldırdı, kaşları yukarı kalktı ve, "Hemergeliyor," dedi.

"Seni istiyorlar," dedi kocasına.

Ştrum bakışlarıyla "Kim?" diye sordu.

Lyudmila Nikolayevna eliyle almacın mikrofonunu kapatıp, "Tanımadığım bir ses," dedi.

Ştrum almacı aldı.

"Rica ederim, bekliyorum," dedi ve Lyudmila'nın soru soran gözlerine bakarak sehpanın üzerinde kalem arayıp buldu, bir kâğıt parçasına birkaç eğri harf yazdı.

Lyudmila Nikolayevna ne yaptığının farkında olmaksızın ağır ağır haç çıkardı, sonra Viktor Pavloviç'i de haç işaretiyle kutsadı. Susuyorlardı.

"... Sovyetler Birliği radyo istasyonları bildiriyor."

Ve işte 3 Temmuz 1941'de halka, orduya, tüm dün-

yaya, "Yoldaşlarım, kardeşlerim, dostlarım..." diye seslenen o sese inanılmaz derecede benzeyen bir ses, telefon alıcını elinde tutan bir tek kişiye, "İyi günler Ştrum yoldaş," diyordu.

Bu saniyelerde düşüncelerin, düşünce kırıntılarının, duygu kırıntılarının karmaşası içinde zafer, zayıflık, küstah bir aldatmaca karşısında duyulan korku, sayfalar dolusu elyazısı, anket formu, Lubyanka Meydanı'ndaki bina tek bir parça halinde birleşmişti...

Çok açık bir şekilde yazgısının belli olduğu duygusu uyandı ve sevimli, dokunaklı, güzel bir şeyi yitirme üzüntüsü bu duyguyla birbirine karıştı.

"İyi günler İosif Vissarionoviç," dedi Ştrum ve telefonda bu inanılmaz sözleri söyleyenin kendisi olduğuna şaşıp kaldı. "İyi günler, İosif Vissarionoviç."

Konuşma iki ya da üç dakika sürdü.

"Bana öyle geliyor ki ilginç bir alanda çalışıyorsunuz," dedi Stalin.

Bu gırtlaktan gelen, daha çok sesli harfleri vurgulayan, yavaş ses, Ştrum'un radyoda dinlediği sese benzeyecek şekilde çıkarılıyormuş gibiydi. Ştrum arada bir evinde alaya alarak bu sesi işte böyle taklit ederdi. Stalin'i kongrelerde dinleyen ya da Stalin'in yanına çağrılan kişiler onu bu şekilde anlatırlardı.

Yoksa biri dalga mı geçiyordu?

"Yaptığım çalışmaya güveniyorum," dedi Ştrum.

Stalin bir an sustu, galiba Ştrum'un sözlerini düşünüyordu.

"Savaş nedeniyle yabancı yayın eksikliği hissediyor musunuz, istediğiniz cihazı bulabiliyor musunuz?" diye sordu Stalin.

Ştrum, kendisini de şaşırtan bir içtenlikle, "Çok teşekkür ederim, İosif Vissarionoviç, çalışma koşulları son derece normal ve güzel," dedi.

Lyudmila Nikolayevna, sanki Stalin onu görüyormuş gibi konuşmayı ayakta dinliyordu.

Ştrum ona eliyle "Otursana," diye işaret etti. Stalin ise Ştrum'un sözlerini düşünerek yine susmuştu, sonra, "Hoşça kalın Ştrum yoldaş, çalışmalarınızda başarılar dilerim," dedi.

"Hoşça kalın Stalin yoldaş."

Ştrum, almacı yerine koydu.

Aynen birkaç dakika önce Lyudmila Nikolayevna'nın Tişinskiy Pazarı'nda sattığı masa örtülerinden söz ettikleri sırada olduğu gibi karşı karşıya oturuyorlardı.

"Çalışmalarınızda başarılar dilerim," dedi Ştrum birden güçlü bir Gürcü aksanıyla.

Büfenin, piyanonun, sandalyelerin bu sabitliği içinde, masanın üzerinde iki kirli tabağın durmasında, aynı apartman yöneticisi hakkında konuştukları sıradaki gibi insanın aklını başından alan inanılmaz bir şey vardı. Aslında her şey değişmiş, altüst olmuştu, önlerinde bambaşka bir gelecek duruyordu.

"Ne dedi sana?"

"Özel bir şey demedi, yabancı yayınların eksikliği çalışmama engel oluyor mu diye sordu," dedi Ştrum, sakin ve umursamaz görünmeye çalışarak.

İçini kaplayan mutluluk duygusu yüzünden bir an utandı.

"Lyuda, Lyuda," dedi, "düşünsene, itiraf etmedim, kimsenin önünde eğilmedim, ona mektup yazmadım. O kendisi aradı!"

İnanılmaz bir şey olmuştu! Olanlar çok önemliydi. Çırpınıp duran, geceleri uyku tutmayan, anket doldururken eli ayağı kesilen, Bilim Kurulu'nda kendi hakkında konuşulduğunu düşünürken başını ellerinin arasına alan, işlediği günahları anımsayan, içinden itirafta bulunan ve af dileyen, tutuklanmayı bekleyen, yoksul düşe-

ceğini düşünen, Pasaport Dairesi Kart Bürosu'ndaki kızlarla konuşacağını düşününce eli ayağı titreyen Viktor Pavloviç değildi sanki!

"Tanrım, aman Tanrım," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Tolya hiçbir zaman öğrenemeyecek."

Tolya'nın odasına gitti ve kapıyı açtı.

Ştrum telefon almacını kaldırdı, tekrar yerine koydu.

"Biri işletiyor olmasın?" dedi Ştrum ve pencereye yaklaştı.

Pencereden boş sokak görünüyordu, kalın ceket giymiş bir kadın geçti.

Tekrar telefonun yanına geldi, parmağını bükerek almaca vurdu.

"Sesim nasıldı?" diye sordu.

"Çok yavaş konuşuyordun. Biliyor musun, neden bir anda ayağa kalktığımı ben de anlamadım."

"Stalin!"

"Gerçekten biri işletiyor olmasın?"

"Ne diyorsun, kim cesaret edebilir buna? Böyle bir şaka için sağlam on yıl verirler."

Topu topu bir saat önce odada dolaşıyor ve Golenişçev-Kutuzov'un romansını söylüyordu:

... oysa o unutulmuş, tek başına yatıyor...

Stalin'in telefonları! Yılda ya da iki yılda bir kez Stalin film yönetmeni Dovçenko'ya telefon etmiş, yazar Ehrenburg'u telefonla aramış diye bir söylenti dolaşırdı Moskova'da.

Onun, yani Stalin'in filanca ödülü verin, bilmem kime apartman dairesi verin, filanca adına bilim enstitüsü kurun gibi bir emir vermesine gerek yoktu! Bu konularda konuşmak için büyük biriydi! Bütün bunları yardımcıları yapıyorlardı, onun ne istediğini gözlerinin ifadesinden,

sesinin tonundan anlıyorlardı. Bir adama iyi dileklerle gülümsemesi, o adamın yazgısının değişmesi, karanlıktan, meçhul olmaktan çıkıp, şan, şeref, güç yağmuruna tutulması için yeterliydi. Onlarca güçlü insan da bu talihlinin önünde başlarını eğerlerdi. İşte Stalin aslında ona gülümsemiş, telefonda konuşurken espri yapmıştı.

İnsanlar bu konuşmaların ayrıntılarını aktarırladı, Stalin'in söylediği her bir söz onları hayrete düşürürdü. Söylenen söz ne kadar normal, sıradan bir şey olursa o kadar çok şaşkınlık yaratırdı, Stalin sanki herkesin kullandığı sözleri söyleyemezdi.

Ünlü bir yontucuya telefon ettiğini ve, "İyi günler, yaşlı ayyaş," diye takıldığını söylüyorlardı.

Başka ünlü ve çok iyi bir insana tutuklu bir arkadaşını sormuştu ve beriki şaşırıp anlaşılmaz bir yanıt verince, Stalin, "Dostlarınızı iyi koruyamıyorsunuz," demişti.

Onun bir gençlik gazetesinin yazı işleri bürosuna telefon ettiğini ve yazı işleri müdür yardımcısının şöyle yanıt verdiğini anlatıyorlardı:

"Buyurun ben Bubekin."

Stalin sormuş:

"Kimmiş bu Bubekin?"

"Bilmeniz gerekir," diye yanıtlamış Bubekin ve telefonu şak diye kapatmış.

Stalin Bubekin'i tekrar aramış ve şöyle demiş:

"Yoldaş Bubekin, ben Stalin, lütfen açıklar mısınız, siz kimsiniz?"

Bubekin'in bu olaydan sonra iki hafta hastanede yattığını, sinir tedavisi gördüğünü anlatıyorlardı.

Onun tek bir sözü binlerce, on binlerce insanı yok edebilirdi. Mareşal, halk komiseri, partinin Merkez Komitesi üyesi, bölge komitesi sekreteri, daha dün ordulara, cephelere komuta eden, bölgelere, cumhuriyetlere, çok büyük fabrikalara hükmeden insanlar, bugün Sta-

lin'in tek bir sözü üzerine bir hiçe, kampın bir toz tanesine dönüşebilir, kamp mutfağının kapısında taslarını tıngırdatarak bekleşebilirlerdi.

Bir gece Stalin ve Beria'nın yakın zaman önce Lubyanka'dan salıverilen yaşlı bir Gürcü Bolşevik'in evine gittiklerini ve sabaha dek oturduklarını anlatıyorlardı. Daire sakinleri gece vakti tuvalete gitmeye çekinmişler, sabah da işe gitmemişler. Konuklara kapıyı dairenin en kıdemlisi olan bir ebenin açtığını, kadının kapıya sırtında gecelik ve kucağında yassı burunlu bir köpekle, gece vakti yabancıların kapıyı gereğinden fazla çalmalarına çok sinirlenerek çıktığını anlatıyorlardı. Sonradan kadın şöyle anlatıyormuş: "Kapıyı açtım ve portreyi gördüm, portre üzerime doğru gelmeye başladı." Stalin'in koridora çıktığını, telefonun yanında asılı duran ve daire sakinlerinin, kimin ne kadar para ödeyeceğini bilebilmek için konuşma sayılarını yazdıkları listeyi uzun uzun incelediğini söylüyorlardı.

Bütün bu hikâyeler, sözcüklerin ve durumların sıradanlığı nedeniyle insanları şaşırtıyor ve güldürüyordu, bunlar aynı zamanda inanılmaz şeylerdi, Stalin komünal bir dairenin koridorunda dolaşıyordu!

Onun tek bir sözü üzerine koca koca inşaatlar yapılıyor, ağaç kesiciler kafile kafile taygaya gidiyor, yüz binlerce insan kanal açıyor, kentler kuruyor, kutup gecelerinin hüküm sürdüğü, ebedi olarak donmuş diyarlarda yol açıyorlardı. O, yüce bir devleti kendinde ifade ediyordu! Stalin Anayasası'nın güneşi... Stalin'in partisi... Stalin'in beş yıllık planları... Stalin yapıları... Stalin stratejisi... Stalin havacılığı... Yüce bir devlet kendini onda, onun karakterinde, onun alışkanlıklarında ifade ediyordu.

Viktor Pavloviç sürekli tekrarlıyordu:

"Çalışmalarınızda başarılar diliyorum... çok ilginç bir alanda çalışıyorsunuz..."

Şimdi anlaşılmıştı, Stalin yurtdışında nükleer olaylar üzerinde çalışan fizikçilerin neyle ilgilendiklerini biliyordu.

Ştrum, bu sorunların çevresinde tuhaf bir gerginliğin doğduğunu hissediyor, İngiliz ve Amerikalı fizikçilerin makalelerinde, düşüncenin mantıklı gelişmesini bozan üstü kapalı sözlerde bu gerginliği fark ediyordu. Çalışmalarını sık sık yayımlatan araştırmacıların adlarının fizik dergilerinin sayfalarından çıktığını, ağır çekirdeğin parçalanması üzerinde çalışan insanların sanki eriyip yok olduklarını, hiç kimsenin onların çalışmalarına atıfta bulunmadığını görüyordu. Konu uranyum çekirdeğinin parçalanması sorununa yaklaşır yaklaşmaz gerginliğin, suskunluğun arttığını hissediyordu.

Çepıjin, Sokolov, Markov bu konu üzerine kaç kez konuşmuşlardı. Daha geçenlerde Çepıjin, nötronların ağır çekirdek üzerindeki etkisiyle ilgili uygulama perspektiflerini görmeyen yakın görüşlü insanlardan söz ediyordu. Çepıjin kendisi de bu alanda çalışmak istemiyordu...

Asker çizmelerinin sesleriyle, savaş ateşiyle, dumanıyla, tank paletlerinin gıcırtısıyla dolu havada sessiz, yeni bir gerilim ortaya çıkmıştı ve bu dünyadaki en güçlü el, telefon almacını kaldırmış, bir teorik fizikçi onun, "Size çalışmalarınızda başarılar dilerim," diyen yavaş sesini duymuştu.

Savaşla yanmış toprağa, ak saçlı kafalara ve çocuk kafalarına yeni, belli belirsiz, sessiz, hafif bir gölge düşüyordu. İnsanlar bu gölgeyi hissetmiyorlar, bilmiyorlardı, gelmesi kesin olan bir gücün doğduğunu fark etmiyorlardı.

Yirmi-otuz fizikçinin çalışma masalarından, beta, alfa, ksi, gamma, sigma harfleriyle dolu kâğıtlardan, kitap dolaplarından ve laboratuvar odalarından şeytani bir kozmik güce, yani devlet gücünün gelecekte elinde tuta-

cağı hükümdarlık asasına kadar uzun bir yol uzanıyordu.

Yol açılmıştı ve sağır dilsiz gölge gitgide koyulaşarak Moskova ve New York'u kaplamaya hazır bir karanlığa dönüşüyordu.

Ştrum, sonsuza dek evdeki masasının çekmecesine tıkılmış gibi görünen araştırmasının zaferine sevinemiyordu o gün. Araştırması hapishaneden çıkıp laboratuvara gidecek, profesörlerin derslerine ve raporlarına girecekti. Bilimsel gerçeğin mutlu bir zafer kazandığını, kendi zaferini düşünmüyordu, artık bilimi tekrar harekete geçirebilecek, öğrencileri olabilecek, dergilerin ve ders kitaplarının sayfalarında yer alabilecek, kafasındaki düşüncenin hesap makinesinin ve fotoemülsiyonun ortaya koyacağı gerçekle buluşup buluşmayacağı konusunda heyecana kapılabilecekti.

Bambaşka bir heyecana daha kapılmıştı, kendisini taciz eden, üzen insanlara karşı bir zafer kazanmış olması. Aslında geçenlerde onlara karşı içinde bir hınç olmadığını düşünmüştü. Bugün de onlardan öç almak, kötülük etmek istemiyordu, ama bu insanların yaptıkları bütün kötü, ahlaksızca, acımasız, korkakça şeyleri anımsadığı zaman hem ruhen, hem zihnen mutlu oluyordu. Onlar kendisine karşı ne kadar kaba, ne kadar alçakça davrandılarsa şimdi bunları anımsamak o kadar zevkli oluyordu. Nadya okuldan dönmüştü, Lyudmila Nikolayevna, "Nadya, Stalin babana telefon etti!" diye seslendi.

Paltosunu sırtından yarı yarıya çıkarmış, atkısını yerde sürür bir halde odaya koşan kızının heyecanını gören Ştrum, bugün ve yarın bu olayı öğrendiklerinde pek çok insanı saracak şaşkınlığı daha da açık bir şekilde hissetti.

Sofraya oturdular, Ştrum birden kaşığı bıraktı:

"Canım hiç yemek istemiyor," dedi.

"Senden nefret edenler ve seni üzenler için tam bir yüz karası durum," dedi Lyudmila Nikolayevna. "Ensti-

tüde de Akademi'de de şimdi neler olacağını gözümde canlandırabiliyorum."

"Evet evet evet," dedi Ştrum.

"Özel mağazadaki hanımefendiler de sana tekrar selam vermeye ve gülümsemeye başlayacaklar anneciğim," dedi Nadya.

"Evet evet," dedi Lyudmila Nikolayevna ve gülümsedi.

Ştrum dalkavuklardan her zaman nefret ederdi, ama şimdi Aleksey Alekseyeviç Şişakov'un yılışık gülümsemesini düşünmek onu sevindiriyordu.

Ne kadar garip ve anlaşılmaz! Hissettiği sevinç ve zafer duygusuna sürekli olarak yerin derinlerinden gelen bir keder, şu saatlerde kendisinden uzaklaşmış gibi gelen değerli ve kutsal bir şey için acıma duygusu karışıyordu. Sanki birine karşı bir suç işlemişti, ama kime karşı ne suç işlediğini bilemiyordu.

En sevdiği çorbayı, patatesli karabuğday çorbasını içmiyor, bir ilkbahar akşamı Kiev'de dolaştığı ve çiçek açmış kestanelerin arasından yıldızların göründüğü bir anda gözlerinden akan çocuksu yaşlar aklına geliyordu. Dünya o zaman harika, gelecek muazzam, büyülü bir ışıkla ve iyilikle dolu görünmüştü. Yazgısının belli olduğu bugün de sanki büyülü bilime karşı hissettiği saf, çocukça, neredeyse dinsel sevgiye, birkaç hafta önce içindeki o çok büyük korkuyu yenip kendisine yalan söylemediği sırada hissettiği duyguya veda ediyordu.

Bunu söyleyebileceği bir tek kişi vardı, ama o da Viktor Pavloviç'in yanında değildi.

Tuhaftı. İçinde açgözlü, sabırsız bir duygu vardı, enstitüde, üniversite amfilerinde, partinin Merkez Komitesi'nde, Akademi'de, apartman yönetiminde, yazlığın bulunduğu köyün yönetiminde, kürsülerde, bilim derneklerinde herkesin bir an önce bu olayı öğrenmesini

istiyordu. Bu haberi Sokolov'un öğrenip öğrenmemesi Ştrum'un umurunda değildi. Aklıyla değil, ama kalbinin karanlığı içinde bu haberi Marya İvanovna'nın öğrenmesini de istemiyordu. Acı çektiği ve mutsuz olduğu günlerin aşkları açısından daha iyi olacağını seziyordu. Ona öyle geliyordu.

Karısına ve kızına her ikisinin de daha savaş öncesinden bildikleri bir olayı anlattı. Stalin bir gece metroda görülmüş, hafif çakırkeyfmiş, genç bir kadının yanına oturmuş ve, "Sizin için ne yapabilirim?" diye sormuş. Kadın, "Kremlin'i görmeyi çok isterim," demiş. Stalin yanıt vermeden önce biraz düşünmüş ve şöyle demiş: "Sizin için herhalde bunu yapabilirim."

"Görüyor musun baba, bugün o kadar büyüksün ki, annem sözünü kesmeden bu hikâyeyi anlatmana izin verdi, yüz on birinci kez dinle ki," dedi Nadya.

Yüz on birinci kez, kadının saflığına bir kere daha güldüler.

"Vitya, bunu kutlamak için bir içki içmek ister misin?" diye sordu Lyudmila Nikolayevna.

Nadya'nın doğum gününü bekleyen şekerleme kutusunu getirdi.

"Buyurun," dedi Lyudmila Nikolayevna, "yalnız Nadya şekerlemelere aç kurt gibi saldırma öyle."

"Baba, baksana," dedi Nadya, "metrodaki bu kadına neden gülüyoruz biz? Stalin'e neden Mitya dayımı ve Nikolay Grigoryeviç'i sormadın?"

"Ne diyorsun sen, böyle bir şey düşünülebilir mi!" dedi Ştrum.

"Bence düşünülebilir. Büyükannem hemen söylerdi, söyleyeceğinden eminim."

"Olabilir," dedi Ştrum, "olabilir."

"Bu kadar saçmalık yeter," dedi Lyudmila Nikolayevna.

"Bunlar iyi saçmalıklar ama, senin kardeşinin yazgısından söz ediyoruz," dedi Nadya.

"Vitya," dedi Lyudmila Nikolayevna, "Şişakov'a telefon etmen gerekir."

"Bu olayın önemini yeterince anlamadın galiba. Hiç kimseye telefon etmeme gerek yok."

"Şişakov'a telefon et," dedi Lyudmila Nikolayevna ısrarla.

"Stalin 'Başarılar dilerim,' diyecek, sen de tutup Şişakov'a telefon edeceksin demek."

Bugün Ştrum'da tuhaf, yeni bir duygu ortaya çıkmıştı. Stalin'in tanrılaştırılmasına öfkeleniyordu sürekli olarak. Gazeteler ilk sütundan son sütunlarına dek onun adıyla doluydu. Portreler, büstler, heykeller, oratoryolar, poemalar, marşlar... Ona baba diyorlardı, dâhi diyorlardı...

Stalin adının Lenin'i gölgede bırakması, Lenin'in zekâsının sivil yapısının karşısına Stalin'in askerî dehasının konulması Ştrum'u kızdırıyordu. Aleksey Tolstoy'un oyunlarından birinde Lenin, Stalin'in piposunu yakmak için emre amade bir şekilde kibrit çakıyordu. Bir ressam, Stalin'i Smolnıy'ın merdivenlerini çıkarken, Lenin'i ise onun peşi sıra telaşla, Çin horozu gibi koşarken resmediyordu. Bir tabloda Lenin ve Stalin halkın arasında resmedilmişlerse sadece yaşlılar, kadınlar ve çocuklar Lenin'e sevgiyle bakıyorlar, Stalin'den yana ise silahlı dev adamlar, işçiler, makineli tüfek şeritleri sarınmış denizciler başlarını uzatıyorlardı. Tarihçiler, Sovyet ülkesinin yaşamındaki acı anları anlatırken, konuyu, Kronştadt ayaklanması sırasında da, Tsarıtsin savunmasında da, Polonya saldırısı sırasında da Lenin sanki sürekli olarak Stalin'in tavsiyelerini alıyormuş gibi ortaya koyuyorlardı. Parti tarihçileri, Stalin'in katıldığı Bakü grevine ve bir zamanlar Stalin'in yazı işleri müdürlüğünü yaptığı *Brdzola* gazetesine Rusya'daki tüm devrim hareketine ver-

diklerinden daha fazla yer veriyorlardı.

"*Brdzola, Brdzola,*" diye öfkeyle yineliyordu Viktor Pavloviç. "Jelyabov vardı, Plehanov, Kropotkin vardı, Dekabristler vardı, şimdi ise sadece *Brdzola, Brdzola*..."

Rusya bin yıldır sınırsız bir mutlakiyet ülkesi, çarların ve gözdelerinin ülkesiydi. Ancak bin yıl boyunca Rusya tarihinde Stalin'inkine benzer bir güç olmamıştı.

İşte bugün artık Ştrum kızmıyor, korkmuyordu. Stalin'in gücü ne kadar büyükse, marşlar ve timballer kulakları ne kadar sağır ederse, canlı bir idolün ayaklarından tüten tütsü bulutu ne kadar kalınlaşırsa Ştrum'un mutlu heyecanı da o kadar artıyordu.

Hava kararmaya başlamıştı ama korkudan eser yoktu.

Stalin onunla konuşmuştu! Stalin ona, "Çalışmalarınızda başarılar dilerim," demişti.

Hava karardığında sokağa çıktı.

Bu karanlık akşam vakti çaresizlik içinde olduğunu, ölüme mahkûm olduğunu hissetmiyordu. Sakindi. Biliyordu, orada, emirlerin yazıldığı yerde artık her şeyi biliyorlardı. Krımov'u, Dmitriy'i, Abarçuk'u, Madyarov'u, Çetverikov'u düşünmek garipti. Onların yazgısı Ştrum'un yazgısı olmamıştı. Onları üzüntüyle ve bir yabancı gibi düşünüyordu. Ştrum kazandığı zafere seviniyordu, manevi gücü, aklı zafer kazanmıştı. Bugünkü mutluluğunun neden annesini sanki yanında gibi hissettiği o mahkemeyi andıran önyargılı görüşme günü yaşadıklarına benzemediği meselesi onu endişelendirmiyordu. Artık Madyarov tutuklanmış mı, Krımov onunla ilgili itirafta bulunmuş mu umurunda değildi. Yaşamında ilk kez, kışkırtıcı esprilerinden ve dikkatsiz konuşmalarından korkmuyordu.

Akşam geç vakit Lyudmila ve Nadya yattıklarında telefon çaldı.

"Merhaba," dedi hafif bir ses ve Ştrum'u gündüz

hissettiği heyecandan sanki daha da büyük bir heyecan kapladı.

"Merhaba," dedi Ştrum.

"Sesinizi duymadan duramıyorum. Bana bir şeyler söyleyin."

"Maşa, Maşenka," dedi Ştrum ve sustu.

"Viktor, sevgilim," dedi Marya İvanovna, "Pyotr Lavrentyeviç'e yalan söyleyemedim. Sizi sevdiğimi söyledim ona. Sizi bir daha hiç görmeyeceğime dair yemin ettim ona."

Sabah Lyudmila Nikolayevna kocasının odasına girdi, saçlarını okşadı, alnından öptü.

"Gece uykumun arasında telefonda biriyle konuştuğunu duydum."

"Hayır, sana öyle gelmiş," dedi sakin sakin karısının gözlerinin içine bakarak.

"Unutma, apartman yönetimine uğraman gerekiyor."

43

Sorgu yargıcının ceketi, askerî gömlekler ve ceketler dünyasına alışkın gözler açısından garip görünüyordu. Sorgu yargıcının yüzü ise sıradan, hani şu pek çok politik görevli arasında görülen cinsten sarımsı beyaz bir yüzdü.

İlk sorulara yanıt vermek kolay, hatta hoştu, geri kalan sorular da sanki aynen soyadı, adı, baba adı gibi açık olacak gibiydi.

Tutuklunun yanıtlarında sorgu yargıcına yardım konusunda aceleci bir hazırlık hissediliyordu. Sorgu yargıcı onunla ilgili hiçbir şey bilmiyordu. Aralarındaki masa onları ayırmıyordu. İkisi de parti üye aidatlarını ödüyor-

lar, *Çapayev*'i seyrediyorlar, MK'de talimatları dinliyorlar, ikisi de Bir Mayıs günlerinde konuşma yapmaya fabrikalara gönderiliyorlardı.

İlk soruların sayısı çoktu ve tutuklu giderek rahatlıyordu. Çok geçmeden işin özüne geleceklerdi ve o, insanları kuşatmadan nasıl çıkardığını anlatacaktı.

İşte masanın önünde oturan, gömleğinin yakası açık, düğmeleri sökük, tıraş olmamış yaratığın, bir adının, baba adının, soyadının olduğu, bir sonbahar günü doğduğu, Rus milliyetinden olduğu, iki dünya savaşına ve bir içsavaşa katıldığı, çetelerde yer almadığı, mahkemeye celbedilmediği, yirmi beş yıldır Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevikler) içinde olduğu, Komintern delegesi seçildiği, Büyük Okyanus Sendikalar Kongresi delegesi olduğu, herhangi bir nişan ve madalyaya sahip olmadığı sonunda anlaşılmıştı.

Krımov'un içindeki gerginlik, kuşatma konusundaki düşüncelerle, Beyaz Rusya bataklıklarında ve Ukrayna tarlalarında onunla birlikte yürüyen insanlarla ilgiliydi.

İçlerinden hangisi tutuklanmıştı, hangisi sorguda iradesini ve vicdanını yitirmişti? Ve uzak yıllara ait ansızın sorulan bambaşka bir soru Krımov'u hayrete düşürmüştü:

"Fritz Hacken'le tanışıklığınızın hangi zamana denk düştüğünü söyler misiniz?"

Uzun uzun düşündü, sonra şöyle dedi:

"Eğer yanılmıyorsam Sovyetler Birliği Sendikalar Birliği Merkez Kurulu'nda, Tomskiy'in odasında, eğer yanılmıyorsam 1927'nin ilkbaharında."

Sorgu yargıcı, bu çok uzak olayı biliyormuş gibi başını eğerek onayladı.

Sonra derin bir soluk aldı, üzerinde "Her zaman saklanacak" yazan bir dosyayı açtı, dosyanın beyaz iplerini acele etmeden çözdü, yazılarla dolu sayfaları karıştırmaya başladı. Krımov, farklı renklerde mürekkeple yazılmış

yazıları belli belirsiz görüyordu, kâh iki aralıkla, kâh tek aralıkla yazılmış daktilo yazısını, kırmızı, mavi kalemle ve bildiğimiz kurşunkalemle arada bir yayvan yayvan yazılmış notları görüyordu.

Sorgu yargıcı sayfaları, tıpkı dersini baştan sona öğrendiğinden emin olarak ders kitabını karıştıran üstün başarılı bir öğrenci gibi çeviriyordu.

Arada bir Krımov'a bir göz atıyordu. Artık o bir ressamdı, resmin gerçekle benzerliğini, dış çizgileri, karakteri, ruhun aynası olan gözleri kontrol ediyordu...

Bakışı ne kadar fena olmuştu... Krımov'un 1937'den sonra bölge komitelerinde, bölge polisinde, kütüphanelerde ve yayınevlerinde sık sık karşılaştığı yüzlerden olan bu sıradan yüz, bir anda sıradanlığını yitirmişti. Krımov'a tepeden tırnağa ayrı ayrı küplerden oluşmuş gibi görünmüştü, ama bu küpler tek bir bütün, bir insan şeklinde birleşmiyordu. Bir kübün üzerinde gözler, ikincisinde ağır ağır hareket eden eller, üçüncüsünde sorular soran bir ağız. Küpler karışmış, orantılarını yitirmiş, ağız aşırı derecede büyümüştü, gözler ağzın altındaydı, buruşuk alnın üstüne oturmuşlardı, alın ise çenenin olması gereken yerde bulunuyordu.

"İşte böyle," dedi sorgu yargıcı ve yüzündeki her şey tekrar insanlaştı. Dosyayı kapadı, dosyanın üstündeki ipleri ise bağlamadan bıraktı.

Pantolonunun ve donunun düğmeleri sökük yaratık, "Bağı çözülmüş bot gibi," diye düşündü.

"Komünist Enternasyonal," dedi sorgu yargıcı yavaş yavaş ve resmî bir tavırla, ardından da her zamanki sesiyle, "Nikolay Krımov, Komintern elemanı," diye ekledi, sonra yine yavaş yavaş resmî bir şekilde şöyle dedi:

"Üçüncü Komünist Enternasyonal."

Sonra oldukça uzun bir süre hiçbir şey söylemeden düşündü.

"Oo, Muska Grinberg de yaman kadınmış," dedi yargıç aniden canlı ve kurnaz bir şekilde. Bunu hemcinsiyle konuşan bir erkek gibi söylemişti. Krımov şaşırdı, utandı, kıpkırmızı oldu.

Evet öyleydi! Ama ne kadar uzun zaman önceydi, utancı ise hâlâ sürüyordu. Galiba o sırada Jenya'ya âşık olmuştu. Galiba işten çıkıp eski arkadaşına uğramış, aldığı borcu geri vermek istemişti, galiba seyahat için para almıştı. Bundan sonrasını ise "galiba"sız, gayet iyi anımsadı. Konstantin evde değildi. Aslında Muska Grinberg hiçbir zaman hoşuna gitmemişti. Sürekli sigara içmekten kalınlaşmış bir sesle ve kendine büyük bir güven duyarak her konuda hüküm verirdi. Felsefe Enstitüsü'nde Parti Komitesi sekreter yardımcısıydı, doğrusu güzel, nasıl derler boylu boslu bir kadındı. Oh... Kostya'nın karısını kanepenin üstünde pençelerinin arasına almış, daha sonra iki kez daha onunla görüşmüştü...

Bir saat önce sorgu yargıcının onunla ilgili hiçbir şey bilmediğini, köy kökenli bir işçi olduğunu bilmediğini düşünüyordu.

İşte zaman geçiyordu ve sorgu yargıcı yabancı komünistlerle, Nikolay Grigoryeviç'in arkadaşlarıyla ilgili sorular sorup duruyordu. Onların eş dost arasında kullanılan adlarını ve esprili takma adlarını, karılarının, sevgililerinin adlarını biliyordu yargıç. Bilgilerinin fazlalığında kötü bir şey vardı.

Nikolay Grigoryeviç, her söylediği söz tarih açısından önem taşıyan çok büyük bir adam bile olsa bu kadar ıvır zıvır, bu kadar önemsiz şeyi bu dosyada toplamaya değmezdi.

Fakat önemsiz bir şey yoktu.

Nerede yürümüşse ayağının izi kalıyor, maiyetindekiler peşini bırakmıyor, yaşamını unutturmuyorlardı.

Bir arkadaşı hakkında alaycı bir düşünce, okunmuş

bir kitapla ilgili bir söz, bir doğum gününde yaptığı esprili bir konuşma, üç dakikalık bir telefon konuşması, toplantı başkanlık heyetine yazdığı öfkeli bir not... Bunların hepsi ipli dosyada toplanmıştı.

Sözleri, davranışları toplanmış, kurutulmuş, geniş bir kuru bitki koleksiyonu oluşturmuştu. Yabani otları, ısırganı, devedikenini, kazayağını kim bilir hangi kötü parmaklar nasıl bir gayretle toplamıştı...

Yüce devlet onun Muska Grinberg'le yaşadığı aşk hikâyesiyle uğraşıyordu. İncir çekirdeğini doldurmayacak sözler, ıvır zıvır şeyler onun inancıyla birbirine geçiyor, Yevgeniya Nikolayevna'ya olan aşkı hiçbir anlam ifade etmiyordu da rastlantısal, boş ilişkiler anlam taşıyordu. Artık önemli olanı önemsizlerden ayırt edemiyordu. Stalin'in felsefe bilgisiyle ilgili olarak söylediği saygısızca bir tümce, uyku uyumadan yaptığı on yıllık parti çalışmasından daha önemli görünüyordu. 1932'de Lozovskiy'in çalışma odasında Almanya'dan gelen bir yoldaşla sohbet ederken Sovyet sendikal hareketinde devlet unsurunun son derece fazla, proleter unsurların son derece az olduğunu gerçekten söylemiş miydi? Yoldaş da ihbar etmişti.

Tanrım, hepsi yalan! Kırılgan ve yapışkan bir örümcek ağı ağzına, burun deliklerine giriyor.

"Lütfen anlayın yargıç yoldaş..."

"Yargıç yurttaş."

"Evet evet, yurttaş. Bu bir tuzak, bir önyargı. Çeyrek yüzyıldır partideyim. 1917'de askerleri isyana teşvik ettim. Dört yıl Çin'de kaldım. Gece gündüz çalıştım. Yüzlerce insan beni tanır... İçsavaş sırasında gönüllü olarak cepheye gittim, en zor anlarda insanlar bana güvendiler, peşimden geldiler. Ben..."

Yargıç, "Ne o, buraya takdirnam almaya mı geldiniz yoksa? Ödül listesi mi dolduruyorsunuz?" diye sordu.

Gerçekte de takdirname peşinde koşmamıştı.

Sorgu yargıcı başını salladı:

"Bir de yakınıyor, karısı paket getirmiyor diye. Ne koca ama!"

Bu sözleri hücrede Bogoleyev'e söylemişti. Aman Tanrım! Katsenelenbogen şaka yollu şöyle demişti ona: "Yunanlı her şey akar diye kehanette bulunmuş, bizse herkes ihbar eder diyelim."

Tüm yaşamı ipli bir dosyaya girerken enini, boyunu, orantısını yitirmişti... Her şey yapışkan, gri bir tel şehriye halinde birbirine karışmıştı ve neyin daha önemli olduğunu, Şanghay'ın insanda derman bırakmayan boğucu havasında yaptığı olağanüstü yeraltı çalışmasının mı, Stalingrad'daki nehir geçişlerinin mi, devrimci inancın mı yoksa pek az tanıdığı bir edebiyat eleştirmenine Sovyet gazetelerinin yavanlığıyla ilgili olarak Çam Sanatoryumu'nda söylediği birkaç öfkeli sözün mü daha önemli olduğunu kendisi de bilmiyordu artık.

Yargıç, alçak sesle, iyilikle ve tatlılıkla, "Şimdi faşist Hacken'in sizi casusluk ve bozgunculuk çalışmasına nasıl soktuğunu anlatın bana," dedi.

"Fakat, ciddi olamazsınız..."

"Krımov, aptallık etmeyin. Siz de görüyorsunuz, yaşamınızın her adımını biliyoruz."

"Tam da bu yüzden zaten..."

"Bırakın bunları Krımov. Güvenlik organlarını aldatamazsınız."

"Evet, ama yalan bu!"

"Bakın Krımov, elimizde Hacken'in itirafı var. Kendi suçunu itiraf ederken sizinle arasındaki suç ilişkisini de anlattı."

"Bana Hacken'in itiraflarından on tanesini olsun gösterin. Yalan! Saçma! Eğer elinizde Hacken'in böyle bir itirafı varsa neden benim gibi bir bozguncuya, bir

casusa askerî komiserlik yapma, savaşta insanlara liderlik yapma görevi verdiler? O zaman neredeydiniz, nereye bakıyordunuz?"

"Sizi buraya bize akıl öğretin diye mi çağırdılar? Organların çalışmasını yönetin diye mi yoksa?"

"Burada yönetmenin, akıl vermenin işi ne! Mantık denen bir şey var. Ben Hacken'i tanırım. Beni zan altında bırakacak bir şey söyleyemez. Söyleyemez!"

"Neden söyleyemez?"

"O komünisttir, bir devrim savaşçısıdır."

Yargıç sordu:

"Bundan her zaman emin miydiniz?"

"Evet," diye yanıtladı Krımov, "her zaman!"

Yargıç başını eğerek dosyanın sayfalarını karıştırdı, bir yandan da sinirli bir şekilde yineliyordu:

"Her zaman derseniz iş değişir... iş değişir..."

Krımov'a bir sayfa uzattı. Sayfanın bir kısmını eliyle kapatarak, "Okusanıza," dedi.

Krımov yazılara bakarken omuzlarını kaldırdı.

"İğrenç," dedi sayfadan uzaklaşarak.

"Niçin?"

"Hacken'in namuslu bir komünist olduğunu açıkça söylemeye cesareti yok adamın ve onu suçlayacak kadar alçak da değil, bu yüzden kıvırtıyor."

Sorgu yargıcı elini çekti ve Krımov'a, Krımov'un imzasını ve Şubat 1938 tarihini gösterdi.

Susmuşlardı. Sonra yargıç sert bir biçimde sordu:

"Belki de sizi dövdüler, bu yüzden böyle ifadeler verdiniz, ne dersiniz?"

"Hayır, beni dövmediler."

Yargıcın yüzü yine küplere ayrılmıştı, öfkeli gözleri tiksinerek bakıyor, ağzı şöyle diyordu:

"İşte böyle. Kuşatma sırasında da müfrezenizi iki gün bırakıp gitmişsiniz. Sizi askerî bir uçakla Alman or-

duları grup karargâhına götürmüşler ve önemli bilgiler vermiş, yeni talimatlar almışsınız."

"Deli saçması," diye mırıldandı gömleğinin yakası açık yaratık.

Yargıç ise işi daha da ileri götürdü. Krımov artık kendini bir ideolojiye bağlı, güçlü, zihni pırıl pırıl, devrim uğruna cellat kütüğüne gitmeye hazır biri olarak hissetmiyordu.

Kendini zayıf, kararsız hissediyordu, gereğinden fazla gevezelik ediyordu, saçma sapan dedikoduları tekrarlıyordu, Sovyet halkının Stalin yoldaşa karşı beslediği duyguyla alay ediyordu. Arkadaş seçme konusunda titiz değildi, dostlarının arasında cezaya çarptırılmış pek çok kişi vardı. Teorik görüşlerinde bir karışıklık hüküm sürüyordu. Arkadaşının karısıyla birlikte olmuştu. Hacken hakkında alçakça, ikiyüzlü ifadeler vermişti.

Burada oturan ben miyim acaba, bütün bunlar benim başımdan mı geçiyor? Bu bir düştü, bir yaz gecesi görülen harika bir düş...

"Savaştan önce de uluslararası devrim hareketinin yöneticilerinin durumları hakkında yurtdışındaki Troçkist bir merkez için bilgi veriyordunuz."

Zavallı, pis bir yaratığın ihanetinden kuşku duymak için ne bir budala ne de bir alçak olmaya gerek vardı. Yargıcın yerinde olsa Krımov da böyle bir yaratığa güvenmezdi. 1937'de partiden uzaklaştırılarak ya da baskı yapılarak tasfiye edilenlerin yerine gelen yeni parti üyesi tipini biliyordu. Bunlar ondan farklı bir yapıda insanlardı. Başka kitapları farklı bir biçimde okuyorlardı. Okumuyorlar, "üzerinde çok çalışıyorlardı." Yaşamın maddi nimetlerini seviyorlar ve değerini biliyorlardı, devrimci fedakârlık onlara yabancıydı ya da karakterlerinin temelinde devrimci fedakârlık bulunmuyordu. Yabancı dil bilmiyorlardı, kendi Rusluklarını seviyorlardı, ama Rus-

çayı yanlış konuşuyorlar, sözcükleri yanlış telaffuz ediyorlardı. Aralarında zeki insanlar vardı, ama sanki asıl çalışma güçlerini düşünceden, akıldan değil, pratik yeteneklerinden ve kurnazlıklarından, görüşlerindeki küçük burjuva sağduyusundan alıyorlardı.

Krımov, parti içindeki yeni kadroların da eski kadroların da büyük bir birlik halinde birleştiklerini, davanın fikir ayrılığı içinde değil, birlik ve bütünlük içinde olduğunu anlıyordu. Ama kendisinin yeni insanlara karşı üstünlüğünü, Leninci bir Bolşevik'in üstünlüğünü her zaman hissediyordu.

Yargıçla arasındaki ilişkinin şimdi artık yargıcı kendisine yaklaştırmaya, onu bir parti arkadaşı olarak kabul etmeye hazır bulunması olmadığının farkına varmıyordu. Şimdi yargıçla birlik isteği acınacak bir umuttan ibaretti. Bu umut, yargıcın Nikolay Krımov'u kendisine yaklaştırması, onun sadece kötü, önemsiz, pis biri olmadığını hiç değilse kabul etmesi umuduydu.

Krımov da bunun nasıl olduğunu fark etmemişti ama artık yargıcın kendine güveni tam anlamıyla bir komünistin kendine güveniydi.

Krımov, onu için için yiyip bitiren zayıflığı beyninin zarını soyup atarak birden bağırmaya başladı:

"Ağzımdan tek kelime alamazsınız! Yalan ifadelerin altını imzalamam! Duyuyor musunuz? İşkence altında bile imzalamam!"

"Biraz düşünün," dedi yargıç.

Sayfaları karıştırıyor ve Krımov'a bakmıyordu. Oysa zaman geçiyordu. Krımov'un dosyasını kenara itti ve masadan birtakım kâğıtlar aldı. Krımov'u unutmuş gibiydi, acele etmeden, gözlerini kısarak, düşüncelerini toplayarak bir şeyler yazıyordu. Sonra yazdıklarını okudu, tekrar düşündü, çekmeceden bir zarf çıkardı ve üzerine adres yazmaya koyuldu. Herhalde resmî bir mektup

değildi. Sonra adresi bir daha okudu ve zarfın üzerindeki soyadının altını iki kez çizdi. Sonra dolmakalemine mürekkep doldurdu, kalemin ucundaki mürekkep damlalarını uzun uzun sildi. Sonra küllüğün üstünde kurşunkalemlerini yonttu; kalemlerden birinin ucu her defasında kırılıyordu, ancak yargıç kaleme kızmıyor, sabırla yeniden ucunu sivriltmeye girişiyordu. Sonra kalemin sivriliğini parmağında denedi.

Yaratık ise düşünüyordu. Düşünmesi gereken çok şey vardı.

Bu kadar çok muhbir nereden çıkmıştı? Aklını başına toplaması, kimin ihbar ettiğini bulması gerekiyordu. Bulsa neye yarardı? Muska Grinberg... Yargıç daha Jenya'ya da gelecek... Aslında tuhaf, onunla ilgili tek soru sormadı, tek söz etmedi... Yoksa Vasya mı verdi benimle ilgili bilgiyi... Ama neyi itiraf edeceğim ben, neyi? İşte ben buradayım ama sır, sır olarak kalıyor, parti, bütün bunlara neden gerek duyuyorsun? İosif, Koba, Soso. O kadar iyi ve güçlü insanı hangi günahları için öldürdü? Sorgu yargıcının sorularından değil sessizliğinden, suskun kaldığı şeylerden korkmak gerek, Katsenelenbogen haklı. Eh elbette Jenya'dan da söz açacak, anlaşılan onu da tutukladılar. Nerden çıktı bütün bunlar, nasıl başladı? Gerçekten burada mıyım? Yaşamımda ne kadar büyük bir keder, ne kadar çok pislik var. Affedin beni Stalin yoldaş! Sizin bir tek sözünüz yeter İosif Vissarionoviç! Suçluyum, ipin ucunu kaçırdım, gevezelik ettim, kuşku duydum, parti her şeyi biliyor, her şeyi görüyor. O edebiyatçıyla neden, neden konuştum sanki? Ama yine de fark etmezdi. Bu arada kuşatmanın ne ilgisi vardı burada? Bunların hepsi garip şeyler, iftira, yalan, provokasyon. O zaman Hacken hakkında neden bir şey söylemedim, kardeşim, dostum, senin saflığından kuşkum yok. Hacken de talihsiz gözlerini ondan ayırmıştı...

Yargıç ansızın sordu:

"Ee, nasıl, anımsadınız mı?"

Krımov kollarını iki yana açtı:

"Anımsamam gereken bir şey yok," dedi.

Telefon çaldı.

"Buyurun," dedi yargıç, Krımov'a şöyle bir göz atıp, "Evet hazırla, zamanı yakında gelecek," diye devam etti ve Krımov'a konuşma onun hakkındaymış gibi geldi.

Sonra yargıç almacı yerine koydu ve tekrar kaldırdı. Şaşırtıcı bir telefon konuşmasıydı, sanki yanında bir insan değil de dört ayaklı bir hayvan oturuyordu. Yargıç görünüşe bakılırsa karısıyla konuşuyordu.

İlkin evle ilgili sorular geldi:

"Özel mağazada mı? Demek kaz, iyi iyi... Neden birinci kupona vermediler? Sergey'in karısı daireye telefon etti, birinci kuponuyla koyun budu almış, bizi de çağırdılar. Bu arada ben kantinden süzme yoğurt aldım, hayır ekşi değil, sekiz yüz gram... Gaz nasıl yanıyor bugün? Takım elbiseyi unutma."

Sonra şöyle konuşmaya başladı:

"Ee, nasıl, çok özlemiyorsun ya? Rüyanda mı gördün?.. Nasıl gördün? Yine donla mı? Yazık... geldiğimde benden bir şeyler öğrenirsin artık... Temizlik mi dedin, iyi, yalnız bana bak sakın ağır bir şey kaldırmaya kalkma, yasak."

Bu küçük burjuva harcıâlemliğinde inanılmaz bir şey vardı: Konuşma insanca bir konuşmaya daha fazla benzediği ölçüde konuşmayı yapan kişi insana daha az benziyordu. İnsanın hareketlerini kopyalayan maymun görünüşü bir şekilde ürkütücü oluyor... Bu sırada Krımov, açıkçası kendisini de insan gibi hissetmiyordu, zaten bir yabancının yanında bu tür konuşmalar yapılmaz... "Dudaklarından öperim... İstemiyorsun... peki, tamam tamam..."

Tabii Bogoleyev'in teorisine göre eğer Krımov bir kedi, kurbağa, kuş ya da basit bir böcek olsaydı bu konuşmada şaşılacak bir taraf olmazdı.

"Altı mı yanıyor? Hadi koş koş, hoşça kal," dedi yargıç son olarak.

Sonra bir kitap ve bir bloknot çıkardı, okumaya, zaman zaman da küçük bir kurşunkalemle not almaya başladı. Belki bir derneğin çalışmalarına, belki de bir rapor yazmaya hazırlanıyordu...

Korkunç bir öfkeyle, "Jimnastik gösterisinde gibi niye sürekli ayaklarınızı yere vuruyorsunuz?" dedi.

"Ayaklarım uyuşuyor, yargıç yurttaş."

Ama yargıç tekrar bilimsel kitabına gömüldü.

On dakika kadar sonra dalgın dalgın sordu:

"Ee, nasıl, anımsadınız mı?"

"Yargıç yurttaş, tuvalete gitmem gerek."

Yargıç derin bir soluk aldı, kapıya gitti, alçak sesle seslendi. Köpek sahiplerinin köpekleri münasebetsiz bir zamanda gezmek istediklerinde yüzleri böyle olur. İçeri arazi üniformalı bir Kızıl Ordu askeri girdi. Krımov şaşmaz bir bakışla askeri inceledi: Her şeyi yerli yerindeydi, bel kayışı düzgün takılmıştı, yakası temizdi, kepi gerektiği gibi giyilmişti. Sadece bu genç askerin yaptığı iş askerlik işi değildi.

Krımov ayağa kalktı, uzun süre sandalyede oturmaktan uyuşan bacakları ilk adımlarını attığında bükülüyordu. Tuvalette, nöbetçi onu gözetlerken de, dönüş yolunda da hızlı hızlı düşünüyordu. Düşünmesi gereken çok şey vardı.

Krımov tuvaletten döndüğünde yargıç yoktu, kırmızı kordonla zıhlanmış mavi yüzbaşı apoletli üniforma giymiş genç bir adam oturuyordu onun yerinde. Yüzbaşı, tutukluya sanki hayatı boyunca ondan nefret etmiş gibi kaşlarını çatarak baktı.

"Ne dikilip duruyorsun?" dedi yüzbaşı. "Otur! Dik otur moruk, niye kamburunu çıkarıyorsun? Bir tane indiririm, dimdik olursun!"

"Tanışmış olduk," diye düşündü Krımov ve öyle korktu ki, savaşta bile hiçbir zaman bu kadar korkmamıştı.

"Şimdi başlıyor," diye düşündü.

Yüzbaşı bir bulut halinde tütün dumanı saldı ve sesi bu gri dumanın içinde şöyle devam etti:

"İşte kâğıt, işte kalem. Ne yani senin yerine ben mi yazacağım?"

Krımov'a hakaret etmek yüzbaşının hoşuna gidiyordu. Yoksa görevi bu muydu? Topçulara bazen düşmana taciz ateşi açmasını emrederler, onlar da gece gündüz ateş ederler.

"Ne biçim oturuyorsun? Buraya uyumaya mı geldin?"

Birkaç dakika sonra tutukluya tekrar seslendi:

"Hey duymuyor musun, sana dedim, seni ilgilendirmiyor mu yoksa?"

Pencereye gitti, karartma perdesini kaldırdı, ışığı söndürdü ve somurtkan yüzüyle sabah Krımov'un gözlerinin içine baktı. Lubyanka'ya geldiğinden beri ilk kez gün ışığını gördü.

"Geceyi burada geçirmişiz," diye düşündü Nikolay Grigoryeviç.

Yaşamında daha kötü bir sabah var mıydı? Birkaç hafta önce bir bomba çukurunda mutlu ve özgür bir insan olarak ilerisini gerisini düşünmeden yatan, başının üstünde demirlerin uluduğu o değil miydi?

Ama zamanlar birbirine karışmıştı: Bu çalışma odasına gireli sonsuz denecek kadar uzun bir zaman olmuştu, oysa çok yakın bir zaman önce Stalingrad'daydı.

İç hapishanenin iç avlusuna açılan pencerenin arkasında nasıl gri, taştan bir ışık vardı. Işık değil, bulaşık su-

yuydu. Bu kış gününün sabah ışığında nesneler elektrik ışığındakinden daha bayağı, daha somurtkan, daha düşman görünüyordu.

Hayır, çizmeleri sıkmıyordu, ayakları şişmişti. Geçmiş yaşamını ve çalışmasını 1941 kuşatmasıyla ne şekilde birleştirmişlerdi burada? Birbiriyle birleşmeyecek şeyleri kimin parmakları birleştirmişti? Bunu niçin yapmıştı? Bütün bunlar kimin için gerekliydi? Ne için?

Düşünceler o kadar güçlü yanıyordu ki, sırtındaki ve belindeki sızıyı zaman zaman unutuyor, şişmiş bacaklarının çizmenin konçlarını gerdirdiğini hissetmiyordu.

Hacken, Fritz... 1938 yılında böyle bir odada bu şekilde oturduğumu nasıl oldu da unutabildim, evet ama bu şekilde değildi, cebimde izin belgesi vardı... En rezilce şey aklına geldi şimdi: Herkesin, izin belgesi düzenleyen bürodaki görevlinin, kapıcıların, askerî üniformalı asansörcünün hoşuna gitme isteği. Sorgu yargıcı, "Krımov yoldaş, lütfen bize yardımcı olun," diyordu. Hayır, en rezil şey hoşa gitme isteği değildi. En rezil şey içtenlik isteğiydi! Şimdi aklına geldi işte! Burada gerekli olan sadece ve sadece içtenlikti! O da içtendi, Hacken'in Spartakist hareket değerlendirmesindeki hatalarını, Thälman'a duyduğu düşmanlığı, kitap için para alma isteğini, Elsa hamileyken Elsa'dan ayrılmasını anımsıyordu... Aslında iyi şeyler de anımsıyordu... Sorgu yargıcı onun şu tümcesini not etmişti: "Yıllar öncesinden gelen tanışıklığımıza dayanarak partiye karşı doğrudan bozguncu hareketlere katılmasını çok küçük bir olasılık olarak görürüm, ama iki taraflı çalışma olasılığını tam olarak gözden uzak tutamam..."

Evet, aslında o ihbar etmişti... Bu her zaman saklanacak dosyadaki her şey aynı şekilde samimi olmak isteyen arkadaşları tarafından söylenmişti. Niçin samimi olmak istemişti? Parti görevi mi? Yalan! Yalan! İçtenlik sadece ve sadece deli gibi masaya yumruk atıp "Hacken,

kardeşim, dostum suçsuzdur!" diye bağırdığında söz konusuydu. Belleğini yoklayıp saçma sapan bir şey buluyor, pireleri yakalıyor, imzası olmadan ona bu büyük binadan çıkma izninin verilmeyeceği adama oyunda yardım ediyordu. Sorgu yargıcının, "Bir dakika, sizin izin belgenizi imzalayayım, Krımov yoldaş," dediği zamanki açgözlü mutluluk duygusunu da düşündü. Hacken'in hapse atılmasına yardımcı olmuştu. Cebinde imzalı izin belgesiyle nereye gitmişti doğruları seven adam? Arkadaşının karısı Muska Grinberg'e gitmemiş miydi? Ancak aslında Hacken hakkında söylediği her şey doğruydu. Ama burada onun hakkında söylenen şeyler de aynı şekilde doğruydu. Aslında Fedya Yevseyev'e Stalin'in felsefi bilgisizliğiyle ilgili bir aşağılık kompleksi olduğunu söylemişti. Görüştüğü insanların tüyler ürpertici listesi şöyleydi: Nikolay İvanoviç Buharin, Grigoriy Yevseyeviç Zinovyev, Lomov, Şatskiy, Pyatnitskiy, Lominadze, Ryutin, kızıl saçlı Şlyapnikov; Akademi'de Lev Borisoviç Deborin'in yanına gitmişti; Laşeviç, Yan Gamarnik, Luppol; enstitüde yaşlı Ryazanov'la görüşmüştü; Sibirya'da iki kez eski arkadaşlıklarına dayanarak Eyhe'nin evinde kalmıştı; evet, bir zamanlar Kiev'de Skrıpnik, Harkov'da Stanislav Kosior ve Ruth Fisher... Oho... Tanrı'ya şükür sorgu yargıcı en önemlisini anımsamamıştı, bir zamanlar Lev Davidoviç Troçki ona karşı hiç fena davranmazdı...

Köküne kadar çürümüştü, diyecek ne kalmıştı artık. Neden? Evet, onlar benden daha fazla suçlu değiller! Ama ben imza atmadım. Bekle, Nikolay imzalayacaksın. Hem de nasıl imzalarsın, onlar da imzaladılar! Galiba asıl alçaklığı sona saklamışlar. Üç gün uykusuz bırakacaklar, sonra dayak atmaya başlayacaklar. Evet, bütün bunlar genel olarak düşününce sosyalizm gibi görünmüyor. Partim neden beni yok etmeye gerek duyuyor? Diğer herkesi? Aslında devrimi yapanlar Malenkov, Jdanov,

Şçerbakov değil, bizlerdik. Hepimiz devrim düşmanlarına karşı acımasızdık. Devrim niçin bize karşı acımasız davranıyor? Belki de bu yüzden acımasız... Belki de bu devrim falan değil, bu yüzbaşı nasıl bir devrim olabilir, Kara Yüzler çetesinden biri, bir eşkıya.

Havanda su dövüyordu, zamansa geçip gidiyordu.

Sırtındaki ve bacaklarındaki ağrı ve bitkinlik üzerine çullanmış eziyordu. Tek istediği ranzasına uzanmak, çıplak ayak parmaklarını oynatmak, ayaklarını yukarı kaldırmak, baldırlarını kaşımaktı.

"Uyuma!" diye bağırdı yüzbaşı askerî bir komut verir gibi.

Sanki Krımov bir an gözlerini yumsa Sovyet devleti yıkılacak, cephe delinecekti...

Krımov tüm yaşamı boyunca bu kadar çok küfür işitmemişti.

Dostları, sevgili yardımcıları, sekreterleri, samimi sohbet arkadaşları, onun sözlerini ve davranışlarını biriktirmişlerdi. Anımsıyor ve dehşete kapılıyordu: "Bunu İvan'a söylemiştim, sadece İvan'a"; "Grişka'yla aramızda böyle bir konuşma olmuştu, aslında Grişka'yla yirmi yılından beri tanışırız"; "Bu konuşma Maşka Meltser'le benim aramda olmuştu, ah Maşka, Maşka."

Sorgu yargıcının Yevgeniya Nikolayevna'dan paket beklememesi gerektiğine ilişkin sözleri geldi birden aklına... Yakın zaman önce hücrede Bogoleyev'le yaptığı bir konuşmaydı bu. İnsanlar Krımov'un kurutulmuş bitki koleksiyonunu son güne dek doldurmuşlardı.

Gündüz bir tas çorba getirdiler, elleri öyle titriyordu ki, başını eğmesi ve çorbayı tasın kenarından yudumlaması gerekti, kaşık tasa çarpıyor, ses çıkarıyordu.

"Domuz gibi yiyorsun," dedi yüzbaşı sıkıntılı bir şekilde.

Sonra bir olay daha oldu: Krımov yine tuvalete git-

mek istedi. Koridorda yürürken artık hiçbir şey düşünmüyordu, ama tuvaletin önünde dururken yine de iyi ki düğmeleri sökmüşler diye düşündü, parmakları titriyordu, düğmeleri ne açabilecek ne de ilikleyebilecekti.

Zaman yine ilerliyor, çalışıyordu. Yüzbaşı apoletlerindeki devlet galip gelmişti. Kafasının içinde koyu, gri bir duman vardı, herhalde bir maymunun beyninde böyle bir duman olurdu. Geçmiş ve gelecek yoktu, kıvrık kıvrık ipli dosya yoktu. Tek bir şey vardı: çizmelerini çıkarmak, kaşınmak, uyumak.

Sorgu yargıcı tekrar geldi.

"Biraz kestirdiniz mi?" diye sordu yüzbaşı.

Sorgu yargıcı çok eski bir asker esprisini yineleyerek ders verir gibi bir edayla, "Komutan uyumaz, dinlenir," dedi.

"Doğru," diye onayladı yüzbaşı. "Zaten astlar biraz abartırlar işi."

İşbaşı yapan bir işçi nasıl tezgâhını gözden geçirir, bir önceki vardiyadan arkadaşıyla iş konusunda karşılıklı söz alışverişinde bulunursa sorgu yargıcı da Krımov'a, yazı masasına baktı:

"Peki tamam, yüzbaşı yoldaş," dedi.

Saate baktı, masadan dosyayı aldı, iplerini çözdü, sayfaları karıştırdı ve ilgiyle, canlı bir şekilde, "Demek devam ediyoruz Krımov," dedi.

Ve işe koyuldular.

Bugün sorgu yargıcını ilgilendiren konu savaştı. Yine bilgilerinin çok fazla olduğu anlaşıldı: Krımov'un bulunduğu görevleri biliyordu, alayların, orduların numaralarını biliyordu, Krımov'la birlikte savaşmış insanların adlarını sayıyordu, Siyasi Şube'de söylediği sözleri, cahil bir generalin yazdığı tezkereyle ilgili düşüncelerini ona anımsatıyordu.

Krımov'un cephedeki bütün çalışması, Alman ateşi

altında yaptığı konuşmalar, ordunun geri çekildiği, soğuğun hüküm sürdüğü o ağır yokluk günlerinde Kızıl Ordu askerleriyle paylaştığı inancı, her şey bir anda varlığına son vermişti.

Zavallı bir geveze, iki tarafa da oynayan bir casus, arkadaşlarını bölmüş, onlara güvensizlik ve umutsuzluk duygusu bulaştırmıştı. Casusluk ve bozgunculuk faaliyetini sürdürmesi için cephe hattını geçmesine Alman istihbaratının yardım etmiş olmasından kuşku duyulabilir miydi?

Dinlenmiş olan sorgu yargıcının canlılığı yeni sorgunun ilk dakikalarında Krımov'a da geçmişti.

"Nasıl isterseniz," dedi Krımov, "ama casus olduğumu asla kabul etmem!"

Yargıç pencereye baktı, hava kararmaya başlıyordu, masanın üstünde duran kâğıtları zor görüyordu.

Masa lambasını yaktı, mavi karartma perdesini indirdi.

Kapının arkasından insanın içini daraltan, vahşi hayvan ulumasına benzer bir ses geldi, sonra birden kesildi, ortalık sessizleşti.

Yargıç, masanın ardına tekrar geçip otururken, "Demek öyle Krımov," dedi.

Krımov'a rütbesinin yükselmemesinin nedenini bilip bilmediğini sordu ve açık ve net olmayan bir yanıt aldı.

"Cephede tabur komiseri olarak dolaşıp durmuşsunuz, oysa sizin ordu ya da hatta cephe Askerî Kurul üyesi olmanız gerekirdi."

Bir an sustu, gözlerini Krımov'a dikerek belki de ilk kez bir sorgu yargıcı gibi baktı ve resmî bir şekilde şöyle dedi:

"Troçki de sizin makaleleriniz hakkında 'Mermer gibi' diyordu. O alçak herif iktidarı ele geçirmiş olsaydı siz de yüksek bir yerde olurdunuz! 'Mermer gibi!' ha?"

"İşte elindeki kozlar," diye içinden geçirdi Krımov. "Ası açtı."

Neyse, tamam tamam, ne zaman, nerede her şeyi söyleyecek, ama aslında aynı sorular Stalin yoldaşa da sorulabilir, Krımov'un Troçkizmle bir ilgisi olmamıştır, her zaman Troçkist kararların karşısında oy kullanmış, bir kez bile lehte oy vermemiştir.

Ama asıl önemli olan çizmeleri çıkarmak, yatmak, şişmiş ayaklarını yukarı kaldırmak, uyumak ve uykusunda kaşınmak.

Oysa sorgu yargıcı sakin ve sevecen bir şekilde konuşmaya başladı:

"Neden bize yardım etmek istemiyorsunuz?.. Yoksa mesele savaştan önce suç işlememiş olmanızla, kuşatma sırasında yeniden ilişki kurmamış, yeni buluşma yerleri saptamamış olmanızla mı ilgili? Ciddi, derin bir mesele. Mesele partinin yeni rotasında. Yeni mücadele aşamasında partiye yardım edin. Bunun için geçmişteki değerlendirmelerden vazgeçmek gerekiyor. Bu ancak Bolşeviklerin üstesinden gelebilecekleri bir görev. Bu yüzden sizinle konuşuyorum zaten."

"Peki, tamam, iyi," diyordu Krımov ağır ve uykulu, "isteğimin dışında partiye düşman görüşlerin sözcüsü olduğumu kabul edebilirim. Varsın benim enternasyonalizmim egemen sosyalist devlet kavramlarıyla çelişkiye düşsün. Tamam, karakterim icabı 1937'den sonra partinin yeni çizgisine, yeni insanlara yabancılaşmaya başladım. Hazırım, itiraf edebilirim. Ama casusluk, bozgunculuk..."

"Bu 'ama' da ne oluyor? İşte görüyorsunuz, parti davasına düşman olduğunuzu anlama yoluna adım attınız artık. Biçimin bir önemi var mı? En önemli şeyi kabul ettiğinize göre bu 'ama' ne oluyor?"

"Yo, casus olduğumu kabul etmem."

"Demek hiçbir şekilde partiye yardım etmek istemiyorsunuz. Konuşma bu noktaya gelince kaçıp saklanıyorsunuz, öyle mi? Boksunuz siz, köpek boku!"

Krımov yerinden fırladı, sorgu yargıcının kravatına yapıştı, sonra masaya bir yumruk attı ve telefonun içinden bir ses geldi, telefon yerinden zıpladı. Uluyan, insanın iliklerine işleyen bir sesle bağırmaya başladı:

"Seni, orospu çocuğu, ben Ukrayna'daki, Bryansk Ormanları'ndaki çarpışmalarda insanların başındayken sen neredeydin? Voronej'de kışın ben dövüşürken sen neredeydin? Alçak herif, sen Stalingrad'da mıydın? Demek parti için hiçbir şey yapmadım ben? Sen, jandarma suratlı herif, Sovyet vatanını burada, Lubyanka'da mı koruyordun? Ya ben, Stalingrad'da davamızı savunmuyor muydum? Şanghay'da yağlı ilmeğin altındaki sen miydin? Aşağılık herif, Kolçak askeri senin mi yoksa benim mi sol omzuma ateş etti?"

Sonra Krımov'u dövdüler, ama cephedeki Özel Şube'de yaptıkları gibi basit bir şekilde yüzüne yumruk atarak değil, ölçüp biçerek, bilimsel bir şekilde, insan fizyolojisini ve anatomisini bilerek. Üniformaları yeni iki genç adam dövüyordu onu ve Krımov onlara şöyle bağırıyordu:

"Aşağılık herifler, sizi ceza bölüğüne, tanksavar birliğine göndermek gerek... asker kaçakları..."

Kızmadan, hırslanmadan çalışıyorlardı. Kuvvetli vurmuyorlardı, ama yumrukları, sakin sakin söylenen alçakça bir söz kadar korkunçtu.

Dişlerine bir kez bile vurmadıkları halde Krımov'un ağzından kan geliyordu. Bu kan burnundan, çenesinden, Ahtuba'daki gibi dilini ısırdığı için dilinden gelmiyordu... Bu, derinden, ciğerlerinden gelen kandı. Nerede olduğunu artık anımsamıyordu, ne olduğunu anımsamıyordu... Sorgu yargıcının yüzü tepesinde yine belirdi,

parmağıyla masanın üstünde asılı duran Gorki'nin portresini gösteriyor ve soruyordu:

"Büyük proleter yazar Maksim Gorki ne demişti?"

Bir öğretmen gibi ikna edici bir sesle şu yanıtı veriyordu:

"Düşman teslim olmuyorsa yok edilir."

Sonra tavandaki lambayı, dar apoletli adamı gördü.

"Ne yapalım, tıp izin veriyor," dedi sorgu yargıcı, "bu kadar dinlenmek yeter."

Kısa süre sonra Krımov tekrar masanın yanına oturmuş, zekice telkinleri dinliyordu:

"Bu şekilde bir hafta, bir ay, bir yıl oturabiliriz... Basit bir şekilde anlatayım meseleyi: Hiçbir suçunuz olmasa da size söyleyeceğim her şeyi imzalayacaksınız. Ondan sonra sizi dövmeyecekler? Anlaşıldı mı? Belki Özel Komisyon sizi mahkûm edecektir, ama dövmeyecekler, bu önemli bir şey! Sizi dövmeleri hoşuma mı gidiyor sanıyorsunuz? Uyumaya göndereceğiz. Anlaşıldı mı?"

Saatler geçiyor, sohbet devam ediyordu. Artık hiçbir şey Krımov'u şaşırtamaz, uyku sersemliğinden çıkaramaz gibiydi.

Ama yine de sorgu yargıcının yeni konuşmasını dinlerken hayretle ağzını aralıyor, başını yukarı kaldırıyordu.

"Bu işlerin hepsi eski, bunlar unutulabilir," diyordu sorgu yargıcı ve Krımov'un dosyasını gösteriyordu, "ancak Stalingrad savaşı sırasındaki alçakça ihanetinizi unutturamazsınız. Tanıklar, belgeler konuşuyor! Almanlarca kuşatılmış olan 6/1 Numaralı Ev'de askerlerin politik bilincini bozucu çalışma yapmışsınız. Grekov'u, bir vatanseveri ihanete kışkırtmışsınız, onu düşman tarafına geçmeye ikna etmek için uğraşmışsınız. Askerî komiser olarak sizi bu eve gönderen komutanlığın ve partinin güvenini sarstınız. Siz bu eve gittikten sonra ne yaptınız? Düşman ajanlığı!"

Sabaha karşı Nikolay Grigoryeviç'i yine dövdüler, sıcak siyah bir sütün içine gömülüyormuş gibi hissetti. Dar apoletli adam şırınganın iğnesini silerken yine başını salladı ve sorgu yargıcı şövle dedi:

"Ne yapalım, tıp izin veriyor."

Karşı karşıya oturuyorlardı. Krımov, karşısındaki adamın yorgun yüzüne bakıyor ve kinsizliğine şaşıyordu, bu adamın kravatına yapışmış, onu boğmak istememiş miydi? Şimdi Nikolay Grigoryeviç'te onunla yakınlaşma duygusu tekrar ortaya çıkmıştı. Masa artık onları ayırmıyordu, iki arkadaş gibi, üzgün iki insan gibi oturuyorlardı.

Bir sonbahar gecesi vurulduğu halde ölmemiş, iç çamaşırları kan içinde bozkırdan Cephe Özel Şubesi'ne geri dönen adam geldi birden Krımov'un aklına.

"İşte benim yazgım," diye düşündü, "yine gidecek bir yerim yok. Artık çok geç."

Sonra tuvalete gitmek istedi, sonra dünkü yüzbaşı geldi, karartma perdesini kaldırdı, ışığı söndürdü, bir sigara yaktı.

Nikolay Grigoryeviç yine somurtkan gün ışığını gördü, bu ışık sanki güneşten, gökten değil, iç hapishanenin gri tuğlasından geliyordu.

44

Yataklar boştu, koğuş komşuları ya başka yere götürülmüşlerdi ya da sorguda ter döküyorlardı.

Her yanı dilim dilim kesilmiş gibi, tükürüğe bulanmış yaşamıyla, belindeki korkunç ağrıyla kendinden geçmiş yatıyordu, adamlar galiba böbreklerini sakatlamışlardı.

Yaşamının yıkıldığı o acı anda bir kadının verebileceği sevginin gücünü anlamıştı. İnsanın karısı! Demir ayaklar altında çiğnenen bir insanın sadece karısının gözünde bir değeri vardır. Her yanı tükürük içindedir, ama karısı ayaklarını yıkar, karmakarışık olmuş saçlarını tarar, acı dolu gözlerinin içine bakar. İnsanlar ruhunu daha fazla yaraladıkça, dünya için iğrenç bir insan halini aldıkça karısına daha yakın, daha değerli olur. Karısı kamyonun peşinden koşar, Kuznetskiy Köprüsü'nde, kamp duvarının önünde sırada bekler. Karısı ona birkaç tane şeker, soğan göndermeyi ne kadar çok ister, ona gazocağının üstünde tatlı pide pişirir, kocasını yarım saat görebilmek için yıllarını verir...

Yattığın her kadın değil, karın.

Bu şiddetli umutsuzluk yüzünden başka bir insanda da umutsuzluk uyandırmak istiyordu.

Birkaç satırlık bir mektup tasarladı: "Olanları öğrendikten sonra benim baskı görmeme değil, tam zamanında beni bırakıp kaçtığına sevinmişsindir, seni batan gemiyi terk etmeye zorlayan farelere özgü içgüdüne dua ediyorsundur... ben yalnızım..."

Sorgu yargıcının masasındaki telefon bir an görünüp kayboldu... böğrüne, kaburgalarının altına yumruk atan iri öküz... yüzbaşı perdeyi kaldırıyor, ışığı söndürüyor... dosyanın sayfaları hışırdıyor, hışırdıyor, bu hışırtılar altında uykuya dalıyor...

Birden kızgın, eğri bir biz kafatasına giriyor ve sanki beyni yanık kokuyor: Yevgeniya Nikolayevna ihbar etti onu!

Mermer gibi! Mermer gibi! Bir sabah saatinde, Znamenka'da, Cumhuriyet Devrimci Savaş Konsey başkanının çalışma odasında kendisine söylenen sözler... Sivri sakallı, yaylı gözlüğünün camları parlayan bir adam, Krımov'un makalesini okumuş, tatlı tatlı, usul usul konuşu-

yor. Krımov anımsıyor, MK'nin onu Komintern'den geri çağırdığını ve Politizdat'da yayımlanacak broşürlerin redaksiyonuyla görevlendirdiğini söylemişti gece Jenya'ya. "Bir zamanlar adam yerine koyulurdum." Jenya'ya, Troçki'nin onun "Devrim ve Reform - Çin ve Hindistan" adlı makalesini okuyup, "Mermer gibi sert," dediğini anlatmıştı.

Jenya'yla baş başayken söylediği bu sözleri başka hiç kimseye tekrarlamamıştı, bunları sadece Jenya duymuştu, dolayısıyla sorgu yargıcı da ondan, yani Jenya'dan duymuştu. Onu Jenya ihbar etmişti.

Yetmiş saatlik uykusuzluğu hissetmiyordu, uykusunu almıştı artık. Zorlamışlar mıydı? Fark eder miydi? Yoldaşlar, Mihail Sidoroviç, ben öldüm! Beni öldürdüler. Tabanca kurşunuyla değil, yumrukla değil, uykusuzlukla değil. Jenya öldürdü. İfade vereceğim, her şeyi kabul edeceğim. Tek bir koşulla, Jenya'nın ihbar ettiğini doğrulasınlar.

Yataktan indi, kapıyı yumruklamaya ve bağırmaya başladı:

"Beni sorgu yargıcına götür, her şeyi imzalayacağım."

Nöbetçi yakına geldi:

"Kes gürültüyü, çağırdıkları zaman ifadeni verirsin," dedi.

Yalnız başına kalamıyordu. Dövsünler, bilincini kaybetsin daha iyiydi, daha kolaydı. Nasıl olsa tıp izin veriyordu...

Yatağa kadar topallayarak yürüdü ve bu manevi işkenceye katlanamayacağını, beyninin patladığını, binlerce parçasının yüreğine, boğazına, gözlerine saplandığını sandığında anlamıştı, Jenyacığım ihbar edemezdi! Öksürmeye, titremeye başladı:

"Affet beni, affet. Seninle mutlu olmak benim yazgım değilmiş, bunun suçlusu benim, sen değilsin."

Olağanüstü bir duyguya kapıldı. Belki de Dzerjins-

ki'nin çizmesini bastığı zamandan bu yana ilk kez bu binadaki bir insanı saran bir duyguydu bu.

Uyanmıştı. Karmakarışık beyaz Beethoven saçlarıyla Katsenelenbogen dev gibi karşısında oturuyordu.

Krımov ona gülümsedi, komşusunun etli, dar alnı kırıştı. Krımov, Katsenelenbogen'in bu gülümsemeyi delilik belirtisi olarak karşıladığını anlamıştı.

"Bakıyorum da çok kötü dövmüşler sizi," dedi Katsenelenbogen, Krımov'un kan bulaşmış gömleğini göstererek.

"Evet, çok dövdüler," dedi Krımov dudak bükerek. "Ya siz nasılsınız?"

"Hastanede dinlendim. Komşular gittiler, Özel Komisyon Dreling'e on yıl daha verdi, yani otuz ediyor toplam, Bogoleyev ise başka bir koğuşa nakledildi."

"Ben..." dedi Krımov.

"Hadi, anlatın bakalım."

"Ben komünizmde Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın insanlarla ilgili olarak iyi olan her şeyi, her bir iyi sözü gizlice toplayacağını düşünüyorum," dedi Krımov. "Bağlılıkla, şerefle, iyilikle ilgili her şeyi ajanlar telefondan dinleyecekler, mektuplarda arayıp bulacaklar, samimi sohbetlerden çekip çıkaracaklar ve bunları Lubyanka'ya bildirip bir dosyada toplayacaklar. Sadece iyi olanları! Burada insana olan inanç, şimdi olduğu gibi yıkılmayacak güçlendirilecek. İlk taşı ben koydum... İnanıyorum, ihbarlara, yalanlara rağmen ben kazandım, inanıyorum, inanıyorum..."

Onu dalgın dalgın dinleyen Katsenelenbogen, "Bunların hepsi doğru, öyle olacak. Sadece o kadar ışıltılı bir dosyayı topladıktan sonra sizi buraya getireceklerini ve yine pataklayacaklarını eklemek gerekiyor," dedi.

Merakla Krımov'a baktı, Krımov'un gözleri çukura kaçmış, çenesinde kara kara kan izleri kalmış, kül sarısı

yüzünün neden bu kadar mutlu ve huzurlu gülümsediğine hiçbir anlam veremedi.

45

Paulus'un yaveri, Albay Adams açık bir bavulun önünde dikiliyordu.

Komutanın emir eri Ritter, çömelmiş, yere serilmiş gazetelerin üzerindeki çamaşırları ayırıyordu.

Gece Adams ve Ritter, feldmareşalin çalışma odasında diğer belgelerle birlikte Adams'ın kutsal savaş yadigârı saydığı komutanın özel haritasını yaktılar.

Paulus bütün gece uyumadı. Sabah kahvesini reddetti ve Adams'ın telaşını ilgisizce izledi. Arada bir ayağa kalktı ve yerde yakılmayı bekleyen kâğıt tomarlarının üstünden atlayarak odada dolaştı. Tuval üzerine yapıştırılmış olan haritalar isteksiz isteksiz yanıyor, fırının ızgaralarını tıkıyordu ve Ritter'in kancayla fırını temizlemesi gerekiyordu.

Ritter'in fırın kapağını her açışında feldmareşal ellerini ateşe doğru uzatıyordu. Adams, feldmareşalin omuzlarına kaputunu örttü. Ama Paulus sabırsızca omuz silkti ve Adams kaputu tekrar askıya götürüp astı.

Feldmareşal belki de şimdi kendisini Sibirya'da tutsak olarak görüyor, askerlerle birlikte ateşin karşısında dikiliyor ve ellerini ısıtıyor, arkasında ve önünde ise uçsuz bucaksız bomboş topraklar var.

"Ritter'e bavulunuza daha kalın çamaşırlar koymasını söyledim," dedi Adams feldmareşale. "Çocukluğumuzda tasavvur ettiğimiz kıyamet günü doğru değilmiş, ateşle ve kızgın kömürlerle ilgisi yokmuş."

Gece iki kez General Schmidt uğradı. Telleri kopan telefonlar suskundu.

Kuşatmanın başladığı andan itibaren Paulus, komutanı olduğu orduların Volga'da savaşı sürdüremeyeceklerini açıkça anlamıştı.

Yazın başarı kazanmasını sağlayan taktik, psikolojik, meteorolojik, teknik koşulların hiçbirinin var olmadığını, artıların eksiye dönüştüğünü görüyordu. Hitler'e başvurmuştu: 6. Ordu, Manstein'la işbirliği yaparak kuşatma çemberini güneybatı yönünde delmek, bir koridor oluşturmak ve ağır silahların büyük bir kısmını bırakmak gerektiğini peşinen kabul ederek tümenlerini buradan çıkarmak zorundaydı.

Yeremenko 24 Aralık'ta Manstein'a Mışkova Deresi bölgesinde başarılı bir darbe vurduğunda herhangi bir piyade tabur komutanı bile Stalingrad'da direnmenin olanaksız olduğunu anlardı. Bunu bir tek kişi anlamıyordu. Bu kişi 6. Ordu'yu Beyaz Deniz'den Terek'e uzanan cephenin ileri karakolu olarak adlandırıyordu. 6. Ordu bu kişi tarafından "Stalingrad Kalesi" ilan edilmişti. 6.Ordu karargâhında ise Stalingrad'ın silahlı savaş tutsakları kampına dönüştüğü söyleniyordu. Paulus kuşatmayı delmek için bazı şanslar olduğunu şifreli mesajla tekrar bildirdi. Korkunç bir öfke patlaması olmasını bekliyordu, hiç kimse Yüksek Başkomutanlığa ikinci kez karşı çıkma cesaretini gösteremezdi. Ona Hitler'in Feldmareşal Rundstedt'in göğsünden şövalyelik haçını çekip aldığını ve bu sırada orada bulunan Brauchitsch'in kalp krizi geçirdiğini anlatıyorlardı. Führer'le şaka edilmezdi.

31 Ocak günü Paulus, şifreli mesajına yanıt aldı, ona feldmareşal rütbesi verilmişti. Haklılığını kanıtlamak için bir deneme daha yaptı ve imparatorluğun en yüksek nişanı olan meşe yapraklı şövalye haçını aldı.

Hitler'in ona bir ölüye davranır gibi davrandığını yyavaş yavaş anlıyordu. Feldmareşal rütbesinin ve meeşe yapraklı şövalye haçının ölümden sonra verilen rütbe ve nişan olması bunu gösteriyordu. O, şu anda bir tek şşey için, kahramanca bir savunmada trajik lider tipini yarratmak için gerekliydi.

Komutası altında bulunan yüz binlerce insan devlet propagandası tarafından aziz ve çilekeş olarak ilan eddilmişti. Bu insanlar sağdı, at eti pişiriyorlardı, Stalirngrad'daki son köpekleri yakalıyorlardı, bitleri kırıyorlarrdı, kâğıdın arasına tütün yerine yine kâğıt sararak sigara iiçiyorlardı, oysa bu sırada devlet radyoları yeraltı kahramalarının onuruna matem müziği yayınlıyordu.

Onlar yaşıyordu, soğuktan kızaran parmaklarını ne-fesleriyle ısıtıyorlardı, burunlarından sümükleri akıyordu, kafalarının içinde yemek yeme, bir şeyler aşırma, hıasta numarası yapma, tutsak olarak teslim olma, bir maahzende bir Rus kadınına sarılıp ısınma düşünceleri paırlıyordu, oysa bu sırada devletin erkek ve kız çocuk korolarının söylediği "Almanya yaşasın diye onlar öldüler" şarkıları yayılıyordu radyo dalgalarıyla. Onlar günahkâr ve büyüleyici bir yaşam için ancak ve ancak devlet öldüğüünde dirilebilirlerdi.

Her şey Paulus'un tahmin ettiği gibi oluyordu.

Ordusunun istisnasız tamamen yok olmasıyla kanıtlanan haklılığını hissetme zorluğuyla yaşıyordu. Orddusunun yok olmasında, istemediği halde can sıkıcı ve ttuhaf bir memnuniyet, kendi değerini takdir etmek iççin gerekli temeli buluyordu.

Büyük başarı kazandıkları günlerde bastırılmış, silinmiş olan düşünceler aklına geliyordu tekrar.

Keitel ve Jodl, Hitler'i Tanrı Führer diye adlandıırıyorlardı. Goebbels, Hitler'in trajedisinin savaşta kendiisine denk bir komutan dehasıyla karşılaşamaması olduğğu-

nu ilan ediyordu. Zeitzler ise estetik duygusunu bozduğu için Hitler'in ondan cephe hattını düzeltmesini istediğini anlatıyordu. Ya Moskova'ya saldırmaktan deli gibi, nevrastenik bir şekilde vazgeçmesine ne demeli? Ya ani bir iradesizlik göstermesine ve Leningrad'a yapılan saldırının durdurulması emrini vermesi? Katı bir savunma yapılmasıyla ilgili fanatik stratejisinin temelinde itibar yitirme korkusu yatıyor.

Artık her şey kesin açıklık kazandı.

Ama işte asıl korkunç olan da bu kesin açıklık. Emre uymayabilirdi! Kuşkusuz Führer onu idam ettirirdi. Ama insanları kurtarmış olurdu. Pek çok insanın gözlerinde sitem görüyordu.

Kurtarabilirdi, orduyu kurtarabilirdi!

Hitler'den korktu, canından korktu!

Ordu karargâhındaki Emniyet Müdürlüğü temsilcisi Chalb, geçenlerde Berlin'e giderken ona üstü kapalı ifadelerle Führer'in Alman halkı gibi bir halk için bile son derece büyük bir insan olduğunu söylemişti. Evet evet, elbette.

Hep tumturaklı konuşmalar, hep demagoji.

Adams radyoyu açtı. Parazitlerin içinden bir müzik çıktı, Almanya Stalingrad ölülerine ağıtlar yakıyordu. Müzikte gizlenen büyük bir güç vardı... Führer tarafından halk için, gelecekteki muharebeler için yaratılan efsanenin anlamı belki de donmuş ve bitlenmiş distrofik insanları kurtarmaktan daha fazlaydı. Belki de nizamnameleri okurken, muharebe cetvellerini hazırlarken, operasyon haritalarını incelerken Führer'in mantığını anlayamıyorsun.

Ya da belki Paulus'un ve askerlerinin yeni varlığı, onların Almanya'nın geleceğine yeni katılımları, Hitler'in 6. Ordu'yu mahkûm ettiği cefakârlık halesi içinde biçimleniyordu.

Burada kurşunkalemin, logaritma cetvelinin ve hesap makinelerinin bir yararı yoktu. Burada hesapları farklı, mantığı farklı garip bir karargâh levazım subayı general etkili oluyordu.

Adams, sevgili, sadık Adams, ne de olsa kuşku, her zaman ve değişmez bir şekilde yüksek ruhsal soydan gelen insanlara özgü bir özelliktir. Dünya üzerinde sadece ve sadece dar kafalı, kendi haklılığını sarsılmaz bir duygu haline getirmiş olan insanlar hüküm sürerler. Yüksek soydan insanlar devletleri yönetmezler, çok büyük kararlar almazlar.

"Geliyorlar!" diye bağırdı Adams. Ritter'e, "Toparlan!" diye emir verdi. Ritter de ağzı açık duran bavulu kenara çekti, üniformasını aşağı doğru çekerek düzeltti.

Feldmareşalin aceleyle bavula konmuş çoraplarının topukları delikti ve Ritter, akılsız ve âciz Paulus'un delik çorap giymesi yüzünden değil, çoraplardaki bu delikleri kötü Rus gözlerinin görecek olması yüzünden üzülüyor, heyecanlanıyordu.

Adams, ellerini sandalyenin arkalığına koymuş, birazdan açılacak olan kapıya arkasını dönmüş Paulus'a sakin, özenli ve sevgiyle bakarak dikiliyordu, feldmareşalin yaveri olarak bu şekilde davranmak zorunda olduğunu düşünüyordu.

Paulus masadan biraz geri çekildi, dudaklarını sıktı. Bu dakikalarda Führer ondan rol yapmasını isterdi, o da rol yapmaya hazırlandı.

İşte kapı açılıyor, toprağın üstünde yaşayan insanlar, karanlık yer altındaki odayı görecekler. Acı ve üzüntü geçti, aynı şekilde törensel bir oyun oynamaya hazırlanmış Sovyet komutanlık temsilcilerinin değil, gözünü budaktan esirgemeyen, otomatik silahının tetiğine kolayca basmaya alışkın Sovyet askerlerinin kapıyı açacağı korkusu kaldı. Bilinmeyen bir şey karşısında duyulan endişe

azap vericiydi, bu sahne nasıl bitecekti ve yaşam nasıl, nerede, Sibirya'da mı, bir Moskova hapishanesinde mi, bir kamp barakasında mı başlayacaktı?

46

Gece Volga'nın sol kıyısındaki insanlar Stalingrad'ın üzerinde göğün renk renk ışıklarla aydınlandığını gördüler. Alman Ordusu teslim oluyordu.

Aynı gece Volga'nın sol kıyısından insanlar Stalingrad'a gittiler. Stalingrad'da kalan halkın son zamanlarda şiddetli açlıkla karşı karşıya kaldıkları söylentisi yayılmıştı ve askerler, subaylar, Volga askerî filosundan denizciler yanlarında ekmek ve konserve çıkınları getirmişlerdi. Bazıları yanına votka ve armonika da almıştı.

Ama tuhaftır, o gece Stalingrad'da silahsız olarak ilk gelen askerler kenti savunanlara ekmek verirken, onlara sarılır, öperken sanki hüzünlüydüler, neşelenmiyor, şarkı söylemiyorlardı.

2 Şubat 1943 sabahı sisliydi. Volga'da buzların arasında kalan yerlerin üstünde buhar tütüyordu. Güneş sıcak ağustos günlerindeki ve alçak kış rüzgârlarının estiği zamanlardaki sertliğiyle bozkırın üstünden doğuyordu. Kuru bir kar dümdüz toprakların üstünde uçuşuyor, sütunlar oluşturarak dönüyor ve bir anda hevesini yitiriyor, yerine oturuveriyordu. Doğu rüzgârının ayakları izler bırakıyordu ardında: vınlayan diken saplarının çevresinde oluşmuş kardan yakalar, hendeklerin yamaçlarında donup kalmış bir dalga, dazlak kafaları andıran killi topraklar ve çıkık alınlara benzeyen tümsekler...

Stalingrad tarafından bakınca Volga'dan gelen in-

sanlar sanki bozkır sisinin içinden çıkıyormuş, sanki soğuk ve rüzgâr tarafından birer heykel şeklinde yontulmuş gibiydiler.

Bu insanların Stalingrad'da işleri yoktu, onları buraya komutanları yollamamıştı, burada savaş bitmişti. Kendileri geliyorlardı, Kızıl Ordu askerleri, yol işçileri, fırıncılar, karargâhta çalışanlar, arabacılar, topçular, cephe terzihanesinden terziler, tamir atölyelerinden elektrikçiler ve makinistler. Şallara sarınmış yaşlı adamlar, asker pantolonu giymiş kadınlar, erkek ve kız çocukları da onlarla birlikte Volga'yı geçiyorlar, tepeye tırmanıyorlar, arkalarından bohçalarla, yastıklarla dolu kızaklar çekiyorlardı.

Kente tuhaf bir şey oluyordu. Otomobil kornaları duyuluyordu, traktör motorları gürültü ediyordu; bağırıp çağıran insanlar ellerinde armonikalarıyla yürüyorlar, dans edenler keçe çizmeleriyle karları eziyorlar, Kızıl Ordu askerleri bağrışıyorlardı. Ama kent bunlarla canlanmamıştı, ölü gibi görünüyordu.

Stalingrad birkaç ay önce alışılmış yaşamına ara vermişti, kentteki okullar, fabrikaların atölyeleri, kadın elbiseleri atölyesi, amatör topluluklar, kent polisi, kreşler, sinemalar ölmüştü...

Kentin mahallelerini kaplayan ateşin içinde sokaklarının ve meydanlarının kendine özgü planıyla, kendi yer altı mimarisiyle, kendi trafik kurallarıyla, kendi ticaret ağıyla, kendi fabrika atölyelerinin uğultusuyla, kendi zanaatçılarıyla, kendi mezarlıklarıyla, içki âlemleriyle, konserleriyle yeni bir kent, Stalingrad Savaşı boy atmıştı.

Her devrin bir dünya kenti vardır, bu kent o devrin ruhudur, iradesidir.

İkinci Dünya Savaşı insanlığın bir dönemiydi ve Stalingrad bir süreliğine bu dönemin dünya kenti oldu. İnsan soyunun düşüncesi ve tutkusu oldu. Fabrikalar, rotatifler

ve linotipler onun için çalışıyordu, parlamento liderleri onun için kürsüye çıkıp konuşuyorlardı. Ancak bozkırdan Stalingrad'a binlerce insan geldiğinde, boş sokaklar insanlarla dolduğunda, ilk otomobil motorları gürültü etmeye başladığında savaşın başkenti hayata veda etti.

Gazeteler o gün Almanların teslim olmasıyla ilgili ayrıntıları bildirmiş, Avrupa'daki, Amerika'daki, Hindistan'daki insanlar Feldmareşal Paulus'un kaldığı bodrumdan nasıl çıktığını, General Şumilov'un 64. Ordusu'nun karargâhında Alman generallerin ilk sorgudan nasıl geçtiğini ve Paulus'un Kurmay başkanı Schmidt'in nasıl giyindiğini öğrenmişlerdi.

O saatte dünya savaşının başkenti artık yoktu. Hitler'in, Roosevelt'in ve Churchill'in gözleri dünyada yeni askerî gerginlik merkezleri arıyordu. Stalin parmağıyla masayı tıkırdatarak Genelkurmay başkanına Stalingrad'daki orduların bulundukları cephe gerisinden yeni toplanma bölgesine nakledilmeleri için olanakların sağlanıp sağlanmadığını soruyordu. Henüz savaşçı generallerle ve sokak savaşının ustalarıyla, silahlarla, canlı operasyon haritalarıyla, irtibat yollarıyla dolu savaşın başkenti varlığına son vermiş, bugünkü Atina ve Roma'nın sürdürdüğü gibi yeni bir yaşama başlamıştı. Tarihçiler, müze rehberleri, öğretmenler ve her zaman canı sıkılan ilkokul öğrencileri onun görünmeyen sahipleri olmuştu.

Yeni bir kent doğuyordu, fabrikalarıyla, okullarıyla, doğumevleriyle, polisiyle, opera tiyatrosuyla, hapishanesiyle bir emek ve yaşam kenti.

Ateş mevzilerine mermilerin ve ekmeklerin taşındığı, makineli tüfeklerin ve içinde lapa olan kapların sürüyerek götürüldüğü yollara, keskin nişancıların, gözcülerin, dinleme uzmanlarının taşlardan yapılmış gizli yerlerine ulaştıkları kıvrımlı, kurnazca açılmış patikalara incecik kar yağıyordu.

Muhaberecilerin bölükten tabura koştukları yollara, Batyuk'un birliğinden Bannıy Deresi'ne, et kombinasına ve su deposuna giden yollara kar yağıyordu.

Büyük bir kentin sakinlerinin borç tütün bulmak, arkadaşının isim gününde iki yüz gram votka içmek, mahzende yıkanmak, domino oynamak, komşunun lahana turşusunun tadına bakmak için yürüdükleri yollara, sevgili Manya'ya ve sevgili Vera'ya götüren yollara, saatçilere, çakmak ustalarına, terzilere, armonikacılara, ambar memurlarına ulaştıran yollara kar yağıyordu.

İnsan kalabalıkları yeni yollar açıyorlar, yıkıntıların yanına yaklaşmadan, sağa sola kıvrılmadan yürüyorlardı.

Savaş patikaları ağı ise ilk karla örtülmüştü, karla örtülen bu milyon kilometrelik patikalarda tek bir taze iz yoktu.

İlk karın üstünü kısa bir süre sonra ikincisi kapladı ve patikalar karın altında bulanıklaştı, dağıldı, görünmez oldu...

Kentin yerlileri sözlerle anlatılamaz bir mutluluk ve boşluk hissediyorlardı. Stalingrad'ı savunan insanların içinde tuhaf bir hüzün doğuyordu.

Kent boşalmıştı, ordu komutanı da, avcı tümenlerinin komutanları da, gönüllü milis eri yaşlı Polyakov da, otomatik tabancalı Er Gluşkov da, yani herkes bu boşluğu hissetmişti. Anlamsız bir duyguydu bu, insan kanlı bir savaşın zaferle sonuçlanmasından ve ölümün olmamasından hüzne kapılabilir mi?

Ama öyleydi. Komutanın masasının üstünde sarı deri mahfazasının içindeki telefon sessizdi; makineli tüfek mahfazasının üstündeki kar kalıntısı büyümüş, makaslı dürbünler ve askerî mazgallar körleşmişti; yıpranmış planlar ve haritalar şeffaf kılıflarından çıkmış subay çantalarına, bazı subay çantalarından da takım, bölük, tabur komutanlarının bavullarına ve eşya torbalarına gir-

mişti... Ölü evlerin arasında ise insanlar kalabalıklar halinde dolaşıyor, kucaklaşıyor, "Hurra" diye bağırıyorlardı. İnsanlar birbirlerine bakıyorlardı. "Çocukların hepsi ne kadar iyi, ne kadar müthiş, ne kadar basit, ne kadar yiğit insanlar, işte dolaşıyoruz da pamuklu ceketler, kulaklı şapkalar, her şeyiniz aynı bizimki gibi. Oysa düşünmesi bile korkunç bir iş yaptık. Dünyadaki en ağır yükü kaldırdık, doğruyu yalanın üstüne çıkardık, hadi git dene bakalım bu yükü kaldırmayı... Bunlar ancak masallarda olur, ama buradaki masal değildi."

Bazıları Kuporosnaya Deresi'nden, bazıları Bannıy Deresi'nden, bazıları su depoları tarafından, bazıları Krasniy Oktyabr'dan, bazıları Mamayev Kurganı'ndandı, onlara merkezde, Tsaritsa Irmağı'nın kıyısında, iskeleler bölgesinde yaşayanlar da katılıyorlardı... Hepsi hemşeriydi... Hem ev sahibi hem de konuktular, kendi kendilerini kutluyorlardı ve soğuk rüzgâr eski bir tenekeyi tıkırdatıyordu. Arada bir otomatik tabancayla havaya ateş ediyorlar, arada bir el bombası patlatıyorlardı. Tanışırken birbirlerinin sırtına pat pat vuruyorlardı, arada bir kucaklaşıyorlar, soğuk dudaklarıyla öpüşüyorlar, sonra mahcup ve neşeli küfürleşiyorlardı... Yerin altından akın akın çıkıyorlardı, tesviyeciler, tornacılar, çiftçiler, doğramacılar, kazı işçileri, düşmanı geri püskürtmüşler, taşı, demiri ve toprağı yeniden sürmüşlerdi.

Bir dünya kentinin diğer kentlerden tek farkı, insanların onun bütün dünyanın fabrikalarıyla ve tarlalarıyla olan bağını hissetmeleri değildir.

Dünya kentinin farkı, bir ruha sahip olmasıdır.

Savaş dönemi Stalingradı'nın da bir ruhu vardı. Onun ruhu özgürlüktü.

Antifaşist savaşın başkenti savaş öncesi bir Sovyet sanayi ve liman kentinin keçeleşmiş, soğuk yıkıntıları haline dönüşmüştü.

Burada on yıl sonra binlerce kişilik mahkûm ordusu çok büyük bir baraj seti dikti, dünyanın en büyük hidroelektrik santrallarından birini inşa etti.

47

Bu olay, sığınakta uykudan yeni uyanmış bir Alman onbaşının teslim olunduğunu bilmemesinden kaynaklanmıştı. Onbaşının ateş etmesiyle Çavuş Zadnepruk yaralanmıştı. Bu durum, Alman askerlerinin mahzenlerden çıkmalarını, otomatik silahlarını ve tüfeklerini gürültülü, giderek büyüyen bir yığına atmalarını izleyen Ruslar arasında öfke uyandırmıştı.

Tutsaklar çevrelerine bakmamaya çalışarak ve gözlerinin de tutsak olduğunu göstererek yürüyorlardı. Sadece saçı sakalı siyah-beyaz bir fırça gibi uzamış Er Schmidt, gün ışığına çıkınca sanki tanıdık bir yüzün kendisini karşılayacağından eminmiş gibi Rus askerlerine gülümseyerek bakıyordu.

Bir gün önce Moskova'dan Stalingrad Cephesi'ne gelen ve hafiften içkili olan Albay Filimonov, General Weller Tümeni'nin teslim noktasında, emrine verilmiş çevirmenle birlikte dikiliyordu.

Albayın altın yaldızlı apoletleri, kırmızı şeritli ve siyah zıhlı kaputu, Stalingrad bölük ve tabur komutanlarının perişan haldeki kapitoneli pamuk ceketleri ve buruşuk şapkaları, aynı şekilde Alman tutsakların kırış kırış olmuş pis giysileri arasında kendini gösteriyordu.

Albay, bir gün önce Askerî Kurul yemekhanesinde eski Rus ordusunun apoletlerinde kullanılan altın sırmanın Moskova'daki ana levazım deposunda saklandığını

ve bu eski ve kaliteli sırmadan yapılmış apolet elde etmenin arkadaşları arasında başarı olarak nitelendiğini anlatıyordu.

Silah sesi ve hafif yaralanan Zadnepruk'un çığlığı duyulduğunda albay yüksek sesle sordu:

"Kim ateş etti, konu nedir?"

Birkaç ses ona şu yanıtı verdi:

"Salağın biri, bir Alman. Götürdüler bile... Bilmiyormuş sözde..."

"Nasıl bilmiyormuş?" diye bağırdı albay. "O kadar kanımızı döktükleri az mı gelmiş alçak herife?" dedi uzun boylu Yahudi siyasi eğitmene, çevirmene dönerek, "Bana subaylarını getirin. Elebaşı olarak bu ateşin yanıtını o alçak versin," dedi.

Tam bu sırada albay, Er Schmidt'in geniş geniş gülümsediğini fark etti, bağırmaya başladı:

"Ne gülüyorsun, aşağılık herif, birini daha mı yaraladınız yoksa?"

Schmidt iyi şeyler ifade etmek istediği gülümsemesinin neden Rus subayının bağırmasına yol açtığını anlamadı, bu bağırmayla hiçbir ilgisi olmaksızın bir tabanca sesi duyulduğunda ise Schmidt artık hiçbir şey anlamadan tökezledi ve arkadan gelen askerlerin ayaklarının altına düştü. Cesedini kenara sürüklediler, yan yatıyordu, onu tanıyan, tanımayan herkes yanından geçip gidiyordu. Tutsaklar gittikten sonra çocuklar ölüden korkmadan boş mahzenlere girdiler, tahta ranzaları altüst ettiler.

Albay Filimonov bu sırada tabur komutanının yer altındaki dairesini gözden geçiriyor, ne kadar sağlam ve konforlu olduğuna hayran kalıyordu. Otomatik tabancalı er, açık renk gözleri sakin sakin bakan genç bir Alman subayını albayın yanına getirdi.

"Albay yoldaş, işte getirilmesini emrettiğiniz Teğmen Lenard," dedi çevirmen.

"Kim?" diye hayretini belirtti albay. Filimonov, hem Alman subayının yüzü kendisine sempatik geldiğinden, hem de hayatında ilk kez bir cinayete karıştığı için öfkelendiğinden, "Onu toplama noktasına götürün, ama bir aptallık yapmayın, oraya sağ varması sizin kişisel sorumluluğunuz altında," dedi.

Kıyamet günü sona eriyordu ve vurulan askerin yüzündeki gülümsemeyi ayırt etmek artık olanaksızdı.

48

Cephe Karargâhı Yedinci Şubesi'nden askerî başçevirmen Yarbay Mihaylov, tutsak feldmareşalin 64. Ordu karargâhına götürülmesine eşlik ediyordu.

Paulus, büyük bir merakla kendisine bakan ve sırtındaki omuzdan bele kadar deri şeritli feldmareşal paltosuna ve tavşan kürkünden gri şapkasına hayran olan Sovyet subaylarına ve askerlerine dikkat etmeden mahzenden çıktı. Başı yukarda, Stalingrad yıkıntılarına bakarak kendisini bekleyen karargâh jipine doğru geniş adımlarla yürüdü.

Savaştan önce Mihaylov, sık sık diplomatik resepsiyonlara katılmış ve soğuk saygıyı gereksiz telaştan kolayca ayırarak Paulus'un yanında kendinden emin davranmıştı.

Mihaylov, Paulus'un yanında otururken ve onun yüz ifadesini izlerken feldmareşalin sessizliği bozmasını bekliyordu. Paulus'un davranış tarzı, Mihaylov'un ilk sorgusuna katıldığı generallerin davranış tarzına benzemiyordu.

6. Ordu Kurmay başkanı, tembel ve ağır bir sesle felakete Rumenlerin ve İtalyanların neden olduğunu

söylemişti. Kanca burunlu Tümgeneral Sixt von Armin madalyalarını şıngırdatarak, "Sadece 8. Ordusu'yla birlikte Garibaldi değil, Rusya'nın soğuğu, yiyecek ve mühimmat yokluğu da," diye eklemişti.

Demir şövalyelik haçına ve beş kez yaralandığı için de bir madalyaya sahip olan Tank Kolordusu komutanı, kır saçlı Schlemmer, bu konuşmayı kesip bavuluna göz kulak olunmasını rica etmişti. Bir anda hepsi birden, sıhhiye birliğinin komutanı, yumuşak bir biçimde gülümseyen General Rinaldo da, yüzü bir kılıç darbesiyle çirkinleşmiş tank tümeni komutanı, somurtkan Albay Ludwig de konuşmaya başlamıştı. En çok da Paulus'un yaveri, tuvalet takımını kaybeden Albay Adams ortalığı telaşa veriyordu. Ellerini iki yana açıyor, başını sallıyordu, leopar derisinden şapkasının kulakları sudan çıkmış cins bir köpeğin kulakları gibi sallanıyordu.

İnsanlaşmışlardı, ancak kötü anlamda bir insanlaşmaydı bu.

Şık beyaz kısa bir kürk giymiş olan jip şoförü, Mihaylov'un biraz daha yavaş gitme emri üzerine, "Baş üstüne, yarbay yoldaş," yanıtını vermişti.

Savaştan sonra evine döndüğünde şoför arkadaşlarına, "Ben Feldmareşal Paulus'u götürürken..." diye anlatmak ve övünmek istiyordu. Ayrıca arabayı Paulus'un, "İşte Sovyet şoförü böyle olur, birinci sınıf bir profesyonel," diye düşünmesini sağlayacak şekilde sürmek istiyordu.

Rusların ve Almanların bu kadar yakın teması cepheden bakan bir göz için inanılmaz bir şeydi. Neşe içindeki erlerden oluşan ekipler mahzenleri arıyor, su kuyularına iniyor, Almanları soğuk yeryüzüne çıkarıyorlardı.

Otomatik tabancalı Rus askerleri, iterek, bağırarak Alman ordusunu boş alanlarda, sokaklarda yeniden düzene sokuyorlar, farklı uzmanlıklardan askerleri yürüyüş kollarında bir araya getiriyorlardı.

Almanlar, silah tutan ellere bakarak ve tökezlememeye çalışarak yürüyorlardı. Boyun eğmelerinin tek nedeni, Rus askerinin parmağının otomatik silahın tetiğine kolayca basabileceğinden korkmaları değildi. Galip gelenlerin gücü söz konusuydu, bir tür hipnotize edici acıklı korku onları boyun eğmeye zorluyordu.

Feldmareşali taşıyan jip güneye gidiyor, tutsaklar ise ters yönde ilerliyorlardı. Güçlü bir hoparlör avaz avaz bağırıyordu:

Dün sefere çıktım uzak diyarlara,
Mendil salladı sevgilim kapıda...

İki kişi üçüncü birini taşıyordu. Bu üçüncü kişi solgun, kirli kollarını diğer ikisinin boyunlarına dolamış, taşıyanların başları birbirine yaklaşmıştı, aralarından ölü bir yüz ateşli gözlerle bakıyordu.

Dört asker bir battaniyenin üstünde mahzenden bir yaralıyı çıkarıyorlardı.

Mavimsi siyah silah yığınları karın üzerinde yatıyor harman yerindeki tınazları andırıyor.

Saygı atışı yapılıyor, ölmüş bir Kızıl Ordu askeri mezara indiriliyor, hemen yanı başında hastane olarak kullanılan mahzenden getirilmiş Almanların cesetleri ise öylece, bırakıldıkları gibi duruyor. Beyaz ve siyah şapkalı Rumen askerleri yürüyor, bağrışıyor, ellerini kollarını sallıyor, canlı ve ölü Almanlarla alay ediyorlar.

Tutsaklar Fidanlık tarafından, Tsaritsa'dan, Uzmanlar Evi tarafından getiriliyor. Özgürlüğünü yitirmiş insanların ve hayvanların farklı adımlarıyla yürüyorlar. Hafif yaralılar ve donmak üzere olanlar sopalara, yanmış tahta parçalarına dayanıyorlar. Yürüyorlar, yürüyorlar. Hepsinde aynı mavimsi gri yüz, aynı gözler, hepsinde aynı acı ve elem ifadesi.

Şaşılacak şey! Aralarında ne kadar çok ufak yapılı, gaga burunlu, dar alınlı, küçük tavşan ağızlı, serçe kafalı insan var. Meğer ne kadar çok esmer tenli, sivilceli, çıbanlı, çilli Ari insan varmış.

Bu yürüyen çirkin ve zayıf insanlar anaların doğurduğu ve sevdiği insanlardı. Ağır çeneleriyle, kibirli ağızlarıyla yürüyen, sarı kafalı, beyaz yüzlü, granit gibi sağlam göğüslü insanlar, insanlar da değil, bir ulus ortadan yok olmuştu sanki.

Anaların doğurduğu bu çirkin insanlar kalabalığının, Rus anaların doğurduğu, 1941 sonbaharında Almanların ellerinde çalı çırpıyla, sopalarla hayvan gibi batıdaki kamplara sürdükleri talihsiz insanlardan oluşan o hüzünlü ve acıklı kalabalıklara kardeş gibi benzemesi ne kadar şaşırtıcıydı. Zaman zaman mahzenler ve ambarlar tarafından tabanca sesleri geliyordu ve Volga'ya doğru ilerleyen kalabalık, tek bir insan gibi bu silah seslerinin ne anlama geldiğini anlıyordu.

Yarbay Mihaylov, yanında oturan feldmareşale arada bir göz atıyordu. Şoför aynadan bakıyordu. Mihaylov Paulus'un uzun, zayıf yanağını, şoför alnını, gözlerini, susmak üzere sıkılmış dudaklarını görüyordu.

Namluları göğe çevrilmiş topların, alınları haçlı tankların, tenteleri rüzgârda sallanan kamyonların, zırhlı araçların ve tekerlekli topların yanından geçiyorlardı. 6. Ordu'nun demirden bedeni, kasları toprağın içinde donup kalmıştı. Yanından insanlar yavaş yavaş ilerliyor, sanki duruyor, buz kesiyor, yere saplanıp kalıyor gibi bir görüntü oluşuyordu.

Mihaylov, şoför ve muhafız asker, Paulus'un konuşmaya başlamasını, birine seslenmesini, başını çevirmesini bekliyorlardı. Ama o susuyordu; gözlerinin nereye baktığını, bu gözlerin insan yüreğinin bulunduğu derinliğe neler getirdiğini anlamak mümkün değildi.

Paulus, askerlerinin onu görmelerinden korkuyor muydu yoksa kendisini görmelerini mi istiyordu? Paulus birden Mihaylov'a sordu:

"Sagen Sie bitte, was ist es, Machorka?"[1]

Bu beklenmedik soru karşısında Mihaylov, Paulus'un ne düşündüğünü anlayamadı. Feldmareşal, her gün çorba içme, sıcak bir yerde uyuma, sigara içme telaşına düşüyordu.

49

Alman savaş tutsakları, Gestapo karargâhının bulunduğu iki katlı evin bodrum katından Sovyet yurttaşlarının cesetlerini çıkarıyorlardı.

Birkaç kadın, yaşlı adam ve erkek çocuğu soğuğa karşın nöbetçinin yanında duruyor ve Almanların cesetleri donmuş toprağın üzerine bırakmalarını izliyorlardı.

Almanların çoğunun yüzünde umursamaz bir ifade vardı, ağır adımlarla yürüyorlar, ceset kokusunu sakin sakin soluyorlardı.

İçlerinden sadece biri, subay paltosu giymiş, burnuna ve ağzına kirli bir mendil bağlamış olan genç adam, atsinekleri tarafından ısırılıp canı yanan bir at gibi başını sallayıp duruyordu. Gözleri deliliğe benzer bir azap ifadesi taşıyordu.

Savaş tutsakları sedyeleri yere koyuyorlardı ve cesetleri indirmeye başlamadan önce düşünceli düşünceli başlarında dikiliyorlardı. Bazı cesetlerin kolları, bacakları

1. (Alm.) Lütfen söyler misiniz, *mahorka* (kötü tütün) ne demektir? (Ç.N.)

kopmuştu ve Almanlar hangi kolun ya da bacağın hangi cesede ait olduğunu düşünüyorlar, o cesedin yanına koyuyorlardı. Ölülerin çoğu yarıçıplaktı, üzerlerinde sadece iç çamaşırı, bazılarında askerî tipte pantolon vardı. Biri çırılçıplaktı, ağzı çığlık atar durumda açık kalmıştı, karnı belkemiğine yapışmıştı, cinsel bölgesindeki tüyler kızılımsı sarı, bacakları ince ve zayıftı.

Ağızlarının ve gözlerinin yerinde şimdi oyuklar olan bu cesetlerin daha yakın bir zaman önce adı, ikametgâhı bulunan, "Sevgilim, canım, öp beni, bak unutma sakın," diyen, bir bardak bira içmeyi hayal eden, sarma sigara içen canlı insanlar olduğunu düşünmek olanaksızdı.

Görünüşe bakılırsa bunu sadece ağzına mendil bağlamış olan subay hissediyordu.

Ancak bodrumun giriş kapısında dikilen kadınları en çok sinirlendiren oydu. Kadınlar onu yakından izliyorlar, içlerinden ikisi sökülmüş SS amblemlerinin parlak lekeler bıraktığı birer palto giymiş olan diğer savaş tutsaklarına ise ilgisizce bakıyorlardı.

Küçük bir oğlanın elinden tutmuş, subayı izleyen kısa boylu kadın, "Başını çevirirsin mi?" diye mırıldandı.

Subay paltolu Alman, Rus kadının kendisini izleyen ağır ve hırslı bakışının baskısını üzerinde hissetti. Tıpkı ormanın üstündeki bir fırtına bulutunun içinde toplanan, yakıp kül edici darbesini indirmek üzere körlemesine bir ağaç gövdesi seçen elektrik gücü nasıl boşalacağı bir yer bulmadan duramazsa, nefret duygusu da bir kez ortaya çıktıktan sonra boşalacağı bir yer arıyor ve bulmadan duramıyordu.

Subay paltolu Alman'ın birlikte çalıştığı kişi, boynuna pamuklu bir havlu sarmış, ayaklarına çuval geçirmiş ve çuvalları telefon kablosuyla bağlamış genç bir askerdi.

Bodrum katın yakınında hiçbir şey söylemeden dikilen insanların bakışları o kadar kötüydü ki, Almanlar

karanlık bodruma rahatlıkla gidiyorlar, buradan çıkmakta acele etmiyorlar, karanlığı ve iğrenç kokuları dışardaki havaya ve gün ışığına yeğliyorlardı.

Almanlar boş sedyelerle bodruma indiklerinde artık onların da bildikleri ağır bir Rusça küfür işitiliyordu.

Tutsaklar bodruma adımlarını hızlandırmadan, hayvansal bir içgüdüyle telaşlı bir hareket yapacak olurlarsa kalabalığın üstlerine hücum edeceğini hissederek iniyorlardı.

Subay paltolu Alman bir çığlık attı ve nöbetçi Rus askeri kızgın bir şekilde, "Hey ufaklık, niye taş atıyorsun, Fritz yere yıkılırsa onun yerine sen mi taşıyacaksın?" dedi.

Bodrumda askerler aralarında şöyle konuşuyorlardı:

"Şimdilik bir tek teğmeni hedef alıyorlar."

"Kadını fark ettin mi, sürekli ona bakıyor."

Bodrum karanlığının içinden bir ses duyuldu:

"Teğmen, bodrumda kalsanız, sizden başlayıp bizimle bitirecekler bunlar."

Subay, uykulu bir sesle, "Hayır, hayır, saklanmak olmaz, kıyamet günü bu," diye mırıldandı ve ortağına dönerek ekledi: "Hadi, hadi gidelim."

Subay ve iş ortağı bodrumdan bu çıkışlarında her zamankinden biraz daha hızlı yürüyorlardı, yükleri hafifti. Sedyede genç bir kızın cesedi vardı. Ölü beden büzülmüş, kurumuştu ve sadece karmakarışık açık renk saçları süt ve buğday güzelliğini korumuş, öldürülmüş bir kuşun korkunç, siyahımsı kahverengi yüzünün çevresine yayılmıştı. Kalabalık hafif bir ah çekti.

Kısa boylu kadının tüyler ürperten çığlığı duyuldu ve sanki parlayan bir bıçak soğuk boşluğu yardı.

"Kızım! Kızım! Altın saçlı kızım!"

Başkasının çocuğu için atılan bu çığlık insanları sarsmıştı. Kadın, cesedin başındaki hâlâ bukle izlerini koru-

yan saçları düzeltmeye başladı. Kızın ağzı çarpılmış, taş kesilmiş yüzüne bakıyordu ve ancak bir annenin görebileceği bu korkunç çizgileri de, bir zamanlar kundağının içinden gülümseyen canlı ve sevimli yüzü de görüyordu.

Kadın ayağa kalktı. Alman'a doğru bir adım attı ve gözlerinin bir yandan Alman'a bakıp, bir yandan da yerde diğer tuğlalarla birlikte sımsıkı donup kalmamış, yalnızca büyük, korkunç bir çalışma yüzünden, buzlu su, kaynar su ve küllü su yüzünden bozulmuş, çatlamış bir elin söküp koparabileceği bir tuğla parçası aradığını herkes fark etmişti.

Nöbetçi, olacakların kaçınılmazlığını hissediyordu, kadın ondan da, onun otomatik silahından da daha güçlü olduğu için onu durduramazdı. Almanlar kadından gözlerini ayıramıyorlardı, çocuklar da merakla ve sabırsızca kadına bakıyorlardı.

Kadın ise Alman'ın ağzı mendille bağlı yüzünden başka hiçbir şey görmüyordu artık. Ne olduğunu anlamadan, çevresindeki her şeyi kendisine bağlayan bir güçle ve kendisi de bu güce boyun eğerek bir gün önce bir Kızıl Ordu askerinin kendisine verdiği ekmek parçasını pamuklu ceketinin cebinde eliyle yoklayarak buldu, Alman'a uzattı ve, "Hadi al, ye," dedi.

Bunun nasıl olduğunu, neden böyle yaptığını kendisi de anlayamıyordu. Utanç, çaresizlik ve öfke dolu zor saatlerde çok üzülür ve uyuyamazdı. Böyle zor saatler yaşamında ne kadar çoktu: Onu bir şişe bitkisel yağ çalmakla suçlayan komşu kadınla kavga ettiğinde, oturduğu daireyle ilgili şikâyetlerini dinlemek istemeyen bölge sovyet başkanının odasından kovulduğunda, evlendikten sonra oğlu onu oturduğu odadan atmaya kalktığında, hamile gelini yaşlı fahişe diye ad taktığında. Gece üzgün ve öfkeli bir şekilde yatağında yatarken o kış sabahını anımsadı ve "Aptalın biriydim, hâlâ da öyleyim," diye düşündü.

50

Novikov'un Tank Kolordusu'nun karargâhına tugay komutanlarından kaygı verici haberler gelmeye başlamıştı. İstihbarat, Almanların çarpışmalara katılmamış, yeni tank ve topçu birliklerini saptamıştı, düşman, yedeklerini gerilerden ileri sürüyordu.

Bu haberler Novikov'u rahatsız ediyordu, öncü birlikler kanatların güvenliğini sağlamadan ilerliyordu ve eğer düşman az sayıdaki kış yollarını kesmeyi başarırsa tanklar piyadenin desteğinden yoksun ve yakıtsız kalacaktı.

Novikov, durumu Getmanov'la görüşüyor, gerideki birlikleri ivedilikle toplamak ve tankların hareketini kısa bir süreliğine durdurmak gerektiğini düşünüyordu. Getmanov, Ukrayna'nın kurtuluşunu kolordunun başlatmasını çok istiyordu. Novikov'un kıtaya çıkmasına, durumu yerinde görüp denetlemesine, Getmanov'un ise geri birliklerinin hareketini hızlandırmasına karar verdiler.

Novikov, tugaylara gitmeden önce cephe komutanının yardımcısına telefon etti, durumu rapor etti. Komutan yardımcısının yanıtını daha baştan biliyordu: Sorumluluğu üzerine almayacak, yani ne kolorduyu durduracak ne de Novikov'a harekete devam etmesini önerecekti.

Gerçekten de komutan yardımcısı Cephe İstihbarat Şubesi'nden düşmanla ilgili verileri hemen istemelerini emretti, Novikov'la yaptığı konuşmayı komutana rapor etmeye söz verdi.

Bundan sonra Novikov komşusu, Avcı Kolordusu komutanı Molokov'la bağlantı kurdu. Molokov, kaba, sinirli bir adamdı ve her zaman komşularının onun hakkında cephe komutanına olumsuz bilgiler verdiğinden kuşku duyardı. Karşılıklı sövüp saydılar, hatta çok ağır

küfrettiler, aslında bu küfürler doğrudan doğruya kişiliklere değil, tanklarla piyade arasında artan boşluğa yönelikti. Novikov, sol taraftaki komşusu olan topçu tümeninin komutanına telefon etti.

Topçu tümeninin komutanı, cephenin emri olmaksızın ilerlemeyeceğini söyledi.

Novikov, onun düşüncelerini anlıyordu, topçu, yardımcı rolle yetinmek, tankların hücumuna destek olmak değil, kendisi hücum etmek istiyordu.

Topçu komutanıyla konuşması biter bitmez Novikov'un yanına kurmay başkanı girdi. Novikov, Neudobnov'u hiçbir zaman bu kadar aceleci, bu kadar telaşlı görmemişti.

"Albay yoldaş," dedi Neudobnov, "hava ordusu kurmay başkanı bana telefon etti, bizi destekleyen uçaklarını cephenin sol kanadına nakletmeye hazırlanıyorlarmış."

"Bu da ne demek oluyor, beyinleri mi sulanmış?" diye bağırdı Novikov.

"Evet çok basit," dedi Neudobnov, "Ukrayna'ya ilk olarak biz girersek birilerinin çıkarları zedelenecek. Bu iş için 'Suvorov' ve 'Bogdan Hmelnitski' nişanları almak isteyenler çok. Hava koruması olmazsa kolorduyu durdurmak gerekir."

"Hemen komutana telefon edeceğim," dedi Novikov.

Ama onu komutana bağlamadılar, Yeremenko, Tolbuhin'in ordusuna gitmişti. Novikov'un tekrar telefon ettiği komutan yardımcısı hiçbir karar almak istemiyordu. Sadece Novikov'un neden kıtaya çıkmadığına şaşırmıştı.

Novikov, komutan yardımcısına şöyle dedi:

"Tümgeneral yoldaş, bütün cephe birliklerinden önce batıya doğru ilerlemiş olan bir kolorduyu onay almadan hava korumasından yoksun bırakmak ne demek oluyor?"

Komutan yardımcısı öfkeyle, "Uçakları ne şekilde kullanacağını komutanlık daha iyi bilir, saldırıya bir tek sizin kolordunuz katılmıyor," dedi Novikov'a.

"Havadan vurulmaya başladıklarında tankçılara ne diyeceğim? Onları cephenin talimatlarıyla mı koruyacağım?" dedi Novikov kaba bir şekilde.

Komutan yardımcısı parlamadı, tersine sakin bir şekilde şöyle dedi:

"Siz birliklere gidin, ben durumu komutana rapor edeceğim."

Novikov almacı yerine koyar koymaz Getmanov içeri girdi, sırtında paltosu, başında papağı vardı. Novikov'u görünce üzgün bir şekilde kollarını iki yana açtı.

"Pyotr Pavloviç, çoktan gittiğinizi sanıyordum."

Getmanov yumuşak, tatlı bir sesle şöyle dedi:

"Geri birlikler yerlerinde kaldı, bu birliklerin komutan yardımcısı bana yaralı ve hasta Almanlar için araç vermenin ve fazladan benzin harcamanın gereksiz olduğunu söylüyor."

Kurnaz kurnaz Novikov'a baktı:

"Gerçekten de biz Komintern'in şubesi değil, Tank Kolordusu'yuz.

"Komintern'in ne ilgisi var burada?" diye sordu Novikov.

"Hadi gidin, gidin Albay yoldaş," dedi Neudobnov yalvarır gibi, "bir dakikanın bile değeri var. Cephe karargâhıyla görüşmelerde yapılabilecek her şeyi yapmaya çalışırım."

Darenskiy'in o gece anlattıklarından sonra Novikov, sürekli olarak kurmay başkanının yüzüne bakıyor, hareketlerini, sesinin tonunu izliyordu. Neudobnov kaşığı, salatalık turşusu batırdığı çatalı, telefon almacını, kırmızı kalemi, kibritleri eline aldığında Novikov "Bu eli miydi acaba?" diye düşünüyordu.

Ancak Novikov şimdi Neudobnov'un eline bakmıyordu. Novikov, Neudobnov'u daha önce hiç böyle tatlı dilli, heyecanlı, hatta sevimli görmemişti.

Neudobnov ve Getmanov, kolordunun Ukrayna sınırını geçen ilk ordu olması için, tugayların hiç durmadan batıya doğru ilerlemeye devam etmesi için canlarını vermeye hazırdılar.

Bunun için her türlü riske girmeye hazırdılar, ama riske girmek istemedikleri tek konu, başarısızlık halinde sorumluluğu üstlenmekti.

Novikov, elinde olmadan heyecana kapılmıştı, o da kolorduya bağlı öncü birliklerin Ukrayna sınırını geçen ilk birlikler olduğunu cepheye radyoyla haber vermek istiyordu. Bu olayın askerî açıdan bir önemi yoktu, düşmana büyük bir zarar vermezdi. Ancak Novikov bunu istiyordu, askerî alanda şöhret kazanmak, komutanlardan teşekkür almak, nişanlar, övgüler kazanmak için, Stalin'in radyoda okunacak emri için, general rütbesi ve komşuları kıskandırmak için istiyordu. Onun hareketlerini hiçbir zaman buna benzer duygular ve düşünceler belirlemezdi, ama belki de bu yüzden bu duygular ve düşünceler şu anda bu derece güçlüydü.

Bu istekte kötü bir şey yoktu... Stalingrad'da da, 1941 yılında da aman vermeyen soğuklar vardı, yorgunluk eskisi gibi askerlerin kemiklerini kırıyordu, ölüm eskisi gibi korkunçtu. Ama savaş artık başka bir hava solumaya başlıyordu.

Bunun henüz farkında olmayan Novikov, Getmanov ve Neudobnov'u ilk kez bu kadar kolay, daha ağızlarını açar açmaz anlamasına hayret ediyor, kızmıyor, gücenmiyor, onların istedikleri şeyi bu kadar doğal bir şekilde kendisi de istiyordu.

Novikov'un tanklarının hızlandırılmış askerî harekâtı, işgalcilerin onlarca Ukrayna köyünden birkaç saat

önce çıkarılmasını sağlayabilirdi ve Novikov, yaşlı adamların, çocukların yüzlerindeki heyecanı görerek sevinebilir; yaşlı bir köylü kadın ona sarılıp öz oğlunu öper gibi öptüğünde gözlerinde yaşlar belirebilirdi. Bu sırada yeni ihtiraslar olgunlaşıyor, savaşın manevi hareketinde yeni bir anayönelim beliriyor, 1941 yılında, Stalingrad Çarpışması'nda asıl olan yönelim korunarak ve varlığını sürdürerek farkına varılmadan yardımcı duruma düşüyordu.

Savaşın şekil değiştirmesindeki bu sırrı ilk anlayan, 3 Temmuz 1941'de, "Kardeşlerim, dostlarım..." diye konuşan adamdı.

Kendisini acele ettiren Getmanov ve Neudobnov'un heyecanını paylaşan Novikov'un nedenini kendisi de bilmeden yolculuğunu geciktirmesi tuhaftı. Arabaya bindiğinde bunun nedenini anlamıştı, Jenya'yı bekliyordu.

Yevgeniya Nikolayevna'dan mektup almayalı üç haftayı geçmişti. Birliklere yaptığı yolculuktan döndüğünde karargâhın kapısında Jenya'nın onu bekleyip beklemediğine bakardı. Jenya, yaşamının katılımcısı olmuştu. Tugay komutanlarıyla konuştuğu sırada, cephe karargâhı telefon ettiğinde, tankla ön hatlara gittiğinde ve tank, Alman bombaları yüzünden genç bir kısrak gibi titrediğinde Jenya onunla birlikteydi. Getmanov'a çocukluğunu anlatırdı, ama sanki Jenya'ya anlatıyormuş gibi gelirdi. "Of içki kokuyorum, Jenya olsa hemen anlardı," diye düşünürdü. Bazen, "Jenya buna bir baksaydı," diye düşünürdü. "Binbaşıyı mahkemeye verdiğimi öğrenince Jenya ne diyecek acaba?" diye kaygıyla düşünceye dalardı.

Ön cephenin gözetleme noktasına girdi ve tütün dumanı, telefoncuların sesleri, silah sesleri ve bomba patlamaları arasında birden Jenya aklına geldi...

Bazen Jenya'nın eski yaşamına karşı kıskançlığa kapılır, karamsarlaşırdı. Bazen Jenya onun düşlerine girer, uyanır ve bir daha uyuyamazdı.

Kâh aşklarının mezara kadar süreceğini düşünür, kâh yine yalnız kalacağı endişesine kapılırdı.

Arabaya binerek Volga'ya doğru uzanan yola bir göz attı. Yol boştu. Sonra sinirlendi, Jenya'nın çoktan burada olması gerekirdi. Yoksa hastalanmış mıydı? 1939'da Jenya'nın evlendiğini öğrendiğinde kendini vurmaya kalkıştığını anımsadı yeniden. Jenya'yı neden seviyor? Üstelik de elinden fena kadınlar geçmedi. Hiç vazgeçmeden bir insanı düşünmek mutluluk mu, yoksa hastalık gibi bir şey mi, belli değildi. Neyse ki karargâhtaki kızlardan hiçbiriyle ilişkisi olmamıştı. Jenya gelecek, Novikov'un tertemiz olduğunu görecekti. Aslında üç hafta kadar önce bir günah işlemişti. Jenya yolda duracak, gece bu günah evinde kalacak ve evin sahibi genç kadın Jenya'yla konuşurken onu tarif edecek, "Harika bir adam bu albay," diyecek. Ne saçma sapan şeyler geliyor aklına...

51

Ertesi gün öğleye doğru Novikov kıtalara yaptığı yolculuktan geri dönüyordu. Tank paletlerinden delik deşik olmuş yollarda sürekli sarsılmaktan, donmuş çukurlara girip çıkmaktan beli, sırtı, boynu ağrıyor, tankçılar bitkinliklerini, günlerdir uykusuz kalmanın verdiği sersemliklerini ona da bulaştırmışlar gibi geliyordu.

Karargâha yaklaşırken kapının önünde duran insanlara bir göz attı. Yevgeniya Nikolayevna'nın Getmanov'la yan yana durduğunu ve yaklaşan arabaya baktığını gördü.

Her yanını ateş sardı, delirecek gibi oldu, neredeyse acıya eşit bir sevinç yüzünden soluğu kesildi, araba durmadan atlamak için davrandı.

Arka koltukta oturan Verşkov şöyle dedi:

"Komiser, Doktor Hanımı'yla birlikte hava alyor, bir fotoğraf çekip evine yollamak çok hoş olurdu, karısı ne kadar sevinirdi."

Novikov karargâha girdi, Getmanov'un uzattığı mektubu aldı, ön yüzünü çevirdi, Yevgeniya Nikolayevna'nın yazısını tanıdı ve mektubu cebine koydu.

"Dinle, rapor veriyorum," dedi Getmanov'a.

"Mektubu okumayacak mısın, artık sevmiyor musun?"

"Tamam tamam, sonra okurum."

Neudobnov içeri girdi ve Novikov şöyle dedi:

"Bütün mesele insanlarda. Muharebeler sırasında tankın içinde uyuyorlar. Leş gibi yatıyorlar. Tugay komutanları da aynı. Karpov neyse de Belov, benimle konuşurken uyuyakaldı, beş gündür yoldalar. Makinist sürücüler hareket halindeyken uyuyorlar, yorgunluktan yemek yiyemiyorlarmış."

"Peki durumu siz nasıl değerlendiriyorsunuz Pyotr Pavloviç?" diye sordu Getmanov.

"Alman aktif değil. Bizim bölgemizde karşı saldırı beklenmiyor. Burada ciddiye alınacak durumda değiller."

Konuşuyordu, ama parmakları zarfı yokluyordu. Bir an zarfı elinden bıraktı ve sanki mektup cebinden kaçacakmış gibi tekrar sımsıkı tuttu.

"Tamam, anlaşıldı," dedi Getmanov, "şimdi de ben sana rapor vereyim: Biz de burada generalle birlikte en tepeye ulaştık. Nikita Sergeyeviç'le konuştum, uçakları bizim bölgeden çekmemeye söz verdi."

"Onun harekât yönetme yetkisi yok ki," dedi Novikov ve cebinin içinde mektubu açmaya çalıştı.

"Neyse, biraz önce general havacıların karargâhından teyit aldı, uçaklar bizimle kalacak," dedi Getmanov.

"Geri birlikleri de harekete geçecekler," dedi Neu-

dobnov acele acele, "yollar fena değil. En önemlisi de bunun sizin kararınız olması Albay yoldaş."

"Beni yarbaylığa indiriyordu, bayağı telaşlanmış olmalı," diye düşündü Novikov.

"Evet, beyler," dedi Getmanov, "anlaşılan Ukrayna Ana'yı kurtarma işine ilk biz girişeceğiz. Nikita Sergeyeviç'e tankçıların komutanlarını sıkıştırdıklarını, çocukların Ukrayna kolordusu olarak adlandırılmayı hayal ettiklerini söyledim."

Getmanov'un yapmacık sözleri yüzünden sinirlenen Novikov şöyle dedi:

"Onların bir tek hayalleri var, uyumak. Beş gündür uyumuyorlar."

"Yani karar verildi, ilerlemeyi sürdürüyoruz, değil mi Pyotr Pavloviç?" dedi Getmanov.

Novikov, zarfın ağzını yarısına kadar açmıştı, içine iki parmağını soktu, mektubu yokladı. Tanıdık yazıyı görme isteği yüzünden içinde bir şeyler sızlıyordu.

"Ben bir karar alıp, insanların on saat dinlenmelerine izin vermeyi düşünüyorum, birazcık olsun güç toplasınlar," dedi Novikov.

"Oho," dedi Neudobnov, "on saat uyursak dünyadaki her şeyi kaçırırız."

"Dur dur, bırak da iyice bir düşünüp anlayalım," dedi Getmanov ve yanakları, kulakları, boynu yavaş yavaş kızarmaya başladı.

"İşte böyle, anladın bile," dedi Novikov alay ederek.

Ve birden Getmanov'un tepesi attı.

"Analarını da... mesele neymiş, uykularını alamıyorlarmış!" diye bağırdı. "Uyumaya zaman bulurlar! Şeytan alıp götürmüyor ya onları. Bu yüzden mi on saat bu koskoca şeyi durdurmak gerekiyor? Ben gösterdiğin bu tutarsız tavra karşıyım, Pyotr Pavloviç! Bir bakıyorsun kolordunun hücuma geçmesini geciktirmişsin, bir bakıyor-

sun insanları uykuya yatırmışsın! Artık yanlış bir sistem haline geliyor bu! Cephe Askerî Kurulu'na rapor edeceğim. Çocuk yuvası yönetmiyorsun burada!"

"Dur bakalım," dedi Novikov, "düşman topçusu bastırılmadan tankları harekete geçirmediğim için beni öpüyordun ya. Bunu da yaz raporunda."

"Ben seni bunun için mi öpüyordum?" dedi şaşıran Getmanov. "Düpedüz sayıklıyorsun!"

Birden şöyle dedi:

"Bak sana açık açık söylüyorum, senin gibi saf proleter kanı taşıyan bir adamın sürekli yabancı etkiler altında kalması beni bir komünist olarak kaygılandırıyor."

"Ah demek öyle," dedi Novikov bağırarak, "tamam, anlaşıldı."

Ayağa kalkıp, omuzlarını dikleştirerek öfkeli öfkeli şöyle dedi:

"Ben bir kolorduya komuta ediyorum. Ne dediysem o olacak. Benimle ilgili raporlar, uzun öyküler ve romanlar yazabilirsiniz Getmanov yoldaş, hatta bunları bizzat Stalin'e gönderebilirsiniz."

Novikov yan odaya geçti.

Novikov okunmuş mektubu bir kenara bıraktı ve komşu evin penceresinin altında dikilip arkadaşını gezmeye çağıran küçük bir çocuk gibi ıslık çalmaya başladı... Herhalde aşağı yukarı otuz yıldır ıslık çalmak aklına gelmemişti ve işte birden ıslık çalmaya başlamıştı...

Sonra merakla pencereden baktı: Hayır aydınlıktı, gece olmamıştı daha. Sonra isterik bir şekilde sevinçle, "Teşekkür ederim, teşekkür ederim, her şey için teşekkür ederim," dedi.

Sonra hemen ölüp yere düşecekmiş gibi geldi, ama düşmedi, odada dolaşmaya başladı. Sonra masanın üs-

tünde beyaz beyaz duran mektuba baktı, içinden kötü yürekli bir engerek yılanının sürünerek çıktığı boş bir deri, boş bir kılıf gibi göründü mektup ve elini böğründe, göğsünde gezdirdi. Eli yılanı hissetmiyordu, akmış, yüreğine gitmişti, ateşiyle yüreğini ısıtıyordu.

Sonra pencerenin önünde durdu, şoförler tuvalete giden telefoncu Marusya'dan yana bakarak gülüyorlardı. Karargâh tankının makinist sürücüsü kuyudan kovayla su taşıyordu, serçeler ev sahibinin ahır kapısının önünde duran samanın içinde kendi serçe işleriyle meşguldüler. Jenya ona en sevdiği kuşun serçe olduğunu söylemişti... Ah bir ev nasıl yanarsa öyle yanıyordu, kirişler yıkılıyor, tavan çöküyor, tabak çanak yerlere düşüyor, dolaplar devriliyor, kitaplar, yastıklar güvercinler gibi takla ata ata kıvılcımların, dumanların içinde uçuyor... Şu ne demekti: "Temiz ve yüce şeyler için sana hayatım boyunca minnettar kalacağım, ama kendimle baş edemiyorum, geçmiş yaşamım benden daha güçlü, onu öldüremiyorum, unutamıyorum... Suçlu olmadığım için değil, suçumun ne olduğunu ne sen ne de ben bilmediğimiz için beni suçlama... Affet beni, affet, ikimiz için ağlıyorum."

Ağlıyormuş! Delirecek gibi oldu. Tifüs biti! Yılan! Dişlerine, gözlerine vurmalı, tabancanın kabzasını burnunun köküne indirmeli...

Ve son derece dayanılmaz bir birdenbirelikle, hemen bir anda bir çaresizlik geliyordu üstüne, dünyadaki hiç kimse, hiçbir güç ona yardım edemezdi, bir tek Jenya, ama o da, o da her şeyi mahvetmişti.

Yüzünü Jenya'nın gelmesi gereken yana çevirip şöyle diyordu:

"Jenyacığım, bunu bana niye yapıyorsun? Jenyacığım, duyuyor musun, Jenyacığım, yüzüme bak, bak bana neler oluyor."

Ellerini Jenya'ya doğru uzattı.

Sonra şöyle düşünüyordu: Bunun için mi bunca yıl umutsuzca beklemişti, Jenya karar vermişti, küçük bir kız değildi, yıllarca oyalamıştı, sonra kararını vermişti. Anlayış göstermesi gerekiyordu, Jenya kararını vermişti ne de olsa...

Birkaç saniye sonra kurtuluşu yine nefret etmekte arıyordu: "Tabii, tabii sıradan bir binbaşıyken, Nikolsk-Ussuriyskiy'de dağ tepe dolaşırken istemiyordu, ama komutanlığa geldiğimde kararını verdi, general karısı olmak istedi, siz kadınlar hepiniz aynısınız." Birden bu düşüncelerin saçmalığını fark ediyordu, yo yo, böylesi daha iyiydi.

Gitmişti işte, Kolıma'ya kampa gidecek bir adama geri dönmüştü, eline ne geçecekti... Rus kadınları, Nekrasov'un şiirindeki gibi; beni sevmiyor, onu seviyor... hayır, onu sevmiyor, acıyor ona, sadece acıyor. Peki bana hiç acımıyor mu? Benim durumum şimdi Lubyanka'da, tüm kamplarda olanların, kolları bacakları kopmuş hastanelerde yatanların hepsinden daha kötü, şu anda kampa gitmekte duraksamam bile, o zaman kimi seçersin? Onu! Siz aynı soydansınız, bense yabancıyım, bana hep yabancı, yabancı derdi zaten. Tabii, mareşal de olsam köylüyüm, madenciyim, entelektüel değilim, onun işe yaramaz resimlerinden bir şey anlamıyorum... Yüksek sesle, nefretle sordu:

"Öyleyse neden, neden?"

Arka cebinden tabancasını çıkardı, elinde tarttı.

"Sensiz yaşayamadığım için değil, hayatın boyunca acı çekesin, vicdanın seni yiyip bitirsin diye kendimi vuracağım."

Sonra tabancayı sakladı.

"Bir hafta sonra beni unutur."

Asıl kendisinin unutması, aklına bile getirmemesi, dönüp bakmaması gerekirdi!

Masaya doğru yürüdü, mektubu tekrar okumaya

başladı: "Zavallım benim, iyi yüreklim..." Sert sözler değil, gönül okşayıcı, yufka yürekli, acıyan sözlerdi korkunç olan. Bu sözlere hiç katlanamıyor, hatta soluk bile alamıyordu.

Onun göğüslerini, omuzlarını, dizlerini gözünün önüne getirdi. İşte zavallı Krımov'a gidiyor o. "Elimden hiçbir şey gelmez." Havasız, kalabalık bir vagonda yolculuk yapacak, sorduklarında, "Kocama gidiyorum," diyecek. Gözleri uysal, köpek gözleri gibi kederli.

Jenya geliyor mu diye hep bu pencereden bakardı. Omuzları titremeye, burnundan solumaya, dışarı taşan hıçkırıklarını bastırmaya çalışarak garip sesler çıkarmaya başladı. Onun için Cephe Levazım Dairesi'nden çikolata getirilmesini emrettiğini ve Verşkov'a takılarak, "Elini sürersen kafanı koparırım," dediğini anımsadı.

Ve yine mırıldandı:

"Görüyorsun, sevgilim, Jenyacığım, bana ne yaptığını görüyorsun, birazcık olsun acı bana."

Yatağın altından hızla bavulunu çıkardı, içinden Yevgeniya Nikolayevna'nın yıllardır yanında taşıdığı mektuplarını ve fotoğraflarını, son mektubuyla birlikte gönderdiği fotoğrafı, pasaport için çektirilmiş, selofan kâğıdın içindeki ilk, küçük fotoğrafı aldı ve güçlü, iri parmaklarıyla yırtmaya başladı. Jenya'nın yazdığı mektupları parça parça ediyordu ve bir kâğıt parçasının üstündeki satırlardan, bir tümcenin bir parçasından onlarca kez okunmuş, sonra yeniden okunmuş, aklını başından alan sözcükleri tanıyordu, yırtılan fotoğraflardaki yüzün, dudakların, boynun yok oluşuna bakıyordu. Telaşlıydı, acele ediyordu. Bunu yaptıkça rahatlıyordu, sanki onu kendinden bir kerede koparıyor, tamamen eziyor, cadıdan kurtuluyordu.

O olmadan da yaşardı. Başa çıkabilirdi! Bir yıl sonra onun yanından geçecek ve yüreği titremeyecekti. İşte,

bu kadar! "Sarhoşa şişe mantarı ne kadar gerekliyse sen de bana o kadar gereklisin!" Bunu düşünür düşünmez de kapıldığı umudun ne kadar saçma olduğunu hissetti. Yüreğinden hiçbir şeyi söküp atamazsın, yürek kâğıttan değil, içindeki yaşam mürekkeple yazılmadı, onu paramparça edemezsin, beynine, ruhuna izlerini bırakmış uzun yıllarını içinden söküp atamazsın.

Onu işinin, dertlerinin, düşüncelerinin ortağı, zayıf günlerinin, güçlü günlerinin tanığı yapmıştı...

Paramparça edilmiş mektuplar yok olmamıştı, onlarca kez okunmuş sözcükler belleğinde kalmıştı ve Jenya'nın gözleri yırtık fotoğraflardan ona eskisi gibi bakıyordu.

Dolabı açtı, bardağa ağzına dek votka doldurdu, tepesine dikti, bir sigara yaktı, o yanarken bir tane daha yaktı. Keder başının içinde gürültü ediyor, iç organlarını yakıyordu.

Ve yine yüksek sesle sordu:

"Jenyacığım, sevgilim, sen ne yaptın, sen ne yaptın, bunu nasıl yapabildin?"

Sonra kâğıt parçalarını bavula sokuşturdu, şişeyi dolaba koydu, "Birazcık da olsa iyi geldi votka," diye düşündü.

İşte kısa bir süre sonra tanklar Donbass'a girecek, o da doğduğu köye gidecek, ihtiyarların gömülü oldukları yeri bulacak; babası Petka'yla gurur duysun, anası zavallı oğulcuğuna acısın. Savaş bitiyor, kardeşinin yanına gidecek, onun ailesiyle birlikte yaşayacak, kız yeğeni, "Petya Amca niye susuyorsun?" diyecek.

Birden çocukluğu aklına geldi, yanlarında yaşayan uzun tüylü köpek, "köpek düğünü"ne gider, tüyleri yolunmuş, kulağı ısırılmış, kafasında bir yumru, gözleri şişmiş, dudağı çarpılmış bir halde geri döner, üzgün üzgün kuyruğunu kısıp kapının önünde dururdu. Babası köpe-

ğin başını okşayıp, "Ee, düğünde sağdıçlığı kaptın mı?" diye iyilikle sorardı. Evet, kapmıştı...

Verşkov içeri girdi.

"Dinleniyor musunuz, Albay yoldaş?"

"Evet, biraz."

Saate baktı, "Yarın sabah yediye kadar harekâtı durdurmalı. Şifreli mesajla bildirmeli," diye düşündü.

"Tekrar tugaylara gideceğim," dedi Verşkov'a.

Hızlı bir yolculuk biraz olsun yüreğini oyalardı. Şoför Willys'i saatte seksen kilometre hızla sürüyordu, yol son derece kötüydü, araba sarsılıyor, sağa sola taş fırlatıyor, patinaj yapıyordu.

Her seferinde şoför korkuyordu, hızı düşürmek için acıklı bir bakışla Novikov'dan izin istiyordu.

Novikov, Tank Tugayı'nın karargâhına girdi. Birkaç saatin içinde her şey ne kadar değişmişti! Makarov ne kadar değişmişti, sanki birkaç yıldır görüşmemişlerdi.

Makarov, nizamname hükümlerini unutup şaşkın şaşkın kollarını iki yana açıp, "Albay yoldaş," dedi, "biraz önce Getmanov cephe komutanının emrini aktardı: Bir günlük mola emri iptal edilmiş, hücuma devam emri verilmiş."

52

Novikov'un Tank Kolordusu üç hafta sonra cephe yedeğine çekildi, kolordunun personel takviyesi yapması, tankları onarması gerekiyordu. İnsanlar ve makineler dört yüz kilometreyi çarpışa çarpışa geçerken yorulmuşlardı.

Yedeğe çekilme emriyle aynı zamanda Albay Novi-

kov'un Moskova'ya, Genelkurmay'a ve Yüksek Komuta Kadroları Genel Müdürlüğü'ne çağrılmasıyla ilgili bir emir daha alınmıştı ve Novikov'un kolorduya geri dönüp dönmeyeceği hiç belli değildi.

O yokken komuta görevi geçici olarak Tuğgeneral Neudobnov'a verilmişti. Bundan birkaç gün önce tugay komiseri Getmanov, parti Merkez Komitesi'nin çok yakın bir gelecekte kendisini geri çağırmaya karar verdiğini haber almıştı. Getmanov, Donbass'ın kurtarılmış bölgelerinden birinde bölge sekreteri olarak çalışacaktı; Merkez Komitesi bu işe özel bir önem veriyordu.

Novikov'un Moskova'ya çağrılma emri cephe karargâhında ve Tanksavar Kuvvetler Dairesi'nde dedikodulara neden olmuştu.

Bazıları bu çağrının hiçbir şey ifade etmediğini, Novikov'un Moskova'da kısa bir süre kalıp geri döneceğini ve kolordunun komutasını alacağını söylüyorlardı.

Bazıları da bu işin, saldırının en kızgın zamanında on saatlik dinlenme konusunda Novikov tarafından verilen hatalı emirle ve kolordunun saldırıya geçmede Novikov tarafından geciktirilmesiyle ilgili olduğunu söylüyorlardı. Diğerleri onun büyük hizmetleri olan kolordu komiseriyle ve kurmay başkanıyla geçinemediği görüşündeydiler.

Her şeyden haberdar bir adam olan cephe Askerî Kurul Sekreteri, birisinin Novikov'u gözden düşürücü özel ilişkilerde bulunmakla suçladığını söylemişti. Askerî Kurul Sekreteri aynı zamanda Novikov'un başına gelen aksiliklerin onunla kolordu komiseri arasında ortaya çıkan geçimsizlikle ilgili olduğu görüşündeydi. Ama görünüşe bakılırsa öyle değildi. Askerî Kurul Sekreteri, Getmanov'un en yüksek makamlara yazdığı mektubu kendi gözleriyle okumuştu. Getmanov bu mektupta Novikov'un kolordu komutanlığından uzaklaştırılmasına karşı çı-

kıyor, Novikov'un üstün askerî yeteneğe sahip mükemmel bir komutan, siyasi ve ahlaki bakımdan kusursuz bir insan olduğunu yazıyordu.

Ancak Novikov'un Moskova'ya çağrılma emrini aldığı gece sıkıntılar içinde geçirdiği nice uykusuz geceden sonra ilk kez sabaha kadar mışıl mışıl uyumuş olması çok şaşırtıcıydı.

53

Sanki gümbürdeyen bir tren Ştrum'u alıp götürüyordu ve bu trende insanın ev sessizliğini düşünmesi ve anımsaması tuhaf oluyordu. Zaman yoğunlaşmış, olaylarla, insanlarla, telefon sesleriyle dolmuştu. Şişakov'un Ştrum'un evine geldiği, mültefit ve kibar bir şekilde Ştrum'un hatırını sorduğu, olanların hepsini unutturan esprili ve samimi açıklamalar yaptığı gün sanki on yıl önceydi.

Ştrum, kendisini mahvetmeye çalışmış insanların ondan yana bakmaya utanacaklarını düşünüyordu, ama onlar, Ştrum'un enstitüye geldiği gün sevinç içinde Ştrum'la selamlaşmışlar, sadakat ve dostluk dolu bakışlarla gözlerinin içine bakmışlardı. Bu insanların gerçekten samimi olmaları, gerçekten artık sadece ve sadece Ştrum'un iyiliğini istemeleri çok şaşırtıcıydı.

Şimdi yine çalışmasıyla ilgili pek çok güzel söz duyuyordu. Malenkov onu çağırmış ve dikkatli, zeki kara gözlerini Ştrum'a dikerek kırk dakika konuşmuştu. Malenkov'un onun çalışmasından haberdar olması ve özel terimleri oldukça rahat kullanması Ştrum'u şaşırtmıştı.

Malenkov'un vedalaşma ânında söylediği şu sözler

Ştrum'u hayrete düşürmüştü: "Fizik teorisi alanındaki çalışmanıza herhangi bir ölçüde engel çıkarırsak üzüleceğiz. Teori olmadan pratik olmayacağını çok iyi biliyoruz."

Ştrum bu tür sözler duymayı hiç beklemiyordu.

Malenkov'la görüştüğünün ertesi günü Aleksey Alekseyeviç Şişakov'un kaygılı, soru soran bakışlarını görmek ve evinde toplantı yapan Şişakov tarafından toplantıya çağrılmadığı için bir zamanlar gücendiğini ve hakarete uğradığını anımsamak tuhaftı.

Yine sevimli ve samimiydi Markov, Savostyanov espriler yapıyor ve dalga geçiyordu. Gureviç laboratuvara gelmiş, Ştrum'a sarılmış, "Ne kadar sevindim, ne kadar sevindim, siz Şanslı Benyamin'siniz," demişti.

İşte yine trendeydi.

Ştrum'a laboratuvarını esas alarak bağımsız bir araştırma kurumu kurmaya gerek duyup duymadığını soruyorlardı. Özel bir uçakla Urallar'a gidiyordu, halk komiser yardımcısı da onunla birlikte uçaktaydı. Emrine araba tahsis etmişlerdi ve Lyudmila Nikolayevna özel mağazaya arabayla gidiyor, birkaç hafta önce onu tanımama gayreti içindeki kadınları da götürüp getiriyordu.

Daha önce zor ve karışık görünen her şey kolaylıkla, kendiliğinden oluyordu.

Genç Landesman duygulanmıştı: Kovçenko onu evinden telefonla aramıştı, Dubenkov, Ştrum'un laboratuvarına giriş işlemlerini bir saatin içinde halletmişti.

Kazan'dan gelen Anna Naumovna Vayspapir, Ştrum'a iki gün içinde çağrıldığını ve işlemlerinin tamamlandığını, Moskova'da ise Kovçenko'nun onu aldırmak üzere istasyona araba gönderdiğini anlatmıştı. Dubenkov, Anna Stepanovna'ya işe yeniden alındığını ve gelmediği günlerin parasının müdür yardımcısıyla varılan uzlaşmaya göre tam olarak ödeneceğini yazılı olarak bildirmişti.

Yeni elemanları sürekli yedirip içiriyorlardı. Onlar da gülerek bütün işlerinin sabahtan akşama dek "özel" yemekhanelere götürülmek ve yiyip içmek olduğunu söylüyorlardı. Ama işleri elbette sadece bu değildi.

Ştrum'un laboratuvarına monte edilen cihaz ona artık o kadar da mükemmel görünmüyordu. Ştrum, cihazın bir yıl sonra Stephenson'un ilk lokomotifi Rocket gibi tebessüm uyandıracağını düşünüyordu.

Ştrum'un yaşamında olan biten her şey hem normal hem de son derece anormal görünüyordu. Ştrum'un çalışması madem gerçekten önemli ve ilginçti de neden övgüye değer görülmemişti? Landesman yetenekli bir bilimadamıydı, o zaman enstitüde çalışamamasının nedeni neydi? Anna Naumovna da yeri doldurulamaz bir insandı, öyleyse niye Kazan'da kalması gerekmişti?

Ştrum bu arada eğer Stalin'in telefonu olmasaydı Viktor Pavloviç'in üstün çalışmalarını enstitüde hiç kimsenin övmeyeceğini de, Landesman'ın onca yeteneğiyle işsiz dolaşacağını da biliyordu.

Ama Stalin'in telefonu bir rastlantı değildi, geçici bir arzu, bir kapris değildi. Stalin devlet demekti, devletin geçici arzuları ve kaprisleri olmaz.

Yeni elemanların alınması, planların yapılması, cihazla ilgili sipariş verilen parçaların yerine yerleştirilmesi, toplantı gibi organizasyon işleri Ştrum'a giderek daha çok zamanını alacak gibi geliyordu. Ama otomobiller hızlı gidiyor, toplantılar kısa sürüyor, toplantılara kimse geç kalmıyor, Ştrum'un istekleri kolayca yerine getiriliyor ve Ştrum en değerli sabah saatlerini sürekli olarak laboratuvarda geçiriyordu. Bu en önemli iş saatlerinde özgürdü. Hiç kimse onu rahatsız etmiyor, o da dikkatini uğraştığı konuya veriyordu. Çalışmaları kendi çalışması olarak kalıyordu. Gogol'ün "Portre" öyküsündeki ressamın başına gelenlere hiç benzemiyordu.

Hiç kimse onun bilimsel alanına girmeye yeltenmiyordu, oysa en çok bundan kaygılanıyordu. "Gerçekten özgürüm," diyordu hayretle.

Viktor Pavloviç, mühendis Artelev'in askerî fabrikalara hammadde, enerji, tezgâh sağlanması konusunda, bu fabrikalarda sürüncemeye yer olmadığı konusunda Kazan'da ileri sürdüğü düşünceleri anımsadı bir ara.

"Evet," diye düşündü Viktor Pavloviç, "uçan halı gibi, tam bürokrasi yokken bürokrasi ortaya çıkıyor. Devletin başlıca amaçlarına hizmet eden şey, ekspres hızıyla gidiyor, bürokrasinin gücü iki çelişki barındırıyor içinde. Bu güç herhangi bir hareketi durdurabilir, ama aynı zamanda yerçekimi sınırları dışına bile çıksa benzeri görülmemiş bir hız da verebilir harekete."

Ama Kazan'da küçücük bir odada yaptıkları akşam sohbetlerini şimdi arada bir ilgisizce anımsıyordu ve Madyarov artık ona o kadar mükemmel, o kadar zeki biri olarak görünmüyordu. Madyarov'un başına neler geldiğini düşünmek artık onu o kadar rahatsız etmiyor, Karimov'un Madyarov'dan, Madyarov'un da Karimov'dan korkusu o kadar sık ve o kadar ısrarla aklına gelmiyordu.

Olanların hepsi ister istemez doğal ve normal görünmeye başlamıştı. Ştrum'un yaşadığı hayat kural halini almıştı. Ştrum bu hayata alışmaya başlamıştı. Eski hayatı bir istisna gibi görünmeye, Ştrum bu hayatı unutmaya başlamıştı. Artelev'in düşünceleri o kadar doğru muydu?

Eskiden Personel Dairesi'ne girer girmez Dubenkov'un bakışlarını üzerinde hissederek kızar, sinirlenirdi. Fakat Dubenkov'un hatır gönül sayan, iyi yürekli biri olduğu görülüyordu.

Ştrum'a telefon ediyor ve şöyle diyordu:

"Ben Dubenkov, rahatsız etmedim ya Viktor Pavloviç?"

Kovçenko, yoluna çıkan herkesi mahvedebilecek hain ve zalim bir entrikacı, işin can damarına karşı ilgisiz, yazılı olmayan birtakım gizli talimatlar dünyasından gelmiş biri olarak görünürdü ona. Fakat Kovçenko'nun bambaşka özelliklere sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Her gün Ştrum'un laboratuvarına uğruyor, samimi davranıyor, Anna Naumovna'yla şakalaşıyordu ve gerçek bir demokrat gibi görünüyordu, herkesle el sıkışıyor, tesviyecilerle, makinistlerle sohbet ediyordu. Kendisi de gençliğinde bir atölyede tornacı olarak çalışmıştı.

Şişakov, Ştrum'un yıllardır sevmediği biriydi. Bir gün ona yemeğe gitmiş ve Aleksey Alekseyeviç Şişakov'un konuksever, boğazına düşkün, espri yapmayı, fıkra anlatmayı, iyi cins konyak içmeyi seven, gravür koleksiyonu yapan biri olduğunu anlamıştı. Asıl önemlisi, Ştrum'un teorisinin hayranı olduğu ortaya çıkmıştı.

"Zaferi ben kazandım," diye düşünüyordu Ştrum. Ama kazandığı zaferin büyük bir zafer olmadığının farkındaydı, ilişkide bulunduğu insanlar ona karşı tavırlarını değiştirmişlerdi, bu insanların ona engel olmayıp yardım etmelerinin nedeni de zekâsının, yeteneğinin gücüyle ya da daha başka bir güçle onları hayran bırakması değildi.

Yine de seviniyordu. Zaferi o kazanmıştı!

Hemen hemen her akşam radyoda "Son Dakika" haberleri veriliyordu. Sovyet ordularının hücumu giderek genişliyordu. Kendi yaşamının kurallara uygun akışını savaşın normal akışıyla, halkın, ordunun, devletin zaferiyle bağdaştırmak Viktor Pavloviç'e artık çok basit ve çok kolay geliyordu.

Ancak işin o kadar da basit olmadığını biliyor, herkesçe bilinen en basit gerçeği görme isteğiyle "Burada da Stalin, orada da Stalin. Yaşasın Stalin!" diyerek dalga geçiyordu.

Ona öyle geliyordu ki, yöneticiler ve parti üyeleri,

aile çevrelerinde kadroların ideolojik saflığı üzerine konuşuyorlar, belgeleri kırmızı kalemle imzalıyorlar, eşlerine "Parti Tarihi Üzerine Kısa Dersler"i yüksek sesle okuyorlar, düşlerinde ise geçici kuralları ve zorunlu talimatları görüyorlardı.

Bu insanlar beklenmedik bir anda Ştrum'un karşısına farklı, insan yönleriyle çıkmışlardı.

Enstitü Parti Komitesi Sekreteri Ramskov'un balıkçı olduğu, savaştan önce karısı ve oğullarıyla birlikte Ural nehirlerinde tekneyle yolculuk yaptıkları anlaşılmıştı.

"Ah, Viktor Pavloviç," diyordu Ramskov, "hayatta bundan daha güzel bir şey olabilir mi, şafakta çıkıyorsun, çiyler parlıyor, kıyıdaki kumlar soğuk, oltaları atıyorsun, su henüz karanlık, kendi âleminde, sana bir şeyler vaat ediyor... Savaş bitsin, sizi de balıkçı birliğimize alacağım..."

Kovçenko bir gün Ştrum'a çocuk hastalıklarından söz etmişti. Ştrum, onun raşitizm ve anjin tedavi yöntemleri hakkındaki bilgilerine şaşıp kalmıştı. Kasyan Terentyeviç'in iki öz çocuğu dışında küçük bir İspanyol çocuğunu da evlat edindiği anlaşılmıştı. Küçük İspanyol sık sık hastalanıyordu ve Kasyan Terentyeviç çocuğun tedavisiyle bizzat ilgileniyordu.

Hatta can sıkıcı Sveçin bile Ştrum'a 1941 yılının soğuk kışında kurtarmayı başardığı kaktüs koleksiyonunu anlatıyordu.

"Tanrı hakkı için fena insanlar değillermiş," diye düşünüyordu Ştrum. "Her insanın içinde insanca bir şeyler var."

Kuşkusuz Ştrum, bütün bu değişikliklerin genel anlamda hiçbir şeyi değiştirmediğini ruhunun derinlerinde anlıyordu. Aptal değildi, arsız da değildi, düşünebiliyordu.

Şu günlerde aklına Krımov'un, askerî savcılıkta baş sorgu yargıcı olan eski arkadaşı Bagryanov hakkında anlattığı hikâye gelmişti. Bagryanov, 1937 yılında tutuk-

lanmış, 1939'da, Beria'nın kısa liberalizm döneminde kamptan salıverilmiş ve Moskova'ya geri dönmüştü.

Krımov, Bagryanov'un üstünde yırtık bir gömlek ve pantolon, cebinde kampın verdiği belgeyle gece vakti istasyondan doğruca onun evine geldiğini anlatıyordu.

Bu ilk gece özgürlüksever konuşmalar yapmış, kamptaki herkese açılmış, arıcılık ve bahçıvanlık yapmaya niyetlenmiş.

Ama konuşmaları yavaş yavaş, eski yaşamına döndüğü ölçüde değişiyormuş.

Krımov, Bagryanov'un ideolojisinin nasıl yavaş yavaş, adım adım değiştiğini gülerek anlatıyordu. Askerî pantolonunu ve ceketini geri vermişler, hâlâ liberal olan görüşleri bu aşamaya uygun düşüyormuş. Ama yine de artık Danton gibi öfkesini açığa vurmuyormuş.

Ama kamp belgesinin yerine ona Moskova pasaportu vermişler. Ve bir anda "Her şey gerçekten akıllıca" şeklindeki Hegelvari mevzilere geçme isteği hissedilmiş kendisinde. Daha sonra apartman dairesini geri vermişler ve yeni bir biçimde konuşmaya başlamış, kamplarda Sovyet devletine düşman, hüküm giymiş oldukça fazla sayıda insan bulunduğunu söylemiş. Sonra nişanını geri vermişler. Sonra partide önceden geçen süresini de tanıyarak onu yeniden parti üyesi yapmışlar.

Krımov'un parti içinde yaşadığı tatsızlıklar tam da bu sıralarda başlamış. Bagryanov, ona artık telefon etmiyormuş. Bir gün Krımov onunla karşılaşmış, askerî gömleğinin yakasında iki eşkenar dörtgen işaret bulunan Bagryanov, Sovyetler Birliği Savcılığı'nın kapısında duran bir arabadan iniyormuş. Yırtık gömlekli adamın cebinde kampın verdiği belgeyle bir gece vakti Krımov'un evinde otururken suçsuz yere mahkûm olmuş insanlar ve kör şiddet üzerine konuşmasından sekiz ay sonra oluyormuş bu.

"Ben de o gece onu dinleyince savcılık için ebediyen bir kayıp olduğunu düşünüyordum," diyordu Krımov kötü kötü gülerek.

Elbette Viktor Pavloviç'in bu hikâyeyi anımsaması ve Nadya'yla Lyudmila Nikolayevna'ya anlatması boşuna değildi.

Onun 1937 yılında ölen insanlara karşı tavrında hiçbir değişiklik olmamıştı. Stalin'in sertliklerinden eskisi gibi dehşete düşüyordu.

Ştrum diye birinin başarının üvey evladı ya da şımarık çocuğu olmasıyla insanların yaşamı değişmez, kolektifleştirme döneminde öldürülen, 1937 yılında kurşuna dizilen insanlar Ştrum diye birine nişan ve madalya verilmesi ya da verilmemesi, Malenkov'un evine çağrılması ya da Şişakov'un evindeki çaya çağrılanlar listesine alınmaması yüzünden dirilmezler.

Viktor Pavloviç bunların hepsini çok iyi anlamıştı. Yine de bunu anımsamasında ve algılamasında yeni bir şey vardı. Bilemiyordu, ya içinde eski heyecan, konuşma ve basın özgürlüğü konusunda eski özlem yoktu ya da suçsuz yere öldürülmüş insanları düşünmek ruhunu artık eskisi kadar çok yakmıyordu. Yoksa bu durum, sabah, akşam ve gece sürekli olarak hissettiği şiddetli korkuyu artık hissetmemesiyle mi ilgiliydi?

Viktor Pavloviç, Kovçenko'nun da, Dubenkov'un da, Sveçin'in de, Prasolov'un da, Şişakov'un da, Gureviç'in de, daha pek çoklarının da kendisine karşı tavırlarını değiştirdikleri için daha iyi insanlar olmadıklarının farkındaydı. Ştrum'u ve Ştrum'un çalışmasını fanatik bir inatla kötülemeye devam eden Gavronov dürüsttü.

Ştrum, Nadya'ya şöyle demişti:

"Biliyor musun, bence kendine zarar versen de kendi gerici inançlarını savunmak, mevki hırsı yüzünden Gertsen'i ve Dobrolyubov'u savunmaktan daha iyidir."

Kendini kontrol edebildiği, düşüncelerinin arkasında olmayı sürdürdüğü için kızının karşısında gurur duyuyordu. Pek çok kişinin başına gelmiş olan şey onun başına gelmiyor ve kazandığı başarı, görüşlerini, bağlılığını, arkadaş seçimini etkilemiyordu... Nadya bir zamanlar onun böyle bir günah işlediğinden boş yere işkillenmişti.

Kaçın kurasıydı o. Yaşamında her şey değişiyordu, ama o yine de değişmiyordu. Eskimiş takım elbisesini, kırış kırış olmuş kravatlarını, topukları çarpılmış ayakkabılarını değiştirmiyordu. Eskiden olduğu gibi kesilmemiş, karmakarışık saçlarla dolaşıyor, eskiden olduğu gibi en önemli toplantılara tıraş olmadan gidiyordu.

Eskisi gibi kapıcılarla ve asansörcülerle sohbet etmeyi seviyordu. İnsan zaaflarına eskiden olduğu gibi tepeden, küçümseyerek bakıyor, pek çok insanın korkaklığını kınıyordu. "İşte bak ben teslim olmadım, eğilmedim, dik durdum, pişman olduğumu söylemedim. Onlar bana geldiler," düşüncesi tesellisi oluyordu onun.

Karısına sık sık, "Çevrede ne çok önemsiz adam var! İnsanlar dürüst olma haklarını korumaktan ne kadar korkuyorlar, nasıl kolayca teslim oluyorlar, uzlaştırıcılık, acınası davranışlar ne kadar çok," diyordu.

Hatta Çepıjin'i bile "Onun turizme de dağcılığa da gösterdiği aşırı ilgide yaşamın zorlukları karşısında duyduğu bilinçsiz korku, enstitüden ayrılmasında ise yaşamımızın en önemli sorunu karşısında duyduğu bilinçli korku var," diye kınayarak aklından geçirmişti bir keresinde.

Elbette, yine de içinde bir şeyler değişiyordu, bunu hissediyordu, ama tam olarak ne olduğunu anlayamıyordu.

54

Ştrum işe geri döndüğünde Sokolov'u laboratuvarda göremedi. Ştrum'un gelişinden iki gün önce Pyotr Lavrentyeviç zatürre olmuştu.

Ştrum, Sokolov'un hastalanmadan önce yeni bir iş konusunda Şişakov'la anlaştığını öğrendi. Sokolov'a yeni kurulan bir laboratuvarın şefliğini vermişlerdi. Pyotr Lavrentyeviç'in işleri iyi gidiyordu belli ki.

Sokolov'u Ştrum'un laboratuvarından başka bir yere geçme ricasında bulunmaya iten gerçek nedenleri her şeyden haberi olan Markov bile bilmiyordu.

Viktor Pavloviç, Sokolov'un ayrıldığını öğrendiğinde üzülmedi, onunla karşılaşacağını, birlikte çalışacağını düşünmek zordu.

Viktor Pavloviç'in gözlerinden Sokolov'un okuyamayacağı bir şey olabilir miydi? Elbette arkadaşının karısını onun düşündüğü şekilde düşünme hakkına sahip değildi. Onu özleme hakkına sahip değildi. Onunla gizlice buluşma hakkına sahip değildi.

Ona biri buna benzer bir hikâye anlatsa kızardı. Karısına ihanet etmek! Arkadaşına ihanet etmek! Ama onu özlüyordu, onunla buluşmayı hayal ediyordu.

Lyudmila'yla Marya İvanovna yeniden görüşmeye başlamışlardı. Telefonda uzun uzun açıklamalarda bulunduktan sonra buluştular, kötü düşüncelerini, kuşkularını, dostlukları konusunda duydukları güvensizliği birbirlerine itiraf ederek ağlaştılar.

Tanrım, yaşam ne kadar zor, ne kadar çapraşık bir şeydi! Marya İvanovna, doğru sözlü ve saf Marya İvanovna Lyudmila'ya karşı samimi değildi, ikiyüzlü davranıyordu! Ama bunu aslında Viktor Pavloviç'e âşık olduğu için yapıyordu.

Ştrum, artık Marya İvanovna'yı çok seyrek görüyordu. Onun hakkında öğrendiği bütün bilgiler Lyudmila'dan geliyordu.

Sokolov'un savaştan önce yayımlanmış bir çalışması için Stalin Ödülü'ne aday gösterildiğini öğrenmişti. Sokolov'un genç İngiliz fizikçilerinden hayranlık dolu bir mektup aldığını öğrenmişti. Sokolov'un Akademi'de yapılacak ilk seçimlerde yedek üyeliğe aday olacağını öğrenmişti. Bütün bunları Marya İvanovna anlatmıştı Lyudmila'ya. Marya İvanovna'yla kısacık görüşmeleri sırasında artık Pyotr Lavrentyeviç hakkında konuşmuyordu Ştrum.

İş telaşı, toplantılar, seyahatler, içindeki hiç dinmeyen özlemi söndüremiyor, hep onu görmek istiyordu.

Lyudmila Nikolayevna, birkaç kez, "Sokolov'un sana karşı neden bu kadar düşmanca davrandığını anlayamıyorum. Maşa da bana hiçbir şey açıklamıyor," demişti ona.

Basit bir açıklaması vardı bunun, ancak Marya İvanovna, Lyudmila'ya açık açık bir şey söyleyemiyordu elbette. Ştrum'a karşı duygularını kocasına anlatması yetmişti.

Bu itiraf Ştrum'la Sokolov arasındaki ilişkileri sonsuza dek mahvetmişti. Marya İvanovna, kocasına bundan böyle Ştrum'la görüşmeyeceğine ilişkin söz vermişti. Marya İvanovna, Lyudmila'ya bir tek söz etmiş olsa Viktor Pavloviç, uzun zaman ondan haber alamayacak, nerede olduğunu, ne yaptığını öğrenemeyecekti. Zaten ne kadar az görüşüyorlardı! Görüşmeleri ne kadar kısacıktı! Bu görüşmeler sırasında çok az konuşuyorlar, sokaklarda el ele yürüyorlar, ya da küçük bir parkta bir sıraya oturuyorlar ve konuşmuyorlardı.

Ştrum'un başının dertte olduğu o üzüntülü döneminde Marya İvanovna onun yaşadığı her şeyi olağanüs-

tü bir duyarlıkla anlamıştı. Viktor Pavloviç'in düşüncelerini, davranışlarını önceden seziyordu, hatta sanki onun başına gelecek her şeyi önceden biliyordu. Viktor Pavloviç'in ruhu daraldıkça onu görme isteği de o kadar artıyor ve acı verici oluyordu. Şimdiki mutluluğunun Marya İvanovna'nın bu tam ve mükemmel anlayışından kaynaklandığını düşünüyordu. Bu kadın yanında olursa tüm acılara kolayca katlanabileceğini sanıyordu. Onunla mutlu olurdu.

Kazan'da bir gece konuşmuşlar, Moskova'da Neskuçnıy Parkı'nda dolaşmışlar, bir keresinde Kalujskaya'daki küçük parkta bir sırada birkaç dakika oturmuşlardı, hepsi buydu işte. Bunlar eskidendi. Şimdiye gelince: Birkaç kez telefonla konuşmuşlar, birkaç kez sokakta karşılaşmışlar ve Ştrum bu kısa buluşmalardan Lyudmila'ya söz etmemişti.

Ama kendi günahının ve Marya İvanovna'nın günahının bir park sırasında gizlice oturdukları o dakikalarla ölçülecek kadar olmadığının farkındaydı. Günah büyüktü, Marya İvanovna'yı seviyordu. Marya İvanovna niçin bu kadar büyük bir yer işgal ediyordu onun yaşamında?

Karısına söylediği her söz yarı yarıya doğruydu. Her hareketi, her bakışı elinde olmadan içinde bir yalan taşıyordu.

Lyudmila Nikolayevna'ya yapmacık bir umursamazlıkla, "Ee, arkadaşın telefon etti mi, Pyotr Lavrentyeviç'in sağlığı nasılmış?" diye soruyordu.

Sokolov'un başarılarına seviniyordu. Ama sevinmesinin nedeni Sokolov'a karşı iyi duygular beslemesi değildi. Nedense Sokolov'un başarılarının Marya İvanovna'ya vicdan azabı çekmeme hakkı vereceğini düşünüyordu.

Sokolov ve Marya İvanovna hakkında Lyudmila'dan haber almak dayanılmaz bir şeydi. Lyudmila için de,

Marya İvanovna için de, kendisi için de aşağılayıcı bir şeydi bu.

Ama Lyudmila'yla Tolya hakkında, Nadya hakkında, Aleksandra Vladimirovna hakkında konuştuğunda da yalan gerçekle karışıyordu, her şeyde bir yalan vardı. Neden, niçin? Aslında onun Marya İvanovna'ya karşı hissettikleri ruhunun, düşüncelerinin, isteklerinin tek doğrusuydu. Peki bu doğru neden o kadar çok yalan doğuruyordu? Duygularından vazgeçse Lyudmila'ya da, Marya İvanovna'ya da, kendisine de yalan söylemekten kurtulacağını biliyordu. Hakkı olmayan bir aşktan vazgeçmesi gerekir gibi geldiği anlarda sinsi bir duygu, acı çekeceğini söyleyerek, kafasını karıştırarak, "Aslında o kadar da korkunç değil bu yalan, hiç kimseye bir zararı yok. Acı çekmek yalandan daha korkunç," diye aklını çelmeye çalışıyordu.

Lyudmila'yla ilişkisini koparma, Sokolov'un hayatını mahvetme gücünü ve acımasızlığını kendinde bulur gibi olduğu anlarda duyguları onu kışkırtıyor, karşıt bir yöntemle aklını çeliyordu:

"Yalan aslında en kötüsü, en iyisi ise Lyudmila'dan ayrılmak, en azından ona yalan söylememek, Marya İvanovna'yı da yalan söylemek zorunda bırakmamak. Yalan söylemek acı çekmekten daha korkunç!"

Farkında değildi, ama düşünceleri duygularının sadık uşağı olmuştu, duyguları, düşüncelerini peşinden sürüklüyordu ve bu dairesel dönüşten tek bir çıkış yolu vardı, bu da başkalarını değil, kendini feda etmekti.

Bunları ne kadar çok düşünürse o kadar az anlıyordu. Nasıl anlayabilir, nasıl çözebilirdi, Marya İvanovna'ya olan aşkı hayatının hem doğrusu hem de yalanıydı! Yazın güzel Nina'yla arasında bir aşk hikâyesi olmuştu, ama öyle liseli aşkı değildi. Nina'yla sadece parkta dolaşmamışlardı. Şimdi ise ihanet ettiğini, ailesinin felaketine neden ol-

duğunu, Lyudmila'ya karşı suç işlediğini hissediyordu.

Bu meselelere ne kadar çok manevi güç, düşünce ve heyecan harcamıştı, Planck'in kuantum mekaniğini yaratırken harcadığı güç daha azdı herhalde.

Aynı zamanda bu aşkı doğuran biricik şeyin çektiği acılar, uğradığı felaketler olduğunu düşünüyordu... Onlar olmasaydı böyle bir duyguya kapılmazdı...

Ancak yaşam onu ayağa kaldırmıştı, ama Marya İvanovna'yı görme arzusu azalmıyordu.

Marya İvanovna'nın farklı bir huyu vardı, ne zenginlik ne de güç onu cezbetmiyordu. Viktor Pavloviç'le dertleri, acıları, yoklukları paylaşmak istiyordu... Viktor Pavloviç ya Marya İvanovna birden ondan yüz çeviriverirse diye telaşa kapılıyordu.

Marya İvanovna'nın Pyotr Lavrentyeviç'e taparcasına düşkün olduğunu biliyordu. İşte asıl bu onu çıldırtıyordu.

Galiba Jenya haklıydı. İşte uzun yıllar süren bir evlilikten sonra ikinci aşk, gerçekten ruhsal vitaminsizliğin bir sonucuydu. Yıllarca aradığı, taze ve kuru otlarda, ağaç yapraklarında bulamadığı tuzu yalamak inekler için böyle çekicidir. Bu ruh açlığı yavaş yavaş büyür ve çok büyük bir güce ulaşır. İşte olan buydu. Ruhunun aç olduğunu o da biliyordu... Marya İvanovna, Lyudmila'dan şaşılacak derecede farklıydı...

Düşünceleri doğru muydu, yanlış mıydı? Ştrum, bu düşünceleri doğuran şeyin akıl olmadığının, düşüncelerinin doğruluğunun, yanlışlığının davranışlarını belirlemediğinin farkında değildi. Onun patronu akıl değildi. Marya İvanovna'yı görmeyince acı çekiyor, onu göreceğini düşününce mutlu oluyordu. Hiç ayrılmadan her zaman birlikte olacaklarını hayal ettiğinde de mutlu oluyordu.

Sokolov'u düşündüğünde neden vicdan azabı duymuyordu? Neden utanmıyordu.

Sahi, neden utanacaktı? Neskuçnıy Parkı'nda dolaşmak ve bir bankta oturmaktı tek yaptıkları.

Ah, evet bankta oturmanın bununla ne ilgisi vardı! Lyudmila'yla ilişkisini koparmaya hazırdı, arkadaşına, onun karısını sevdiğini, elinden almak istediğini söylemeye hazırdı.

Lyudmila'yla yaşadığı süre içinde olan bütün kötü şeyleri anımsıyordu. Lyudmila'nın, onun annesine ne kadar kötü davrandığını anımsıyordu. Lyudmila'nın, kamptan geri dönen kuzeninin bir gece onlarda kalmasına izin vermediğini anımsıyordu. Lyudmila'nın katılığını, kabalığını, inatçılığını, sertliğini anımsıyordu.

Kötü anılar onu hırslandırıyordu. Sert davranmak için de hırslanmak gerekiyordu. Ama Lyudmila onunla bir hayat geçirmiş, bütün zorlukları paylaşmıştı. Lyudmila'nın saçları ağarıyor. Ne kadar çok acı çekti. Sadece kötü yönleri mi var? Ştrum yıllardır onunla gurur duyuyor, onun dürüstlüğüne, doğru sözlülüğüne seviniyordu. Evet evet, acımasız davranmak niyetindeydi.

Viktor Pavloviç sabah işe gitmeye hazırlanırken Yevgeniya Nikolayevna'nın ziyaretini anımsadı ve "Jenevyeva'nın Kuybışev'e gitmiş olması yine de iyi oldu," diye düşündü.

Bu düşüncesinden utandı ve tam bu sırada Lyudmila Nikolayevna ona şöyle dedi:

"Hapisteki tanıdıklarımıza bir de Nikolay eklendi. Jenya'nın şimdi Moskova'da olmaması daha iyi."

Viktor Pavloviç bu sözleri yüzünden ona sitem etmek istedi, ama bir şey demedi, sitem etmesi de sahtekârlık olurdu.

"Çepıjin sana telefon etti," dedi Lyudmila Nikolayevna.

Viktor Pavloviç saate baktı.

"Akşam biraz erken dönerim ve onu ararım. Bu arada galiba tekrar Ural'a gideceğim."

"Uzun süreliğine mi?"

"Hayır. İki-üç günlüğüne."

Viktor Pavloviç acele ediyordu, önünde büyük bir gün vardı.

Yaptığı çalışma büyüktü, işler büyüktü, devlet işleriydi, kendi düşünceleri ise sanki kafasının içinde ters orantı kuralı işliyormuş gibi küçük, zavallı, sığ düşüncelerdi.

Jenya giderken kız kardeşinden Kuznetskiy Köprüsü'ne uğramasını ve Krımov'a 200 ruble vermesini rica etmişti.

"Lyudmila," dedi Ştrum, "Jenya'nın söylediği şu parayı vermek gerekiyordu, galiba süresini geçirdin."

Bunu Krımov ve Jenya için kaygılandığından söylememişti. Lyudmila'nın bu ihmalkârlığının Jenya'nın Moskova'ya gelişini hızlandırabileceğini düşünerek söylemişti. Jenya Moskova'da dilekçeler, mektuplar yazmaya, oraya buraya telefon etmeye başlar, Ştrum'un evini hapishane ve savcılık işleri üssüne çevirirdi.

Ştrum, bu düşüncelerin sadece sığ ve zavallı değil, aynı zamanda alçakça düşünceler olduğunu biliyordu. Bu düşüncelerinden utanarak, "Jenya'ya mektup yaz," dedi. "Kendi adına ve benim adıma davet et onu. Belki de Moskova'ya gelmesi gerekiyordur, ama davetsiz gelmek onu rahatsız ediyordur. Duyuyor musun Lyuda? Hemen yaz!"

Bu sözleri söyledikten sonra kendini daha iyi hissetti, ama yine de bunları kendini rahatlatmak için söylediğini biliyordu... Yine de tuhaftı. Her yerden kovulmuş bir halde odasında oturuyordu ve apartman yöneticisinden, kart bürosundaki kızlardan korkuyordu, ama kafası yaşamla, gerçekle, özgürlükle, Tanrı'yla ilgili düşüncelerle meşguldü... Hiç kimse için gerekli değildi, telefon haftalardır çalmıyordu, tanıdıkları sokakta karşılaştıklarında selam vermemeyi yeğliyorlardı. Şimdi onlarca insanın onu beklediği, telefon ettiği, mektup yazdığı, ZİS-101'in

pencerenin altında nazik bir şekilde sinyal verdiği şu sıralarda ise incir çekirdeğini bile doldurmayacak kadar boş düşüncelerden, önemsiz can sıkıntılarından ve kaygılardan kendini kurtaramıyordu. Ya söylemek istediğinden başka bir şey söylüyor ya da düşüncesizce gülüyordu, günlük yaşamla ilgili birtakım mikroskopik düşünceler ona eşlik ediyordu.

Stalin'in telefonundan sonra bir zaman korkunun yaşamından tamamen çıkıp gittiği düşüncesine kapılmıştı. Fakat korkunun hâlâ devam ettiği, yalnızca farklılaştığı, kölelere değil, efendilere özgü bir korku halini aldığı ortaya çıkmıştı, korku arabada geziyordu, Kremlin'in telefon santralından telefon ediyordu, ama kalmıştı, gitmemişti.

Olanaksız görünen bir şey, yani başkalarının bilimsel çözümlerine ve başarılarına karşı bir sporcu gibi imrenerek yaklaşmak doğal bir şey olmuştu. Onu geçecekler mi, geride mi bırakacaklar diye endişeye kapılıyordu. Çepıjin'le konuşmayı çok istemiyordu, uzun ve zor bir konuşmaya gücü yetmeyecek gibiydi. İkisi de hâlâ bilimin devlete bağımlı olduğunu düşünüyorlardı son derece basit bir şekilde. Aslında o gerçekten özgürdü. Onun teorileri artık hiç kimseye ezberci bir saçmalık olarak görünmüyordu. Artık hiç kimse bu teorileri sabote etmiyordu. Devletin fizik teorisine gereksinimi vardı. Artık bunu Şişakov da, Badin de anlamışlardı. Markov'un deneylerde, Koçkurov'un pratikte gücünü göstermesi için teorisyenler gerekiyordu. Stalin'in telefonundan sonra herkes bunu bir anda anlamıştı. Bu telefonun Ştrum'a çalışmalarında özgürlük getirdiğini Dmitriy Petroviç'e nasıl anlatmalı? Yalnız Lyudmila Nikolayevna'nın kusurlarına karşı neden bu kadar tahammülsüz oldu? Aleksey Alekseyeviç'e karşı neden bu kadar iyi?

Markov çok hoşuna gitmeye başlamıştı. Amirlerin

özel işleri, gizli ve yarıgizli durumlar, masum kurnazlıklar ve ciddi hileler, başkanlık heyetine çağrılmak ve çağrılmamakla ilgili kırgınlıklar, gücenildikler, birtakım özel listelere girmek ve, "Siz listede yoksunuz" şeklindeki acı sözler ona ilginç gelmeye başlamıştı, bunlarla gerçekten ilgileniyordu.

Kazan'daki toplantılarda Madyarov'la konuşmak yerine belki de şimdi Markov'la çene çalarak boş bir akşam geçirmeyi yeğlerdi. Markov, insanların tüm gülünç yanlarını şaşırtıcı bir doğrulukla görüyor, insan zaaflarıyla hem kin gütmeden, hem de kin güderek alay ediyordu. Markov ince bir zekâya sahipti, üstelik de birinci sınıf bir bilimadamıydı. Belki de ülkenin en yetenekli deneysel fizikçisiydi.

Lyudmila Nikolayevna, "Marya İvanovna dün telefon etti," dediğinde Ştrum paltosunu giymişti.

Hemen sordu:

"Ee, ne olmuş?"

Galiba yüz ifadesi değişmişti.

"Neyin var?" diye sordu Lyudmila Nikolayevna.

"Bir şeyim yok," dedi Ştrum ve koridordan odaya geri geldi.

"Aslına bakarsan tam olarak anlayamadım, bir tatsızlık olmuş. Galiba Kovçenko telefon etmiş onlara. Marya İvanovna her zamanki gibi senin için kaygılanıyor, yine kendine bir zarar vermenden korkuyor."

"Ne gibi?" diye sordu Ştrum sabırsızlıkla. "Anlamadım."

"Diyorum ya ben de anlamadım. Herhalde telefonda rahat konuşamadı."

"Bir kere daha tekrarlasana," dedi Ştrum ve paltosunun önünü açıp kapının yanındaki sandalyeye oturdu.

Lyudmila başını sallayarak bakıyordu kocasına. Ştrum'a karısının gözleri kendisine sitemle ve hüzünle bakıyor gibi geldi.

Onun bu tahminini doğrulayarak, "Görüyorsun ya Vitya," dedi Lyudmila Nikolayevna, "sabah Çepıjin'e telefon edecek zamanın yoktu, ama Maşenka'yla ilgili şeyleri dinlemeye her zaman hazırsın... hatta geri geldin, oysa geç kalmıştın."

Ştrum oturduğu yerden alaycı bir şekilde karısına baktı:

"Evet, geç kaldım," dedi.

Karısına yaklaştı, elini tutup dudaklarına götürdü.

Lyudmila Nikolayevna kocasının ensesini ve hafifçe saçlarını okşadı.

"Görüyorsun işte, Maşenka'nın başına gelenler ne kadar önemli ve ilginç oluyor," dedi sessizce Lyudmila ve acı acı gülümsedi. Sonra ekledi: "Şu Balzac'ı Flaubert'den ayırt edemeyen Maşenka'nın."

Ştrum baktı, Lyudmila'nın gözleri ıslaktı, dudakları titriyor gibi geldi. Ştrum kollarını iki yana açtı, kapıya baktı.

Karısının yüz ifadesi onu şaşırtmıştı. Merdivenden inerken Lyudmila'dan ayrılırsa ve onu bir daha görmezse bu çaresiz, dokunaklı, bitkin, hem onun adına hem de kendi adına utanç dolu yüz ifadesinin hayatının son gününe dek asla aklından çıkmayacağını düşünüyordu. O dakikalarda çok önemli bir şey olduğunu biliyordu, karısı ona Marya İvanovna'ya duyduğu aşkın farkında olduğunu ima etmiş, o da bunu doğrulamıştı...

Bir tek şey biliyordu Ştrum. Maşa'yı görüyordu ve mutluydu, onu bundan sonra göremeyeceğini düşündüğünde nefesi daralıyordu.

Ştrum'un otomobili enstitüye yaklaştığı sırada Şişakov'un ZİS'i de onunla aynı hizaya gelmişti ve iki otomobil hemen hemen aynı zamanda kapının önünde durdu.

Ştrum ve Şişakov koridorda aynı biraz önce ZİS'lerinin yan yana gittiği gibi yan yana yürüyorlardı. Aleksey

Alekseyeviç, Ştrum'un koluna girip, "Demek gidiyorsunuz?" dedi.

"Galiba, evet," diye yanıtladı Ştrum.

"Yakında sizinle tümden vedalaşacağız. Bir tür bağımsız hükümdar olacaksınız," dedi Aleksey Alekseyeviç espri yaparak.

Ştrum birden, "Hiç başka birinin karısına âşık oldunuz mu, diye sorsam ne der acaba?" diye düşündü.

"Viktor Pavloviç," dedi Şişakov, "saat iki sularında bana uğrayabilir misiniz?"

"İkiye doğru serbet kalacağım, memnuniyetle."

O gün pek iyi çalışamadı.

Laboratuvar salonunda Markov, ceketini çıkarmış, kollarını sıvamış bir halde Ştrum'un yanına geldi ve neşe içinde şöyle dedi:

"Viktor Pavloviç, eğer izin verirseniz biraz sonra yanınıza geleceğim. İlginç bir konu var, biraz gevezelik edeceğim."

"İkide Şişakov'un odasında olmak zorundayım," dedi Ştrum. "Daha sonra gelin. Benim de size söylemek istediğim bir şey var."

"Saat ikide Aleksey Alekseyeviç'e mi gidiyorsunuz?" diye tekrar sordu Markov ve bir an düşündü. "Sizi neden çağırdığını galiba biliyorum."

55

Şişakov, Ştrum'u görünce, "Ben de size telefon edip, görüşmeyi hatırlatmaya niyetleniyordum," dedi. Ştrum saatine baktı.

"Sanırım geç kalmadım."

Aleksey Alekseyeviç, gri şık takım elbisesinin içinde iri cüssesi ve gümüş rengi başıyla karşısında duruyordu. Ama Aleksey Alekseyeviç'in gözleri Ştrum'a artık soğuk ve alaycı görünmüyordu, bunlar bol bol Dumas ve Mayne Reid okuyan küçük bir oğlan çocuğunun gözleriydi.

"Sizinle özel bir işim var, azizim Viktor Pavloviç," dedi Aleksey Alekseyeviç gülümseyerek ve Ştrum'un koluna girip koltuğa götürdü. "Çok hoş olmayan, ciddi bir iş."

Ştrum iriyarı Akademi üyesinin çalışma odasını sıkıntılı bakışlarla incelerken, "Ne yapalım, alıştık artık," dedi. "Hadi başlayalım işe."

"Mesele şu," dedi Şişakov, "yurtdışında, esas itibarıyla İngiltere'de alçakça bir kampanya başlatıldı. Savaşın asıl yükünü biz taşıyoruz, ikinci cephenin bir an önce açılmasını istemek yerine çok garip bir kampanya başlatan İngiliz bilimadamları ise devletimize karşı düşmanlık duygularını körüklüyorlar."

Ştrum'un gözlerinin içine baktı, Viktor Pavloviç, insanların kötü işler yaparken takındıkları bu açık, samimi bakışı tanıyordu.

"Evet, evet," dedi Ştrum, "ne kampanyasıymış bu kampanya?"

"İftira kampanyası," dedi Şişakov. "Sözümona ülkemizde kurşuna dizilen bilimadamlarının ve yazarların listesi yayımlanmış, siyasi suçlar yüzünden cezalandırılmış inanılmaz sayıda kişiden söz ediliyor. Aleksey Maksimoviç Gorki'yi öldüren doktorlar Pletnev ve Levin'in soruşturma ve mahkeme sonucunda saptanmış suçlarını anlaşılmaz, hatta diyebilirim ki kuşku yaratacak bir heyecanla yalanlıyorlar. Bunların hepsi hükümet çevrelerine yakın bir gazetede yayımlanıyor."

"Evet, evet, evet," diye üç kez yineledi Ştrum, "başka?"

"Esası bu. Genetikçi Çetverikov hakkında yazılar yazıyorlar, onu savunmak üzere bir komite kurmuşlar."

"Azizim Aleksey Alekseyeviç," dedi Ştrum, "ama Çetverikov gerçekten de tutuklu bulunuyor."

Şişakov omuz silkti.

"Bilindiği gibi Viktor Pavloviç, güvenlik organlarının çalışmasıyla benim bir ilgim yok. Ama eğer gerçekten tutuklanmışsa belli ki işlediği suçlar yüzünden tutuklanmıştır. Sizi de bizi de tutuklamıyorlar bakın."

Bu sırada Badin ve Kovçenko girdiler odaya. Ştrum, Şişakov'un onları beklediğini, onlarla önceden sözleştiğini anladı. Aleksey Alekseyeviç yeni gelenlere ne konuştukları konusunda bir açıklamada bulunmadan, "Rica ederim, rica ederim yoldaşlar, buyurun oturun," dedi ve Ştrum'a dönerek şöyle devam etti: "Viktor Pavloviç bu çirkinlik Amerika'ya göç etti ve *New York Times*'ın sayfalarında yayımlandı, doğal olarak da Sovyet aydınları arasında öfke uyandırdı."

"Elbette, başka türlü de olamazdı," dedi Kovçenko, Ştrum'un gözlerinin içine tatlı tatlı bakarak.

Kovçenko'nun kahverengi gözleri o kadar dostça bakıyordu ki, Viktor Pavloviç kafasında doğan, "Ömründe *New York Times*'ı görmemiş Sovet aydınları nasıl öfkelenmişler?" düşüncesini doğal olarak söylemedi.

Ştrum omuz silkti, bir şeyler geveledi. Bu hareketler kuşkusuz onun Şişakov'la ve Kovçenko'yla aynı düşüncede olduğu anlamına gelebilirdi.

"Doğal olarak," dedi Şişakov, "bizim çevremizde bütün bu iğrenç şeylere hak ettiği sert yanıtı verme isteği doğdu. Bir belge hazırladık."

"Sen hiçbir şey hazırlamadın, sensiz yazdılar," diye geçirdi içinden Ştrum.

"Mektup şeklinde bir belge," dedi Şişakov.

O zaman Badin alçak sesle şöyle dedi:

"Ben okudum, yazılması gerekenler güzel bir şekilde yazılmış. Birkaç kişinin, ülkemizin en büyük bilima-

damlarının, Avrupa ve dünya çapında ün kazanmış insanların bu belgeyi imzalamaları gerek."

Ştrum, daha Şişakov'un ilk sözlerinden konuşmanın nereye gideceğini anlamıştı. Tek bilmediği, Bilim Kurulu'nda bir konuşma mı, bir makale mi, oylamaya katılma mı, Aleksey Alekseyeviç'in ne isteyeceğiydi... Şimdi anlamıştı. Mektubun altına imzası gerekiyordu.

İçi bulandı. Yine bir itiraf konuşması yapmasını beklediklen toplantı öncesindeki gibi kendini bir kelebek kadar kırılgan hissetti.

Yine milyonlarca tonluk granit taşlar omuzlarına yığılmaya hazırdı... Profesör Pletnev! Ştrum birden yaşlı tıp adamını kirli işlerle suçlayan isterik kadınla ilgili *Pravda* makalesini anımsadı. Her zamanki gibi yazılanlar gerçek gibi görünmüştü. Anlaşılan Gogol, Tolstoy, Çehov ve Korolenko okumak Rus basınını neredeyse bir dua kitabı gibi kabul etme alışkanlığı yaratmıştı. Ama vakit, saat gelmişti ve Ştrum gazetenin yalan söylediğini, Profesör Pletnev'in iftiraya uğradığını artık anlamıştı.

Oysa kısa bir süre sonra Pletnev ve Kremlin Hastanesi'nin ünlü iç hastalıkları doktoru Levin tutuklanmışlar ve Aleksey Maksimoviç Gorki'yi öldürdüklerini itiraf etmişlerdi.

Üç adam Ştrum'a bakıyorlardı. Gözleri dostça, yumuşak ve kendinden emindi. Onu da kendilerinden sayıyorlardı. Şişakov, Ştrum'un çalışmasının çok büyük önem taşıdığını samimi olarak itiraf etmişti. Kovçenko ona saygılı davranıyordu. Badin'in gözleri, "Evet, senin yaptığın şeyler bana ters gelmişti. Ama yanılmışım. Anlamamışım. Parti hatamı düzeltti," diyordu.

Kovçenko kırmızı dosyayı açtı ve daktiloda yazılmış mektubu Ştrum'a uzattı.

"Viktor Pavloviç," dedi Kovçenko, "bu İngiliz-Amerikan kampanyasının faşistlerin ekmeğine yağ sürdüğü-

nü size söylemem gerek. Galiba Beşinci Kol'dan alçaklar kışkırtmışlar bu kampanyayı."

Badin, Kovçenko'nun sözünü keserek şöyle dedi:

"Bunları Viktor Pavloviç'e anlatmaya gerek var mı? Onda bir Rus Sovyet yurtseverinin yüreği var, tıpkı bizim hepimizde olduğu gibi."

"Kesinlikle," dedi Şişakov, "aynen öyle."

"Zaten bundan kimin kuşkusu olabilir ki?" dedi Kovçenko.

"Evet, evet, evet," dedi Ştrum.

En şaşırtıcı olan da, yakın bir zaman önce ona karşı nefret ve kuşku dolu insanların şimdi son derece doğal bir şekilde dostça davranmaları ve güvenmeleri, onun da sürekli olarak onların kendisine karşı sert tavırlarını anımsayarak şimdiki dostça duygularını doğal karşılamasıydı.

İşte bu dostluk ve güven onun elini kolunu bağlıyor, güçsüz bırakıyordu. Ona bağırmış, ayaklarının altında çiğnemiş, dövmüş olsalardı belki gözü döner, güçlü olurdu...

Stalin onunla konuşmuştu. Şu anda yanında oturan kişiler bunu akıllarından çıkarmıyorlardı.

Ama Tanrım, arkadaşlarının ondan imzalamasını rica ettikleri mektup ne kadar korkunç bir şeydi. Ne korkunç konulara değiniyordu.

Fakat Profesör Pletnev ve Doktor Levin'in büyük yazarın katili olduklarına inanamazdı. Annesi Moskova'ya geldiğinde Levin'e muayene olmuştu, Lyudmila Nikolayevna'yı o tedavi etmişti, zeki, ince, yumuşak huylu bir adamdı. Bir insanın bu iki hekime bu kadar korkunç bir iftira atması için nasıl bir canavar olması gerekirdi?

Bu suçlamalardan Ortaçağ karanlığı tütüyordu. Katil doktorlar! Doktorlar büyük bir yazarı, son Rus klasik yazarını öldürmüşlerdi. Bu kanlı iftira kimin için gerekliydi? Cadı avları, engizisyon ateşleri, Kilise'den ayrılmış kişilerin idamı, duman, leş kokuları, kaynayan katran.

Bütün bunlar Lenin'le, sosyalizmin kuruluşuyla, faşizme karşı verilen büyük savaşla nasıl bağdaşır?

Mektubun birinci sayfasını eline aldı.

Aleksey Alekseyeviç, rahat olup olmadığını, ışığın yetip yetmediğini sordu. Koltuğa oturmaz mıydı? Yo, yo, rahattı, teşekkür etti.

Ağır ağır okuyordu. Harfler beynini çukurlaştırıyordu, ama tıpkı bir kum tanesinin elmanın içine girmediği gibi beyninin içine girmiyordu.

Okuyordu: "Hekimlerin sahip olduğu yüksek unvanı lekeleyen Pletnev ve Levin gibi insan soyunun piç ve canavarlarını savunarak insanlık düşmanı faşizm ideolojisinin değirmenine su taşıyorsunuz."

Şunu okuyordu: "Sovyet halkı Ortaçağ'ın cadı avlarını ve Yahudi *pogrom*'larını, engizisyon ateşlerini, zindanlarını ve işkencelerini hortlatan Alman faşizmiyle teke tek mücadele ediyor."

Tanrım, aklını kaçırmamak elde değil.

İşte devamı: "Oğullarımızın Stalingrad'da dökülen kanı Hitlerizmle savaşta bir dönüm noktasını işaret ediyordu, sizler ise beşinci koldan toplumdışı insanları istemeden koruma altına alarak..."

Evet evet evet. "Ülkemizde bilimadamları dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar halkın sevgisi ve devletin özenli korumasıyla sarılmışlardır."

"Viktor Pavloviç, konuşmalarımızla size engel olmuyoruz ya?"

"Yo, yo, ne demek," dedi Ştrum ve, "İşte böyle işi şakaya vurabilen ya da yazlığında gibi davranabilen şanslı insanlar da var..." diye geçirdi içinden.

Kovçenko şöyle dedi:

"Bana söylendiğine göre İosif Vissarionoviç'in bu mektuptan haberi varmış ve bilimadamlarımızın girişimini takdir ediyormuş."

"İşte Viktor Pavloviç'in imzasını da bu yüzden istiyoruz..." dedi Badin.

Sıkıntı, tiksinti, boyun eğme önsezisi gibi duygular içindeydi Viktor Pavloviç.

Yüce devletin şefkatli soluğunu hissediyordu ve buz gibi karanlığın içine atılacak gücü yoktu... Yoktu, bugün gücü yoktu. Elini kolunu bağlayan korku değil, bambaşka, insanın canını sıkan, uysal bir duyguydu.

Ne tuhaftı, insan ne kadar şaşırtıcı bir yapıya sahipti! Hayattan vazgeçme gücünü kendisinde buluyordu ve birden ballı bisküviden ve akide şekerinden vazgeçmek zor geliyordu.

Başını okşayan, omzuna pat pat vuran o her şeye kadir eli geri itmeyi bir dene bakalım.

Saçma, niye kendi kendine iftira ediyorsun ki. Burada ballı bisküvinin ve akide şekerinin işi ne? Günlük yaşamın konforlarına, maddi nimetlere karşı her zaman kayıtsız biriydi. Yaşamının en değerli şeyi olan düşüncelerinin ve işinin, gerekli ve değerli olduğu faşizmle yapılan savaş döneminde anlaşılmıştı. Mutluluk buydu zaten!

Evet, sahi bu nasıl bir işti? Onlar ilk soruşturmada itiraf etmişlerdi. Mahkemede itiraf etmişlerdi. Onlar büyük yazarı öldürdüklerini itiraf ettikten sonra suçsuzluklarına inanmak mümkün müydü?

Mektubu imzalamayı reddetse? Gorki'nin katillerine arka çıkmak anlamına gelir! Hayır, mümkün değil. Ya doktorların itiraflarının doğruluğundan kuşku duymak? Yani mecbur bırakmışlardır! Namuslu ve iyi bir entelektüel insanın, kiralık bir katil olduğunu itiraf etmeye, böylece ölüm cezasını ve utanç verici bir şekilde anılmayı hak ettiğini göstermeye zorlanması ancak ve ancak işkenceyle mümkündür. Ama böyle bir kuşkunun küçücük bir gölgesinden bile söz etmek delilik olur.

Ama bu alçakça mektubu imzalamak midesini bu-

landırıyor. Onlara söyleyeceği sözler ve vereceği yanıtlar kafasında doğmuştu... "Yoldaşlar ben hastayım, koroner damarlarımda spazm oluyor." "Saçma, hastalığa sığınıyorsunuz, yüzünüzün rengi harika." "Yoldaşlar, benim imzamı ne yapacaksınız, dar bir uzman çevresi tarafından tanınırım, ülkemizin sınırları dışında pek az kimse beni tanır." "Saçma! (Saçma olduğunu işitmek de hoş.) Sizi tanıyorlar, hem de nasıl tanıyorlar! Ayrıca sizin imzanızın olmadığı bir mektubu Stalin yoldaşa göstermek mümkün değil, Ştrum'un imzası neden yok diye sorabilir."

"Yoldaşlar, son derece samimi olarak söylüyorum, bazı ifadeler tam anlamıyla uygun değil, bunlar tüm bilimadamlarımızın üzerine gölge düşürebilir."

"Lütfen, lütfen Viktor Pavloviç, önerilerinizi söyleyin, size uygun gelmeyen ifadeleri seve seve değiştiririz."

"Yoldaşlar, beni anlayın, burada halk düşmanı yazar Babel, halk düşmanı yazar Pilnyak, halk düşmanı Akademi üyesi Vavilov, halk düşmanı artist Meyerhold diye yazıyorsunuz... Oysa ben bir fizikçiyim, matematikçiyim, teorisyenim, bazıları beni şizofren sayıyorlar, çalıştığım alanlar o kadar soyut ki. Aslında ben değersiz biriyim, böyle insanları en iyisi rahat bırakmaktır, bu işlerden hiç anlamam."

"Viktor Pavloviç, bırakın ama bunları. Siyasi konulardan çok iyi anlıyorsunuz, mükemmel bir mantığınız var, anımsayın, siyasi konular üzerine kaç kez hem de ne kadar zekice konuşmalar yaptınız."

"Tanrı aşkına! Anlayın lütfen, vicdanım var benim, canım acıyor, ağırıma gidiyor, ayrıca mecbur değilim, neden imzalamak zorunda olayım, o kadar bitkinim ki, vicdanımı rahatlatma hakkı tanıyın bana."

Hemen bir güçsüzlük, bir hipnotize olma durumu, iyi beslenmiş ve şımartılmış bir hayvanın uysallığı, haya-

tın yeniden yıkılacağı korkusu, yeni bir korkudan duyulan korku.

Neydi bu? Kendini yeniden grupla karşı karşıya mı getirecekti? Yine yalnız mı kalacaktı? Yaşama karşı ciddi olmak zamanıydı. Hayal bile edemeyeceği bir şey elde etmişti. Özgürce çalışıyor, çevresindekiler ona karşı dikkatli ve özenli davranıyorlardı. Hiçbir ricada, itirafta bulunmamıştı. Zafer kazanmıştı! Daha ne isterdi? Stalin ona telefon etmişti!

"Yoldaşlar, bunlar o kadar ciddi şeyler ki, biraz düşünmek isterim, izninizle kararımı hiç olmazsa yarına kadar erteleyeyim."

Bir anda uykusuz, acılar içinde bir geceyi, ikircimleri, kararsızlığı, ani kararlılığı ve bu ani kararlılık karşısında duyacağı korkuyu, sonra yine kararsızlığı, yine kararlılığı gözünün önüne getirdi. Bunların hepsi de kötü, amansız sıtma hastalığı gibi insanı bitkin düşürürdü. Bir de bu işkenceyi saatlerce uzatmak. Gücü yoktu. Bir an önce, bir an önce.

Dolmakalemini çıkardı.

O anda da Şişakov'un bu çok aksi adamın bugün uysal görünmesinden ağzının bir karış açık kaldığını gördü.

Ştrum bütün gün çalışmadı. Hiç kimse dikkatini dağıtmıyor, telefon çalmıyordu. Çalışamıyordu. Çalışmıyordu, çünkü bugün iş sıkıcı, boş ve tatsız geliyordu.

Mektuba kim imza atmıştı? Çepıjin mi? İoffe mi imzalamıştı? Ya Krılov? Mandelştam? Birinin arkasına saklanmak istiyordu. Ama reddetmek mümkün değildi. İntihar etmekle aynı şeydi. Hiç de değil. Reddedebilirdi. Yo yo, doğrusunu yaptı. Hiç kimse onu tehdit etmedi. Hayvani bir korku yüzünden imzalamış olsaydı daha kolaydı. Ama imzalama nedeni korkması değildi. Bir tür mide bulandırıcı boyun eğme duygusuydu.

Ştrum, Anna Stepanovna'yı odasına çağırdı, yeni cihazda yapılan deneylerin filmini yarına kadar banyo etmesini istedi.

Anna Stepanovna notlarını almıştı ve oturmaya devam ediyordu.

Ştrum soru sorar gibi baktı onun yüzüne.

"Viktor Pavloviç," dedi Anna Stepanovna, "daha önce sözlerle ifade edemeyeceğimi düşünüyordum ama şimdi söylemek istiyorum: Benim için ve başkaları için neler yaptığınızı biliyor musunuz? İnsanlar için büyük buluşlardan daha önemli bir şey. Var olduğunuz için, bir tek bunu düşündüğüm için içim rahatlıyor. Tesviyecilerin, hademelerin, bekçilerin sizden söz ettiklerini biliyor musunuz? Dürüst bir insan diyorlar. Pek çok kez evinize gelmek istedim, ama çekindim. Biyor musunuz, en zor günlerimde sizi düşünüyordum, içim rahatlıyor, ferahlıyordum. Var olduğunuz için, insan olduğunuz için size teşekkür ederim."

Ştrum daha bir şey söyleyemeden Anna Stepanovna hızla odadan çıkmıştı. Sokaklarda koşmak ve bağırmak istiyordu... tek bu işkence, bu büyük utanç olmasaydı. Ama bu, işin tamamı değil, sadece başlangıcıydı.

Günün sonunda telefon çaldı.

"Beni tanıdınız mı?"

Tanrı aşkına, tanımaz mıydı. Sanki sadece kulağıyla değil, telefon almacını tutan buz kesmiş parmaklarıyla da bu sesi tanımıştı. İşte Marya İvanovna yine yaşamının zor bir ânında gelmişti.

"Telefon kulübesinden arıyorum, ses çok kötü geliyor," dedi Maşa. "Pyotr Lavrentyeviç iyileşti, artık daha çok zamanım oluyor. Gelebilirseniz yarın saat sekizde o küçük parka gelin," dedi ve birden, "Sevgilim, canım, gözümün nuru," diye devam etti. "Sizin için korkuyorum. Mektup için bize geldiler, neden söz ettiğimi anlıyor

musunuz? Pyotr Lavrentyeviç'in direnmesine, dayanmasına sizin gücünüzün yardım ettiğine inanıyorum, bütün işlerimiz yoluna girdi. Hemen sizin bunu yaparken kendinize nasıl zarar verdiğinizi gözümün önüne getirdim. O kadar dik, o kadar köşeli bir insansınız ki, biri çarpsa yaralanır, kanlar içinde kalırsınız."

Ştrum almacı yerine astı, elleriyle yüzünü kapadı.

Artık durumunun ne kadar korkunç olduğunu anlıyordu: Bugün onu düşmanları cezalandırmıyordu. Ona güvenen yakınları cezalandırıyorlardı.

Eve gider gitmez, paltosunu bile çıkarmadan Çepıjin'e telefon etmeye girişti. Lyudmila Nikolayevna önünde dikiliyordu, Ştrum ise dostu ve öğretmeni Çepıjin'in de onu sevdiği halde birazdan korkunç bir yara açacağından emin bir halde Çepıjin'in telefon numarasını çeviriyordu. Acelesi vardı, Lyudmila'ya mektubu imzaladığını bile söyleyecek zaman bulamamıştı. Tanrım, Lyudmila'nın saçları ne kadar hızlı ağarıyor. Evet evet, aferin, ağarsın!

"Pek çok iyi haber var, bülteni okuyorlardı," dedi Çepıjin, "ama bende fazla bir şey yok. Ha bugün birkaç saygıdeğer kişiyle atıştım. Şu mektupla ilgili bir şey duydunuz mu?"

Ştrum kuruyan dudaklarını yaladı ve şöyle dedi:

"Evet, bazı şeyler duydum."

"Tamam tamam, anlıyorum, telefonda konuşulacak konu değil, siz gelince yüz yüze konuşalım bunu," dedi Çepıjin.

Neyse, bu bir şey değil, daha Nadya gelecek. Tanrı aşkına, Tanrı aşkına, ne yapmıştı o...

Ştrum gece uyumadı. Kalbi ağrıyordu. Bu korkunç sıkıntı nereden geliyordu? Bir ağırlık, bir ağırlık. Galipmiş!

Apartman yönetimindeki sekreter kadından çekindiğinde şu halinden daha güçlü ve daha serbestti. Bugün tartışmaya, kuşkularını belirtmeye bile cesaret edememişti. Güçlenirken iç özgürlüğünü yitirmişti. Çepıjin'in gözlerinin içine nasıl bakacaktı? Kim bilir belki de bunu enstitüye döndüğü gün Ştrum'u neşeyle ve güler yüzle karşılayanların yaptıkları gibi rahatça yapardı.

Bu gece anımsadığı her şey onu yaralıyor, canını yakıyordu, hiçbir şey huzur vermiyordu. Gülümsemeleri, hareketleri, davranışları kendisine de yabancı ve düşmancaydı. Nadya'nın gözlerinde bu akşam acıklı bir nefret ifadesi vardı.

Bir tek onu her zaman kızdıran, ona her zaman itiraz eden Lyudmila anlattıklarını dinledikten sonra birden şöyle demişti: "Vitenka, üzülmene gerek yok. Sen benim için en akıllı, en dürüst insansın. Sen öyle yaptıysan, demek öyle gerekiyormuş."

Ondaki bu her şeyi haklı çıkarma, onaylama isteği nereden çıkmıştı? Neden daha geçenlerde tahammül edemediği bir şeye sabır gösteriyordu? Onunla hangi konuda konuşulursa konuşulsun iyimser biri olarak görünüyordu.

Askerî zaferler kişisel yazgısındaki dönüm noktasına denk düşmüştü. Ordunun gücünü, devletin büyüklüğünü, ilerdeki ışığı görüyordu. Madyarov'un düşünceleri bugün neden böylesine sıradan geliyordu ona?

Enstitüden kapı dışarı edildiği gün pişman olduğunu söylemeyi reddetmişti ve ruhu ne kadar aydınlanmış, ra-

hatlamıştı. O günlerde yakınları, Lyudmila, Nadya, Çepijin, Jenya onun adına ne kadar mutluydular. Ya Marya İvanovna'yla buluştuğunda ona ne diyecek? Korkak Pyotr Lavrentyeviç'in her şeye boyun eğmesiyle her zaman nasıl alay etmişti. Ya bugün! Annesini düşünmeye korkuyor, ona karşı günah işledi. Annesinin son mektubunu eline almaya korkuyor. Ruhunu korumakta güçsüz kaldığını, onu koruyamadığını korku ve acıyla görüyordu. İçinde onu köleye dönüştüren bir güç boy atıyordu.

Alçaklık etmişti! Zavallı, kanlar içindeki güçsüz insanlara taş atmıştı.

Kalbini sıkıştıran ağrı yüzünden, çektiği acı yüzünden alnında terler belirmişti.

Özgüveni nereden geliyordu, başka insanların karşısında dürüstlüğüyle, cesaretiyle böbürlenme, insanlar hakkında yargıç gibi hüküm verme, zayıflıklarını bağışlamama hakkını ona kim vermişti? Güçlü insanların doğruluğu kibirli olmak değildi.

Günahkârlar da, müminler de zayıf olabilirler. Aralarındaki fark, güzel bir davranışta bulunan önemsiz bir adamın hayat boyu bununla övünmesi, iyi işler yapan bir müminin ise bu iyi işleri dikkate almaması ancak işlediği bir günahı yıllarca unutmamasıdır.

Oysa kendisi her zaman cesaretiyle, doğruluğuyla iftihar etmiş, zayıflık, korkaklık gösterenleri alaya almıştı. Ama işte o, insanlara ihanet etmişti. Kendinden nefret ediyor, kendinden utanıyordu. İçinde oturduğu ev, yaktığı ışık, onu ısıtan sıcaklık paramparça olmuş, kuru bir kum tanesine dönüşmüştü.

Çepijin'le dostluğu, kızına olan sevgisi, karısına bağlılığı, Marya İvanovna'ya duyduğu umutsuz aşk, yani onun insanca günahı ve mutluluğu, işi, uğraştığı harika bilim, annesine olan sevgisi, onun için döktüğü gözyaşları, hepsi ruhundan yok olup gitmişti.

Bu korkunç günahı ne uğruna işlemişti? Yitirdikleriyle karşılaştırıldığında dünyadaki her şey önemsiz kalıyordu. Küçük bir insanın doğruluğuyla, saflığıyla karşılaştırıldığında her şey önemsizdi, Büyük Okyanus'tan Karadeniz'e uzanan bir çarlık da, bilim de.

Henüz geç olmadığını, başını yukarı kaldırma, annesinin oğlu olarak kalma gücünün hâlâ bulunduğunu bütün açıklığıyla gördü.

Kendine teselli, mazeret aramayacak. Varsın yaptığı kötü, rezil, alçakça şey her zaman onun vicdan azabı olsun, hayatı boyunca, gece ve gündüz ona kendisini anımsatsın. Hayır, hayır, hayır! Ne kahramanlık yapmaya heveslenmeli ne de bu kahramanlıkla iftihar etmeli ve böbürlenmeli.

Her gün, her saat, yıldan yıla insan olma, iyi ve dürüst olma hakkı için mücadele etmek gerekir. Bu mücadelede gurur da, kibir de olmamalı, bir tek alçakgönüllülük bulunmalı. Ama eğer o çaresiz an gelip çatarsa insan ölümden korkmamalı, insan olarak kalmak istiyorsa korkmamalı.

"Neyse bakalım," dedi Ştrum, "belki de gücüm yeter. Senin gücün anne..."

57

Lubyanka yakınlarındaki çiftlikte akşamlar...

Krımov sorgudan sonra yatağında yatıyor, inliyor, düşünüyor, Katsenelenbogen'le konuşuyordu. Buharin ve Rikov'un, Kamenev ve Zinovyev'in akıllara durgunluk veren itirafları, Troçkistlerin, sağcı ve solcu muhalif merkezlerin yargılanması, Bubnov'un, Muralov'un, Şlyap-

nikov'un başına gelenler artık Krımov'a inanılmaz gelmiyordu. Devrimin canlı bedeninden derisi yüzülüyor, yeni dönem bu derinin içine süzülmek istiyor, proletarya devriminin kanlı canlı eti, dumanı tüten iç organları ise çöpe atılıyordu, yeni dönemin onlara gereksinimi yoktu. Devrimin derisi gerekliydi, bu deriyi de insanlardan diri diri yüzüyorlardı.

Devrimin derisini üzerlerine çekenler, onun sözleriyle konuşuyorlar, onun hareketlerini yineliyorlardı ama farklı bir beyne, farklı ciğerlere, böbreklere, gözlere sahiptiler.

Stalin! Yüce Stalin! Çelik iradeli bir insan belki de bütün insanların en iradesiz olanıdır. Zamanın ve koşulların kölesi, yeni dönemin önünde kapıları ardına kadar açan bugünün söz dinleyen uysal uşağı.

Evet evet evet... yeni dönemin önünde selam durmayanlarsa çöpe gidiyor.

Bir insanı nasıl parça parça ettiklerini biliyordu artık. Üstünün aranması, sökülmüş düğmeler, çıkarılmış gözlükler insanda fiziksel olarak bir hiç olduğu duygusunu yaratıyordu. Sorgu yargıcının odasında insan devrime, içsavaşa katılmış olmasının hiçbir anlamı olmadığını, bilgilerinin, yaptığı işlerin hepsinin saçma olduğunu anlıyordu. İşte bu da ikinci bir anlama, insan sadece fiziksel olarak bir hiç değildir anlamına geliyordu.

İnsan olma hakkında direnmeye devam edenleri insanların artık ne adalet, ne özgürlük, hatta ne huzur değil, sadece ve sadece iğrenç bir hale gelmiş olan yaşamdan kurtulmak istedikleri bir gevrekliğe, yumuşaklığa, esnekliğe ve zayıflığa getirmek için sarsmaya, parçalamaya, direncini kırmaya, aşındırmaya ve delik deşik etmeye başlıyorlardı.

Sorgu yargıcının işinin hemen hemen her zaman kayıpsız geçmesi, insanın fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne

bağlıdır. Ruh ve beden birleşik kaplar gibidir ve saldıran taraf, insanın fiziksel yapısının savunmasını yıkarak, ezerek açılan gediğe kendi hareketli araçlarını her zaman başarıyla sokar, insanın ruhunu ele geçirir ve kayıtsız koşulsuz teslim olmak zorunda bırakır.

Bunları düşünmek için de, düşünmemek için de gücü yoktu.

Peki onu kim ele vermişti? Kim ihbar etmişti? Kim iftira atmıştı? Bu sorunun da artık ilgisini çekmediğini hissediyordu.

Yaşamını mantığın emri altına sokabilmekle her zaman iftihar ederdi. Ama artık öyle değildi. Mantığı, Troçki'yle konuşması hakkındaki bilgileri Yevgeniya Nikolayevna'nın verdiğini söylüyordu. Oysa onun şimdiki hayatı, sorgu yargıcıyla mücadelesi, soluk alma ve Krımov yoldaş olarak kalma gücü Jenya'nın bunu yapamayacağı inancına dayanıyordu. Bu inancı birkaç dakikalığına nasıl yitirebildiğine şaşıyordu. Onu Jenya'ya inanmamaya zorlayabilecek bir güç yoktu. Troçki'le konuşmasını Yevgeniya Nikolayevna'dan başka hiç kimsenin bilmediğini bildiği, kadınların ihanet ettiklerini, zayıf olduklarını bildiği, Jenya'nın onu terk ettiğini, hayatının en zor döneminde ondan ayrıldığını bildiği halde inanıyordu.

Katsenelenbogen'e sorguyu anlattı, ama bu olayla ilgili tek söz etmedi.

Katsenelenbogen artık şaka yapmıyordu.

Gerçekten de Krımov onun hakkında yanılmamıştı. Katsenelenbogen zeki bir adamdı. Ama söylediği her şey korkunç ve tuhaftı. Bazen Krımov'a yaşlı Çekist'in iç hapishanenin bir hücresinde yatmasında bir adaletsizlik yokmuş gibi geliyordu. Başka türlü olamazdı. Bazen Katsenelenbogen, Krımov'a deli gibi görünüyordu.

O bir şairdi, devlet güvenlik organlarının şairi, şarkıcısıydı.

Katsenelenbogen, son parti kongresinde toplantıya ara verildiği sırada Stalin'in Yejov'a, cezalandırma politikasında neden aşırılıklara izin verdiği sorusunu sorduğunu ve afallayan Yejov'un doğrudan Stalin'in emirlerini yerine getirdiği yanıtını verince önderin, çevresindeki delegelere dönerek kederli bir şekilde, "Bunu söyleyen de bir parti üyesi," dediğini Krımov'a heyecanla anlatmıştı.

Yagoda'nın yaşadığı korkuyu anlatmıştı...

Bir zamanlar büyük, uykusuz binadaki işleri yöneten büyük Çekistlerin, Voltaire uzmanlarının, Rabelais erbaplarının, Verlaine hayranlarının adlarını sayıyordu.

Katsenelenbogen, cellatlık görevini yerine getirirken idam edilen kişinin giysilerini yetimhaneye gönderme izni isteyen yılların Moskova celladı, sevimli, sessiz, yaşlı Letonyalıyı anlatmıştı. Hemen ardından da başka bir infazcıdan söz etmişti. Bu adam gece gündüz içki içiyor, işsiz kalınca canı sıkılıyormuş, işten çıkarıldığında ise Moskova yakınlarındaki sovhozlara gitmeye başlamış, oralarda domuz kesiyor, yanında şişelerle domuz kanı getiriyormuş, doktorun kansızlığa karşı kendisine domuz kanı içmesini tavsiye ettiğini söylüyormuş.

Katsenelenbogen, mektuplaşma hakkından yoksun yüzlerce hükümlünün 1937 yılında her gece nasıl infaz edildiğini, geceleri Moskova krematoryumunun bacalarının nasıl tüttüğünü, infazların gerçekleştirilmesi ve cesetlerin taşınması için seferber edilen Komsomol üyelerinin nasıl delirdiklerini anlatıyordu.

Buharin'in sorgusunu, Kamenev'in direnmesini anlatıyordu... Bir keresinde bütün bir gece sabaha dek konuşmuşlardı.

O gece Çekist, teorisini geliştirmiş, genelleştirmişti.

Katsenelenbogen, Krımov'a NEP[1] dönemi mühendisi Frenkel'in başına gelen şaşırtıcı olayları anlattı. Frenkel NEP döneminin başında Odessa'da bir motor fabrikası kurmuş. Yirmili yılların ortalarında tutuklanmış ve Solovki'ye sürgüne gönderilmiş. Frenkel, Solovki Kampı'nda kalırken Stalin'e dâhice bir proje sunmuş. Yaşlı Çekist tam olarak bu sözcüğü, "dâhice" sözcüğünü söylemişti.

Projede çok büyük mahkûm kitlelerinin yol, baraj, hidroelektrik santralı, yapay göl yapımında kullanılması konusundan ayrıntılı olarak, ekonomik ve teknik kanıtlarla söz ediliyormuş.

Mahkûm NEP dönemi mühendisi Devlet Güvenlik Bakanlığı'nda tümgeneral olmuş, Patron onun düşüncesinin değerini bilmiş.

Böylece yirminci yüzyıl, mahkûmlardan oluşan bölüklerin ve eski kürek mahkûmlarının kutsal emeğinin saflığına, kazma, kürek, balta ve testerenin basitliğine tecavüz etmişti.

Kamp dünyası ilerlemeyi içine çekmeye başlamış, elektrikli lokomotifleri, ekskavatörleri, buldozerleri, elektrikli testereleri, türbinleri, çok geniş otomobil ve traktör parkını yörüngesine çekmişti. Kamp dünyası nakliye ve yolcu uçaklarını, radyo ve telefon haberleşmesini, otomatik tezgâhları, en modern maden cevheri zenginleştirme sistemlerini benimsiyordu; kamp dünyası maden ocaklarını, fabrikaları, yeni denizleri, dev elektrik santrallarını tasarlıyor, planlıyor, çiziyor, ortaya çıkarıyordu.

Kamp dünyası hızla gelişiyordu ve eski kürek cezası çocukların oyun küpleri gibi hem gülünç, hem de acıklı görünüyordu.

1. Rusça Novaya Ekonomiçeskaya Politika (NEP). 1921'den 1928'e dek Sovyet devleti tarafından ekonominin canlandırılması amacıyla uygulanan Yeni Ekonomi Politikası. (Ç.N.)

Ancak kampın kendisini besleyen yaşama yine de yetişemediğini söylüyordu Katsenelenbogen. Pek çok bilimadamı ve uzmandan eskisi gibi yararlanılmıyordu, bu bilimadamları ve uzmanlar teknik araçlarla ve tıpla ilgili değillerdi...

İsimleri dünyaca tanınan tarihçilerin, matematikçilerin, astronomların, edebiyatçıların, coğrafyacıların, dünya resim sanatı uzmanlarının, Sanskritçe ve eski Kelt diyalektlerini bilen bilimadamlarının Gulag sisteminde kullanılabilecekleri bir yer yoktu. Kamp henüz bu insanların uzmanlıklarının uygun şekilde kullanılabilecekleri bir gelişime ulaşmamıştı. Bu insanlar küçük büro işlerinde ve Kültür Eğitim Şubesi'nde kaba işçi olarak çalışıyorlar ya da sadece Sovyetler Birliği'nde değil, dünya çapında çok büyük değere sahip bilgilerini kullanacak yer bulamayarak malul kamplarında boş boş dolaşıp duruyorlardı.

Krımov, Katsenelenbogen'i dinliyordu, sanki bir bilimadamı hayatının en önemli konusunda konuşuyordu. Sadece kamplara övgüler düzen, onları yücelten biri değildi. Bir araştırmacıydı, karşılaştırıyor, eksiklikleri ve çelişkileri, benzerlikleri ve karşıtlıkları ortaya koyuyordu.

Kampın dikenli tellerinin öbür tarafında da eksiklikler vardı, ama elbette nispeten yumuşak bir biçimde. Üniversitelerde, yayınevlerinde, Akademi'nin araştırma enstitülerinde yapabileceklerinden başka şeyleri yapabileceklerinden başka şekillerde yapan insanlar çoktur hayatta.

Katsenelenbogen, kamplarda adi suçluların siyasi mahkûmlara hükmettiklerini söylüyordu. Gemi azıya almış, cahil, tembel ve parayla satın alınabilecek, kanlı kavgalara ve hırsızlığa eğilimli adi suçlular kampların iş ve kültür yaşamının gelişmesini frenliyordu.

Katsenelenbogen bunun hemen ardından dikenli telin öbür tarafında da bilimadamlarının, çok büyük kül-

tür adamlarının çalışmasını bazen eğitimi az, gelişmemiş, dar kafalı insanların yönettiğini söyledi.

Kamp, tellerin arkasındaki yaşamın adeta hiperbolik, abartılı bir yansımasını veriyordu. Ama telin her iki yanındaki gerçekler birbirine karşıt değildi, simetri kuralına uygun düşüyordu.

Katsenelenbogen birden bir şarkıcı, bir düşünür gibi değil, bir peygamber gibi konuşmaya başlamıştı.

Eğer kamplar engellerden ve eksikliklerden kurtarılıp kamp sistemi cesaretle ve mantıklı bir şekilde geliştirilecek olursa bu gelişme sınırların silinerek ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Kampın tellerin dışındaki yaşamla kaynaşması gereklidir. Bu kaynaşmada, kampla dikenli tellerin dışındaki yaşam arasındaki çelişkinin ortadan kaldırılmasında yüce ilkelerin olgunlaşması ve zaferi yatmaktadır. Kamp sisteminin tüm kusurlarının, eksikliklerinin yanı sıra kesin bir üstünlüğü vardır. Sadece kampta tamamen saf biçimdeki kişisel özgürlük ilkesinin karşısına en yüksek ilke olan akıl konmuştur. Bu ilke kampı, kendi kendisini ortadan kaldırmasını, köy ve kentin yaşamıyla kaynaşmasını sağlayacak yüksek bir noktaya çıkaracaktır.

Katsenelenbogen, kamplardaki KB'leri, yani konstrüksiyon bürolarını yönetmiş ve bilimadamlarının, mühendislerin kamp koşullarında en çapraşık sorunları çözebildiklerine inanmıştı. Dünya bilim ve tekniğindeki her sorunun altından kalkabilirlerdi. Tek gereken şey, insanları akıllıca yönetmek ve onlara günlük yaşamlarında iyi koşullar yaratmaktı. Özgürlük olmadan bilimin olmayacağına ilişkin eski laf tamamen yanlıştı.

"Düzeyler eşitlendiğinde," dedi Katsenelenbogen, "dikenli telin bu yanında ve öbür yanında devam eden yaşamın arasına eşit işaretini koyduğumuzda baskıcı cezalar gereksiz olacak, tutuklama emri yazmayı bırakaca-

ğız. Hapishaneler ve siyasi tecrit alanları kuracağız. Kültür Eğitim Şubesi her türlü anormalliğin üstesinden gelecek. Muhammed ve dağ birbirine kavuşacak."

Kampların lağvedilmesi, hümanizmin zaferi olacak ve bu arada kaotik, ilkel, mağara dönemine özgü kişisel özgürlük ilkesi bir kazanç elde edemeyecek, ayaklanamayacak. Tam tersine tümden ortadan kalkmış olacak.

Uzun bir suskunluktan sonra belki yüzyıllar sonra bu sistemin de kendini lağvedeceğini ve kendi kendini ortadan kaldırarak demokrasiyi ve kişisel özgürlüğü doğuracağını söyledi.

"Hiçbir şey sonsuza dek ayın altında kalmaz," dedi Katsenelenbogen, "ama ben o dönemde yaşamak istemezdim."

"Düşünceleriniz çılgınca," dedi Krımov ona. "Devrimin ruhu ve yüreği bu değil. Uzun süre psikiyatri kliniklerinde çalışan psikiyatrların delirdiklerini söylerler. Kusura bakmayın, ama sizi boşuna hapse atmamışlar. Katsenelenbogen yoldaş, siz güvenlik organlarına Tanrı'nın sıfatlarını atfediyorsunuz. Sizi değiştirme zamanı gerçekten gelmiş."

Katsenelenbogen sakin sakin başını salladı:

"Evet, ben Tanrı'ya inanıyorum. Ben cahil, dindar bir ihtiyarım. Her dönem, kendisine tıpatıp benzeyen bir Tanrı yaratır. Güvenlik organları akıllı ve güçlüdür, yirminci yüzyıl insanına onlar hükmederler. Bir zamanlar depremler, şimşek ve gök gürültüsü, orman yangınları böyle bir güçtü ve insanlar bu gücü tanrılaştırıyorlardı. Ama sadece beni değil, sizi de hapse attılar. Sizi de değiştirme zamanı gelmiş. Yine de sizin mi yoksa benim mi, kimin haklı olduğu bir gün ortaya çıkar."

Krımov, sözlerinin boşa gitmeyeceğini bilerek:

"İhtiyar Dreling de şimdi evine gidiyor, kampa geri dönüyor," dedi.

Gerçekten de sözleri boşa gitmedi ve Katsenelenbogen, "İşte o pis ihtiyar benim inancıma engel oluyor," dedi.

58

Krımov alçak perdeden sesler duyuyordu:

"Geçenlerde söylediler, ordularımız Stalingrad'daki Alman grubunu bozguna uğratmışlar, galiba Paulus'u ele geçirmişler, doğrusu pek iyi anlayamadım."

Krımov bağırmaya, çırpınmaya, ayaklarını yere vurmaya başlamıştı, pamuk ceketli, keçe çizmeli insan kalabalığına karışmak istiyordu... o insanların tatlı seslerinin gürültüsü, yanı başında devam eden alçak sesli konuşmayı bastırıyordu; Stalingrad'da tuğla yığınlarının üstünden Grekov iki yana sallanarak Krımov'un yanına geliyordu.

Doktor, Krımov'un elini tutuyor, şöyle diyordu:

"Kısa bir ara vermek ... tekrar kâfuru enjekte etmek gerekebilir, her dört darbeden sonra nabzı düşüyor."

Krımov tuzlu tükürüğünü yuttu ve şöyle dedi:

"Önemli değil, devam edin, tıp izin veriyor, her şeye rağmen imzalamayacağım."

Sorgu yargıcı, bir fabrika ustası gibi güvence vererek, "İmzalayacaksın, imzalayacaksın," dedi, "kimler imzalamadı ki."

İkinci sorgu üç gün sonra bitti ve Krımov hücresine döndü.

Nöbetçi asker, Krımov'un yanına beyaz beze sarılmış bir paket bıraktı.

"Paketi aldığınıza ilişkin imza atınız mahkûm yurttaş," dedi nöbetçi.

Nikolay Grigoryeviç tanıdık bir yazıyla yazılmış listeyi okudu: soğan, sarmısak, şeker, beyaz peksimet. Listenin altında "Senin Jenyan" yazıyordu.

"Tanrım Tanrım," diye ağlıyordu Krımov...

59

Stepan Fyodoroviç Spiridonov, 1 Nisan 1943 tarihinde SSCB Elektrik Santralları Halk Komiserliği heyetinin karar özetini aldı, kendisine Stalingrad Devlet Bölge Elektrik Santralı'ndaki işleri teslim edip, Ural'a giderek turbayla çalışan küçük bir elektrik santralının müdürlüğünü üstlenmesi öneriliyordu. Ceza o kadar büyük değildi, mahkemeye bile verebilirlerdi. Spiridonov, Halk Komiserliği'nin bu emrinden evde söz etmedi, parti bölge komitesi bürosunun kararını beklemeye karar verdi. 4 Nisan'da bölge komitesi bürosu zor günlerde santralı keyfî olarak bırakıp gittiği için sert bir kınama cezası verdi. Bu karar da yumuşaktı, partiden de atabilirlerdi. Fakat bölge komitesi bürosunun kararı Stepan Fyodoroviç'e hakça bir karar olarak görünmedi. Aslında bölge komitesindeki arkadaşları, Stalingrad savunmasının son gününe dek onun santralın başında olduğunu, Sovyet saldırısının başladığı gün bir mavnanın sintine ambarında doğum yapan kızını görmeye gittiğini biliyorlardı. Büro toplantısında bu konuyu konuşmayı denedi, ama Pryahin katı davranıp şöyle dedi:

"Büronun kararını Merkez Kontrol Komisyonu'na şikâyet edebilirsiniz, sanırım Şkiryatov yoldaş kararımızı eksik ve yumuşak bir karar olarak görecektir."

"Merkez Kontrol Komisyonu'nun kararı bozacağın-

dan eminim," dedi Stepan Fyorodoviç, ama Şkiryatov hakkında pek çok şey duyduğu için dava açmaktan çekindi.

Pryahin'in sertliğinin sadece Stalingrad Santralı'yla ilgili olmadığından kuşkulanıyor ve kaygılanıyordu. Pryahin, Stepan Fyodoroviç'in Yevgeniya Nikolayevna Şapoşnikova ve Krımov'la akraba olduğunu anımsamış ve Pryahin'le mahpus Krımov'un çok eski arkadaş olduklarını bilen bir adam işine gelmemişti.

Bu durumda Pryahin, istese bile Spiridonov'a hiçbir destekte bulunamazdı. Bunu yapmış olsaydı her zaman güçlü insanların yakınında bulunan kötü niyetliler, Pryahin'in halk düşmanı Krımov'a olan sempatisi yüzünden onun akrabası, çıkarcı Spiridonov'a destek olduğunu hemen gerekli yerlere bildireceklerdi.

Ancak görünüşe bakılırsa Pryahin'in Spiridonov'a yardım etmemesinin tek nedeni elinden bir şey gelmemesi değil, yardım etmek istememesiydi. Belli ki Pryahin, Krımov'un kayınvalidesinin Stalingrad Elektrik Santralı' na geldiğini ve Spiridonov'la aynı dairede oturduğunu biliyordu. Pryahin herhalde Yevgeniya Nikolayevna'nın annesiyle mektuplaştığını, Stalin'e yazdığı bir dilekçenin kopyasını geçenlerde annesine gönderdiğini de biliyordu.

Devlet Güvenlik Bakanlığı Bölge Şubesi'nin Müdürü Voronin, bölge komitesi bürosunun toplantısından sonra Stepan Fyodoroviç'in lorlu hamur ve sucuk aldığı büfede onunla karşılaştı, alay eder gibi yüzüne baktı ve yine alay eder gibi şöyle dedi:

"Anadan doğma ev erkeği Spiridonov, kendisine biraz önce sert bir kınama cezası verildi, ama o alışverişle uğraşıyor."

"İnsanın ailesi olunca akan sular duruyor, dede oldum da," dedi Stepan Fyodoroviç ve bir kabahat işlemiş gibi acıklı acıklı gülümsedi.

Voronin de ona gülümsedi:

"Ben de paket hazırladığını sanmıştım."

Bu sözlerden sonra Spiridonov şöyle düşündü: "İyi ki Ural'a gönderiyorlar, yoksa burada daha da kötü olacak durumum. Vera bebekle birlikte nereye gider?"

Bir kamyonun şoför mahallinde Stalingrad Elektrik Santralı'na gidiyor ve donuklaşmış camdan kısa bir süre sonra ayrılacağı yıkılmış kente bakıyordu. Stepan Fyodoroviç, savaştan önce karısının şimdi tuğlaların altında kalmış olan şu kaldırımdan yürüyerek işe gittiğini, elektrik şebekesini, Sverdlovsk'tan yeni kabloyu gönderdiklerinde kendisinin artık Stalingrad Santralı'nda olmayacağını, beslenme yetersizliği yüzünden torununun kollarında ve göğsünde sivilceler çıktığını düşünüyordu. "Kınamaysa kınama, ne yapalım," diye düşünüyordu, kendisine, Stalingrad Çarpışması Madalyası vermeyeceklerini düşünüyordu ve nedense madalya düşüncesi onu yaşamının, işinin, Marusya için döktüğü gözyaşlarının ilişkili olduğu bir kentten ayrılmaktan daha fazla üzüyordu. Hatta madalya vermeyecekler diye öfkesinden yüksek sesle ağır bir küfür savurdu da şoför, "Bunu kime söylüyorsunuz Stepan Fyodoroviç? Bölge komitesinde bir şey mi unuttunuz yoksa?" diye sordu.

"Unuttum unuttum," dedi Stepan Fyodoroviç. "Ama o beni unutmadı."

Spiridonovların evi rutubetli ve soğuktu. Kırık camların yerine kontrplak konmuş ve tahta çakılmıştı, odalarda pek çok yerde sıvalar dökülmüştü, kovayla üçüncü kata su taşımak gerekiyordu, odalar teneke sobalarla ısıtılıyordu. Odalardan birini kapamışlardı, mutfak kullanılmıyor, odun ve patates deposu görevi görüyordu.

Stepan Fyodoroviç, bebeğiyle birlikte Vera, onların ardından Kazan'dan gelen Aleksandra Vladimirovna daha önce yemek odası olan büyük odada kalıyorlardı. Da-

ha önce Vera'ya ait olan, mutfağın yanındaki küçük odada ihtiyar Andreyev kalıyordu.

Stepan Fyodoroviç'in tavanları tamir ettirme, duvarların sıvasını yaptırma, tuğla soba yaptırma olanağı vardı. Stalingrad Elektrik Santralı'nda bu işleri yapacak ustalar da, gerekli malzemeler de bulunuyordu.

Fakat evcimen ve enerjik bir insan olan Stepan Fyodoroviç nedense bu işlere girişmek istemiyordu.

Vera'ya da, Aleksandra Vladimirovna'ya da savaşın yıkıntıları arasında yaşamak galiba daha kolay geliyordu, nasılsa savaştan önceki yaşam yıkılmıştı, evi neden onaracaklardı, giden ve geri gelmeyecek olan şeyleri neden anımsayacaklardı.

Aleksandra Vladimirovna'nın gelişinden birkaç gün sonra Leninsk'ten Andreyev'in gelini Natalya geldi. Natalya, Leninsk'te kayınvalidesi merhum Varvara Aleksandrovna'nın kız kardeşiyle bozuşmuş, oğlunu geçici olarak onun yanında bırakmış, kendisi de Stalingrad Elektrik Santralı'na, kayınpederine gelmişti.

Andreyev, gelinini görünce kızdı ve şöyle dedi:

"Varvara'yla geçinemezdin, şimdi de kız kardeşiyle geçinemiyorsun. Volodya'yı nasıl bıraktın orada?"

Nataşa'nın Leninsk'teki yaşamı çok zor olmalıydı. Andreyev'in odasına girince tavana, duvarlara bakmış ve, "Ne kadar güzel," demişti. Oysa tavandan sarkan tahtanın, köşedeki sıva yığınının, çarpık çurpuk soba borusunun hiç de güzel bir yanı yoktu.

Pencereyi kapatan tahtanın üzerine yama gibi yerleştirilmiş küçük cam parçasından odaya ışık giriyordu.

Bu el yapımı küçük pencerenin neşesiz bir manzarası vardı: sadece yıkıntılar, bir katı mavi, bir katı pembe boyayla kaba saba boyanmış duvarların kalıntıları, kırık çatı demiri...

Aleksandra Vladimirovna Stalingrad'a geldikten

sonra hastalanmıştı. Hasta olduğu için kente gidişini ertelemek zorunda kalmıştı, oysa gidip yanmış, yıkılmış evine bakmak istiyordu.

İlk günler hastalığa aldırış etmeyerek Vera'ya yardım ediyor, sobayı yakıyor, bebeğin bezlerini yıkıyor, soba borusunun üstünde kurutuyor, dökülen sıva parçalarını merdiven sahanlığına taşıyor, hatta aşağıdan su getirmeye çalışıyordu.

Fakat durumu giderek kötüleşiyor, çok sıcak olan odada titriyor, soğuk mutfakta ise birden alnında terler beliriyordu.

Hastalığı ayakta geçirmek istiyor, kendini kötü hissettiğinden söz etmiyordu. Ancak bir sabah Aleksandra Vladimirovna odun getirmek için mutfağa giderken bayıldı, yere düştü ve başını vurup yaraladı. Stepan Fyodoroviç ve Vera onu yatağına yatırdılar.

Aleksandra Vladimirovna kendine gelince Vera'yı yanına çağırdı ve şöyle dedi:

"Biliyor musun, Kazan'da, Lyudmila'nın evinde yaşamak sizin yanınızda yaşamaktan daha zor geliyordu bana. Buraya sadece sizin için değil, aynı zamanda kendim için geldim. Tek korkum, ben ayağa kalkana kadar senin çok yorulacak olman."

"Büyükanne, seninle birlikte olmak çok güzel bir şey benim için," dedi Vera.

Oysa Vera'nın işi gerçekten çok zordu. Her şey, su, odun, süt büyük bir emekle elde ediliyordu. Dışarda güneş, içerde, odalarda ise rutubet ve soğuk vardı, cayır cayır soba yakmaları gerekiyordu.

Küçük Mitya'nın karnı ağrıyor, geceleri ağlıyordu, annesinin sütü yeterli değildi. Vera bütün gün odada ve mutfakta dolaşıp duruyor, kâh süt ve ekmek almaya gidiyor, evi temizliyor, bulaşık yıkıyor, aşağıdan su taşıyordu. Elleri kıpkırmızı kesilmişti, yüzü rüzgârdan sertleş-

miş, leke leke olmuştu. Yorgunluktan, sürekli çalışmaktan yüreğinin üstünde gri, düz bir ağırlık duruyordu. Saçlarını taramıyordu, ender olarak yıkanıyordu, aynaya bakmıyordu, yaşamın ağırlığı onu altına almış, eziyordu. Hep uyumak istiyordu. Akşama doğru elleri, ayakları, omuzları sızlıyor, dinlenme özlemi çekiyordu.

Yatıyordu ve Mitya ağlamaya başlıyordu. Kalkıyor, bebeği emziriyor, altını değiştiriyor, kucağına alıp odada dolaştırıyordu. Bir saat sonra Mitya yine ağlamaya başlıyor ve Vera tekrar kalkıyordu. Gün ağarırken bebek uyanıyor ve bir daha uyumuyordu. Vera da uykusunu alamadan, başında bir ağırlıkla alacakaranlıkta yeni bir güne başlıyor, odun getirmek için mutfağa gidiyor, sobayı yakıyor, su ısıtıyor, babası ve büyükannesi için çay yapıyor, çamaşıra girişiyordu. Fakat şaşılacak şey artık hiç kızmıyordu, uysal ve sabırlı olmuştu.

Natalya'nın Leninsk'ten gelmesiyle Vera'nın yaşamı kolaylaştı.

Andreyev, Nataşa'nın gelişinden hemen sonra birkaç günlüğüne Stalingrad'ın kuzey kısmına, fabrikalar mahallesine gitti. Ya evine ve fabrikaya bakmak istiyordu, ya Leninsk'te oğlunu bırakıp gelen gelinine kızmıştı, ya da gelininin Spiridonov'un ekmeğine ortak olmasını istemiyordu ve gelinine yiyecek kartını bırakıp gitmişti.

Natalya daha geldiği gün, hiç dinlenmeden Vera'ya yardım etmeye girişti.

Ah, ne kadar kolay, ne kadar çok iş yapıyordu, güçlü, genç elleri işe girişir girişmez ağır kovalar, kömür çuvalı ne kadar hafifliyordu.

Artık Vera Mitya'yı alıp yarım saatliğine sokağa çıkmaya başlamıştı. Bir taşın üstüne oturuyor, pırıl pırıl parlayan ilkbahar sularına, üstünden buhar yükselen bozkıra bakıyordu.

Etraf sakindi, savaş Stalingrad'dan yüzlerce kilomet-

re uzağa gitmişti, ama sessizlikle birlikte huzur geri gelmemişti. Sessizlikle birlikte hüzün gelmişti ve Alman uçakları havada vızıldarken, mermiler patlarken, yaşam ateşle, korkuyla, umutla doluyken sanki her şey daha kolay görünüyordu.

Vera oğlunun iltihaplı sivilcelerle dolu küçük yüzüne bakıyor, üzülüyordu. Bir yandan da Viktorov'a acıyordu. "Tanrım Tanrım, zavallı Vanya, oğlun ne kadar çelimsiz, ne kadar zayıf, durmadan ağlayan bir çocuk," diyordu.

Sonra çöplerle ve kırık tuğlalarla dolu merdivenden üçüncü kata çıkıyor, işe koyuluyordu ve üzüntülü koşuşturmaların, sabunlu, bulanık suyun, soba dumanının, duvarlardan sızan rutubetin içinde kaybolup gidiyordu.

Büyükannesi onu yanına çağırıyor, saçlarını okşuyordu. Aleksandra Vladimirovna'nın her zaman sakin ve parlak olan gözlerinde dayanılmaz derecede hüzünlü ve tatlı bir ifade beliriyordu.

Vera, hiç kimseyle, ne babasıyla, ne büyükannesiyle, hatta ne de beş aylık Mitya'yla Viktorov hakkında konuşuyordu.

Nataşa'nın gelişinden sonra evdeki her şey değişti. Natalya duvarlardaki küfü kazıdı, siyahlaşan yerleri badana yaptı, parkelere iyice yerleşmiş olan kiri temizledi. Vera'nın sıcak havalara bıraktığı büyük temizliği yaptı, merdivendeki çöpleri temizledi.

Uzun, kara bir yılanı andıran soba borularıyla yarım gün uğraştı. Borular birbirine biçimsiz takılmıştı, birleştikleri yerlerden katrana benzer bir sıvı damlıyor, yerde birikiyordu. Natalya boruları kireçle sıvadı, düzeltti, tellerle bağladı, katranın damladığı birleşme yerlerine boş konserve kutuları astı.

Kadınlar ve erkeklerle ilgili saçma sapan şeylerden söz etmeyi seven, gürültücü ve haddini bilmez bir kadın

olarak Şapoşnikova'nın hoşlanmayacağı sanılsa da Nataşa, daha ilk günden Aleksandra Vladimirovna'yla arkadaş olmuştu. Bir sürü insanın, bir elektrikçinin, türbin odasından bir makinistin, kamyon şoförlerinin Natalya'yla hemen arkadaş oldukları görülmüştü.

Bir gün Aleksandra Vladimirovna, yiyecek kuyruğundan dönen Natalya'ya, "Nataşa, bir arkadaşınız sizi soruyordu, bir asker," dedi.

"Gürcü olmasın?" dedi Natalya. "Bir daha gelirse kovun onu. Benimle evlenmeyi kafasına koymuş, karga burunlu."

"Öyle hemen mi?" diye şaşırdı Aleksandra Vladimirovna.

"Uzun bir zaman gerekir mi bu adamlara. Savaştan sonra beni Gürcistan'a çağırıyor. Merdiveni onun için temizledim sanki."

Akşam Vera'ya şöyle dedi Nataşa:

"Hadi gel kente gidelim, film gösterilecek. Şoför Mişka bizi kamyonla götürecek. Sen bebekle öne oturursun, ben de arkada giderim."

Vera başıyla olumsuzladı.

"Evet, gitsene," dedi Aleksandra Vladimirovna, "biraz daha iyi olsaydım ben de sizinle gelirdim."

"Yo yo, ne işim var benim orada."

"Yaşamak gerek, burada dul kadınlar ve erkekler bir araya toplanmışız zaten," dedi Natalya.

Sonra sitem etti:

"Bütün gün evde oturuyorsun, hiçbir yere gitmek istemiyorsun, ayrıca babana da iyi bakmıyorsun. Dün çamaşır yıkadım, babanın çamaşırları da çorapları da delik deşik olmuş."

Vera bebeği kucağına aldı, mutfağa gitti.

"Mitenka, senin annen dul değil, söylesene..." dedi.

Stepan Fyodoroviç o günlerde Aleksandra Vladimi-

rovna'ya çok büyük özen gösteriyordu, iki kez kentten doktor getirmişti, şişe çekmekte Vera'ya yardım ediyor, arada bir eline şekerleme sıkıştırıyor ve şöyle diyordu:

"Vera'ya vermeyin, ben verdim ona, bu özel olarak sizin için, büfede vardı."

Aleksandra Vladimirovna, birtakım tatsızlıkların Stepan Fyodoroviç'i üzdüğünü biliyordu. Ancak ne zaman bölge komitesinden haber olup olmadığını sorsa Stepan Fyodoroviç başını sallıyor ve başka bir şey konuşmaya başlıyordu.

Ancak Stepan Fyodoroviç, davasının ele alınacağı haberini duyduğu akşam eve gelince yatağın üstüne, Aleksandra Vladimirovna'nın yanına oturdu ve şöyle dedi:

"Ben ne halt ettim, Marusya yaptıklarımı bilse aklını kaçırırdı."

"Sizi neyle suçluyorlar?" diye sordu Aleksandra Vladimirovna.

"Neyle suçlamıyorlar ki," dedi Stepan Fyodoroviç.

Natalya'yla Vera içeri girdiler ve konuşma yarım kaldı.

Aleksandra Vladimirovna, Natalya'ya bakarken zor bir yaşamın hiçbir şey yapamayacağı böylesine güçlü, böylesine azimli bir güzelliğin de var olabildiğini düşündü. Natalya'nın her tarafı güzeldi, boynu, diri göğsü, bacakları, neredeyse omzuna kadar sıvanmış kolları. "Felsefesiz filozof," diye düşündü Aleksandra Vladimirovna. Yokluğa alışkın olmayan kadınların ağır koşullara düşünce renklerinin solduğunu, dış görünüşlerine özen göstermekten vazgeçtiklerini görüyordu. Vera işte bunlardandı. Barakalarda yaşayıp, toz ve çamur içinde mevsimlik işlerde, atölyelerde, askerî araçların trafik kontrolünde çalışırken de saçlarını kıvırtan, aynaya bakan, derisi kavlamış burunlarına pudra süren kızlar; kötü havaya aldır-

madan her şeye rağmen şakıyan inatçı kuşlar gibi Aleksandra Vladimirovna'nın hoşuna gidiyordu.

Stepan Fyodoroviç de Natalya'ya bakıyordu, sonra birden Vera'nın elini yakaladı, kendisine doğru çekti ve sanki af diler gibi öptü.

Aleksandra Fyodorovna da durup dururken, "Ne oluyor öyle Stepan, ölmek için gençsiniz daha! Bana bakın, bu yaşlı halimle iyileşmeye ve yaşamaya niyetliyim," dedi.

Stepan Fyodoroviç hemen kayınvalidesine baktı ve gülümsedi. Natalya ise sıcak su dolu bir leğeni yere, yatağın yanına koydu ve diz çökerek, "Aleksandra Vladimirovna, ayaklarınızı yıkamak istiyorum, şu anda içerisi sıcak," dedi.

"Siz aklınızı mı kaçırdınız! Ne aptallık! Hemen ayağa kalkın!" diye bağırdı Aleksandra Vladimirovna.

60

Andreyev gündüz traktör fabrikası mahallesinden geri döndü.

Aleksandra Vladimirovna'nın odasına girince Andreyev'in asık suratı gülümsedi. Aleksandra Vladimirovna bugün ilk kez ayağa kalkmıştı. Rengi solgundu, zayıflamıştı, gözlüğünü takmış, masanın başına oturmuş kitap okuyordu.

Andreyev, evinin olduğu yeri uzun zaman bulamadığını, her yerin siperlerle, mermi çukurlarıyla delik deşik olduğunu anlattı.

Fabrikada artık çok insan vardı, her saat yenileri geliyordu, hatta polis bile vardı. Gönüllü askerlerle ilgili

hiçbir şey öğrenilemiyordu. Askerleri gömüyorlar, gömüyorlar, sonra yenilerini buluyorlar, ya mahzenlerde, ya da siperlerde. Her yerde metal parçaları, tuğla kırıntıları...

Aleksandra Vladimirovna sorular soruyordu: Oraya gitmesi zor mu olmuştu, gece nerede kalmıştı, ne yiyip içmişti, Marten fırınları çok zarar görmüş müydü, işçilerin yiyecek ikmali nasıldı, Andreyev, müdürü görmüş müydü?

Aleksandra Vladimirovna sabah Andreyev gelmeden önce Vera'ya şöyle demişti:

"Önsezilerle ve boş inançlarla her zaman alay etmişimdir, ama bugün hayatımda ilk kez Pavel Andreyeviç'in Seryoja'dan haber getireceğini kesinlikle hissediyorum."

Ama yanılmıştı.

Andreyev'in anlattıkları önemli şeylerdi. İşçiler Andreyev'e, yiyecek verilmesi gibi bir şeyin olmadığını, maaşların ödenmediğini, mahzenlerin ve toprak sığınakların soğuk ve rutubetli olduğunu anlatıyorlardı. Müdür bambaşka bir adam olup çıkmıştı, eskiden Almanlar Stalingrad'a doğru ilerlerken atölyelerde herkesin en birinci arkadaşıyken şimdi konuşmak istemiyordu, onun için yeni bir ev yapılmış, Saratov'dan bir otomobil getirtilmişti.

"Stalingrad Santralı'nda da durum zor, ama Stepan Fyodoroviç'e kızanlar az, onun insanlar için endişelendiğini biliyorlar."

"Hazin bir durum," dedi Aleksandra Vladimirovna. "Siz ne karar verdiniz Pavel Andreyeviç?"

"Vedalaşmaya geldim, eve gideceğim, gerçi evim yok ama. Bir mahzendeki yatakhanede kendime yer buldum."

"Haklısınız haklısınız," dedi Aleksandra Vladimirovna. "Ne olursa olsun sizin yaşamınız orada."

"Bakın ne buldum toprağın içinde," dedi ve cebinden paslı bir yüksük çıkardı.

"Yakında kente gideceğim, Gogol Caddesi'ne, evime, tabak çanak kırıklarını topraktan çıkarmaya," dedi Aleksandra Vladimirovna. "Ev kendine çekiyor."

"Yataktan erken kalkmadınız mı? Renginiz çok soluk."

"Anlattıklarınız beni üzdü. Bu kutsal toprakta her şeyin başka türlü olmasını isterdim."

Andreyev öksürdü.

"Anımsıyor musunuz, Stalin evvelki yıl 'Kardeşlerim...' diye bir konuşma yapmıştı. Almanları darmadağın ettiklerinde ise müdüre izinsiz girilmeyecek bir villa yapılıyor, kardeşler ise toprak sığınaklarda kalıyorlar."

"Evet evet, iyi şeyler çok az," dedi Aleksandra Vladimirovna. "Seryoja'dan da hiç haber yok, yer yarıldı içine girdi sanki."

Akşam Stepan Fyodoroviç kentten geldi. Sabah Stalingrad'a giderken bölge komitesi bürosunda davasının ele alınacağını hiç kimseye söylememişti.

Kesik kesik, bir müdür gibi, "Andreyev döndü mü?" diye sordu. "Seryoja'yla ilgili bir şey yok mu?"

Aleksandra Vladimirovna başını hayır anlamında salladı.

Vera babasının çok içtiğini hemen anlamıştı. Kapıyı açışından, neşeyle parlayan gözlerinden, kentten getirdiği şekerlemeleri masaya koyuşundan, paltosunu çıkarışından, soru sormasından belliydi. Çamaşır sepetinin içinde uyuyan Mitya'nın yanına gitti ve bebeğin üzerine doğru eğildi.

"Soluğunu ona doğru üfleme," dedi Vera.

"Bir şey olmaz, alışsın varsın," dedi Spiridonov neşeyle.

"Otur da bir şeyler ye, galiba içki içmişsin ve bir şey yememişsin. Büyükannem bugün ilk kez ayağa kalktı."

"Bak işte bu gerçekten iyi," dedi Stepan Fyodoroviç ve kaşığı tabağın içine düşürdü, ceketine çorba sıçrattı.

"Oo, bugün iyice kafa çekmişsiniz Stepoçka," dedi

Aleksandra Vladimirovna. "Neye sevindiniz böyle?"

Stepan Fyodoroviç tabağı itip kendinden uzaklaştırdı.

"Yesene," dedi Vera.

"Bir haberim var," dedi Stepan Fyodoroviç alçak sesle. "Benim dava karara bağlandı, partiden kınama cezası, Halk Komiserliği'nden de Sverdlovsk bölgesinde, turbayla çalışan, köy tipi küçük bir santrala gitme emri aldım, kısacası attan inip eşeğe binmek gibi bir şey, ev verecekler. İki maaş tutarında yolluk. Yarın işleri devretmeye başlayacağım. Yolculuk için yiyecek kartı alacağız."

Aleksandra Vladimirovna ve Vera birbirlerine baktılar, sonra Aleksandra Vladimirovna şöyle dedi:

"İçmek için esaslı bir bahane, diyecek bir şeyim yok."

"Siz de Ural'a geleceksiniz anne, ayrı bir oda vereceğiz size, en iyi odamızı," dedi Stepan Fyodoroviç.

"Orada size tek bir oda verirler herhalde," dedi Aleksandra Vladimirovna.

"Ne fark eder anne, onu size veririz."

Stepan Fyodoroviç ona hayatında ilk kez anne diyordu. Ve sarhoşluktan olacak gözlerinde yaşlar vardı.

Natalya içeri girdi ve Stepan Fyodoroviç lafı değiştirerek, "Bizim ihtiyar fabrikalarla ilgili ne anlatıyor?" diye sordu.

Nataşa şöyle dedi:

"Pavel Andreyeviç sizi bekliyordu ama biraz önce uyudu."

Nataşa masanın başına oturdu, yumruklarını yanaklarına dayadı, şöyle dedi:

"Pavel Andreyeviç fabrikada işçilerin ayçiçeği kavurup yediklerini anlatıyor, başlıca yiyecekleri buymuş."

Sonra birden, "Stepan Fyodoroviç sahiden gidiyor musunuz?" diye sordu.

"Öyle miymiş? Ben de duydum bunu," dedi Stepan Fyodoroviç neşeyle.

"İşçiler çok üzülüyorlar," dedi Nataşa.

"Niye üzülüyorlar, yeni patronları Tişka Batrov iyi adamdır. Enstitüde birlikte okumuştuk."

Aleksandra Vladimirovna şöyle dedi:

"Çoraplarınızın deliklerini orada böyle artistik bir şekilde kim örecek? Vera'nın elinden gelmez."

"İşte gerçek bir sorun," dedi Stepan Fyodoroviç.

"Nataşa'nın da sizinle birlikte görevli olarak gitmesi gerekiyor," dedi Aleksandra Vladimirovna.

"Ne demek," dedi Nataşa, "giderim!"

Güldüler, ama neşeli bir konuşmadan sonra şaşkın ve gergin bir sessizlik ortaya çıkmıştı.

61

Aleksandra Vladimirovna, Stepan Fyodoroviç ve Vera'yla birlikte Kuybışev'e kadar gitmeye karar verdi, bir süre Yevgeniya Nikolayevna'nın yanında kalmaya niyetleniyordu.

Aleksandra Vladimirovna yola çıkmadan bir gün önce kente gitmek, evinin yıkıntılarına bakmak için yeni müdürden araba rica etmişti.

Yolda giderken şoföre soruyordu:

"Şuradaki ne? Burada daha önce ne vardı?"

"Daha önce ne zaman?" diye soruyordu sinirli şoför.

Kentin yıkıntıları içinde üç yaşam katmanı açığa çıkmıştı, savaştan önceki katman, savaş katmanı, yani çarpışma dönemi ve yaşamın yeniden barışçı bir yol aradığı şimdiki katman. Bir zamanlar kuru temizleyicinin ve ufak tefek giysi tamirlerinin yapıldığı atölyenin bulunduğu evin pencerelerine tuğla örülmüştü ve tuğla

duvarda açılmış mazgallardan çarpışmalar sırasında Alman Muhafız Tümeni'nin makineli tüfekçileri ateş ediyordu; şimdi ise sırada bekleyen kadınlara mazgaldan ekmek veriliyordu.

Bina yıkıntılarının arasında yer altı sığınakları ve toprak evler belirmişti. Bu sığınaklara ve evlere askerler, karargâhlar, radyo vericileri yerleşmiş, buralarda raporlar yazılmış, makineli tüfek şeritleri, otomatik tabanca şarjörleri doldurulmuştu.

Şimdi ise bacalardan barış dumanı çıkıyor, yer altı sığınaklarının yanında çamaşırlar kuruyor, çocuklar oyun oynuyordu.

Barış, savaştan filizlenmişti, yoksul, çaresiz, neredeyse savaş kadar zor bir barış.

Savaş tutsakları anacaddelere yığılmış olan taşları topluyorlardı. Bodrum katlarda bulunan yiyecek dükkânlarının önünde insanlar ellerinde küçük bidonlarla sıraya girmişlerdi. Savaş tutsağı Rumenler taş yığınları arasında tembel tembel dolaşıyorlar, ceset çıkarıyorlardı. Ortalıkta asker görünmüyordu, ancak arada bir denizcilere rastlanıyordu. Şoför, Volga Filosu'nun mayın taramak için Stalingrad'da kaldığını söyledi. Pek çok yerde yeni tahtalar, keresteler, çimento torbaları üst üste yığılmıştı. İnşaat için getirilmiş malzemelerdi bunlar. Yıkıntıların arasında bazı yerlerde yollara yeni asfalt döküyorlardı.

Boş meydanda kendini iki tekerlekli, bohçalarla dolu arabaya koşmuş bir kadın yürüyordu, iki çocuk ona yardım ediyor, araba okuna bağlanmış ipleri çekiyorlardı.

Herkes evine, Stalingrad'a gitmek istiyordu, Aleksandra Vladimirovna ise gelmişti ama tekrar gidiyordu.

Aleksandra Vladimirovna şoföre sordu:

"Spiridonov'un Stalingrad Santralı'ndan gitmesine üzüldünüz mü?"

"Bana ne?" dedi şoför. "Spiridonov beni koşturup

duruyordu, yenisi de öyle yapacaktır. İkisi aynı soydan, ikisi de şeytan. Çıkışımı imzalarlar, ben de giderim."

Aleksandra Vladimirovna, pencereleri göz çukurlarını andıran yangında kararmış bir duvarı göstererek, "Şuradaki ne?" diye sordu.

"Çeşitli kurumların büroları, insanlara verseler daha iyi olurdu."

"Daha önce burada ne vardı?"

"Daha önce Paulus burada kalıyordu, zaten buradan alıp götürdüler."

"Ondan da önce?"

"Tanımadınız mı? Büyük mağaza vardı."

Sanki savaş eski Stalingrad'ı sıkıştırmış, uzaklaştırmış gibiydi. İnsan, Alman subayların bodrum kattan nasıl çıktıklarını, Alman feldmareşalin isten kararmış bu duvarın yanından nasıl yürüdüğünü ve karşısında nöbetçilerin nasıl sıra sıra dizildiklerini çok açık bir şekilde gözünün önüne getirebiliyordu. Aleksandra Vladimirovna, palto kuponunu, doğum gününde Marusya'ya armağan ettiği saati gerçekten buradan mı almıştı? Seryoja'yla birlikte gerçekten buraya gelmiş ve ikinci kattaki spor bölümünden paten almıştı ona?

Çocuklara, çamaşır yıkayan kadınlara, kuru ot yüklü arabaya, elinde tırmık olan yaşlı adama bakmak, Malahov Kurganı'na, Verdun'a, Borodino savaş alanına bakmaya gidenler için de aynı böyle tuhaf gelmiş olmalıydı... Burada, bağların olduğu, bir zamanlar Fransız askerlerinin saflar halinde yürüdüğü yerde üstü tenteli kamyonlar ilerliyordu; şurada bir köy evinin, zayıf bir kolhoz sürüsünün, elma ağaçlarının olduğu yerde bir zamanlar Murat'ın süvarileri ilerliyor, koltuğunda oturan Kutuzov, yaşlı elinin bir hareketiyle Rus piyadelerini şuradan karşı saldırıya geçiriyordu. Toz toprak içindeki tavukların ve keçilerin taşların arasındaki otları yemeye çalıştıkları

kurganın üstünde Nahimov duruyor, Tolstoy'un betimlediği ışıklı bombalar buradan geçiyor, yaralılar bağırıyor, İngiliz mermileri ıslık çalıyordu.

Kuyrukta bekleyen bu kadınlar, bu kulübeler, tahtaları indiren bu adamlar, iplerde kuruyan bu gömlekler, yamalı çarşaflar, yılan gibi kıvrılan çoraplar, ölü duvarlara yapıştırılmış bildiriler Aleksandra Vladimirovna'ya da tuhaf geliyordu.

İşgücünün, tahtaların, çimentonun dağıtımı konusunda bölge komitesinde yapılan tartışmaları anlattığı sırada Stepan Fyodoroviç'in şimdiki hayatını ne kadar yavan bulduğunu, taş tuğla parçalarının toplanması, sokakların temizlenmesi, bir hamam ve işçi yemekhanelerinin yapılması üzerine yazılar yazan *Stalingradskaya Pravda*'yı[1] ne kadar sıkıcı bulduğunu hissediyordu Aleksandra Vladimirovna. Bombardımanları, yangınları, ordu komutanı Şumilov'un Stalingrad Santralı ziyaretlerini, tepelerden gelen Alman tanklarını, bu tankları toplarının ateşiyle karşılayan Sovyet topçularını anlatırken canlanıyordu Stepan Fyodoroviç.

Savaşın yazgısı bu sokaklarda belli olmuştu. Savaş sonrası dünya haritasını, Stalin'in büyüklüğünün ya da Adolf Hitler'in korkunç gücünün ölçüsünü bu savaşın sonucu belirliyordu. Kremlin ve Berchtesgaden doksan gün boyunca Stalingrad sözcüğüyle yaşamışlar, soluk almışlar, bu sözcüğü sayıklamışlardı.

Tarihin felsefesini, geleceğin sosyal sistemlerini belirlemek Stalingrad'a düşmüştü. Dünyanın geleceğinin gölgesi, bir zamanlar sıradan bir yaşamın sürdüğü bir kenti insan gözlerinin görmesine engel olmuştu. Stalingrad geleceğin işareti olmuştu.

1. (Rus.) Stalingrad Pravdası. (Ç.N.)

Yaşlı kadın evine yaklaşırken çalıştığı, torununu okuttuğu, kızlarına mektup yazdığı, grip olduğu, ayakkabı satın aldığı Stalingrad'da kendini devreye sokan güçlerin etkisi altında bulunuyordu farkında olmadan. Şoförden durmasını rica etti, arabadan indi.

Taş toprak kalıntılarının kaldırılmadığı boş sokakta güçlükle ilerleyerek yıkıntılara bakıyor, evinin yanındaki evlerin bazılarını kalıntılarından tanıyor, bazılarını tanımıyordu.

Evinin sokak tarafındaki duvarı duruyordu, Aleksandra Vladimirovna, uzağı görebilen yaşlı gözleriyle açık pencerelerden evinin duvarlarını gördü, bu duvarların solmuş mavi ve yeşil boyasını tanıdı. Fakat odalarda döşeme, tavan kalmamıştı, yukarı çıkabileceği merdiven yoktu. Tuğlanın üzerinde yangının izleri kalmıştı, pek çok yerde tuğlalar delik deşik olmuştu.

Kendi yaşamını, kızlarını, talihsiz oğlunu, torunu Seryoja'yı, geri gelemeyecek kayıplarını, bu ak saçlarıyla yersiz yurtsuz kalışını ruhunu sarsan, iliklerine işleyen bir güçle hissetti. Sırtında eski bir palto, ayağında eskimiş ayakkabılarıyla zayıf, hasta bir kadın evinin kalıntılarına bakıyordu.

Onu neler bekliyordu? Yetmiş yaşında bunu bilmiyordu. "Yaşam ilerde," diye düşündü Aleksandra Vladimirovna. Sevdiklerini neler bekliyordu? Bilmiyordu. İlkbahar göğü evinin boş pencerelerinden ona bakıyordu.

Yakınlarının yaşamı düzensiz, karışık, belirsiz, kuşkularla, acılarla, yanlışlarla dolu bir yaşamdı. Lyudmila nasıl yaşayacaktı? Ailesindeki geçimsizlik nasıl sonuçlanacaktı? Seryoja'ya ne olmuştu? Sağ mıydı? Viktor Ştrum'un yaşamı ne kadar zordu. Vera ve Stepan Fyodoroviç'in başına neler gelecekti? Stepan yeni bir yaşam kurmayı başarabilecek, huzuru bulabilecek miydi? Zeki, bazen iyi, bazen kötü olabilen Nadya'nın önünde

nasıl bir yol vardı? Ya Vera? Yokluklar ve günlük yaşamın zorlukları içinde tek başına beli bükülecek miydi? Jenya'ya ne olacaktı, Krımov'un peşinden Sibirya'ya gidecek miydi, o da kampa girip, Dmitriy gibi kampta mı ölecekti? Annesinin ve babasının kampta suçsuz yere hayatlarını kaybetmeleri yüzünden Seryoja devleti affedecek miydi?

Neden hepsinin yazgısı bu kadar karışık, bu kadar belirsizdi?

Ölmüş, öldürülmüş, idam edilmiş olanlarsa canlılarla bağlarını sürdürüyorlardı. Onların gülümsemelerini, şakalarını, kahkahalarını, kederli ve şaşkın gözlerini, umutsuzluklarını ve umutlarını anımsıyordu.

Mitya, ona sarılarak şöyle diyordu: "Boş ver anacığım, sen benim için kaygılanma, burada, kampta iyi insanlar var." Siyah saçlı, dudağının üstünde bıyıklar olan genç, öfkeli ve neşeli Sonya Levinton şiir okuyordu. Solgun yüzlü, her zaman kederli, zeki ve alaycı Anya Ştrum. Tolya çirkin ve açgözlü bir şekilde peynirli makarna yiyor, ağzını şapırdatarak onu sinirlendiriyor, Lyudmila'ya yardım etmek istemiyordu. "Bir bardak suyu yalvar yakar istiyorsun..." "Tamam tamam, getireyim, ama neden Nadya değil de ben?" Marusyacık! Jenya hep senin öğretmen gibi ders vermenle alay ederdi, sen Stepan'a ortodoksluğu öğretiyordun... küçük Slava Beryozkin ve yaşlı Varvara Aleksandrovna'yla birlikte Volga'da boğuldun. Anlatın bana Mihail Sidoroviç. Tanrım, ne açıklayacak artık...

Her zaman dertlerle, üzüntülerle, gizli acılar ve kuşkularla yaşayan bu talihsizlerin hepsi mutlu olmayı umuyordu. Bazıları yanına geliyorlardı, bazıları mektup yazıyorlardı; her zaman garip bir duyguya kapılırdı, büyük samimi bir ailesi vardı, ama ruhunun bir yerinde yalnızlık duygusu dururdu.

İşte burada, artık yaşlı bir kadın, yaşıyor ve hep iyi

şeyler bekliyor, inancını koruyor, kötülükten korkuyor, sağ olanların yaşamı için kaygı duyuyor, ölenleri onlardan farklı görmüyor. Burada duruyor ve evinden artakalanlara bakıyor, ilkbahar göğüne hayran oluyor, ama hayran olduğunun farkında bile değil. Burada duruyor ve sevdiklerinin geleceğinin neden belirsiz olduğunu, geçmişlerinde neden bu kadar çok hata bulunduğunu kendisine soruyor. Bu sorunun yanıtının da, belirginliğin de, umudun da bu belirsizlik, bu sis, bu keder ve karışıklık içinde olduğunu fark etmiyor. Kendisinin ve yakınlarının payına düşen yaşamın anlamını bütün ruhuyla bildiğini, anladığını fark etmiyor. Oysaki ne o ne de içlerinden bir başkası kendilerini neyin beklediğini söyleyebilecek durumda değil, böylesi kıyamet günlerinde insanın artık kendi talihinin yaratıcısı olmadığını ve bağışlama ya da öldürmenin, şanlı bir doruğa çıkarma ya da yokluk içine batırmanın, kamp tozuna bulamanın yazgıya verilmiş bir hak olduğunu, bununla birlikte ne yazgının, ne tarihin, ne devlet öfkesinin, ne savaşlarda kazanılan şanın, ne de düşülen rezilliğin kendilerini insan diye adlandıranları değiştirecek güçte olmadığını hepsi de biliyor. Onları emeklerinin karşılığı şan şöhret mi yoksa yalnızlık, umutsuzluk ve yoksulluk, kamp ve ölüm mü bekliyor, insan olarak yaşayıp, insan olarak mı ölecekler, ölenler, insan olarak ölmeyi başardılar mı? Dünyada daha önce var olmuş ve bundan sonra da var olacak olan, gelecek ve gidecek olan tüm azametli ve zalim güçlere karşı insanın acı ama sonsuz zaferi işte budur.

62

Bu son gün sabahtan kafa çekmeye başlayan Stepan Fyodoroviç sarhoş değildi sadece. Aleksandra Vladimirovna ve Vera yolculuk öncesi sersemliği içindeydiler. Arada bir işçiler geliyor, Spiridonov'u soruyorlardı. Elindeki son işleri de devrediyor, ilişkisini kesmek için arabayla bölge komitesine gidiyor, arkadaşlarına telefon ediyor, Askerî Komite'den ilişiğini kestiğine ilişkin belge alıyor, atölyelerde dolaşıyor, işçilerle konuşuyor, şakalaşıyor, türbin salonunda bir an yalnız kaldığında ise yanağını soğuk, hareketsiz volana dayıyor, yorgun bir halde gözlerini yumuyordu.

Vera eşyaları yerleştiriyor, bezleri sobanın üstünde kurutuyor, yolda içirmek üzere Mitya için süt kaynatıyor, bir torbaya ekmek dolduruyordu. Bugün Viktorov'dan ve annesinden sonsuza dek ayrılıyordu. Onlar burada kalacaklardı, burada hiç kimse onları düşünmeyecek, sormayacaktı.

Artık ailenin en yaşlısı, en sakini, zor bir yaşamla barışmış kişisi olduğu düşüncesi onu teselli ediyordu.

Aleksandra Vladimirovna, sürekli uykusuz kalmak yüzünden gözleri çakmak çakmak olan torununa bakarak şöyle dedi:

"İşte bu işler böyle Vera. Pek çok acılar yaşadığın bir evden ayrılmak en zoru."

Nataşa, Spiridonovlara yol için börek yapmaya girişmişti. Sabahtan odunları ve malzemeleri yüklenip işçi mahallesinde Rus usulü fırını olan bir kadın arkadaşına gitmişti, böreğin içini hazırlıyor, hamuru açıyordu. Yüzü mutfakta çalışmaktan kızarmış, iyice gençleşmiş ve çok güzelleşmişti. Gülerek aynaya bakıyor, burnuna ve yanaklarına un sürüyor, arkadaşı mutfaktan çıktığında ise

Nataşa ağlıyor, gözyaşları hamurun içine dökülüyordu.

Ama arkadaşı yine de onun gözyaşlarını fark etti ve "Neyin var Natalya, niye ağlıyorsun?" diye sordu.

Nataşa şöyle yanıtladı:

"Onlara alışmıştım. Yaşlı kadın çok iyi, Vera'ya da, yetimine de acıyorum."

Arkadaşı bu açıklamayı dikkatle dinledi ve şöyle dedi:

"Yalan söyleme Nataşka, yaşlı kadın için ağlamıyorsun."

"Hayır, onun için ağlıyorum," dedi Natalya.

Yeni müdür, Andreyev'e izin sözü vermişti, ama beş gün daha Stalingrad Santralı'nda kalmasını emretmişti. Natalya, bu beş günü kayınpederinin yanında geçireceğini, daha sonra ise oğlunun yanına, Leninsk'e gideceğini söylemişti.

"Daha sonra nereye gideceğim orada belli olacak," demişti Nataşa.

"Orada ne belli olacak?" diye sormuştu kayınpederi, ama Nataşa yanıtlamamıştı.

Hiçbir şey belli olmadığı için de ağlıyor olabilirdi.

Pavel Andreyeviç, gelininin ona bakmasından hoşlanmıyordu. Nataşa, kayınpederinin onun Varvara Aleksandrovna'yla kavgalarını anımsadığını, onu ayıpladığını ve bağışlamadığını düşünüyordu.

Stepan Fyodoroviç öğleye doğru eve geldi, makine atölyesindeki işçilerle nasıl vedalaştığını anlattı.

"Evet, burada sabah sizi ziyarete gelenler oldu," dedi Aleksandra Vladimirovna, "beş-altı kişi sizi sordular."

"Yani her şey hazır mı? Kamyonu saat tam beşte gönderecekler," dedi ve gülümsedi. "Batrov'a teşekkür ederim, her şeye rağmen kamyon verdi."

İşler bitmiş, eşyalar hazırlanmıştı, ama sarhoş, sinirli bir telaş Spiridonov'u rahat bırakmıyordu. Bavulları alıp başka yere koyuyor, bohçaları açıp yeniden bağlıyordu,

sanki bekleyecek sabrı kalmamıştı. Çok geçmeden Andreyev bürodan geldi.

"Orada işler nasıl, Moskova'dan kabloyla ilgili gelen telgraf yok mu?" diye sordu Stepan Fyodoroviç.

"Hayır, bir tane bile telgraf yok."

"Ah, itoğluitler, bütün işi suya düşürüyorlar, mayısa kadar birinci kısım devreye girebilirdi."

Andreyev, Aleksandra Vladimirovna'ya, "Hiç iyi görünmüyorsunuz, bu halde nasıl yola çıkacaksınız?" dedi.

"Bir şey olmaz, ben dokuz canlıyımdır. Ne yapayım, evime, Gogol Caddesi'ne mi gideyim yani? Buraya da boyacılar geldi, yeni müdür için onarım yapmak üzere baktılar."

"Bir gün daha bekleyebilirdi küstah herif," dedi Vera.

"Neden küstah herif diyorsun ki?" dedi Aleksandra Vladimirovna. "Yaşam devam ediyor."

"Yemek hazır mı, neyi bekliyoruz?" diye sordu Stepan Fyodoroviç.

"Böreklerle birlikte Natalya'yı bekliyoruz."

"Ah, börekler yüzünden treni kaçıracağız," dedi Stepan Fyodoroviç.

Yemek yemek istemiyordu, ama veda yemeği için saklanmış votka vardı, canı çok içmek istiyordu.

Santraldaki odasına uğramak, birkaç dakika olsun orada bulunmak istemişti, ama yakışıksız kaçmıştı, Batrov'un atölye şefleriyle toplantısı vardı odada. Bu acı yüzünden daha da çok içmek istiyor, sürekli olarak geç kalıyoruz, geç kalıyoruz, diye başını sallıyordu.

Bu geç kalma korkusu, Nataşa'yı sabırsızlıkla beklemek nedense hoşuna gidiyordu, ama nedenini hiç anlayamıyordu; savaştan önceki zamanlarda karısıyla tiyatroya gitmeye hazırlandıkları sırada aynı böyle saate baktığını ve kırıcı bir dille, "Geç kalıyoruz," dediğini de anımsayamıyordu.

Bugün kendisiyle ilgili iyi şeyler duymak istiyordu, bu yüzden kendini daha da kötü hissediyordu. Bir kez daha yineledi:

"Benim gibi bozguncu ve korkak bir adama niye acısınlar? Yüzsüzlüğümden bir de kalkmış savunmaya katıldığım için bana madalya vermelerini bekliyorum."

Aleksandra Vladimirovna, Stepan Fyodoroviç'in kendinde olmadığını görerek, "Hadi gelin yemek yiyelim," dedi.

Vera çorba tenceresini getirdi. Spiridonov votka şişesini çıkardı. Aleksandra Vladimirovna ve Vera içmediler.

"Ne yapalım, biz de erkeklere veririz," dedi Stepan Fyodoroviç, sonra, "yoksa Natalya'yı beklesek mi?" diye ekledi.

Tam da bu sırada Nataşa elinde sepetle içeri girdi, börekleri çıkarıp masaya koydu.

Stepan Fyodoroviç, Andreyev'in bardağını ve kendisininkini ağzına kadar, Natalya'nınkini ise yarısına kadar doldurdu.

"Geçen yaz Gogol Caddesi'nde Aleksandra Vladimirovna'nın evinde aynı böyle börek yemiştik," dedi Andreyev.

"Bunlar da geçen yılkilerden hiç kötü değildir kesinlikle," dedi Aleksandra Vladimirovna.

"Masanın başında ne kadar çok insan vardı, şimdi ise sadece büyükannem, siz ve babamla ben," dedi Vera.

"Almanlar Stalingrad'da bozguna uğratıldı," dedi Andreyev.

"Çok büyük bir zafer! İnsanlara pahalıya mal oldu," dedi Aleksandra Vladimirovna ve, "biraz daha çorba için, yolda uzun süre kuru şeyler yiyeceğiz, sıcak yemek görmeyeceğiz," diye ekledi.

"Evet, zor bir yol," dedi Andreyev. "Trenden inmek de zor, istasyon falan yok, Kafkasya'dan gelen trenler Ba-

laşov'a giderken aktarma için duruyor, tıka basa asker dolu içleri. Ama Kafkasya'dan beyaz ekmek getiriyorlar!"

"Üzerimizde kara bulutlar vardı," dedi Stepan Fyodoroviç, "hani şimdi nerede bu bulutlar? Sovyet Rusya zafer kazandı."

Daha geçenlerde Stalingrad Elektrik Santralı'nda Alman tanklarının seslerinin duyulduğunu düşündü, şimdi ise onları yüzlerce kilometre uzağa kovalamışlardı, çarpışmalar Belgorod, Çuguyev, Kuban civarlarında devam ediyordu.

Ardından tekrar dayanılmaz şekilde içini yakan konudan söz açtı:

"Tamam, ben bozguncu olayım, ama bana kınama cezası verenler kim? Beni Stalingrad savaşçıları yargılasınlar. Onların önünde her türlü hatamı itiraf ederim."

"Pavel Andreyeviç, o zaman sizin yanınızda Mostovskoy oturuyordu," dedi Vera.

Ama Stepan Fyodoroviç konuşmayı böldü, bugünkü üzüntüsü içini çok yakıyordu. Kızına dönerek şöyle dedi:

"Bölge Komitesi birinci sekreterine telefon ettim, vedalaşmak istiyordum, yine de tüm savunma süresince Volga'nın sağ kıyısında kalan tek müdür bendim, birinci sekreter yardımcısı Barulin beni ona bağlamadı, 'Pryahin yoldaş sizinle konuşamaz, meşgul,' dedi. Meşgulse meşgul, ne yapalım?"

Vera sanki babasını duymuyormuş gibi, "Seryoja'nın yanında da Tolya'nın arkadaşı olan teğmen oturuyordu, şimdi nerededir o teğmen?.."

Birinin, "Nerede olduğunu kim bilebilir, belki sağ salim savaşıyordur," demesini öyle istiyordu ki.

Bu gibi sözler onun bugünkü üzüntüsünü azıcık olsun avutabilirdi. Ama Stepan Fyodoroviç tekrar sözünü kesti ve şöyle dedi:

"Ona, 'Sen de biliyorsun, bugün gideceğim,' diyorum. Oysa o bana, 'Ne yapayım, yazın o zaman, yazılı olarak başvurun,' diyor. Canı cehenneme. Hadi birazcık daha. Son kez bu masanın başında oturuyoruz."

Bardağını Andreyev'den yana kaldırdı:

"Pavel Andreyeviç, beni kötü sözlerle anma," dedi.

"Aşkolsun, Stepan Fyodoroviç," dedi Andreyev. "Yerel işçi sınıfı sizin için üzülüyor."

Spiridonov votkasını içti, sanki suyun yüzüne çıkmış gibi birkaç saniye hiçbir şey söylemedi, sonra çorbasını içmeye koyuldu.

Masada bir sessizlik oldu, sadece Stepan Fyodoroviç'in böreği çiğnerken çıkardığı sesler ve kaşığının tıkırtısı duyuluyordu.

Bu sırada minik Mitya bir yaygara kopardı. Vera masadan kalktı, bebeğin yanına gitti, onu kucağına aldı.

Natalya, sanki yaşamla ilgili bir şey istiyormuş gibi usulca, "Börek yiyin, Aleksandra Vladimirovna," dedi.

"Yiyeceğim," dedi Aleksandra Vladimirovna.

Stepan Fyorodoroviç ağırbaşlı, sarhoş ve mutlu bir kararlılıkla şöyle dedi:

"Nataşa, herkesin yanında size bir şey söylemek istiyorum. Burada yapacak bir işiniz yok, Leninsk'e gidin, oğlunuzu alın ve Ural'a, bizim yanımıza gelin. Bir arada olalım, birlikte daha kolay yaşarız."

Nataşa'nın gözlerini görmek istiyordu, ama genç kadın başını o kadar eğmişti ki, sadece alnını, koyu renk, güzel kaşlarını görüyordu.

"Siz de gelin Pavel Andreyeviç. Birlikte daha kolay olur."

"Nereye gideyim?" dedi Andreyev. "Bu yaştan sonra gençleşip dirilecek değilim."

Stepan Fyodoroviç hızla Vera'ya bir göz attı. Vera kucağında Mitya'yla masanın yanında duruyor ve ağlıyordu.

Stepan Fyodoroviç bırakıp gideceği duvarları bugün ilk kez gördü, içini yakan acı, işten çıkarılma düşüncesi, onurunu ve sevdiği bir işi yitirme düşüncesi, onu deli eden, kazanılan zafere sevinmesine izin vermeyen kırgınlık ve utanç, bunların hepsi kayboldu, önemini yitirdi.

Yanında oturan yaşlı kadın, karısının, sevdiği ve sonsuza dek yitirdiği kadının annesi onu başından öptü ve şöyle dedi:

"Önemli değil canım, önemli değil, yaşam böyledir işte."

63

Evin içi akşamdan beri yanan soba yüzünden boğucu şekilde sıcaktı.

Kiracı kadın ve bir gün önce hastaneden çıkarak birkaç günlüğüne onun yanına gelen yaralı asker kocası neredeyse sabaha dek uyumamışlardı. Yaşlı ev sahibi kadını ve sandığın üstünde uyuyan küçük kızı uyandırmamak için fısıltıyla konuşuyorlardı.

Yaşlı kadın uyumaya çalışıyordu, ama uyuyamıyordu. Kiracı kadının kocasıyla fısıldayarak konuşmasına sinirleniyordu, bu onu rahatsız ediyordu, elinde olmadan kulak kabartıyor, kulağına çarpan tek tek sözcükleri birleştirmeye çalışıyordu.

Sanki yüksek sesle konuşsalar yaşlı kadın bir şeyler duyacak ve uyuyacaktı. Hatta duvara vurup, "Fısıldayarak konuşmayın, sizi dinlemek ilgimi çekiyor," demek istiyordu.

Yaşlı kadın birkaç kez tek tek tümceler yakaladı, sonra fısıltı yine anlaşılmaz hale geldi.

Asker şöyle demişti:

"Hastaneden geldim, size şeker bile getiremedim. Cephede olsan o da ayrı mesele."

"Ben de," diye karşılık vermişti kiracı kadın, "sana sıvı yağla patates pişirebildim ancak."

Sonra fısıltıyla konuştular, bir şey anlamak olanaksızdı, daha sonra da kadın ağladı sanki.

Yaşlı kadın, kiracı kadının şöyle söylediğini duydu:

"Benim aşkım seni korudu."

"Vay, hınzır," diye düşündü yaşlı kadın asker için.

Yaşlı kadın birkaç dakika daldı, horlamış olmalı ki, sesler yükseldi.

Uyandı, kulak kabarttı, şu sözleri duydu:

"Pivovarov bana hastanedeyken mektup yazdı, daha geçenlerde yarbay yapmışlardı beni, birdenbire albay olarak yolladılar. Ordu komutanının işi. Beni tümene o gönderdi. Lenin Nişanı aldım. Bunların hepsi, ben yerin altında, taburlarla bağlantısız bir durumda atölyede oturduğum, bir papağan gibi şarkı söylediğim sırada olan bir çarpışma nedeniyle verildi. Kendimi bir hilekâr gibi hissediyorum. O kadar utanıyorum, o kadar rahatsızım ki tasavvur edemezsin."

Sonra yaşlı kadının horlamadığını fark etmiş olacaklar ki yine fısıltıyla konuşmaya başladılar.

Yaşlı kadın yalnızdı, kocası savaştan önce ölmüştü, tek kızı onunla birlikte yaşamıyor, Sverdlovsk'ta çalışıyordu. Kadının savaşta kimsesi yoktu ve bir gün önce askerin gelişinin onu neden bu kadar altüst ettiğini anlayamıyordu.

Kiracı kadını sevmiyordu, kiracı kadın ona kişiliksiz, boş biri olarak görünüyordu. Geç kalkıyordu, kızı üstü başı yırtık dolaşıyor, ne denk gelirse onu yiyordu. Kiracı kadın çoğu zaman konuşmuyor, masanın başında oturuyor, pencereden dışarı bakıyordu. Ama bazen birden de-

gişiyor, iş yapmaya girişiyordu ve elinden her işin geldiği ortaya çıkıyordu: Dikiş dikiyor, yerleri siliyor, güzel çorba yapıyor, hatta kentli olduğu halde inek sağmayı bile beceriyordu. Görünüşe bakılırsa pek kendinde değildi. Kızı da garip bir çocuktu. Böceklerle, çekirgelerle, hamamböcekleriyle oynamayı çok seviyor, onlarla diğer bütün çocuklar gibi oynamıyor, böcekleri öpüyor, onlara bir şeyler anlatıyor, sonra salıveriyor ve ağlamaya başlıyor, böcekleri geri çağırıyor, onlara isim takıyordu. Sonbaharda yaşlı kadın ormandan bir kirpi getirmişti, küçük kız sürekli kirpinin peşindeydi, kirpi nereye, kız oraya. Kirpi ses çıkarıyor, kız sevinçten kendini kaybediyordu. Kirpi konsolun altına giriyor, kız konsolun yanına oturuyor ve kirpiyi bekliyor, annesine, "Sessiz ol, o uyuyor," diyordu. Kirpi ormana gittiğinde ise iki gün yemek yemek istememişti.

Yaşlı kadına hep kiracısı kendini öldürecekmiş gibi geliyor ve o zaman kız ne olacak diye endişeleniyordu. Şu yaşlı halinde yeni telaşlar istemiyordu.

"Hiç kimseye bir borcum yok," diyordu ve bir sabah kalktığında kiracı kadının kendini astığını görme düşüncesi gerçekten onu üzüyordu. O zaman kız nereye gidecekti?

Kiracı kadının kocası tarafından terk edildiğini, adamın cephede kendisine daha genç başka bir kadın bulduğunu, kiracısının bu yüzden düşüncelere dalıp gittiğini düşünüyordu. Adamdan arada sırada mektup geliyordu, geldiğinde ise kadın sevinmiyordu. Ne düşündüğünü anlamak olanaksızdı, hep susuyordu. Yaşlı kadının tuhaf bir kiracısı olduğunu komşular da fark ediyorlardı.

Yaşlı kadın kocasıyla birlikteyken çok dertler görmüş, çok acılar çekmişti. Kocası içki içen, hır çıkaran bir adamdı. Herkes gibi de dövmezdi, ya fırın kancasıyla ya da sopayla vururdu kadına. Kızını da döverdi. Ayıkken

de iyiliği pek azdı, cimriydi, yerli yersiz çıkışır, o öyle olmaz, bu böyle olmaz diye her şeye kadın gibi burnunu sokardı. Ona yemek yapmayı öğretir, bunu niye aldın, inek öyle mi sağılır, yatak böyle düzeltilmez, derdi. Her lafının ardından da ağır bir küfür gelirdi. Ona da öğretmişti, yaşlı kadın da küfrediyordu. Hatta sevgili ineğine bile küfrediyordu. Kocası öldüğünde tek damla gözyaşı dökmedi. Adam yaşlılığında bile kadını rahat bırakmıyordu. Yapacak bir şey yoktu, adam sarhoşun tekiydi. Kızından bari çekinseydi. Aklına gelince insan utanıyor. Öyle horlardı ki, hele hele sarhoş olduğunda. İneği de nasıl haylaz, nasıl haylazdı. İkide bir sürüden kaçardı, şu yaşlı halinde ineğin peşinde koşabilir miydi?

Yaşlı kadın kâh duvarın ardındaki fısıldaşmalara kulak kabartıyor, kâh kocasıyla geçirdiği berbat yaşamı anımsıyor, ona kızmakla birlikte acıyordu da. Kocası çok çalışır, az kazanırdı. İnekleri olmasa durumları hepten kötü olurdu. Maden ocağında toz yuttuğu için öldü. İşte kendisi ölmedi, yaşıyor. Bir zamanlar kocası ona Yekaterinburg'dan kolye getirmişti, şimdi kızı takıyor...

Kiracı kadınla adam, sabah erkenden, küçük kız uyanmadan komşu köye ekmek almaya gittiler, oradan askerî yiyecek kartıyla beyaz ekmek alınabiliyordu.

Konuşmadan, el ele yürüyorlardı. Bir buçuk kilometre ormanda yürümeleri, göle doğru inmeleri, oradan kıyı boyunca gitmeleri gerekiyordu.

Kar henüz erimemişti ve rengi maviye çalıyordu. İri pürtüklü kar kristalleri, gölün maviliğiyle doluydu. Güneşin vurduğu tepenin yamacında karlar eriyordu, yolun kenarındaki arktan şıkır şıkır sular akıyordu. Karın, suyun, su birikintilerinin üstündeki buzun parıltısı gözleri kamaştırıyordu. Işık o kadar yoğundu ki, çalılıkları yarıp geçer gibi ışığı da yarıp geçmek gerekiyordu. Işık insanı rahatsız ediyor, engel oluyordu. Adamla kadın donmuş

su birikintilerine bastıklarında, ezilen buz, güneşte parladığında ışık ayağının altında sanki çıtırdıyor, sivri, keskin, ışık kırıklarına ayrılıyordu. Işık yol kıyısındaki arkın içinde akıyordu, arkın bir taşla önünün kapatıldığı yerde ışık kabarıyor, köpürüyor, şıkırdıyor ve şırıldıyordu. İlkbahar güneşi toprağa iyice yaklaşmıştı. Hava hem serin, hem sıcaktı.

Adama, soğuklardan ve votkadan yanan, tütünle ve barut gazlarıyla, tozla ve küfürlerle islenen boğazı, ışıkla, göğün mavisiyle yıkanmış, çalkalanmış gibi geliyordu. Ormana, gözlerine ilk çarpan çamların gölgesine girdiler. Burada kar erimemiş, boydan boya bir örtü gibi yatıyordu. Çamların üzerinde sincaplar çalışıyor, aşağıda, karın buzlu yüzeyi üstünde kemirilmiş kozalaklar, sivri dişlerin eseri ağaç tozları geniş bir daire oluşturuyordu.

Ormandaki sessizliğin nedeni, kat kat çam yaprakları tarafından engellenen ışığın gürültü edememesi, ses çıkaramamasıydı.

Önceki gibi konuşmadan yürüyorlardı, birlikteydiler ve sırf bu yüzden çevrelerindeki her şey güzeldi ve bahar gelmişti.

Sözleşmiş gibi durdular. Besili iki şakrakkuşu köknar ağacının dalında oturuyordu. Şakrakkuşlarının kırmızı tombul göğüsleri büyülü karın üstünde açıvermiş çiçekler gibi görünüyordu. Bu saatte tuhaf, şaşırtıcı bir sessizlik vardı.

Geçen yılın yapraklarının, dinmiş yağmurların, kurulmuş ve bırakıp gidilmiş yuvaların, çocukluğun, karıncaların hüzünlü çalışması, tilkilerin ve çaylakların sinsiliğinin ve yağmacılığının, aynı yürekte doğan ve bu yürekle birlikte ölen iyiliğin ve kötülüğün, tavşanların yüreklerini ve çamların gövdelerini titreten fırtınaların ve gök gürültülerinin anısı vardı bu sessizlikte. Geçmiş yaşam, serin loşlukta, karın altında uyuyordu: Sevgiliyle buluş-

manın sevinci, bir nisan gününde kuşların inanılmaz gevezeliği, başta tuhaf gelen, sonra alışılan komşularla ilk tanışma. Kuvvetliler ve zayıflar, cesurlar ve korkaklar, mutlular ve mutsuzlar. Boş ve terk edilen bir evde sonsuza dek oradan gitmiş ölülerle son vedalaşmaydı bu.

Ama ilkbahar, güneşin aydınlattığı ovaya göre ormanın serinliğinde kendini daha yoğun hissediyordu. Bu orman sessizliğinde sonbahar sessizliğine göre daha fazla hüzün vardı. Onun bu dilsizliğinde ölenler için bir feryat ve öfkeli bir yaşama sevinci duyuluyordu...

Henüz karanlık ve soğuktu, ama çok yakında kapılar ve panjurlar açılacak, boş ev canlanacak, çocuk kahkahalarıyla ve ağlamalarıyla dolacak, bir kadına has telaşlı ayak sesleri duyulacak, evin erkeği emin adımlarla evde dolaşacaktı.

Kadınla adam, ellerinde ekmek sepetleri, hiç konuşmadan duruyorlardı.

1960

ROMANDAKİ ANA KARAKTERLER

Şapoşnikov ailesi ve çevresi

Şapoşnikova, Lyudmila Nikolayevna.

Ştrum, Viktor Pavloviç: Lyudmila'nın kocası, fizik bilgini, Bilimler Akademisi üyesi.

Nadya: Viktor ve Lyudmila'nın kızı.

Şapoşnikova, Aleksandra Vladimirovna: Lyudmila'nın annesi.

Şapoşnikova, Yevgeniya Nikolayevna (Jenya): Lyudmila'nın kız kardeşi.

Abarçuk: Lyudmila'nın 1937 yılında tutuklanan ilk kocası.

Şapoşnikov, Anatoliy (Tolya): Lyudmila'nın Abarçuk'tan olan oğlu, teğmen.

Spiridonova, Marusya: Lyudmila ve Yevgeniya'nın kız kardeşi.

Spiridonov, Stepan Fyodoroviç: Marusya'nın kocası, Stalingrad Elektrik Santralı'nın müdürü.

Spiridonova, Vera: Marusya ve Stepan Fyodoroviç'in kızı.

Şapoşnikov, Dmitriy (Mitya): Lyudmila, Yevgeniya ve Marusya'nın erkek kardeşi, siyasi mahkûm.

Şapoşnikov, Seryoja: Dmitriy'in oğlu, 6/1 Numaralı Ev'de asker.

Krımov, Nikolay Grigoryeviç: Yevgeniya'nın eski kocası, Kızıl Ordu'da askerî komiser.

Viktor'un iş arkadaşları

Sokolov, Pyotr Lavrentyeviç: Viktor'un laboratuvarında matematikçi.

Sokolova, Marya İvanovna: Sokolov'un karısı.

Markov, Vyaçeslav İvanoviç: Viktor'un laboratuvarında deney görevlisi.

Savostyanov: Laboratuvar asistanı.

Vayspapir, Anna Naumovna: Laboratuvar asistanı.

Loşakova, Anna Stepanovna: Laboratuvar asistanı.

Nozdrin, Stepan Stepanoviç: Viktor'un laboratuvarında teknisyen.

Perepelitsın: Viktor'un laboratuvarında elektrikçi.

Sveçin: Manyetik laboratuvarının şefi.

Postoyev: Fizik doktoru.

Gavronov: Profesör.

Gureviç, Natan Samsonoviç: Fizik doktoru.

Çepıjin, Dmitriy Petroviç: Enstitü müdürü.

Pimenov: Enstitünün Kazan'da olduğu sırada idare müdürü.

Şişakov, Aleksey Alekseyeviç: Moskova'ya döndükten sonra enstitünün idari ve bilimsel yöneticiliğine atanan Akademi üyesi.

Kovçenko, Kasyan Terentyeviç: Müdür yardımcısı.

Dubyonkov: Enstitünün personel bölüm şefi.

Ramskov: Enstitüde Parti Komitesi sekreteri.

Badin: Merkez Komitesi'nde Bilim Şubesi şefi.

Viktor'un Kazan'daki arkadaşları

Madyarov, Leonid Sergeyeviç: Tarihçi, Sokolov'un eşinin erkek kardeşi.

Artelev, Vladimir Romanoviç: Kimya mühendisi, Sokolovların ev sahibi.

Karimov, Ahmet Usmanoviç: Tatar, çevirmen.

Alman Toplama Kampı

Mostovskoy, Mihail Sidoroviç: Eski bir Bolşevik.

Gardi: İtalyan rahip.

İkonnikov-Morj: Eski bir Tolstoycu.

Çernetsov: Eski bir Menşevik.

Binbaşı Yerşov, Binbaşı Nikonov, tugay komiseri Osipov, Albay Zlatokrılets, General Gudz, Binbaşı Kirilov, Kotikov: Rus savaş tutsakları.

Liss, Obersturmbannführer: Kamp yönetimindeki SS temsilci.

Rus Çalışma Kampı

Abarçuk: Lyudmila'nın eski kocası.

Neumolimov: İki Kızıl Yıldız Nişanı sahibi eski süvari tugay komutanı.

Monidze: Komünist Gençlik Enternayonali Prezidyumu eski üyesi.

Rubin, Abraşa: Sağlık memuru.

Barhatov: Katil, Abarçuk'un atölyedeki yardımcısı.

Tungusov: Yaşlı süvari subayı.

Ugarov, Kolka: Hırsız.

Konaşeviç: Eski uçak makinisti, eski boks şampiyonu.

Magar: Eski Bolşevik, Abarçuk'un öğretmeni.

Zarokov: Abarçuk'un kaldığı barakanın başkanı, adi suçlu.

Perekrest: Kömür ekibinin başkanı.

Prens Dolgoruki: Mistik şiirler yazan bir soylu.

Stepanov: Ekonomi Enstitüsü'nden genç bir profesör.

Yüzbaşı Mişanin: Operasyon görevlisi.

Tryufelev: Hastabakıcı.

Gaz odasına gidenler

Levinton, Sofya Osipovna: Askerî doktor, Yevgeniya'nın arkadaşı.

David: Küçük bir erkek çocuk.

Borisovna, Musya: Kütüphaneci.

Buhman, Revekka: David'in akrabası.

Rozenberg, Naum: Muhasebeci.

Karasik, Nataşa: Utangaç bir genç kız.

Yankeleviç, Lazar: Makinist.

Debora Samuilovna: Lazar Yankeleviç'in karısı.

Vinokur, Musya: Güzel bir kız.

Hmelkov, Anton: Özel birim görevlisi.

Juçenko, Trofim: Özel birim görevlisi.

Kaltluft, Sturmbannführer: Sonderkommando komutanı.

Lubyanka Hapishanesi

Krımov, Nikolay Grigoryeviç: Yevgeniya'nın eski kocası, komiser.

Dreling: Menşevik.

Bogoleyev: Sanat tarihçi ve şair.

Katsenelenbogen: Eski bir Çeka görevlisi.

Kuybışev

Şaposnikova, Yevgeniya Nikolayevna: Lyudmila'nın kız kardeşi.

Genrihovna, Jenni: Şapoşnikovların eski mürebbiyesi.

Şargorodskiy, Vladimir Andreyeviç: Yevgeniya'nın bir komşusu.

Limonov: Moskovalı bir yazar.

Yarbay Rizin: Yevgeniya'nın patronu.

Grişin: Pasaport masasının şefi.

Glafira Dmitriyevna: Yevgeniya'nın oturduğu evin kapıcısı.

Stalingrad Elektrik Santralı

Spiridonov, Stepan Fyodoroviç: Santral müdürü.

Spiridonova, Vera: Spiridonov'un kızı.

Andreyev, Pavel Andreyeviç: Bekçi.

Nikolayev: Merkez Komitesi parti organizatörü.

Kamışov: Başmühendis.

Getmanovların Ufa'daki çevresi

Getmanov, Dementiy Trifonoviç: Parti Bölge sekreteri, Novikov'un Tank Kolordusu'nda komiser.

Getmanova, Galina Terentyevna: Getmanov'un karısı.

Nikolay Terentyeviç: Galina Terentyevna'nın kardeşi.

Maşçuk: Getmanov'un güvenlik organlarında çalışan Kievli bir arkadaşı.

Sagaydak: Getmanov'un Ukrayna parti MK propaganda bölümünden sorumlu hısmı.

Rus Hava Avcı Birliği üyeleri

Teğmen Viktorov: Pilot, Vera Spiridinova'nın sevgilisi.

Binbaşı Zakabluka: Hava Avcı Birliği'nin komutanı.

Teğmen Solomatin, Teğmen Yeromin, Vanya Martınov, Teğmen Skotnoy, Teğmen Velikanov: Pilotlar.

Golub: Siyasi yönetici.

Berman: Alay komiseri.

Novikov'un Tank Kolordusu

Novikov, Pyotr Pavloviç: Albay, Tank Kolordusu komutanı, Yevgeniya'nın sevgilisi.

Neudobnov, İllarion İnnokentyeviç: General, Novikov'un

kurmay başkanı.

Getmanov, Dementiy Trifonoviç: Komiser.

Karpov, Belov, Makarov: Tugay komutanları.

Fatov: Tabur komutanı.

Verşkov: Novikov'un yaveri.

Haritonov: Novikov'un şoförü.

Stalingrad'daki Sovyet ordusunun subayları

Yeremenko*: Korgeneral, Stalingrad Cephesi başkomutanı.

Zaharov*: Korgeneral, Yeremenko'nun kurmay başkanı.

Çuykov*: Korgeneral, 62. Ordu komutanı.

Krılov*: Tümgeneral, Çuykov'un kurmay başkanı.

Gurov*: Tümen komiseri.

Pojarskiy*: 62. Ordu topçu birliği komutanı.

Batyuk*: Yarbay, 284. Avcı Tümeni komutanı.

Guryev*: Tümgeneral, 39. Tümeni komutanı.

Rodimtsev*: 13. Tümen komutanı.

Belskiy: Rodimtsev'in kurmay başkanı.

Vavilov: Rodimtsev Tümeni'nde komiser.

Borisov: Albay, Rodimtsev'in yardımcısı.

Beryozkin: Binbaşı, alay komutanı.

Gluşkov: Beryozkin'in emir eri.

Podçufarov: Yüzbaşı, tabur komutanı.

Movşoviç: Yüzbaşı, İstihkâm Taburu komutanı.

Pivovarov: Alay komiseri.

Soşkin: Siyasi yönetici.

*** Gerçek kişiler.**

6/1 Numaralı Ev'deki askerler

Grekov: Yüzbaşı, "ev yöneticisi".

Antsiferov: Başçavuş, istihkâm takım komutanı.

Vengrova, Katya: Radyo operatörü.

Kolomeytsev: Topçu.

Batrakov: Teğmen, topçu komutanı.

Bunçuk: Gözcü.

Lampasov: Sabotajcı.

Klimov: İstihbaratçı.

Çentsov: Havancı.

Lyahov: İstihkâmcı.

Zubarev: Teğmen, piyade komutanı.

Şapoşnikov, Seryoja: Er.

Perfilev, Polyakov: Erler.

Kalmuk Bozkırı

Darenskiy: Yarbay, cephe karargâhından bir subay.

Alla Sergeyevna: Ordu komutanının karısı.

Klavdiya: Askerî Kurul üyesinin metresi.

Bova: Yarbay, Topçu Alayı kurmay başkanı.

Stalingrad'daki Alman subayları

Paulus, Friedrich*: General, 6. Ordu komutanı.

Schmidt*: General, Paulus'un kurmay başkanı.

Adam*: Albay, General Paulus'un yaveri.

Bach, Peter: Teğmen.

Krap: Bach'la birlikte hastanede yatan keşif subayı.

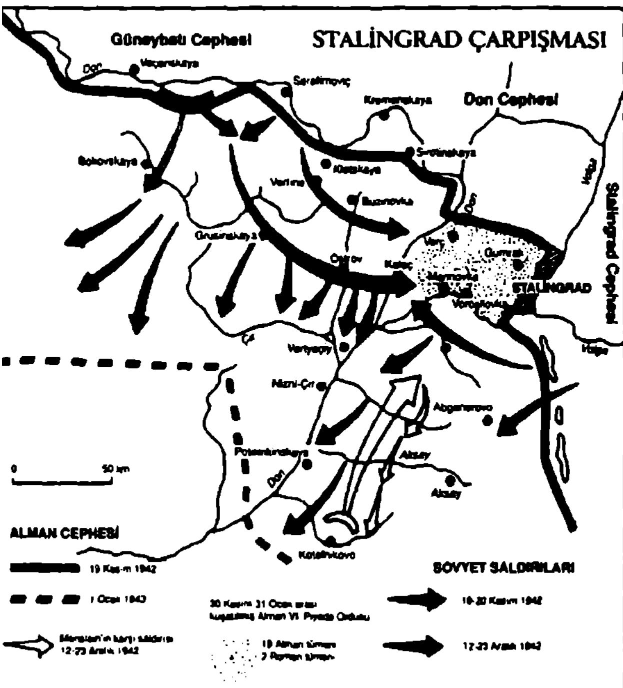
* Gerçek kişiler.

Gerne, Fresser: Bach'la birlikte hastanede yatan teğmenler.

Lenard: SS subayı.

Chalb: Jandarma şefi.

Eisenaug: Çavuş.

STALİNGRAD ÇARPIŞMASI
Güneybatı Cephesi
Don Cephesi
Stalingrad Cephesi
STALİNGRAD
Don
Serafimoviç
Kotelnikovo
Abganerovo
Nizni-Çir
0
50 km
ALMAN CEPHESİ
SOVYET SALDIRILARI

Vasili Grossman, politik görüşleri nedeniyle susturuldu ve yazdığı kitaplar mahkûm edildi. Ancak birbiri ardına gün yüzüne çıkan eserleri, bugün klasikler arasında yer alıyor.

Stalin'in ölümünü takip eden yumuşama döneminde *Yaşam ve Yazgı*'nın yayımlanabileceğini düşünen Grossman, büyük bir hayal kırıklığı yaşayacaktı. Zira yetkililer, *Yaşam ve Yazgı*'yı "ideolojik yönden yüz kızartıcı" bularak reddetmekle kalmayıp romanla ilgili her şeye el koydular.

"Benim hayatımı adadığım kitap hapiste olduğu sürece benim bugünkü halimde, fiziksel özgürlüğümde bir anlam ya da doğruluk yok. Çünkü ben o kitabı yazdım, onu reddetmedim ve reddetmiyorum ... Kitabımın özgür bırakılmasını istiyorum." diyen yazar, eserlerinin hemen hiçbirinin yayımlandığını göremeden, 1964'te öldü.

Ancak yazarının ve kendisini desteklediklerine inandığı "toprak altında yatanlar"ın kaderine karşın, bugün tüm dünyada milyonlarca okura ulaşan *Yaşam ve Yazgı*, baskıya dayalı yönetim biçimlerinin insan özgürlüğünü asla yok edemeyeceğini belgeleyen ölümsüz bir eser, bir insanlık mirası olarak, tarihteki yerini aldı.

"*Yaşam ve Yazgı* bir bakıma totaliterizm altında yaşamanın yol açtığı güçlüklerin bir ansiklopedisi gibidir ve bir bireyin totaliterizmin baskılarına karşı koymasının ne kadar güç olduğunu Grossman'dan daha iyi dile getirmiş kimse yok."

Robert Chandler (önsözden)

"Grossman ünlü ve başarılı Sovyet yazarları arasında tavır değiştiren tek yazardır ya da en azından sayılı birkaç yazardan biridir. Ondaki köle ölmüş ve özgür bir adam doğmuştur."

Tzvetan Todorov